

III.
M. 40417.

L.

Trije rodovi.

Dogodki iz nekdanjih dni.

Spisal

Engelbert Gangl.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja
v Celovcu.

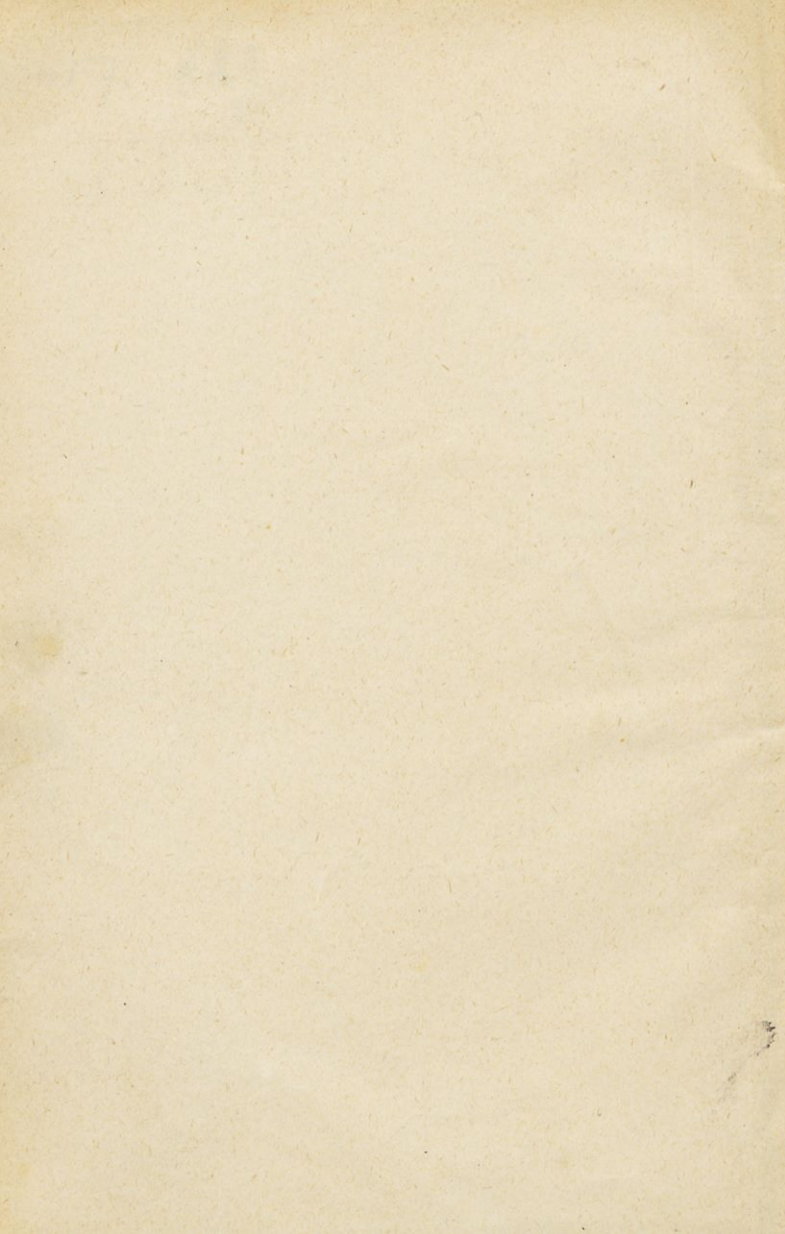
1910.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja
v Celovcu.

40417: Ш.М.З.

Trije rodovi.

Dogodki iz nekdanjih dni.

Spisal

Engelbert Gangl.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

1910.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

. . . Pokorim hudobijo očetov nad sinovi
do tretjega in četrtega rodú nad njimi, ki
me sovražijo . . .

II. Mojz. 20, 5.

. . . Odkupi se svojih grehov z milo-
ščino in svojih krivic z usmiljenjem do
ubogih . . .

Dan. 4, 24.

030019215

Prvi del.

I.

Krstili so ga v farni cerkvi metliški na dan svetega Jožefa — v Zavinkovcih je bila le podružnica — in zato so mu tudi izbrali svetnika-tesarja za patrona in priprošnjika. Ko so ga nesli v cerkev h krstu, je vokal na vse mlado grlo, in zato sta brž uganila boter in botra, da bo mladi Zavinsčak vse svoje žive dni odločen in glasan in da učaka sivo starost, ako ga prej ne poberó kože ali oslovski kašelj ali kaka druga sitna bolezen, ki se rada obesi otrokom za vrat.

Posebno je kremžil krščenec nežno ličece, ko mu je usipal duhovnik na drobne ustnice prašek bele soli.

»Moder bo vse svoje žive dni,« sta zopet uganila boter in botra.

In tako sta umni boter in iznajdljiva botra ugi-bala vse mogoče in nemogoče reči vso pot v cerkev in iz cerkve grede.

Ko so ga prinesli od krsta domov v Zavinkovce in ga položili k materi na posteljo, so posedli boter

in botra, babica in hišni oče okrog mize, da použijejo botrinjo in tako dostojno proslave imenitni ta dogodek, ko je prvič na Zaviniščakovem domu zavekal otroški glas.

Botrinjo pa je bila pripravila, napekla in nakuhala soseda Jana, ker je ni mati Zaviniščakova niti utegnila niti mogla. Takrat, ko bi še mogla, ni utegnila, ker ja šivala plenice, napravljala pernico in krojila srajčke, da bo mogla kam položiti in v kaj obleči dete. Pa ko bi jo tudi že pripravila, saj bi se bila do danes prav gotovo pokvarila, in mož bi jo moral nasuti svinjam v korito. A sedaj, ko bi se utegnila sukati po kuhinji in gori ob plečutih v dimu, ni mogla nikamor iz postelje, ker jo je vanjo položila bolezen. Zato je torej morala priti soseda Jana, ki je slovela za dobro kuharico, in soseda Jana je spekla pogačo, visoko skoraj celo ped in po vrhu lepo narezano na štirivoglata okenca, skuhala svinjine, nacvrla petero mastnih piščet ter nabrala raznih zelišč, ki jih je lepo zabelila z raztopljenimi ocvirki. In soseda Jana je napravila botrinjo v resnici okusno in vabljivo. Materi pa je obarila pitano kokoš, in tako se je zgodilo danes prvič, odkar sta Zaviniščakova mož in žena, da nista zajemala iz ene sklede.

Zaviniščak je natočil v kleti barilec najboljšega vina, zavrtal v veho nosec, ter postavil polno posodo na sredo mize. Zložno so se spustili gostje na klopi okrog mize in se zamaknili v jed. Po sobi je vladal mir. Samo zdajinzdaj je glasno zacvilil Jožek, skrbno zaviti v plenice. Tesno je tiščal drobna očesca in na široko odpiral usteca. Izza mize pa so se zglašali ješči ljudje, ki so se bili poglobili v okusne jedi. Boter in botra sta natihem hvalila sosedo Jano in njeno kuharsko umetnost in radodarnost očeta Zaviniščaka, ta je plaval v sreči in radosti, ker mu je bil vendar v osmem letu zakona rojen sin. Mati se je veselo ozirala na prvorojenca in prosila Boga obile sreče zanj,

a babica je premišljala, kje bo v bližnji prihodnosti zopet krst in tako imenitna botrinja. Sosea Jana je pomivala v kuhinji posodo in jo spravljala v red, da so vsak hip zaropotali okajeni lonci, ki jih je devala na polico nad širokim ognjiščem.

Ko so si bili potolažili prvi glad, je porinil oče Zavinščak barilec pred botra, rekoč:

»Ná, pij, kume!«

»Na dobro zdravje,« je dejal ta, nastavil posodo in napravil dolg požirek. Potem je postavil vino pred botro in ji rekel: »Pa še ti pij, kuma! Zavinščak ima dobro vino!«

Botra si je obrisala s predpasnikom usta in je takisto vzkliknila:

»Na dobro zdravje!«

Potem je prišla na vrsto babica. Žejna je bila in zato si ni utegnila obrisati ust, nego je kar nagnila posodo ter jo potem ponudila gospodarju. Zavinščak je potegnil z dlanjo po noscu, prijel barilec z obema rokama in ga pol slovesno, pol zadovoljno dvignil do ust.

»Da bi bilo vsem na zdravje, a najbolj našemu Jošku,« je dejal hišni oče, in sladka pijača mu je splavala po grlu.

Prisedla je tudi sosedja Jana, ki jo je razgrela in močno užejala gorkota v kuhinji.

»Kuharice se najedó ob kuhi, a napijó ob vinu,« je rekla Jana in globoko potegnila iz barilca.

V tem pa je zastokala Zavinščakovka na postelji: »Joj, dajte piti tudi meni!«

Ali modra sosedja Jana je precej odgovorila: »Zate ni vino. Vnela bi se ti rebrna mrena, in zagorela bi ti kri po žilah. Zate je sladka voda. Nakuhala sem ti suhih hrušk in jabolčnih krhljev.«

To rekši, odide v kuhinjo in ji prinese lonec kuhanih suhih hrušk in jabolčnih krhljev, ki so leno plavali po črnikasti, sladki vodi. Jana je pomolila

Zavinščakovki lonec, rekoč: »To-le ti je sladka pijača!«

In Zavinščakovka je — hočeš, nočeš — napravila par požirkov in se zopet položila na visoko zglavje, a izpregovorila ni niti besedice.

Čim bolj je izginjala jed z mize, tem pogostejše je krožil barilec od ust do ust. In ko je bilo jedi in gladú konec, je bil šele prave žeje začetek. Zavinščak je pomajal z barilcem semtertja in ko je čul, kako žalostno loka ostanek dobre pijače po prazni posodi, jo je stisnil pod pazduho, snel iznad vratnega oboja ključ ter se odpravil v klet. Gostom za mizo so se razveselila lica, in boter je pod mizo sunil z nogo botro ter ji pošepnil na uho: »Še bo nekaj!«

»I,« je kihnila ta in pokimala z glavo, »bo, bo!«

Vino ji je že nekoliko šinilo tik pod lase, zato je še enkrat zabrblijala: »Bo, bo, botrček!«

Botrček je precej vedel, kako in kaj, zato je dejal: »E, vino te prijemlje za ušesa!«

In težko roko ji je položil za vrat po plečih ter zagugal botro semtertja z norčavim nasmehom: »Glej, kuma, tako-le pojdemo domov!«

»Kakor bo — tako bo,« se je smejala botra in grabila po mizi drobtine na kupec.

Ostalih dvoje žensk se je smejalo, a gospodinji je močno prijalo, da bodo čutili njeni gostje dobroto in moč domačega pridelka.

Gospodar je vstopil s polno posodo in vzkliknil že na vratih: »Le pijte, ljudje, in bodite dobre volje! Danes so krstili mojega sina, hvala Bogu!«

Čvrsto je posadil barilec na mizo, in njegovo srce je bilo mehko in dobro. Zasmejal se je od radosti in ključ od vinske kleti je vrgel na mizo, da se je zadržal po belih deskah. »Pijte, dokler morete in če mi izpijete vse do zadnje kaplje! Saj imam sina, hvala Bogu!«

Potem je stopil k postelji, dvignil otročiča visoko proti lesenemu stropu in, kažoč ga tistim pri mizi,

klical z veselim glasom: »Ali vidite našega Joška, mladega Zaviniščaka? Ali vidite tega-le črvička? Juhu, to-le je naše dete!«

In oče Zaviniščak je dvignil pete in zaceptal z nogami, kakor bi se hotel pognati v ples, a Jožek je začel neznansko vpiti, da se je zaježila žena na postelji: »Pusti otroka, da se ne prestraši! Dobil bi padačo!«

»Saj res!« je pritrdil mož, »rajši dvigam barilec. Dete v plenica^h je za ženske roke!« In oče je položil sina poleg matere. Mož jo je potrep^ljal po pobledelem licu ter sedel na prejšnje mesto, ponujajoč svojim gostom vina. Ti se niso branili. Vino je bilo dobro in žeja velika, pa so pili do meje in preko nje. V sobi je postalo zatoхло. Nizko je počival strop na belih stenah, in tesna okna so bila skrbno zaprta, kakor da hodi po deželi mrzli božič.

Bil pa je praznik svetega Jožefa, in prva pomladna nežnost je sijala daleč ob hiši očeta Zaviniščaka.

»Uh! Vroče je,« je prva zatožila botra ter si potegn^la pisano ruto z glave, da so se ji nekoliko vzneredili lasje ter se ji spustili v zmršenih kodrih po tilniku.

»Saj lahko odpremo okno,« je dejal gospodar in odpahn^lil okno poleg mize. V sobo se je vsul sveži zrak, ki je hladeče zavel gostom okrog razgretih lic. Mati Zaviniščakovka je brž potegn^la ruto čez glavo novorojenčkov^o, da bi se ne prehladil in ne dobil nahoda ter ne začel kihati takoj ob vstopu v življenje. Potem bi kihal vse svoje žive dni, kar bi bilo nerodno zanj in za druge.

Kmalu se je izenačil vzduh v sobi in zunaj sobe, in prijetna svežost je zavela pod stropom. Tudi gostje so se poživili, in botra si je zopet poravnala ruto in uredila lase. A jezik se ji je omajal, da je govorila venomer zdaj z gospodarjem, zdaj z babico, zdaj z

gospodinjo, zdaj sama s seboj. Njen govor ni bil urejen in se ni sukal o enem samem predmetu. Govorila je o kokoših, precej nato o semnju, potem o poslih, potlej o rojenicah, ki stoje ob zibelki novorojenčkovi ter mu prerokujejo in usojajo življenja veselje in žalost. Prisotni so se ji smejali, ji pritrjali ali jo pa z oporekanjem dražili ter jo s tem spravljali v še večji ogenj. Naposled je bilo materi botri govorjenja in pijače dovolj, pa se je napravila domov.

In zgodilo se je, kakor je zatrjeval prej oče kume: botra je stopala sicer trdo in kar se da moški, a noge ji niso hotele prav služiti — zdaj so vihrale na to, zdaj na ono stran, da je bila videti njena hoja smešna in otroška.

»Jožek ti je posodil noge,« se je norčeval boter. A tudi njemu ni bila hoja bogve kako stanovitna. Vino ima svojo moč tako pri botrah kakor pri botrih.

Solnce se je že nižalo k zatonu, ko sta se kume in kuma lovila proti domu. Babica je prisedla k bolnici ter se pogovarjala z njo o svojih rečeh. Jana je pospravljala mizo, a oče Zaviniščak se je naslonil na okno in gledal venkaj v večerni hlad. Solnce je umiralo za gorami, in rdeča luč se je razlila po nebu ter blesteče odsevala iz šip na Zaviniščakovih oknih. Zaviniščaku je bilo sladko, da bi se jokal. Gledal je nebo in zemljo pred seboj. Nekaj te zemlje je bilo njegove, in nekaj tega neba se je razprostiralo nad njegovo zemljo. Zdelo se mu je, da ga gleda milost božja, ki ga je dozdej čuvala nezgod, ki mu bo odslej tem bolj varovala domačijo, ker je v nji zatrepetalo nežno, drobno in ljubko bitje — njegov edinec, njegov Jožek! In Zaviniščaku je bilo sladko, da bi se jokal.

Tudi on je pil črez potrebo, zato mu je delovala domišljija bujnejše in smelejše. Čutil je, da se bliža njemu in ženi njegovi nova doba veselega življenja. Sedaj bosta vsaj vedela, komu bosta delala iz mraka v mrak. Ne bo jima več zaman lil znoj s čela v črno

zemljo, ko jo bosta orala in sejala. Vse bo za Joška. Živina v hlevu in petelin na gnojišču in hruška na vrtu — vse bo za Joška. Krompir in detelja in debelača — vse bo za Joška. Tudi trtje bo njegovo, tisto lepo trtje na Veselici, ki se solnči vse dolgo leto in izsolzi jeseni polne sode žlahtne tekočine — tudi to bo njegovo.

Zavinščak si je podprl brado z obema rokama in je gledal v prihajajočo noč. A ta noč se mu je zdela lepa in svetla, zakaj videlo se mu je, da se bliža iz dalje njegovemu domu mlada, doslej neznana mu sreča. Kako bo zdaj na njegovem domu vse živo in veselo, saj ga bo oživiljal njegov Jožek, ki bo pretaknil vsak kot, pregledal in prebrskal vse, kar je v hiši, ob hiši in na hiši. Pa zakaj ne bi? Saj bo vse njegovo!

»Pa bi zaprl okno, ker prihaja hladna noč,« ga je zaprosila žena s postelje.

Mož je ni takoj slišal. Preveč se je vdal razmišljanju. Zato mu reče žena še enkrat:

»Zapri okno, oče, ker je mrzlo!«

Zavinščak se je zdramil, zaprl okno in pristopil k postelji. Babica je že prej odšla, in tako je bila sedaj v sobi rodovina sama. Oče je rahlo otipal glavico Joškovo, ki je bil že zadremal. V mesečni luči, ki se je v svetlem traku sipala skozi okno tja k postelji ter se raztapljala po nji kot srebrna tenčica, je bil videti speči Jožek enak angelčku, ki plava po oblakih in zadremlje v sijaju nebeških zvezd. Očetu so stopile solze v oči. Nežno je pokrižal z žuljavo roko svojemu edincu čelo, usteca in prsi ter se spustil ob posteljni stranici na kolena. Žena je sklenila roke na prsih, in njiju duši sta se dvignili v brzem, iskrenem vzletu tja gor nad plameneče zvezde.

II.

Ker ni imel Jožek niti koz niti oslovskega kašlja, se je brez vsake večje nezgode razvil v krepkega

mladeniča. Ko je bil še čisto mlad in je v sami srajčki podil kokoši po dvorišču, se mu je seveda tuintam pripetilo kaj takega, kar je bilo vzrok joku in vpitju. Danes je padel v prah in se le s težavo dvignil pokonci, če mu ni pravočasno prihitela na pomoč mati; jutri se je opraskal ob meji, da mu je pricurjlala kapljica krvi izpod mehke kože. Pa to se zgodi vsakemu kmetiškemu otroku, in te neznatne nepravilike so bile tudi za Joška brez posledic.

V Zavinkovcih niso imeli šole. Joškovega očeta pa so izučile izkušnje, da je dobro za človeka, če ne živi v sovraštvu z računstvom, pisanjem in čitanjem. Ker mu je bilo mnogo do tega, da bo sin lažje živel na tem svetu in uspešneje gospodaril in tržil nego on sam, in ker je tudi lažje utrpel pest srebrnih tolarjev nego njegovi sosedi in sovaščani, je dal sina Joška na stanovanje in hrano k prijatelju v Metliki, kjer so imeli šolo. Za to, ker je prijatelj v Metliki dajal Jošku streho in hrano, mu je Zavinsčak plačeval nekaj v gotovem denarju, nekaj ga je pa odškodoval za izdatke s krompirjem, vinom in lesom. In tako se je Zavinsčakov Jožek šolal v Metliki, se seznanil s pisanim in tiskanim pismom in z računsko umetnostjo, kolikor je je sploh lastne takim mladim učenjakom. A Jožek se je tudi nekoliko pogospodil. Ni mu bilo treba drsati bosonogemu za vihravimi telički po rosnih travnikih, nego s knjigami pod pazduho jo je vsako jutro krenil pred šolo, kjer je zdehal na toplem solncu, se podil z vrstniki in čakal, da je prišel postarni učitelj ter odpahnil vrata šole metliške, da so se vsuli vanjo bolj nepokoja nego učenja željni abecdarji.

Česar ni bilo opraviti pri Jošku izlepa, to je dognala brezovka, ki mu je tuintam zapela po zadnji oplati, da si je siromak zaželel tja nazaj v visoke Zavinkovce, kjer ne okušajo svobodni njegovi tovariši na zeleni paši hude brezove masti. Kadar pa ga

je pobožala pohvalna beseda učiteljeva, mu je bilo ugodno pri duši, in čutil se je srečnega, da ga je poslal oče z doma bogatit se z učenostjo učilnice metliškega mesta.

In to mu je posebno prijalo: Zavinščakov Joško živi v mestu med gospodo in gosposkimi otroki! Tudi to mu je laskalo, da je mogel včasih prelomiti vogal belega kruha ter ga dati pol lačnemu součencu, a pol svojemu lačnemu želodcu v tolažbo. Pa tudi to mu je delo dobro, da mu ni bilo treba nadlegovati učitelja, naj se usmili njegovega uboštva in mu podari, kar treba učencu, da ne lenari v šoli in da more na domu zadostiti učiteljevim zahtevam. Če je kaj potreboval, mu je kupil njegov gospodar z denarjem, ki mu ga je dajal Joškov oče na razpolago.

Jošku se je zazdelo, da je njegov oče petičen mož, zato se je pa čutil gosposkega. Njegovo gospostvo se je dvignilo do viška, kadar je obiskal svoj rodni dom, ki je prijazno počival v Zavinškovcih ter ponižno gledal dol po lepem svetu, razgrinjajočem se ob domači vasici v dolgost in širokost. Ponosno je stopal po vaških tleh, se pomilovalno oziral po svojih vrstnikih ali pa z rokami v žepu postajal na domačem pragu ter pripovedoval zijavim otročajem, kaj in koliko se je že naučil v šoli. Vsa vrata in vse stene je popisal in porisal s kredo ter tako javno izpričeval svojo znanost. Njegovim staršem je vse to močno ugajalo, da niso imeli dovolj pohvalnih besedi za svojega sina.

Medtem, ko se je šolal Joško v metliški šoli, sta delala doma oče in mati s podvojenimi silami. Ljudje so že davno govorili, da se izpremeni Zavinščaku vse v zlato, kar prime z rokami. In res je rasla njegova blaginja od leta do leta, a čim bolj se mu je kupičilo imetje, tem delavnejši in neutrudnejši je bil. Nikdar ni zaspal prve zore, nikdar legel pred trdo nočjo. Delo ga je veselilo in krepilo, a uspehi so

ga navdajali z novimi močmi. Polje mu je bilo vzorno obdelano, vinograd krasno okopan in urejen, travniki sočni in bogati. Spomladi, ko je zarezal plug prvo brazdo v pognojeno zemljo, je mrgolelo po Zaviniščakovem posestvu vse polno delavcev, ki so mu pomagali pri delu ter si tako sami služili kruh. A ker je kupčeval Zaviniščak tudi z živino, vinom, lesom in zlasti s svinjami, je moral večkrat z doma, kamor se ni vrnil po mesec ali še po več dni. Kadar ga ni bilo doma, je imela žena dvojno delo: v hiši in zunaj nje. Ničesar ni hotela zaupati tujim rokam, zakaj znano ji je bilo, da se brez nadzorstva tuje roke rade polenijo ali pa gospodarjevega blaga primejo tako čvrsto, da ga več ne izpuste. In Zaviniščakova je vse to težko zmagovala: včasih bi ji treba tisoč rok, a imela je le dve, ki sta ji ob neprestanih naporih začeli omagovati in si želeti počitka.

Samo nedeljske popoldneve sta si določila Zaviniščakova v odmor.

Četrto šolsko leto, odkar je bil Joško v Metliki, se je že iztekalo. In neke nedelje popoldne, ko je legel praznični mir na vso okolico, sta sedela mož in žena na pragu in molče gledala v dolino, kjer se vrste ob visokem farnem zvoniku hiše metliškega mesta. Vse polno misli se je podilo po njiju glavah, a vendar so bile vse posvečene Jošku, vse vdane sanjam in nademam o njega lepi bodočnosti.

Videlo se je, da bi Zaviniščakova rada začela razgovor. Pomela si je roke, prijala predpasnik, ga gubala in zopet vzravnavala. Končno je rekla: »E, bože moj! Stara sva že!«

»Stara sva že, stara,« je ponovil mož in se ozrl vanjo, »saj sva že siva, in koža se je že nama nabrala v gube.«

Kakor bi se hotel prepričati, je li res, kar govori, si je potegnil Zaviniščak z dlanjo po čelu in licih ter dostavili: »Da, da, leta so mi razorala lice!«

»In čim dalje je več dela, a vedno manj moči,« je pristavila žena.

Potem je nekaj hipov molčala. Mehka sapica je šepetala nad Zavinkovci. Šuštelala je med vejami stare jablane, ki je rasla pred Zaviniščakovo hišo. Po vejah so zorela osamela jabolka — zadnji plodovi pojema-joče moči sušečega se drevesa. Sapica se je bila odločneje zapletla med stare veje in redke liste, jih zazibala, da so se vznemirili, ter odtrgala s konca jabolko, ki se je bil že vanje tam pri peclju zavrtal nadležni črviček. Jabolko je padlo z veje na tla tik pred gospodarja in gospodinjo. Ta se je sklonila k tlom, da bi pobrala odpadli sad, a jabolko se je zatočilo izpred nje po visečem svetu ter obstalo šele v cestnem jarku, koder je leno curljala kapnica.

»No, pa pojdi, kamor ti drago,« je rekla žena ter sedla zopet nazaj na prag, »saj te ni škoda, gniloba piškava!«

»Pa vendar ga je škoda!« je menil mož. »Rajši ga vržem svinjam v korito, nego da bi tu na solncu in v vodi brez koristi zgnilo in se pogubilo.«

To rekši, je Zaviniščak vstal, stopil do jarka, pobral jabolko, ga obrisal ob travo ter zopet prisedel k ženi.

»Na vse je treba paziti dandanes,« je dejal ter premetal jabolko iz roke v roko.

»Ali se boš zdaj žogal?« ga je vprašala s smehom žena.

»Kaj bi se žogal, saj nisem dete,« je odgovoril stari, se dvignil s praga in stopil na levo stran, kjer so stali njegovi svinjaki. Ko so ščetinarji začuli korače, so začeli kruliti in siliti z rilci v baltare.

»Nikar ne bodite sitne, ščetinaste pare,« je govoril gospodar ter odprl baltaro. Pet, šest rilcev se je pokazalo iznad korita, ki so nemirno hlastali proti Zaviniščakovi roki. Ta je vrgla jabolko v korito, in vsi rilci so v hipu planili po sadu, ki je v trenutku izginil

med močnimi zobmi. Zaviniščak je zopet zapahnil baltaro ter se vrnil k ženi.

»Tako! Viš, zdaj se ne bom več žogal,« je rekel ter sedel na prag.

Zaviniščakovka je bila dobra žena in nikdar ni hotela žaliti moža niti z najmanjšo stvarco. Zato mu je rekla: »Nikar ne bodi hud zaradi moje opombe! Saj nisem mislila nič žalega.«

Mož je hotel biti ljubezniv, zato jo dregne s komolcem, rekoč: »Beži, beži! Kaj misliš, da jemljem vse za istino? Tisto o žoganju si rekla samo tako — no, da si sploh kaj rekla!«

»No, da! Saj me razumeš,« je pripomnila žena. In tako se je zdela ta reč z jabolkom urejena.

V resnici pa ni bilo tako. Zaviniščakovka se je namreč spomnila, da je hotela prej začeti razgovor o važnejši stvari nego je piškavo jabolko. A baš jabolko, padlo z drevesa, se ji je zazdelo primeren pripomoček, da je lahko povedala, kar je hotela.

Zato je začela: »Ko je padlo jabolko z drevesa in mi pred nosom zdrčalo tja v jarek, sem si mislila, sem si mislila — lej, tako sem si mislila . . .«

»E, kako počasi misliš! Dej, dej, stara, kaj si si vendar mislila!« sili mož.

Zaviniščakovka je pa bila žena, ki je bila hitrejša z rokami nego z glavo.

»Potrpi nekoliko,« pravi možu, »mislila sem si tako-le, da bo nama izginilo vse izpred nosa, ker sva že stara; kakor tisto jabolko bo nama vse izginilo izpred nosa, ker nimava več mladih rok, da bi lovile in držale na kupu, kar sva nanosila s trudom in delom!«

»Hm, hm,« prikima gospodar in si ogleduje roke, »da, to-le bo pa res, kar si rekla! Saj bi skoro ne mogel reči, da je to še človeška koža, ki mi krije kosti in meso. Podplat je, ki bi ga ne preglodalo cestno kamenje leto dni! Te-le roke bodo še nekaj časa vztrajale, a dolgo ne bodo več mogle. Delo jim

je potrlo moč. Pa bi se nama res lahko vse razlezlo kot maslo na solncu. Zato bo treba koga, da nama priskoči na pomoč!«

»No, no, saj to je tisto, kar sem hotela reči,« vzklikne žena, vesela, ker je ubral mož prave strune.

»Ponoči, kadar ne morem spati — in spim čedalje manj — vedno razmišljam o tem,« nadaljuje stari.

»In z mano je takisto.«

»Potlej še premišljam to in ono in se tudi vprašujem: Čemu in za koga pa se pravzaprav pehava brez pokoja?«

»Glej, glej, saj to je, to je!« hiti žena.

»Za koga, če ne za Joška,« izgovori v naglici Zavinščak.

Žena ploskne z rokami in izpregovori veselo:

»Za Joška, za Joška, za koga pa drugega?«

Misel na sina jo prevzame toliko, da se ji utrne debela solza: »O, joj! A Jožek je z doma, midva sva pa sama!«

»Tudi o tem sem že premišljal. Dobre glave je Jožek. Star je tudi že blizu štirinajst let, pisati, čitati in računati zna tudi že, in vidi se mi, da mu je dosti šolanja. To je drago, a doma ga rabiva, da nama ne uidejo vsa jabolka v cestni jarek.«

»Da nama ne uidejo vsa jabolka v cestni jarek,« ponovi žena in čaka, je-li ji pove mož to, kar bi najrajša čula.

»Zato pa mislim,« reče Zavinščak, »da naj pride Jožek, ko konča šolo, domov, da ga napravim za kmeta in gospodarja!«

»Sam Bog ti je dal to misel, stari!«

»Same bukve ga ne bodo redile. Zemlja ga bo redila, če jo bo znal obdelovati, in žival mu bo množila imetek, če jo bo znal ravnati. Bukve so za gosposke ljudi, za kmeta je kmetija. Zato pa naj pride Jožek domov. Naučil se je dovolj, in vse to mu bo hodilo prav. Če bi še dlje časa brskal po bukvah,

bi mu zmešale glavo, da bi zabil na dom in silil še kam v latinske šole. Jaz pa plačuj in plačuj in razmetaj, da mi končno ne ostane še toliko, kamor bi položil sivo svojo glavo!»

»Joj, danes pa govoriš, kakor bi govorila jaz sama!»

»Tisti v Metliki je že silil vame, naj ne jemljem sina domov. Da ni za gnoj in motiko, pravi, nego da je za kaj višjega in večjega! Jaz pa sem mu dejal, da me naj to višje in večje piše v uho, a moj Jožek naj pride domov, da bo to, kar mu je oče, kar mu je bil ded in dedov ded in vsi, ki so domovali v tej-le hiši! Tako sem mu dejal, in tako tudi bo!»

»Glej, saj sem vedno pravila, da si pameten!»

»Seveda, kako pa naj tudi drugače ukrenem? Za vrabce in podgane nisem znašal na kup. Nisem zavoljo nikogar prodajal in tržil po Hrvaškem in Štajerskem ter dihal po prašnih cestah prahu vase, da sem vsaj nekoliko srebra primaknil k srebru. Ko še ni bilo Joška, sem prosil Boga, naj mi ga da, da bo vse njegovo, kar je Zavinsčakovega, in da bom vedel, čemu in zakaj sem. Na njivah in v lozi in med kričem mešetarjev po sejmiščih sem molil Boga, naj mi da sina. In potem, ko mi ga je dal, in ko sem vedel in vem, zakaj se mi delajo žulji na dlani in zakaj mi sive lasje na stari glavi, sem si zmeraj želel, da bi kdaj videl sina gospodariti na svojem domu. In zdaj je čas, da ga naučim obrezovati trtje in plužiti in branati in rediti svinje in barantati in druge take reči. Saj veš, da jih je mnogo! Zato pa naj pride Jožek domov! Svojemu sinu sem samo jaz oče!»

Moža je bil nekoliko razgrel ta govor. Vstal je in si potegnil z dlanjo po čelu. Obrnivši se k ženi, je ponovil še enkrat: »Da, samo jaz sem oče svojemu sinu!»

Pogledí so se mu obrnili v hlev. Vrata so bila odprta na stežaj, zakaj hlapec še ni prignal živine s paše.

»Glej, tako je, če ravnajo tuji ljudje s tvojim blagom,« se raztogoti Zaviniščak. »Precej po večernicah je odgnal hlapec živino na grivo, a še sedaj ga ni, da bi gnal žejno žival na vodo. Nemara spikje pod grmom kot klada, a živina mi lahko uide v deteljo, pa se mi še naposled napihne in pogine! Da bi te vrag!«

Stari odide izpred hiše, zavije za voglom in stopa dalje po stezi. Iz dalje začuje mukanje svojih krav in telet, ki so mulile travo na pašniku ali pa zevale s širokimi gobci.

»Saj sem vedel, da je žejna uboga žival,« govori gospodar sam zase in pospeši korake. V mislih se mu snuje vsa dolga vrsta nadevkov, ki bo z njimi obsipal lenega hlapca, spečega za mejo.

Ko je odšel Zaviniščak, je žena še nekaj časa posedela na pragu in natihem hvalila Boga, ker je vdahnil njenemu možu tako srečno misel. Najrajša bi se od veselja jokala, saj bo imela odslej svojega Joška vedno pred očmi. Pred njimi bo rastel v moža, pred njimi bo zagospodaril na svojem domu. In morda učaka še najlepšo dobo, da bo pestovala vnuka.

Boljinbolj se je jelo mračiti. Možje so se začeli zbirati pred cerkvijo, da pričakajo med pogovori ure, ko zapoje zvon Zdravo Marijo, znaneč jim, da je prišel čas večerje. Zaviniščak je nagnal hlapca domov, da napoji živino in ji nastelje v hlevu, potem pa se je tudi sam pridružil vaškim možakom. Vzlic jezi, ki jo je povzročil hlapec, je bil danes dobre volje.

III.

Bilo je vse bolj živahno na Zaviniščakovem domu, ko je tamkaj živela in gospodarila trojica: oče, mati in sin. Iz početka se je sicer sin upiral očetovi volji, toda ne glasno, da bi mogel kdo reči: »Glej Joška! Uporno glavo ima!«

Samo natihem ga je bolelo, da mora ostati odsej vedno na kmetih in pustiti družbo metliške gosposke dece. Nekoč se je tudi materi potožil, češ, doma vse pozabim, kar sem se naučil. A mati mu je rekla, da ji je bilo v teh letih, odkar je bil z doma — dasi ga je videla skoro vsak teden, bodisi da je prišla ona v Metliko ali Joško domov — silno dolčas po njem, da sta ona in oče že stara, in da je treba na domu domačega človeka s čvrstimi močmi, da poprime za delo in gospodarstvo. Joško se je kmalu vdal, in zavest, da je domu in staršem potreben, ga je delala veselega in ponosnega. Tako je bilo vse v redu.

Oče Zaviniščak se je bil ob sinu pomladil in okrepil. Bil je previden mož, zato ga je uvajal le polagoma v kmetovanje. Tudi žrebetom, je menil, ne gre, da bi se kar hipoma vpregla pred težak voz.

»Dobro bi bilo, da vstaneš,« ga je nagovarjal ob jutrih izlepa. In to je več izdalo, nego da bi ga bil podil iz postelje: »Alo, lenoba, na noge!« Vedel je, da je treba mladim kostem nekaj več počitka, da se učvrstijo. Kadar pride prava doba, bo že znal Jožek, kako mu je ravnati.

In oče se ni motil. Jožek je bil čimdalje zgodnejši v vstajanju in končno je prekosil očeta in mater. Začelo se je med njimi tiho kosanje. Vsak je hotel biti prvi pri delu in zadnji pri počitku. Sin je dejal časih očetu: »Zakaj vstajate tako zgodaj?«

»Ker moram,« mu je odgovoril oče, »če gospodar lenuhari na postelji, se mu seseda hiša na kup!«

In Joško je uvidel, da so očetove besede resnične. Vendar je rekel: »Saj sem zdaj jaz doma, in vi si že smete privoščiti malo več počitka.«

»Doma si, to je res,« je odvrnil oče, »ali zdi se mi, da je bolje, ako sem zdaj še jaz povsod, koder treba poprijeti za delo. Nevešč si še in lahko bi cepil jabolko na hruško in zdeval krmo v klet, če ti vsega

ne pokažem. Po knjigah si se naučil iztikati, a ne po hlevu. Ne veš še, kako je treba ravnati z gnojem. Gnoj je denar, zato bodi previden z njim! Dokler bom mogel, bom delal. Imel si učitelja doslej, ki ti je z besedo utepal učenost v glavo. Odslej ti bodi učitelj moje delo: tako se boš na živem priučil ceniti delo rok in umnosti ter previdnosti v gospodarstvu. Jaz ne bom več dolgo tlačil trave — leta prihajajo in klepljejo koso. Potlej pa stopiš ti na moje mesto. Morda tudi že prej — kakor že boš usposobljen. Kadar ti bo oče počival, takrat znaj, da si po njegovih mislih zrel za gospodarja!»

Jožek je odprl usta in zvesto poslušal očeta: moder se mu je zdel njegov govor. Ničesar ni znal odgovoriti na njegove besede. Poizkusil je tudi pri materi, da bi se vsaj ona ne pehala tako brez odmora.

»Pa bi vsaj vi nekoliko odnehali, ker nočejo oče!«

»Oh, za Boga! Saj niti ne morem, ko bi tudi hotela! Če vidim vaju, kako sta vedno pri delu, pa me kar nekaj vzdigne in mi reče: Hej, stara, pojdi, vstani! — Glej, ne morem počivati. Vsi skupaj lahko storimo več, nego bi mogel en sam. Kadar boš sam, boš že videl, kako ti bo težko!«

In tako so delali vsi trije.

Delo je Joška krepilo, mu dajalo dobro voljo, čvrsto moč in zdravo lice.

Stara sta bila ponosna nanj. Očeta je veselilo, ker je bil sin dovzeten za njegove opomine in nauke. Če sta delala na polju skupaj, je očetu mnogokrat zastalo oko na sinu, ki je čvrst in mlad stopal po mastni zemlji, da so se prijemale podkovanih škorenj debele kepe. In očetu je bilo neskončno dobro, da je nehote postal, uprl roke v bok in zadovoljno kimal z glavo. Tuintam mu je zaklical sosed izza meje: »E, lahko tebi, Zaviniščak, ki imaš takega sina!«

In Zaviniščaku je bilo, kakor da ga gladi mehka ročica po nagubanem čelu.

Pa kako je bilo lepo gledati Joška, ko je vihtel koso, da je krožila pred njim kot svetla sablja! Razkoračeno se je pomikal z njo tja po travniku, v širokem klobuku, v platneni srajci, razpeti na krepkih prsih in zavihani do komolcev. A pod ostro koso je padala trava v zaokroženem redu, in poljski cvetovi so se sklanjali naglo k tlom, kakor bi jim bilo sladko umirati pod Joškovo koso. Samo včasih je postal Jožek, da si je otrl pot s čela, da je potegnil z brusom, ki se je močil v torilcu, visečem ob pasu, ob izkrhanem rezilu ali pa da se je napil vode iz barilca, ki se je skrival pred solncem pod gostim grmom v meji. Hlapec, ki je kosil z domačim sinom, je vedno zastajal za njim. Najsi se je še toliko trudil, Jožek je bil vkljub temu urnejši.

Zavinščakovi travniki so zeleneli tik za njegovo hišo. Zato je bilo hišni materi lahko mogoče, da je zdajpazdaj pogledala tja po zeleni ravnici, to pa tem lažje, ker je bilo kuhinjsko okno obrnjeno proti travniku. In kolikokrat je mati slonela ob oknu in gledala Joška! Samo ko je kaj zacvrčalo na ognjišču, se je zdramila in pristopila k loncem ter kipečo vsebino potolažila s tem, da je privzdignila s posode pokrivačo.

Jožek se ni plašil nobenega dela. V goro je hodil s hlapcem po les in ga cepil doma na dvorišču, da so kalanice odletavale daleč v stran, kakor da se same odmikajo njegovim čilim udarcem. Hodil je po nastiljo v reber, koder so se belile breze z visečimi vejami, da so bile videti enake gozdnim vilam z valovitimi, razčesanimi lasmi. Najbolj pa ga je veselilo delo v trtju. S kako radostjo je okopaval in prirezaval trte, jih vezal h kolom, da so se lepo dvigale k božjemu solncu, cvetele in dajale sladko grozdje! Tiste, ki so se že izčrpale in sušile, je nadomeščal z drugimi plemenitejšimi, da je bilo očetovo trtje izmed najlepših na Veselici. Ko je prišel čas trgatve,

je Jožek ostavil domačo hišo in se preselil za vso dobo v zidanico, kjer se je vršilo vse delo pod njegovim nadzorstvom in kjer je prebil toliko lepih dni med veselimi trgači, ob solzečih se stiskalnicah, ob sladkem, dišečem moštu.

Prihajali so vozniki in vinski prekupci, polnili sode z Zavinsčakovim moštom, zopet odhajali izpred njegove kleti ter tako raznašali slavo njegovega izbornega pridelka daleč po slovenskem svetu. Zavinsčaku je rastel in rastel kup denarja, Jošku pa se je vedno boljbolj večalo veselje do kmetovanja, in kar nikdar več se ni pokesal, da je moral zamenjati knjige s plugom, pero z rovnico. Pod jasnim nebom v domači vasi se je čutil tako svobodnega in veselega, tako krepkega in srečnega, da bi zdaj pač ne menjal z nikomer. Kadar je stal kraj njive, kjer so izkopavali krompir in ga nakladali na voz, je razširil roke in prsi, in lice se mu je smejalo od zdravja in zadovoljstva. Vola, vprežena pred vozom, sta silila s širokima glavama tja proti mlademu gospodarju, ki je odganjal od njiju s košato vejo roje nadležnih muh in obadov.

Rojstno hišo so prebelili in preslikali, da je bila najlepša v vasi. Napravili so ji novo streho iz opeke, ki se je lepo rdela izmed zelenega sadnega drevja, rastočega v rednih razdaljah okolo nje. Vse stanje so obdali z lesenim plotom, da se je zdelo enako gosposkemu in bogatemu domovanju.

In sedaj so ob nedeljskih popoldnevih počivali vsi trije. Dobro jim je del počitek po prebitem delu.

Stara dva sta dremala na klopi, ki jo je prinesel Jožek iz sobe pred hišo, sam pa se je zleknil po travi, gledal v oblake, veslajoče po nebu, ali pa zadremal na mehkih tleh in na rokah, sklenjenih pod glavo. Na prsih ali kraj njega je počivala knjiga, ki jo je prej prebiral mladi Zavinsčak. Za družbo vaških fantov ni mārāl. Le poredkoma je stopil v njih krog. Zato pa

tudi oni niso marali zanj, češ, pregosposki je in prebahat. Jožek pa je bil že tako ustvarjen, da je bil najrajši sam.

Rad bi Jožek videl kaj sveta. Čital je v knjigah in čul od očeta, da je svet najboljša šola, če ga človek gleda z odprtimi očmi. Rad bi šel večkrat na potovanje z očetom, ko je hodil za kupčijo iz kraja v kraj. Ali kadarkoli ga je naprosil, naj ga vzame s seboj, mu je vedno odgovarjal oče, naj še počaka, ker je še premlad. Kadar pride doba, ko bo zrel in ko bo imel tudi kaj koristi od tega, ga bo rad in vedno jemal s seboj, saj ga mora uvesti v trgovino, ki nosi še največ dobička. Njegov gozd na Gorjancih je še vedno dovolj bogat; iz njegovega trtja bo vedno dovolj vina; svinjereja mu tudi zmeraj dobro uspeva, in suhi hrvaški rilci se v Zavinkovcih ob dobri krmi lepo odebele, da jih lahko izpečava po Gorenjskem in Štajerskem za lepe denarje. Kupčevanju torej ne bo nikoli konca, in Jožek bo imel še dovolj prilike, da bo prebrodil z očetom lep del slovenske zemlje; pogledal bo z njim tudi dol na Hrvaško, v Slavonijo, v Dalmacijo — vse bo še videl, samo počaka naj, da mu dozori pamet, da bo tudi več moškega v njem in na njem, da bo tudi včasih sam namesto očeta vzel v roke potno palico. Zato pa je treba dozorelosti in moštva, nekoliko brk pod nosom in obrutih lic, da imajo ljudje pred človekom kaj spoštovanja, in da ima človek med njimi kaj ugleda. Brez spoštovanja in ugleda ni s trgovino nič.

In tako je čakal Jožek, da se mu je izteklo osemnajsto leto.

Kadar je odpotoval oče z doma, je stopil sin gor na griček poleg domače hiše, koder so rasle slive, ter gledal za odhajajočim toliko časa, dokler se ni zavila cesta za bližnji gozd ter se izgubila v njega sencah. Njegova duša je hrepenela za njim. Ves svet, kolikor ga vidi Jožek tja do dalekega obzorja, ki se

staplja s sinjimi gorami v meglenem pasu, bo oče prehodil. Rad bi Jožek gledal s svojimi očmi lepo, veliko zemljo, stopajoč veselo in ponosno na strani očetovi od griča do griča, od sela do mesta, od mesta do vasi, od vode do loze . . . a ostati mora doma in hrepeneti za njim, za očetom!

»Jožek!« ga je zdramil materin glas.

»Ah!« se je vzravnal sin in odhitel k materi v hišo.

»Tako dolgčas mi jel!« je zatožila starka.

»Kaj bi vam bilo dolgčas, saj sem jaz doma,« jo je tolažil sin.

»Da, zdaj mi pa ni več dolgčas, ko si ti pri meni, Jožek!« je rekla mati z mehkim glasom. In nje roka se je spela na njegovo temo in mu gladila bujne, črne lase. »Ah, moj Jožek, moj Jožek!« je vzklikala stara in precej pristavila s smehom: »Vidiš, vidiš, kako si mi zrastel! Večji si že od mene in močnejši in zdrav!«

»E, tak sem no!« je dejal sin, in dobro mu je bilo.

Dobro mu je bilo, ko se je čutil gospodarja. Saj mu je naročil oče pred odhodom:

»Pa skrbno pazi, Jožek, da bo vse v redu in da mi ne zatrosi kdo ognja!«

In zdaj je pazil, da bo vse v redu, ko se vrne oče, in da nihče ne zatrosi ognja!

Ko se je pa oče vrnil, je bil vesel in zadovoljen: vesel, ker je napravil dobro kupčijo, zadovoljen, ker je našel doma vse v redu, kakor je bil naročil. Zaviniščak je pregledal vse v hiši in zunaj hiše. Hodil je počasi od hiše do hleva, od hleva na vrt. A za njim sliš. In oče je zadovoljno kimal z glavo.

Sin pa se je smejal, pa tudi mati je bila vesela: »Kaj neda, dobro sva gospodarila?«

»Bo že, bo že!«

Pa kadar je tako dejal stari Zaviniščak, je to mnogo pomenilo!

Potem je imel oče mnogo pripovedovanja.

Mati in sin sta silila vanj: »Kod si hodil, kaj si prodal, kaj kupil, kaj videl, kaj doživel?« Stari je pripovedoval zvesto in natančno ne toliko zaradi žene, temveč v prvi vrsti zavoljo sina.

»Dobro mu bo služilo,« si je mislil, »če zve, kako žive in delajo po svetu.«

In vedno bolj je mikalo Joška z očetom, vedno nadležnejši mu je prihajal, da se ga naposled ni mogel več ubraniti. Fant z osemnajstimi leti in še povrhu tak, kakršen je bil njegov Jožek — ta pač ni več samo za to, da bi varoval doma zapeček! Saj bo kmalu dobil list k naboru, in če je dozorel za cesarja, je sposoben tudi, da prisede k očetu in se popelje z njim po kupčiji. Da je bil toliko časa doma, mu ne bo v škodo. Tu se mu je razvil razum, in iz očetovega pripovedovanja že ve po priliki, kako je tam izven Zavinkovcev.

Nekoč po obedu je — kakor navadno — prvi vstal izza mize Jožek ter hotel oditi iz sobe po poslu. Ko je že stal pri vratih in prijel za kljuko, izpregovori oče:

»Stoj, Jožek!«

Sin se obrne k mizi in vpraša: »Kaj bo, oče?«

»Stopi semkaj k meni!« veli oče in se dvigne s stola.

Jožek pride prav pred njega in ga vpraša še enkrat: »Kaj bo, oče?«

»Le stoj!« pravi ta, »vse zveš, vse zveš!«

Stari se smeje, položi obe roki na Joškova ramena in ga zasučje zdaj tako, da je bil s hrbtom obrnjen k njemu, zdaj tako, da mu je gledal iz oči v oči.

»Pa kaj me tako sučete, oče?« vpraša sin.

Tudi materi se je zdelo čudno. Tudi ona vstane izza mize, se nasloni ob vogel in vpraša moža: »No, reči, kaj misliš?«

»Tako,« reče naposled stari in potreplje sina po rami, »jutri v mraku bova naložila nekaj svinj — tiste, ki so najbolj rejene, pa jih popeljeva v Kranj!«

V sinu se je nekaj kar potreslo od veselja.

»In jaz grem z vami?« vpraša.

»Da, tigreš z menoj!« odgovori oče mirno in važno.

Joško ni vedel, kaj bi storil od veselja. Nekaj časa je strmел v očeta, potem je upognil kolena in trikrat z dlanmi udaril po njih pa zraven zaukal: »Juhu, juhu, juhu!« Potem si je mel roke in se zavrtil na peti: »Ah, jutri pa pojdem z očetom v Kranj!«

»Črez teden dni bo tam semenj, in dobro se da tržiti v Kranju s svinjami. Sicer sem pa že davno obljubil prijatelju Valentinu Ribiču, mesarju in gostilničarju, da mu v kratkem pripeljem nekaj dobrega blaga. In zdaj je čas, da izpolnim obljubo, sicer si bo mislil prijatelj Valentin Ribič, da je stari Zavinsčak pojedel svojo besedo! A to bi mi ne bilo všeč!«

»No, no, no!« je kimala stara.

»Torej, da dokončamo to reč,« je nadaljeval oče, »jutri opolnoči odrineva z doma. Glej, da bo vse pripravljeno: voz in ti. Zase in za svinje bom skrbel sam.«

»Dobro, oče! Vse bo v redu!«

Jožek je odhitel v hlev. Vzel je ščet in strgalo ter začel snažiti konja, ki sta mlela krmo. Vzdrgeta-vale so lepima vrancema žile v bokih in na vratih, ko jih je čistila vesela Joškova roka.

Pristopil je hlapec in dejal: »Čakaj, bom jaz, to je moje delo!«

»Ne,« ga je zavrnil mladi Zavinsčak, »danes ju bom sam, zakaj jutri greva z očetom v Kranj!«

Hlapec je odprl na široko usta in se začudil: »O — ho!«

IV.

Bila je svetla noč, in mesec je plaval kot srebrna ladja po jasnosinjem morju višav nebesnih. Izpred

Zavinščakove hiše je zadrdral voz in se kot široka, črna prikazen izgubljal po razsvetljeni cesti vedno v manjše in manjše oblike ter se končno skril Zavinkovcem.

Oče in sin sta molčala, zatopljena vsak v svoje misli. Topot brzih konjičev je odmeval iz sanjavega gozda, ki se je raztezal kraj voznikov kot dolgo, črno zidovje s posrebreno streho, kakor bi drdral po njem še kak drug voz. Stari Zavinščak, ki je ohlapno držal vojke v levici, je včasih kar tako iz navade mahnil z bičem, ki mu je dremal v desnici . . .

Ob tem času se ni Jožek še nikoli vozil. Zato je na široko odpiral oči, da bi vse dobro videl. V spominu so se mu zbujale vse tiste pripovedke in pravljice, ki jih je čul doma od matere ali od sosede Jane ali v šoli ali ki jih je čital v knjigah. In ko je zdaj gledal predse in videl grmičevje, kako se je čudno črtalo v mesečni svetlobi, in hiše, ki so tuintam samevale vzpotoma, in osamela drevesa, ki so kot črne prikazni kipela v luč, ki jo je ob njih izlivala luna — mu je tudi začela domišljija čudno delovati ter se potapljati v to, kar je že vedel bajk in pravljic.

Tako sta prevozila Metliko, ki je še počivala v trdnem spanju. Ko sta se pa bližala vrhu Gorjancev, se je začelo daniti. Navkreber sta vlekla konja le korakoma voz in voznika, in hladna sapica je pihljala z visokih vrhov. Prvi nasmeh jutranjega solnca je priplaval izza vzhodnih gorá in se je kot zlat ogenj razlil po Gorjancih. Bogata rosa se je zalesketala po nizki travi in visokih drevesih, ki so rasla v gostih skupinah ob strmi cesti. Nekje v dolini se je oglasil jutranji zvon, in glas je hitel v višave. Začula sta ga oče in sin in se odkrila. Radostno je dvignil Jožek čelo proti nebu, očetu pa se je sklonila siva glava.

Ker se je cesta dvigala navzgor prav kakor položnejša streha, sta stopila oba z voza, da bi bila vožnja lažja. Konja sta se čvrsto upirala ob kame-

nita tla, da se je drobilo kamenje pod podkvami in da so se zdajpazdaj ukresavale iskre. Jožek je stopil tik pred oje ter prijel konja za brzdo, kakor bi hotel pomagati upehani živali; oče pa je stopil zadaj za voz in se upiral v ročico, da se je videlo, kakor da hoče tudi stari voznik olajšati mladima konjema breme. Počasi so vendar dospeli do vrha, in stari je zavpil: »Ho, hoj!«

Konja sta se ustavila, nemirno kopala s kopiti ter natezala in krčila vrat, da si uravnata komata in jermenje, ki se je nategnilo ob vožnji navzgor. Stari si je otrl z veliko, rdečo ruto znoj s čela ter zavrl voz in podložil coklo, Jožek pa je stal pred vozom in gledal v daljavo.

ln lepo je bilo, kar je gledal pred seboj! Solnce se je že dvignilo nad gorske vrhove, in lepo, sveže jutro je plavalo daleč naokrog. Megla, ki je leno visela nad dolino ter jo kot gost pajčelan zagrinjala in preprezala, je jela bežati pred svetlobo mladega jutra, in svet, lep in velik, se je odpiral Joškovim očem. Po njem se je prožila cesta kot bel, širok trak, umetno razgrnjen in položen med griči in dolinicami, ob vodah, preko njiv in kraj gozdov. In ta cesta je šla naprej in naprej brez konca in kraja. Vanjo so se iztekale steze in pota, ki so kot močne žile vezale z glavno cesto kraje ob desni in levi strani. Samo tam daleč, tako se je zdelo Jošku, tam, kjer stoji na višini lepa in velika cerkev in kjer se razvrščajo ob nji hiše — tam je ceste konec.

Oče je stal za sinom, in njegovi pogledi so šli za pogledi sinovimi. Z bičem je kazal na cerkev in na hiše in dejal: »Glej, to je Novo mesto!«

»Novo mesto!« je ponovil sin in pokimal z glavo; »a—ha!«

»A sedaj sedi, da prideva naprej!«

Oba sta zopet sedla na voz. Oče je mahnil z bičem, in konja sta potegnila. Veselo je šlo po cesti

navzdol. Krepko sta se upirala konja teži voza, da ni zropotal po strmini. Nozdrve so se jima odpirale v globokih dihih, in goste pene so se kupičile na brzdah. Kamenje je škripalo pod coklo, kakor da čuti bolečine, in voz je odskakoval in se zibal semtertja. Slo je oprezno in vendar veselo po grdi cesti, koder je stalo ob krajih mnogo znamenj, ki so jih bili postavili v spomin ponesrečenim voznikom in potnikom.

V Novem mestu so krmili. V gostilnici, kjer se je ustavil voz, je Jožek izpregel ter odvedel konja v hlev, kjer ju je skrbno odrgnil s slamo, ker sta bila potna. V lestvo, pripeto k zidu, je dal krme, v jasli pa je nasipal ovsu ter se je odpravil v gostilniško sobo, prisedel k očetu in z njim zajtrkoval.

Po zajtrku sta se pa napotila po mestu; k mesarju sta šla, ki je kupčeval z Zaviniščakom. Ta se je pogodil z njim in sklenil novo kupčijo. Potem sta šla tudi k advokatu, ki je bil Zaviniščakov zastopnik v pravnih zadevah. Tu in povsod, kjer sta se ustavila oče in sin, je predstavljal stari mladega z veseljem in ponosno: »Glejte, to je moj sin, moj Jožek!«

»Lepega fanta imate, Zaviniščak!«

In staremu so močno prijale take laskave besede.

Ko sta stopala s sinom sama po novomeških ulicah, mu je govoril oče: »Vidiš, Jožek, taka-le pota boš moral polagoma opravljati sam.«

Ura se je pomaknila že proti šesti popoldne, ko sta se odpeljala Zaviniščaka iz Novega mesta. Hotela sta se voziti v mraku in hladu, da ne bo živina preveč trpela, zato se nista prej odpravila na pot.

* * *

Dolgotrajna je bila pot do Kranja. Od Novega mesta preko Ljubljane do lepe Gorenjske sta počasi vlekla konja težki voz. Spotoma je bilo treba mnogokrat počivati, da sta se odpočila voznika ter nakrmila in napojila živino pred vózom in na vozu.

Jožek se je čutil vsak hip večjega in bolj moškega.

»Tako otročje se mi zdi, ako me kličete za Joška,« je dejal očetu.

»Pa kako ti naj rečem?« ga vpraša oče. Zdelo se mu je dobro, da je sin začutil moštvo v sebi.

»Kar Jože mi recite, Joška ni več!«

In v resnici ni bilo več tistega Joška izza Zavinsčakove peči. Ostal je doma. Živel je v sanjah otroških let. Poleg očeta je sedel na vozu krepak kmetiški fant, ponosen na svojo prvo pot v veliki svet, ki se je odpiral pred njegovimi očmi. Nikoli ni mislil, da je tolik, ko je gledal vanj izpred domače hiše. Zastirale so ga gore na obzorju. A ko ga je preko njih ponesla pot, so zopet v dalji zrasle pred pogledi nove gore, višje in skalovitejše od domačih gorá. A tudi preko teh ga je dvignila pot, in sedaj mu stoje pred očmi še višje in mogočnejše: tik pod oblake neba sezajo ostrovrhi gorenjski velikani, razkošno ozarjeni z zlatom solčnih pramenov. Bistro Jožetovo oko je natanko razločilo vsako drzno črto sivih grebenov, ki so se ob njih trgali leno veslajoči oblaki in se umikali sijaju zlatobleskega solnca.

In ob znožju ogromnega, veličastnega zidovja je stalo vrhu skalnatega brega mesto Kranj. Zelena voda je šumela pod njim. Obrežne hiše so se ogledavale v valovih savskih vodá, da se je zdelo Jožetu, kakor da sanja v globočinah še eno mesto, pogreznjeno vanje, pričarano iz valov.

Jože je vstal s sedeža in stoje strmел v lepoto, ki je ni slutilo njegovo srce.

Hotel je više in više; spel se je na prste. Želel si je v visočine, da bi mogel iz nje z enim samim pogledom prezreti vso to okolico, z enim samim pogledom vsrkati vase ves ta čar, ga zakleniti v dušo in ga ponesti s seboj. Ni se mu zatožilo po domu, zahrepenelo se mu je po tujem svetu, oblagodarjenem z lepoto, doslej neznano, nesluteno.

»Kaj hočeš? Kaj stojiš?«

Očetovo vprašanje je šlo mimo njega.

»He, fant! Glej, da ne padeš pod voz! Jože!«

»Pustite me, oče, da gledam! Da gledam in vidim!«

Gledal je Jože, a staremu je švignila mimo spomina doba, ko so tudi njemu hrepenele oči po lepoti. Izpregledal je zdaj tudi sam in videl je, kako je lep svet. Tolikokrat je vozil tod in ni videl lepote. Glava se mu je sklonila na prsi. Duh se mu je potopil v one mlade dni, ko je umel lepoto.

Počasi so stopali konji po mostu. Votlo so odmevali udarci kopit. Ko se obrne cesta v hrib, sta stopila oče in sin z voza. Počasi sta peljala navkreber. V dolnjem koncu trga je zavil voz v široko dvorišče. Iz hiše je stopil debelušen mož. Veselo je pozdravil prišleca: »Na zdravje, Zavinščak!«

»Evo ti mojega sina, Valentin!« je rekel Zavinščak, vrgel vajete Jožetu in stisnil Ribiču roko.

* * *

Zvečer je legel Jože zgodaj spat. Truden je bil. Hitro je zaspal in sanjal je čudne sanje, prepletene s svetlimi žarki. Na njih je priplavala do njega deklica, kakršne še ni videl doslej. V pozdrav mu je zazvenel njen smeh, njena bela roka mu je hitela naproti. Ko se ga je dotaknila, so mu žarki razvneli srce, da je bilo veselo in srečno.

Ko je Jože že spal, sta sedela v posebni gostilniški sobi stari Zavinščak in Ribič. Polič vina je stal pred njima. Glavi sta tiščala drug k drugemu, govor jima je bil važen in šepetajoč, kakor da bi se bala gluhih sten.

»Jože mi je edinec, in vse bo njegovo, kar imam,« pravi Zavinščak, »dober fant je, lahko bo izhajati z njim.«

»Povem ti naravnost: ni gosposka in ni kmetiška moja Lenka, a imam jo rad. Učila se je v škofje-

loškem samostanu, da bere in piše in tudi izračuna, kar rabi za dom!« Ribič je dvignil kozarec. »Na zdravje! Pijva! — No, in — hm! — k meni hodijo vsakovrstni ljudje. Imam dobro vino in dobro kuhinjo, pa hodi tudi gospoda k meni. Gospodi jaz ne verjamem nič. Če bi mi kdo dejal: »Daj mi Lenko za ženo!« bi mu odgovoril: »Saj nečeš Lenke, ampak denarja si željan.« In vedno čujem, kako govore, da je lepa in gosposka. Pa se tudi ne brani, ako ji pogladi gosposka roka podbradek. Laskanje prija celo moškemu, kaj ne bi dekletu. A jaz bi udaril laskača, toda potem bi ga več ne bilo k meni. Sam pa ne morem popiti in pojesti vsega. In pa tudi dohodkov bi ne bilo. Poganja se za Lenko nekdo tu iz Kranja.« Jezno je zavrtel kozarec med prsti, potegnil z roko po čelu in nadaljeval: »A zadolžen je do grla in še črez, zatorej mu je ne dam. Daleč je res do tebe, a saj ne stoji nikjer zapisano, da bi moralo dekle vedno biti v očetovi bližini. Pettisoč tolarjev ji dam, pa udari, če ti je všeč!«

Zavinščak se je premaknil na stolu. Trčil je z Ribičem, in bila sta dobre volje.

»Jože se ne bo upiral. Kar mu rečem, to stori. Kaj pa Lenka?«

»V moji hiši velja moja beseda!«

»Počakajmo še toliko, da vidimo, kaj bo z vojaščino,« pripomni Zavinščak. »Govoril sem že z metliško gospodo in zvedel sem, da ga ne bodo vzeli, ker mi je edinec in ker sem star in ga rabim za podporo. V tem ga izpustim samega med svet, da se razgleda in osamosvoji. Približa naj se Lenki in naj govori, kakor ga naučim. Ako se oglasi srce, tem bolje. Saj ni napačen fant, morda pojde brez ukazov!«

Drugi dan je bil semenj, zatorej sta morala moža spat. Kupčija je bila dogovorjena, vino izpito. Treba je bilo samo še spanja.

V mladem solncu so zagorele gore, ko je stopil drugo jutro Jože na dvorišče. Čist, hladan vzduh je plaval z gorá v dolino. Veselo so se razširile mlademu Zaviniščaku prsi, ko je stopil z dvorišča na trg in se ozrl na severno stran. Nebo je slonelo na gorskih vrhovih, stopljeno z njimi v prijaznem poljubu. Od vrhov se je dvigalo više in više, kipeče v silni lok, izklesan iz prosojnega, kristalnega stekla. Doma v Zavinkovcih ni videl nikoli toliko krasote. Iztegnil je roke. Rad bi se dotaknil zlata nebeškega, a bilo je predaleč, in Jože je bil tako majhen. Nedo-sežno je plavala lepota nad njim.

V hlevu so zahrskali konji. Okrenil se je Jože na dvorišče nazaj, da potolaži žival. Ko je stopal po veži, so prišumeli po stopnicah iz prvega nadstropja nagli koraki. Ozrl se je Jože tja in ko se je ozrl, je stala pred njim deklica iz nocojšnjih sanj.

Bila je Lenka.

Jože se je odkril in pozdravil: »Dobro jutro!«

Prijazno je odzdravila Lenka. Z rokami je segla v lase, da si poravna kito, ki jo je bila prerahlo pripela. In tako je stala pred njim v mladi svežosti, sama lepo, kipeče jutro življenja!

Jože ni vedel, ali jo naj ogovori ali naj gre v hlev h konjem. Zazdelo se mu je, da je deklica domača hči, zato je vprašal: »Ali si morda Ribičeva?«

»Ribičeva sem, to je res! Ali kako prihajaš do tega, da me tikaš?«

»Pri nas se tikamo vsi, ki smo. enih let.«

»Ali si morda Zaviniščakov? Še nikoli te nisem videla.«

»Glej, saj me tikaš tudi ti!«

»Enako z enakim! No, ali si, ali nisi?«

»Sem! Zaviniščakov sem, in Jože mi je ime. Prišel sem z očetom.«

»Potem pa nisva tujca, zakaj mnogo sem že čula o tebi. Saj je bil tvoj oče že večkrat tu in kadar je

bil tu, je vedno govoril o tebi. In tako si moj znanec, čeprav te še nisem videla. Neznani znanec!»

Rahlo ga je trepnila po rami in odbrzela proti gostilniškim prostorom. Na pragu je obstala in se obrnila k Jožetu: »Saj se še vidiš danes!»

Jože je stal in ni odgovoril ničesar. A srce jo je prosilo, naj ostane in ne hodi od njega. Toda vrata so se zaprla, in Lenke ni bilo več.

Na ulici, v hiši in na dvorišču je vse oživel. Življenje je prihajalo s krikom in šumom. Začelo se je prelivati po ulicah gorindol. Sejmarji so hodili v gostilnico. Zarožljali so noži in vilice, žvenketale so čaše in steklenice. Konji so kopali trda tla v hlevu. Stari Zavinsčak je prizdehal k Jožetu. Vesel mu je bil obraz. Na sejmišču so se zgrinjali ljudje.

V.

Lenka je odšla z Jožetovim srcem v Zavinkovce. Živela je v njegovem sladkem upanju, v njegovih vročih željah.

Oče je gledal sina, kako mu uhajajo pogledi preko visokih gorá. Veselo si je mel roke. Ob prihodnjem semnju pa je moral Jože sam v Kranj. »Pozdravi starega Ribiča, a še srčnejše mi pozdravi Lenko!» je naročal sinu pred odhodom.

In ko je izročal Lenki pozdrave, ji je gledal v oči in ji pravil, kako radi jo imajo doma vsi: oče in mati, a najbolj on sam, Jože. Vzel bi jo s seboj, ko bi hotela iti.

»Lepo je tudi pri nas, zakaj trte rasto tamkaj in vse polno je lepih brezovih gozdov. Ni toliko visokih gorá, a naše njive so ravne in plodovite. Travniki so zeleni, in ptice pojo v zraku. Glasno šume naše vode, doli pod Zavinkovci pa stoji mesto, staro in čestitljivo. Z zlatim solncem se vsako jutro okoplje jabolko farne cerkve, tako visok je zvonik, da prvi ujame jutranji solčni pozdrav!»

Vse te besede si je bil sestavil v mislih, ko je potoval v Kranj in preudarjal, kako naj govori, ko bo Lenki izročal očetov pozdrav.

Lenka je stala pred njim. V prvem trenutku ni vedela, kaj naj odgovori. Lepe so se ji zdele njegove besede. Kakor bi jih čitala iz knjige. Odgovora niso našle v njenem srcu, ker je bilo hladno. Okrenila se je Lenka, da odide. Napravila je nekoliko korakov, potem pa se je zopet obrnila k Zaviniščaku. Nekaj mu je vendar morala odgovoriti.

»Nikar mi ne pripovedujte povesti,« pravi, »take povesti lahko pripovedujete komurkoli doma, a meni prizanašajte z njimi!«

Potem je odšla na nasprotno stran. Ko je že izginila v hiši, je čul Jože, kako zaničljivo se glasi njen smeh. Nikoli mu še ni bilo tako tesno pri srcu. Hotel je biti vljuden in odkritosrčen, a dekle mu je vračalo vljudnost in odkritosrčnost s porogljivim posmehom! On — Zaviniščakov Jože — bi se bil najrajši obrnil in pokazal Ribičevi hiši za vedno hrbet. Ali imel ni toliko odločnosti, da bi storil to brez očetovega dovoljenja. Njegov užaljeni ponos ni imel toliko moči, da bi voljo izpremenil v dejanje.

Na semnju so ga obstopili kupci, ki so se seznanili z njim zadnjič, ko je prišel z očetom.

»Danes pa kar sam!« so govorili vanj.

Poudarek teh besed je bil tak, da je bilo čuti iz njih pohvalo. Jožetu so dele dobro. Čutil se je počesčenega. Kupčevanje, pogajanje, hrup in šum so vplivali nanj toliko, da ni utegnil dosti razmišljati o današnjem sestanku z Lenko. Vendar so mu zdajinzdaj ušle misli tja do nje.

»Ko bi ona videla, kako umem svoj posel, bi ne bila odurna z menoj.«

ln zopet je zašumelo ob njem hrupno semnjarsko življenje. Dvignilo se je kakor val, ki je potegnil mladega trgovca s seboj med glasno množico meše-

tarjev in kupcev. Potopil je ta val misli na Lenko. Pred Jožeta je stopila skrb za kupčijo in dobiček.

Lenka je pomagala streči gostom. Ko je prišla iz škofjeloških šol, se je upirala očetovemu ukazu. Škoda se ji je zdelo belih rok. Ni bila vajena za-tohlega zraka zakajene gostilniške sobe, in to tem manj, ker je večkrat kanila kapljico dišeče tekočine v žepni robec, da je vonjalo okolo nje, kakor bi se izprehajala po hiši cvetoča vijolica. Pozvedoval je oče, odkod ima to vonjajoče spremstvo. A rohnel je, ko je zvedel, za kake reči izdaja Lenka denar. Nič niso pomagali izgovori, da je zdaj to v navadi pri dekletih, ki so hodile v šolo. In tako je bilo tudi z belimi rokami. Če se umažejo, se dajo tudi umiti. A bolje je imeti umazane roke, ki služijo, nego čiste, ki strežejo lenobi. Zato je morala Lenka streči gostom, kadarkoli se jih je kaj več nabralo v očetovi gostilnici. In to je bilo posebno ob semanjih dneh.

Tako je bilo tudi danes že navsezgodaj v Ribičevi hiši polno gostov. Večinoma so bili znanci, ki so dohajali redoma vsak semenj v Kranj in se ustavljali pri Ribiču. V večji sobi so ostajali preprostejši ljudje, manjša je bila pripravljena za gospodo. Zato so bile v prvi sobi mize nepogrnjene, v drugi pa so bile mize odete z belimi, rdeče pisanimi prti. Eni gostje so odhajali, pa prihajali so zopet drugi, da so imeli domači ljudje vedno dovolj opravila. Lenka je stregla gostom v gosposki sobi, kjer je stregla sicer tudi vsak večer. Tja je zahajalo vsak večer nekaj mladih gospodov, stalnih gostov. Ti so se dobrikali Lenki in hvalili Ribičevo vino. Pili so za potrebo in preko nje, samo da so bili lahko dlje časa poleg Lenke, ki jim je bila vljudna in prijazna. Stari Ribič je jezno godrnjal v kotu večje sobe. Jezilo ga je neprestano laskanje mladih ljudi, a pognati jih ni hotel preko praga, ker se mu je zdelo škoda gotovega zaslužka. Najbolj ga je jezilo, da je bil

njegov vsakdanji gost mladi Pavel Plesec. Tega bi najrajši zapodil iz hiše. A ker je vedel, da hodi k njemu večina gostov ravno zaradi Plesca, mu je prizanašal. Saj če bi odgnal njega, bi odgnal tudi njegove tovariše. Zato mu je prizanašal in se jezil.

Pavel Plesec je bil veseljak. Lepo je pel in brenkal na kitaro. Sladko je govorila njegova pesem. Hvalila je dobroto vina in poveličevala ogenj dekliških oči. Bila je šaljiva Pavlova pesem, a tudi otožno-hrepeneča je bila, kadar si je take zaželela družba. Njegova pesem je dihala v veselo družbo živahno izpremeno, bila je vabljava in odkrita govorica mladega, uživanja željnega srca. Vrhutega je bil pevec lep fant dvajsetih let. Visoke rasti je bil in črnih, iskrih oči. Vsakemu dekletu so se pobesili pogledi, kadar se je vanje potopilo Pavlovo oko. Polno življenja je bilo, a iz globočine je odsevalo nekaj, kakor moten odsev tesne slutnje, ki ni dala srcu, da bi se svobodno razvilo njegovo hrepenenje. Zato so bile njegove oči vesele in žalostne obenem. Tudi tedaj, kadar je pel najveselejšo pesem, je hipoma preplavala jasno oko meglica, ki je v nji ugasnil veselja žar. Mračno je zasijalo oko, kakor bi se nečesa ustrašilo in po nečem žalovalo.

In niso še odzveneli poslednji glasovi, je že segla Pavlova desnica po kozarcu vina.

»Na tvoje zdravje, Lenka!« je vzkliknil in izpraznil čašo do dna. In ni se zgodilo samo enkrat na večer, da je Pavel nazdravljajal Lenki. Zato so mu prihajale oči vedno bolj in bolj motne. Naposled so gledale kakor iz mračne dalje, da ni bilo razločiti, kam gledajo in česa hočejo. Nalivali so kozarce preko vrha, da je teklo vino po mizi in kapalo na tla. Tudi Lenka je morala piti. Gorela so ji lica: dvoje velikih, mladobujnih rož je zacvetelo na njih.

Staremu Ribiču je bilo končno dovolj veselja. Velel je hčeri spat, a prosil je tudi goste, naj gredo,

ker je že pozna noč. Jezni so se razšli, a prišli so zopet drugi večer.

Kadar je slušal Ribič Pavlovo pesem, je sklonil glavo v dlani in si zatisnil ušesa. Ni mogel poslušati Pleščevega petja, ker ni mogel trpeti pevca samega.

Pavel in Lenka sta se poznala že izza najmlajših let, že od tedaj, ko je umrl Pavlov oče in ko se je začelo trpljenje njegove matere. Pavel in Lenka sta bila takrat še tako majhna, da nista mogla zdaj pomniti onih dogodkov, ki so uničili in umorili Pavlovega očeta.

Bilo je onega semanjega dne okrog desete ure zjutraj, ko je bilo pri Ribiču najmanj gostov. Takrat je bilo na sejmišču najživahnejše gibanje. Le tisti, ki so prišli na semenj popivat, so posedali po gostilnicah. Lenka je sedla za mizo v gosposki sobi, da se odpočije. Nehote se je spomnila Jožeta. Slutila je, kaj se pripravlja, kaj nameravata očeta z njo in z Jožetom, ki ga je komaj poznala.

Tedaj vstopi oče, ki je bil med pivci v prvi sobi. Prisede k Lenki in začne bobnati s prsti po mizi. Bilo je očitno, da bi rad govoril o važnih rečeh.

»Vidiš, glej!« začne oče, »tisti-le Plešček, Pavel Plesec, hodi preveč k nam.«

Premaknil se je na stolu. Zarožljala je težka srebrna verižica, ki jo je nosil pripeto na telovniku. Dva velika tolarja-križavca sta visela na nji. Prsti so mu segli po tolarjih-križavcih in so se igrali z njima.

»A iz tega ne bo nič, Lenka!«

»Iz česa?« vpraša dekle kar nehote. Saj je slutila, kaj hoče oče.

»S Pavlom ne bo nič, da govorim kar brez ovinkov.«

Segel je v žep in vrgel na mizo kup denarja. Bil je drobiž, ki ga je iztržil danes.

»Glej, z lastnim trudom sem nabral ta-le denar. A to je le del tistega, ki ga imam. In nikaar ne misli,

da ga nisem nabral s poštenim delom! In zato ne bo nič s Pavlom!»

Lenki se je sklonila glava na prsi, tako težke so bile očetove besede. Umela je očeta, a vendar je rekla: »Saj ne vem, kaj govorite.«

Oče je vstal in se začel izprehajati po sobi.

»Z Zavinsčakom, s starim namreč, sva se domnila, da se vzameta z njegovim sinom, z Jožetom, ki je danes tukaj.«

»Z Jožetom,« je ponovila hči malomarno.

»Kakor si rekla! Za večerjo pogrni skupaj sebi, meni in njemu.«

V sosednji sobi so trkali gostje ob steklenice. Lenka je vstala in je hotela oditi, da jim postreže. Očetu je bilo do tega, da bi bil danes ljubezniv z dekletom. Pristopi k Lenki in jo potisne rahlo nazaj na stol.

»Le počivaj nekoliko. Jaz sem bolj vajen nego ti!« Potem odide.

Soba, kjer je ostala Lenka, je bila mračna. Skozi okno je bilo videti samo košček neba. Zada je stalo veliko gospodarsko poslopje, ki je branilo svetlemu dnevu do žalostne Lenke. A vsak dan okrog pol dneva se je zasmajalo z onega koščka neba v mračno sobo toplo solnce. In tako je tudi zdaj zagorela zlata proga od okna do nasprotne stene. Dotaknila se je tudi Lenke in ji poljubila roko. Ta ji je omahnila iznad oči, kamor jo je malo prej dvignila teža očetovih besed. In ko je solnce gorelo na Lenkini roki, je videla, da ji je roka pomočena s solzami.

Zaželela si je Lenka kogarkoli, da bi mu povedala, kako je krut njen oče. Ničesar žalega mu ni storila, pa jo je udaril tako neusmiljeno. Najrajša bi govorila s Pavlom. Že takrat, ko je bila še otrok, ni mogel trpeti oče, da bi govorila ali se igrala z njim. Ako ni slušala očeta, ni smela sploh med otroke. A kadar je zopet šla, je govorila in se igrala vedno

najrajša s Pavlom. Čimbolj je bil hud oče, tem rajša je imela Pavla. In tudi danes! Tudi zdaj! Ko bi vstopil Pavel, bi mu povedala, kako je oče hud nanj, a kako rada ga ima ona. Kolikor bolj raste očetova jeza, toliko bolj je Pavel njen. In zdaj ji silijo Jožeta!

Ko bi še živela njena mati, bi se potožila nji. A matere nima več. Ni še začela hoditi v domačo šolo, ji je že umrla.

Zlata solnčna proga, ki se je svetlo črtala od okna do stene, se je krčila bolj in bolj. Vedno manj svetlobe je bilo v sobi. Naposled so zatrepetali zadnji solnčni žarki po prašnih tleh, potem so se umaknili, kakor bi jih kdo prepodil, kakor bi jim ne bilo mesta pri žalostni Lenki. Glava se ji je še bolj sklonila na prsi. Segla je po predpasniku, obrobljenem s širokimi, bledosinjimi čipkami. Roke so ga pritiskale k očem. In beli predpasnik je pil solze Lenkinih lepih oči. Nemirno so se ji dvigale prsi. Polno solz je bilo v njih, ki bi se najrajše izlile v glasan jok. A Lenka ni hotela, da bi kdo čul, kako ji je hudo. Pridušeno je ihtela, le polagoma je šla peza s srca. In ko si je otrla solze, ji je splaval pogled po somraku, ki je polnil sobo od stene do stene, od stropa do tal. Samo košček velikega neba se je oziral k nji. Solnca ni bilo več: šlo je gledat vesele in srečne ljudi. Košček velikega neba je gledal k nji kakor prijazno, dobrohotno oko, ki tolaži in dviga. In ko se je obrnila Lenka od velikega nebeškega očesa v somrak, ji je še vedno krožil pred očmi svetel odblesk. Kot velika, jasna svetinja je plavalo pred njo. Svetli krog se je krčil bolj in bolj, vedno manj ga je bilo. In glej, naposled je sijalo pred njo lepo, sladko, milo oko. Bilo je oko njene matere!

Dolgo je že, odkar je ugasnilo, in Lenka je bila takrat še majhen, majhen otrok. Toda zadnji pogled materinega očesa ji je vsplaval v srce in tamkaj je gorel noč in dan. Svetil je v njenem srcu kakor večna luč v cerkvi.

»Pojdi, Lenka,« so jo klicali, »mama bi te še enkrat rada videla!«

Lenka je bila na dvorišču. Pohitela je k materi, ki je že več tednov ležala v gorenji sobi. Bolna je bila, kakor so pravili.

In ko je prišla Lenka k materini postelji, tedaj jo je pogledalo materino oko. Bledo svojo roko je položila mati na dekličino glavo in jo božala, a njeno oko se je potopilo v Lenkine oči, ki so bile radovedne, kaj pomeni solza v materinih očeh. In kmalu potem, ko jo je začela božati mati, je omahnila njena roka na belo posteljno odejo in nič več se ni genila. Pristopila je stara žena, ki je čula poleg matere. Roko ji je položila na oči, ki se niso več odprle. Izpod zaprtih trepalnic je pritekla solza. Zasvetilo se je na bledem licu, kakor bi zdrsnil dragocen biser. In solza se je posušila, in bisera ni bilo več . . .

Potem je bilo tako tiho in žalostno v hiši. Gostje so v krčmi samo šepetali. S strahom so plehetale kokoši na dvorišču. Veliki peš, ki je hrupno lajal po dvorišču in pred hišo, je tedaj hripavo hreščal in klavrno stopal iz kota v kot. Samo udarci očetove mesarice, ki je z njo sekal v mesnici meso, so votlo odmevali v čudno tihoto, vladajočo v hiši. Samo enkrat še je čula Lenka take votle udarce. Bili so oni, ki so z njimi zabijali materino rakev.

Stala je poleg. Najlepšo podobico, ki jo je imela, je položila materi na prsi. Da ji bodi sladak počitek, ji je želela, kakor so ji veleli drugi, a mati je bila tiha in tudi tedaj se ni zgenila, ko so poveznili na njo pokrov. In tudi ko so bobneli udarci, se ni zbudila.

Tudi tega se spominja, kako so šli ona in oče in brat za rakvijo, ki so jo nesli na pokopališče. Dobro ve Lenka, kako je bilo potem doma pusto. Povsod je iskala mater, a matere ni bilo nikjer. Nikjer je ni bilo, samo v njenem srcu je živela, drugim očem nevidna, njenemu srcu sladka in neumrjoča. S tistim

zadnjim pogledom se je zaklenila vanje. Nje podoba se je začrtala vanje tako globoko in neizbrisno, da jo vidi tudi zdaj pred seboj. V hišo so prišle potem tuje ženske. Ravnale so z Lenko, da ji je bilo dostikrat hudo in žalostno. In vedno, kadar ji je bilo hudo in žalostno, se je zatekla k materi, ki je živela v njenem srcu.

Tako tudi zdaj. Milo, sladko in lepo je gledalo nanjo materino oko. Nemo se je razgovarjala z njo.

V sobo so prihrumeli glasni gostje. Zahtevali so jedi in pijače. Vzravnala se je Lenka. Zmajala je z glavo, da se otrese vsega, kar se je ravnokar zgodilo.

V farni cerkvi je odbila ura poldne. Zamajal se je veliki zvon. Mogočni njegov glas je plaval nad mestom. Za hip je utihnilo šumenje po trgu. Ljudje so napolnili gostilnice. Lenka je nastregla gostom, potem je stopila na hišni prag in gledala po cesti. Bala se je, da pride Jože. Ko bi ga zagledala, bi zbežala in se skrila. A Jožeta ni bilo. Bil je v najživahnejši kupčiji. Tisti, ki niso mogli prej do njega, so čakali poldneva, da se izprazni sejmišče. Zato ni mislil Jože na obed. Po trgu pa je prihitel Pavel, ki je šel po opravkih v dolenje mesto. Ko je zagledal Lenko, je pristopil k nji. Tesno sta si stisnila roke.

»Danes je dobra kupčija, Lenka! Zvečer bomo dobre volje.«

»Bomo in ne bomo.«

»A tvoje oči so žalostne. Ali si jokala?«

»Sem!«

»Pa kaj je?«

»Zavinščakov fant je tu. Oče mi je ukazal, da bomo zvečer skupno večerjali. Dejal je, da mu bom žena.«

Na veži se je oglasil Ribič. Z veselim smehom je pripovedoval prijatelju, kako vesel dan je danes zanj. »Zakaj, to že še zveš! Vse mi gre po sreči.«

Lenka se je umaknila v sobo. Pavel je stal pred hišo. V prvem hipu se ni mogel premakniti z mesta. Potem se je zdramil in odšel svojim potom.

VI.

Mati Pavla Plesca, stara, bolehnna Marija Pleščeva, je imela majhno trgovino na skrajnem gorenjem koncu mesta. Edinega otroka, sina Pavla, je ljubila z vso slepoto materinega srca. On in pa uboštvo sta bila dedščina, ki jo je ostavil mož, ko je umrl. Pavla je dala izšolati za trgovca, kar je bil oče sam. Pri-trgavala si je in stradala, da je pošiljala denar za sina, ki je bival v Ljubljani. Oče je imel iz početka, ko se je poročil, cvetočo trgovino. A ugašala je bolj-inbolj. Ko je umrl, ni bilo nikjer ničesar. Vdova je začela na svojo roko, a vsi naporji niso izdali nič. Kjer je zastavila svoje sile, tam je prežala nesreča. Njena pot je šla v strm klanec. Vsevprek je raslo trnje, tako gosto prepreženo, da ni mogla stopinja naprej.

Vedno je upala, da ji pomore sin. Pavlovo življenje pa je bilo veselo in brezskrbno. Ni se mu hotelo drugače. Bilo mu je v krvi brezbržno uživanje. Kar je mati sproti zaslužila, to je Pavel sproti pognal. Ne iz hudobnosti, ampak zato, ker ni mogel drugače. Bil je človek brez volje. Zgodilo se je, da se mu je oglasilo vprašanje, kaj bo, kadar ne bo matere, ki dela zanj? Takrat se je vrgel v vrtinec uživanja. V vinu je potapljal skrbi, s pesmijo je slepil sebe. »Saj to je pesmi namen, da vara.«

Doma je ostajal, dokler je bilo kaj denarja. Ko je pretil polom, je ostavil dom in si poiskal službe v trgovini. Ko si je mati toliko opomogla, da ji niso zaprli branjarije, je prišel nazaj. Redoma na njeno povabilo.

»Pridi! Zopet je vse v redu! Lahko boš pri meni. Kaj bi se potikal po svetu, ko se ti obeta doma lepo

življenje. Glej, Pavel! Tako žalostno je, če te ni. Nikjer ni nikogar, da bi živel zanj, če ni tebe. Noči so tako dolge, ker jih prečujem v skrbih zate. A tako lepi so dnevi, ker jih preživim v hrepenenju po tebi. Pridi!«

Bolj kot mati pa je vabila Pavla Lenka. Ni mu pisala, ni ga klicala, a vračal se je zaradi nje. To je bilo, kar mu je zbuvalo očitane. A očitane se je oglašalo tako rahlo, tako ponižno, da je že umrlo, čim se je zbudilo. Eno je bilo gotovo: ako vzame Lenko, bo hipoma konec gmotnim skrbem. Tedaj se začne novo življenje. Ako ne dobi Lenke, potem je enako, če živi tako ali drugače. Kadar je bilo njegovo srce mirno in upanja polno, takrat se je vztrajno bavil s trgovino. Urejal je materi račune, naročal blago in z vljudnim vedenjem vabil ljudi v trgovino. A kar hipoma ga je obšla slutnja, da je vse upanje zaman, in tedaj je Pavel iskal tešila v veseli družbi. Ta slutnja ga je spremljala povsod. Ko je radost med petjem in vinom prikipela do viška, je zrasla v njem z vso mrzlo grozo. Glas, grozeč in zasmehljiv, mu je zazvenel po duši: »Saj je vse zaman! Obsojen si v pogubo!«

Ko se je pred pol letom zopet vrnil domov, je bil kot vselej reden gost Ribičeve gostilnice. Mati ga je vprašala, zakaj hodi ravno tja. In ko ji je povedal, da hodi zaradi Lenke, je bila žalostna. Vezali so staro Pleščevo z Ribičevo hišo mračni spomini. Kadar je čula Ribičevo ime, je pobledela v lice, da je bilo videti, kakor bi vstala od smrti. Sin se ni menil za to. Ni umel materine žalosti. A sama mati mu ni hotela odkrivati preteklosti.

* * *

Pavla je Lenkina izpoved popolnoma potrla. Pri-povedovala mu je že prej, da jo misli oče — ne da bi je vprašal — dati onemu iz Zavinkovcev. Mislil

pa si je, da je to le golo domnevanje, ki nima nika-kršne podlage. Današnja skupna večerja pa naj bi bila prvi začetek skupnemu življenju.

Ves razvnet se je vrnil Pavel k materi. Popoldne je bilo malo kupcev. Opravili so večinoma že dopoldne. Vračali so se domov, drugi so zopet posedali po gostilnicah. Tako sta bila Pavel in mati največ sama. Sin je slonel na vratih. Pušil je in gledal po ulici. Mati je sedela v kotu. Računala je, koliko ostane danes čistega. Nad njo je visela na steni podoba Materé božje. Pod njo je gorela v rdeči posodi lučca. Žalostno je vztrepetaval plamenček. Plašna rdečkasta svetloba je begala od njega in se izgubljala v belem dnevu, ki je gledal skozi vrata in okno v tesno prodajalnico.

Zdajnzdaj je stopil Pavel od vrat do mize ter si natočil kupico vina, ki jo je izpil v dušku.

»Ali si žejen, Pavel?« ga vpraša mati.

»Taka vročina je danes!« reče Pavel.

»Oh, in več ko človek pije, bolj ga žeja.«

»S tem hočete reči, da bi ne pil več!« pravi osorno sin.

»Ne! Toda vendar ... morda pa le preveč piješ!« zatoži starka.

»Kdo bi ne pil, ko je tako, kakor je!« reče Pavel in si iznova napolni kozarec.

Mati pa ga ni slišala, niti videla. Komaj je izrekla ono neznatno očitiranje, se je že spomnila svojega moža. Iz njenih spominov, tolikokrat okropljenih s solzami, tolikokrat priklicanih iz pozabnosti v dolgih, skrbi polnih nočeh, je vstala podoba njegova, ki je bil Pavlu oče. Ravno tak je bil kakor sin. Takega lica in take rasti. Lep mož je bil. Ozirala se je nanj s sladkim ponosom; z neopisno srečo je gledala vanj. A ko so se mu začele črtati temne proge pod očmi, ko je jelo lice bledeti in usihati, tedaj se je začelo njegovo umiranje, dolgo in strašno. A kdo drugi je bil

nego Ribič, ki mu je odprl pot v pogubo, v zgodnjo in nezasluženo pogubo? Kdo je bil kriv, ako ne Ribič, da je njen mož iskal utehe v pijači in naposled sebe in svojce potopil v nji? In ali ne opaža tudi že na sinovem licu, kadar vstane zjutraj pozno in se umika pred njo, kako mu igra temna senca pod očmi?

Starki se obrnejo oči tja gor, kjer je plapolala v rdeči posodi ponižna lučca. Prsti se ji oklenejo prstov. Prav tja do ust se ji spno roke in še više gor se ji spno, kakor bi hotele ponesti k nji, katere podoba je visela na steni, tisto prošnjo, ki jo je govorilo srce in ki so jo šepetala usta. Utrnila se je v rdeči posodi jasnejša luč. Veselo je švignil plamen kvišku, zasvetilo se je naokrog. Potem se je zopet umirila luč, in enakomerno drgetanje rdečebleda svetlobe je obsevalo lice Mariji sedemžalostni. Rdečkasta luč je obsevala sedem mečev, ki so ji bili zabodeni v srce. V rdečkasti luči se je videlo to srce, kakor da krvavi iz sedmerih ran. Bilo je polno vroče krvi, lite iz žalosti in trpljenja.

In tudi materi pod podobo je krvavelo srce. Roke, še vedno sklenjene, so ji padle na kolena. Dvignila je pogled k sinu, ki je slonel na vratih in pušil. Dim se je lovil v žarkih zahajajočega solnca. Kakor megla je plaval ob njegovi glavi, da ni bilo razločno videti lica. Zamahnil je z roko, da se je razpršila meglena tenčica ob njegovem licu. Z drugo roko je segel po kozarcu.

»Nikar!« zaprosi mati, »ubije te, kakor je očeta!«

Ustrašila se je besed, kakršnih še ni izgovorila sinu. In glas ji je postal topel in solzan: »Nikar, Pavel!«

Pavel je še vedno držal kozarec v roki.

»Pa kaj me ubije?«

»To! Pijača!«

»Ali je pijača ubila očeta?«

»Morda . . . jaz ne vem . . . umrl je mlad . . .«

Tiho je bilo v prodajalnici. Oddaleč je prihajal šum pojemajočega življenja.

V Pavlu se je nekaj zagibalo. Stisnilo ga je za srce. Kar je bilo svetlega v njem, je ugasnilo.

»Torej naj ne pijem?« vpraša mater.

»Ne! Prosim te, nikar!«

Obrisala si je solzne oči.

»In še nekaj!« pravi mati.

»In to je?«

»Tudi tja ne hodi več — k Ribiču!«

Pavlu je zagorela kri v žilah. »Ali so tam ubili očeta?«

»Da, tam!«

»Ali mislite, da bodo tudi mene?« vpraša sin in ponovi: »Da bodo tudi mene ubili?«

Dva kmeta sta prišla po cesti in zavila v prodajalnico.

»Zdaj boste lahko opravili sami, mati. Imam še drugih poslov,« reče Pavel.

»Samo še toliko počakaj, da skleneva račune.« Kmeta sta kupila otrokom slaščic.

Ko odideta kmeta, sta preštela mati in Pavel denar.

»Na!« reče mati in mu odšteje kupček.

»Hvala! Toda o očetu mi boste še morali povedati.«

»Da! Samo k Ribiču ne hodi!«

Pavel je stopil na ulico. Ozrl se je. Ni vedel, kam bi šel. K Ribiču je bilo še prezgodaj. Lenka ima zdaj posla še z drugimi gosti. A bil je žejen. Vse je gorelo v njem. Stopil je v prvo krčmo in sedel v kot. Čimbolj je pil, tembolj so se mu razvneemale misli. Očeta mu je torej ubilo vino, pri Ribiču so ga ubili. Kako? Zakaj? Kdo bi mislil zdaj na to! Zdaj pripravlja Lenka večerjo: zase, za očeta in za onega iz Zavinkovcev. In če se to zgodi, da ne bo Lenka njegova, tedaj bodo Ribičevi ubili tudi njega. A tja mora nocoj, naj se zgodi, kar hoče.

Ko je stopil iz krčme, je že mrak legel na zemljo. Temno je bilo po mestnih ulicah. Na nebu so se prižigale zvezde.

Pavel se je odkril in hodil po trgu. Glava mu je bila vroča in srce težko. Vino, izpito popoldan, ni zbudilo v njem dobre volje. Sedela je poleg njega temna slutnja, hodila z njim po trgu, stopila je z njim k Ribiču in sedla z njim za mizo. Tam so že bili zbrani njegovi prijatelji. Pozdravili so ga z veselimi klici. Željno so čakali Pavla in njegovih pesmi.

V drugem koncu so sedeli za mizo Ribič, Lenka in Zavuščak. Ravnokar so večerjali. Ko je vstopil Pavel, se je sklonila Lenka nad krožnik, Ribič je natikal vino v kupice.

»Lenka, ali nimaš danes vina zame?« je glasno vprašal Pavel. Izpil je pravkar vino, ki so mu ga prijatelji natočili od skupne pijače.

»Ali ne maraš našega vina?« se je oglasilo na Pavlovo vprašanje troje grl.

»Boljše je ono, ki ga prinese Lenka,« je odgovoril Pavel. V očeh mu je svetil plamen strasti in jeze. Roka, ki je z njo objemal izpraznjeni kozarec, se mu je tresla. Kri mu je šinila v lica, da so mu gorela: videl je, da se je začelo za Lenko in Zavuščaka skupno življenje. Lenkina pot se je obrnila od Pavlove. Ni lagala njegova slutnja.

»Vina, vina, vina!« je kričal Pavel in tolkel s praznim kozarcem po mizi. Lenka je hotela vstati, a oče jo je potisnil na stol nazaj. Vstal je sam in postavil na mizo nov bokal vina.

V tem, ko je oče odšel po vina, so se srečale Lenkine in Pavlove oči. Bile so polne otožnosti, kakor da se gledajo ob slovesu.

»Izgubljeno je!« so govorile Lenkine oči.

»Ali hočete ubiti tudi mene?« so izpraševale njegove.

»Kje so tvoje vesele pesmi?« vpraša sosed Pavla.

»Nagrobnico vam zapojem, če hočete,« odgovori Pavel in pije.

Glasno se zagrohoče družba. Zdelo se ji je, da je Pavlov odgovor dovtip.

»Ne smejite se!« zakliče Pavel. »Kdo se smeje ob pogrebu?«

»Ali kaj ti je danes?« ga vpraša eden izmed družbe.

»Zbrali ste se, da me pokopljete,« reče Pavel, »zakaj tudi mene ubijejo pri Ribiču.«

»Ali se ti blede? Ne umejem te, govori jasno!« se oglasi nekoliko tovarišev Pavlovih.

»Pa vam povem jaz, kaj je danes Plescu!« reče Ribič. Vstal je s stola. Bil je velik in močan. Senca mu je segala skoro do stropa. »Pijan je!«

Bliskoma plane Pavel s stola. Omahne naprej in nazaj. Ko bi se ne ujel z roko za naslonjalo pri stolcu, bi se sesedel ob steni.

»Ni res!« zakriči, »Ribič laže!«

Ribič stopi izza mize. Prestopil je dvakrat in stal pred Pavlom, roke v žepih.

»Kaj si rekel?« ga vpraša. Sklonil se mu je čisto do obraza. Začutil je Pavel, kako sope težko in razburjeno. Vsi so skočili s stolov. Lenka se je obrnila v stran. Za hip je zavladala v sobi tihota. Iz sosednje pivnice je šumelo pijano blebetanje.

»Kaj si rekel?« vpraša zopet Ribič, »povej še enkrat, če imaš pogum!«

Lenka je zbežala iz sobe. Obstala je pri vratih prve sobe in trepetaje čakala, kaj se zgodi.

Pavel se je uprl z eno roko ob mizo, z drugo je prijel kozarec. Hripav mu je bil glas, ko je kričal, da so se mu napele žile na vratu:

»Oni-le tam pri mizi . . . tisti iz Zavinkovcev je prišel . . . da, prišel, da me pomaga ubiti . . . ubiti . . . Toda ne bo me . . .«

Zavzdignil je roko s kozarcem in jo obrnil proti Zaviniščaku. A lučaj je prestregel Ribič in iztisnil iz Pavlove roke vso moč. Iz pesti je zdrsnil kozarec na tla in se razletel v kose. Ribič ni izgovoril niti besede. Dvignil je Pavla izza mize in ga nesel skozi prvo sobo na cesto.

VII.

Po Ribičevi spalnici so odmevali pozno v noč trdi koraki.

Ribič je hodil gorindol. Mahal je z rokami po zraku in jih zopet sklepal na hrbtu. Nemirno je plapolal plamen debele lojene sveče, ki je gorela na mizi, da se je dvigala in krčila Ribičeva senca. Črtala se je po tleh in po stenah kakor črna halja, ki se ziblje v vetru.

Tu zdolaj, koder ima Ribič zdaj svojo mesnico in gostilnico, je svoje dni trgoval on, Pavlov oče. Umrl je že davno, ali v ponočnih urah, ko ni spanja, prihaja k Ribiču. Zbuja se mu v njegovih spominih, ki pospe zopet tedaj, ko pridejo z jutrom vsakdanje skrbi in vsakdanje delo.

Tudi zdaj se dviga Pavlov oče iz Ribičevih spominov. Bled, do smrti utrujen stopa iz njih. Njegovo umorjeno življenje kliče po osveti.

Bila sta prijatelja Ribič in Plescec. Še preden je moral Ribič k vojakom, je bil Plescu najljubši tovariš. V dvanajstih letih, ko je bil Ribič pri vojaki, si je ustanovil in utrdil Plescec prodajalnico. Bila je med prvimi v mestu. Vešč in skrben je bil nje mladi gospodar. Obetala se mu je lepa bodočnost, ko se še oženi in si ustanovi lastno ognjišče.

Še srčnejše je bilo prijateljstvo med Ribičem in Plescem, ko se je prvi vrnil od vojakov. Vrnil se je Ribič, bogat v izkušnjah in doživljajih. Z njimi je kratkočasil prijatelja. Prinesel je tudi nekaj denarja s seboj. Po daljnih krajih in deželah, koder ga je

vodil glas vojaške trombe, se je dalo tudi kaj prislužiti in priigrati. Zakaj dobro se je spoznal Ribič na kvarte. Že pred vojaškimi leti je bil zaverovan vanje, a pri vojaki je spoznal vse tajnosti te igre, poštene in nepoštene. A tudi v srcu se je izpremenil. Kar je bilo v njem dobrega in mehkega, je posirovelo in okamenelo. In kakor prej, tako sta tudi zdaj prijatelja večkrat pokvartala. A sreča se je vedno nanklanjala k Ribiču, Plesec je zmeraj segal v žep. Pa saj je lahko; kaj se mu tudi pozna ta malenkostna izguba!

Tako je bilo pri Ribiču vedno nekaj drobiža. Toda samo ob tem ni smelo ostati. Oče je imel majhno gostilnico. Da je privabljal goste, je imel za točajko lepo, živo dekle. Stari je umrl, sin je prevzel, kar je ostalo po njem. Tudi točajka je ostala pri hiši, in pol leta po očetovi smrti se je Ribič poročil z njo. Nista vprašala src, ali je prav tako ali ne, vzela sta se, ker je obema kazalo: Ribič je vedel, da si pridrži stalne goste, a ona, da se preskrbi za starost. Drugoval mu je pri poroki Plesec. Bila sta najboljša prijatelja, in tudi nevesto je poznal, odkar je služila pri Ribiču. Po težkem dnevnem delu se je mnogokrat veselil tamkaj.

V istem letu se je oženil tudi Plesec. Vzel je dekle, ki je bilo nekoliko let starejše od njega, ki ni bilo lepo, a je imelo nekaj denarja. Pri Plesčevi poroki je drugoval Ribič. Tako se je zdelo, da je med obema hišama sklenjeno nerazrušno prijateljstvo.

O Plescu se je jela širiti govorica, da je bogat. Zavidno so ga začeli gledati ostali trgovci. V drugih meščanih pa je zbuja zaupanje in spoštovanje. Poverjali so mu razna častna mesta, a da utrdi med meščanstvom domnevanje o svojem bogastvu, se je ob mnogih prilikah kazal radodarnih rok. To pa tudi zategadelj, da naj bi bila zavist drugih trgovcev opravičena. A z ženo ni prišla v njegov dom ona sladka

moč, ki priklepa moža na hišo. Ob večerih je rajši posedal pri Ribiču, ki je bil zgovoren in zabaven in katerega žena je bila vljudna prav tako kakor prej pred poroko. Stari Plesec je bil tak, kakršen je zdaj Pavel. Lepo je pel in imel je goreče oči, ki so si želele drugačne žene nego jo ima. Spremljal je petje na kitaro. Ko so prišle pozne ponočne ure in ko je že vino poganjalo kri v glavo, je sedel, naslonjen na zid, na svojem navadnem prostoru, pel in brenkal, in Ribičeva žena je spremljala njegovo petje z visokim, zvonkim glasom.

Naposled je vzel Ribič iz omare kvarte.

»Ali jih ne bi nekoliko vrgla?« je vprašal Plesca. Plesec pa je samo čakal tega vprašanja.

Ribič je začel igro s trezno glavo, Plesca je slepilo vino.

Igrala sta za lep denar. Rasli so bankovci na mizi. Višja in višja je bila vsota. Še ena kvarta . . . V trepetu so čakali prsti enega in drugega, kdaj sežejo po kupu denarja. Čulo se je samo, kako pade zdaj-inzdaj kvarta na mizo. V strahu in upu so drhteale žile. Okna so bila skrbno zagrnjena, da ne bi videla noč, kam se nagne sreča. Toda Ribič se je razumel na kvarte. Igral je v početku tako, da je upal Plesec na dobiček. S tem mu je zbujal strast in moril trezni preudarek, a naravnaval je tok igre v svojo korist. In ko je padla zadnja kvarta, so pobledela Plescu lica: Izgubljeno! . . . S pritajenim smehom je pograbil Ribič denar in ga shranil v žep. Namignil je ženi, ki je natočila Plescu kupico: »Kaj bi žalovali! Bo pa prihodnjič drugače! Pijte!«

»Ha, kaj to! Saj imamo!« se je tolažil Plesec. Z vinom si je pregnal čudno tesnobo, ki se mu je dvigala v grlu.

»To je malenkost. V enem dnevu jo zaslužim!«

Začelo se je iznova, a izteklo se je postarem.

Svitalo se je že na vzhodu, ko je šel Plesec proti domu. Odvihal je ovratnik in skril glavo vanj, da bi

ga nihče ne spoznal, ako bi ga kdo srečal. Saj so ljudje že vstajali. In sram bi ga bilo, ako spozna kdo, da je ponočnjak čislani meščan in trgovec Plesec.

Žena ga je čakala doma v skrbah in solzah. Ni mu rekla žale besede, ni proseče dvigala rok proti njemu. Tudi tedaj ne, ko se ji je rodil sin Pavel. Zgodaj je vstajala in delala zase in za moža. Ta je prihajal v poznih dopoldanskih urah v prodajalnico, ker je dolgo spal. Bil je čmeren, zadirljiv, oduren. V srcu se je kesal in žal mu je bilo prečute in preigrane noči; a strast, ki se je že razrasla po njegovih prsih, ga je delala nestrpnega, ker ni bilo tako dolgo večera. Skoro vsak dan je okrog poldneva prihajal k njemu v prodajalnico Ribič. Prišel je s smehljajočim licem, odšel s prijaznim vprašanjem, ali se oglasi zvečer kaj pri njem?

Pri večerji bi žena rada začela razgovor.

V zibelki, v temnem kotu, je ležal Pavel. Sladko je spal. Angelci so plavali nad zibelko.

Vstala je mati in stopila k zibelki. Nalahko je odgrnila zaveso, ki je visela nad obrazkom.

»Poglej, kako lepo spil«

Dvignilo je moža nagnenje, srce ga je sililo k otroku. Zagledal je v zibelki majhno, okroglo glavico. Dve cvetoči ličeci je zagledal, ki sta ljubko počivali na mehki, beli blazini. Dasi je mati rahlo dvignila zaveso, je vendar komaj slišni šum prebudil nežno spanje otrokovo. In glej: lepe, vlažnosvetle oči so izpregledale; dve debeli, beli ročici sta se speli h gledalcema, v licih sta se izdolbli jamici, vsa soba se je napolnila s sladkim, veselim smehom.

Žena je objela moža. Glava se ji je naslonila na njegove prsi.

»Ali nič ne maraš Pavelčka?« ga je vprašala.

Nič? Nič odgovora ni bilo. Izvil se je iz ženinega objema, stopil je po sobi. Ali naj ostane? Ali naj gre? Pa kaj hoče zdaj doma? Ženi je treba počitka, a njemu

razvedrila. Saj še ni pozabil sinočnje izgube. In morda bi ga žena začela izpraševati, kaj je delal tako dolgo. Če bi ji povedal resnico, bi bila še bolj žalostna.

»Samo nekoliko grem, pridem takoj! Kaj bi rekli, ko bi me ne bilo? Da mi ne daš z doma!«

»Saj res!« je rekla, ne da bi vedela, kaj je hotela reči. Sklonila se je nad zibelko. Drobni otrokovi prstki so ji segli v lase. Poigravali so se z njimi, lovili se med njimi. Potem so se nehali igrati. Omahnile so ročice; dete je zaspalo; zasnivale so ga mateline solze . . .

Do zibelke je prihajal ropot korakov, ki so se izgubljali po stopnicah v vežo. Bilo je čuti, kako so se odprla in zaprla vrata, kako so stopili koraki na cesto. Bilo jih je slišati manjinmanj. Naposled so se izgubili v noč. Bilo je mirno vsenaokrog. Le v njenem srcu se je dvigala bridkost, tako velika in težka, da ni mogla iz prsi nikamor, niti v solze se ni mogla več izliti.

In potem se je nekega dne zgodilo, da ni mogel Plesec ugoditi terjatvi, ki mu je prišla iz tvornice, odkoder je prejemal blago.

Stopil je k Ribiču in ga prosil, naj mu posodi toliko in toliko. Prosil je več, nego je rabil, da pokrije dolg. Z ostankom je hotel poizkusiti iznova srečo v igri. Ribič mu je dal posojilo na visoke obresti. Posodil mu je njegov denar.

Odslej je šlo vedno hitreje navzdol. Plesec je bil ves Ribičev, a še bolj ga je omrežila njegova žena, ki ga je znala tolažiti in mu natakati vina. Vse, kar je imel, je prehajalo v Ribičeve roke. Z denarjem, ki ga je znosil k njemu, je krpal dolgove in tako bredel čimbolj v pogubo. Postal je popolnoma odvisen od Ribiča.

Prišlo je kesanje, a bilo je prepozno. Otresti se je hotel prijatelja, a bil mu je že čisto v oblasti. Polastila sta se ga obup in brezbržnost. Roke je držal

navzkriž in gledal malomarno, kako se mu udara strop nad glavo. Kar je iztržil, je morala skriti in utajiti žena, da je bilo za največjo potrebo. Plesec se je vdal pijači. Ko je pil samo popoldne, ni bilo tolikega zla, a ko je začel piti že dopoldne, komaj da se je predramil iz omotice, ko je segel po žganju, so se mu začele črtati črne sence pod očmi. Potil se je ponoči. Votel kašelj mu je kratil spanje. Ljudje so se ozirali za njim. Necenjen in pomilovan je iskal solčnih potov, da se mu pregrejejo posušeni udje. Njegovi duši ni bilo več solnca. Izgubljeno, zaigrano je bilo njegovo življenje.

Žena je zgodaj posivela. Bila je videti kot starka, ki nosi težko breme, da jo vsak hip potare.

Po moževi smrti so prodali hišo na dražbi. Kupil jo je Ribič, saj je bila pravzaprav že njegova. Pleščeva je bila s sinom na cesti. Daleka pot pred njo, pot, ki je šla v strm klanec. Vsevprek je raslo trnje, tako gosto prepreženo, da ni mogla stopinja naprej.

* * *

Ribič je prezidal hišo. Dolenje prostore je preuredil tako, da so služili njegovemu namenu. Prebeliti in preslikati je dal vse stene, vse sobe, vse prostore. Izbrisati je hotel vse madeže, ki so viseli tamkaj, nanešeni tja z njegovimi dejanji in z dejanji njegove žene.

A madeži so bili tako grdi in ostudni, da se niso dali izmiti. Gledali so skozi beloto prenovljenih sten; gledali so skozi rdeče rože, ki so krile stene gorenjih sob. Videli so se posebno jasno, kadar je mimo hiše žalostno drsala postarana Pleščeva, vedno oblečena v črno, oguljeno obleko. Govorili so celo v glasnem, pekočem očitanju, ko so jih gledale ponoči oči, ki je odbegnil spanec od njih. Kričali so ti madeži po neusmiljeni osveti, ko je stopil v njihovo bližino Pavel, rojen v trpljenju, dedič svojega očeta.

Ribičeva žena se je veselila preselitve v lepe, svetle prostore na glavnem trgu. Ljudje se bodo odkrivali pred njo, kadar bo slonela na oknu. Spoštljivo bodo govorili o bogati meščanki, ki si je iz nič pridobila toliko imetja. A ko je zagledala Pavla, ki se je igral med drugimi otroki — trpeli so ga le med seboj! — jo je zbolelo srce, glasno jo vprašajoč: »Kaj pa, če bo s tvojima otrokoma ravno tako? Kaj bo, če prikličejo ti madeži, režeči se z vseh sten, osveto, ki udari otroka...?«

Čimbolj sta rasla Lenka in France, tem večji je bil materin strah. Ljubezen materinska je ugasnila v nji pohotnost po denarju in ji zbudila v duši bridko očitane, pekoč kes. Svetli, prenovljeni prostori so se ji zdeli mračni in polni groze, da ni nikoli mogla sama biti doma. Če je šel mož po poslu, sta morala spati poleg nje Lenka in France. Bila sta nedolžna in čista, kot dva angela variha sta se ji zdela. Iz njiju je seval žar neoskrunjene otroške vdanosti, ki zbuja v materi vesele nade in odganja zle slutnje.

Samo enkrat je zapazil mož, da je šla k Pleščevki. Sama ni vedela, zakaj. Oblekla se je in denar je vzela s seboj. Storila je to nevede. Dobiti je hotela sredstvo, ki naj izbriše madeže, da ji ne bo bivanje na domu tako strašno in neznosno.

A Pleščevka, majhna in od bremena uklonjena k tlom, se je zravnala pred njo ponosno in samozavestno. Drgetale so ji mišice v obrazu. Ribičeva pa se je čutila tako majhno in polno pregreh, da si ni upala pogleda obrniti nanjo. Od sramu se ji je stisnila in ji omahnila roka, ko ji je ponujala denar.

»S tem denarjem ste mi odkupili moža; imejte ga samil!«

Zbodle so jo te besede hujše od noža, zbolele bolj od vsake bolečine.

In mož jo je sprejel z besedami: »Ali te morda peče, ali te mori kes, ker si mi pomagala do blaginje? Sram te bodi! Čemu sem te pa vzel?«

In tako je bilo njeno življenje dokončano. Ni se ozirala po pozdravih, ni hodila med ljudi. Zakaj videlo se ji je, da se poznajo madeži tudi na nji, da se ozirajo ljudje za njo. Zdelo se ji je, da pljune vsak na tla, kdor gre mimo hiše. Vse ji je bila Lenka, Franceta ni marala. France naj bo očetov, a Lenka naj pije vso žalost in ves plamen njene ljubezni. Naj zraste v varnem, toplem, z ljubeznijo obsijanem zavetju, da bo blaga in dobra, čista in lepa, kakor ni bila mati . . .

»Sram te bodi!« se je oglašalo v nji.

»Odkupili ste mi moža!« ji je govoril glas Pleščeve.

»Sram te bodi! Odkupili ste mi moža!« so kričali madeži na stenah, madeži v njeni duši.

»Sram te bodi, sram te bodi!« je kričalo od vseh strani podnevi in ponoči.

Kadar ni mogla spati, se je nekaj začelo sukati pred njenimi očmi. Bile so rože, naslikane na stenah, krijoče madeže. Sukale so se v divjem vrtincu, razraščale so se v široke, krvavordeče lise, se krčile v ozke kolobarje. Pretvarjati so se začele v spačene obraze, v dolga, nakremžena lica. In tam iz dalje, iz krvavordečih, široko razvitih rož se ji je prikazal blede, upadel obraz z globokimi, črnimi sencami pod vdrtimi očmi. Bil je obraz Pleščev!

Drgetala je od strahu. Oblival jo je znoj. Zbudila je moža.

»Jezus, Marija! Pri nas straši! On se vrača — Plesec!«

A Ribič je spal. Tih in miren mu je bil počitek...

Začela je iskati utehe v molitvi. Klečala je pred podobo Jezusovo, ki ga je obkrožal venec rož.

In ko se je hotela potopiti v molitev, v čisto in pravo, ji je zašepetal glas na uho:

»Gorje ti!«

»Odkupili ste mi moža!« se je oglasilo od druge strani.

Glas je rasel boljinbolj. Naposled je zopet kričalo od vseh strani:

»Gorje ti, gorje!«

Sesedla se je na tla in roke si je pritiskala na oči. Zopet se je začelo nekaj vrteti pred njo. Bile so rože, naslikane na stenah, krijoče madeže. Pretvarjati so se začele v dolga, nakremžena lica, v spačene obraze. In iz krvavordečih, široko razvitih rož, tam iz dalje se ji je začel bližati bled, upadel obraz s črnimi, globokimi sencami pod vdrtimi očmi . . .

»Jezus, daj vsaj, da umrem!« je zaprosila.

A ustrašila se je lastne prošnje.

»Kaj bo z njo, z Lenko, če umrem?«

In ko si je spletala lase in se pogledala v zrcalo, je zagledala pred seboj bled, upadel obraz s črnimi, globokimi sencami pod vdrtimi očmi. Bil je njen obraz!

Od dne do dne so ji bile noge težje. Naposled je obležala in umrla. Globoko v jamicah so ji počivale oči, usta so ji bila napol odprta. Počivala je kot človek, ki ga umori težko duševno trpljenje. Poznalo se je na njenem licu, da je bilo vse polno bridkosti v srcu, preden je nehalo utripati.

* * *

In Ribič je divjal po spalnici gorindol. Globoko mu je visela glava na prsih. Ni se upal pogledati kvišku ali na stran, da bi ne videl madežev. Sicer se jim je že privadil. Trd je in vsakdanji človek, ki se kmalu kako razmisli. Ali vidi jih vselej, kadar mu pride Pavel pred oči. Kadar stoji pred njim, se mu zdi kot glasno, kričeče očitiranje, ki mu seza v srce kot nož. Pa da bi imel zmeraj to očitiranje poleg sebe? Da bi mu dal Lenko in si tako zagrenil zadnje dni življenja? Ali bi ne bilo strašno, prebiti vsak dan tako noč, kakršna je današnja, ki jo je povzročil Pavel s svojim nocošnjim vedenjem?

Zato pa se mora zgoditi tako, kakor je sklenjeno in dogovorjeno!

Vse je še enkrat natanko premislil.

France, ki je še v tujini, mora domov. Njemu izroči obrt in hišo, zase obdrži toliko, da mu bo dovolj do smrti. Lenka vzame Zavuščaka, a on se preseli k njima. To je glavno! Nič več noče gledati madežev; tudi noče več videti ljudi, ki bi ga spominjali preteklosti. To pa se zgodi, če gre Lenka v Zavuškovce in če pride on za njo. Potem bo daleč od spominov in grobov . . .

Upehan od razmišljanja, truden od beganja je legel, ko je pozvanjalo k dnevu.

To jutranje dremanje ga je bolj utrudilo, nego bi bil prečul vso noč. Mučile so ga hude sanje. Zasedovala ga je divja zver, a njegove noge so bile težke in trudne, da ni mogel nikamor z mesta. Ljudje so stali vzpota in so pomilovalno gledali nanj. Ali nihče ni pristopil, nihče se mu ni približal, da bi ga otel.

»Škoda čislanega meščana!« so klicali od strani, a pomagali mu niso.

Prišlo je svetlo jutro, ki ga je rešilo. Zakričal je v sanjah in se je zbudil.

Domači ljudje so takoj vedeli, da je imel slabo noč. Videli so njegov čmerikav obraz, slušali njegove zadirljive ukaze. Umikali so se mu s pota kakor vselej, kadar ga je spravila prečuta noč v slabo voljo.

Povprašal je po Zavuščaku. Ta je obavil svoje posle in se odpravljal na pot. Skupaj sta zajtrkovala in se natihoma menila. Bil je važen pomenek, zakaj glavi sta tiščala drug k drugemu in šepetaje snovala načrte za bodočnost. Priti je morala tudi Lenka, da se je poslovila od zaročenca. Jože je pognal konje. Veselo je zdrdral prazni voz z dvorišča. Na ovinku, kjer se spušča cesta v klanec, se je Jože ozrl nazaj in zamahnil s klobukom v slovo.

V Ribičevi hiši se je zagibalo vsakdanje življenje. Prihajali in odhajali so ljudje, s prijaznimi pozdravi so se klanjali pred bogatim Ribičem. Dolga leta so zatemnela madeže, da jih ni videl zunanji svet. Ugasnila je umazanost v blesku zlatega denarja. Le časih so se tuintam razgovarjali o dogodkih preteklih dni, omenjali tudi Ribiča in njegova dejanja. Naposled so skomizgali z rameni in pristavljali: »Danes pa je Ribič pošten in ugleden mož!«

VIII.

Žalostna in potrta je sedela drugi dan Marija Pleščeva v prodajalnici pod podobo Matere sedemžalostne. Navsezgodaj, komaj da je odprla vrata, je tudi do nje prišla novica, da so ji sinoči sina vrgli pri Ribiču iz hiše na cesto. Vedela je, da pride do tega, ako bo zahajal Pavel tja, in prepričana je bila, da se zgodi še kaj hujšega. Vselej, kadar je bila tako potrta, si je želela smrti. Zdelo se ji je celo, da bo tisti dan, ko pride smrt, zanjo najlepši. Prinese ji rešitev in počitek. Ali v hipu, ko se je zavedla, da misli nase in pozablja sina, jo je bilo sram te slabosti. Razmišljala je, kje bi našla izhod in kje pripomoček, da otme Pavla. Zaman je iskal njen duh pomoči. In tako ji je duša krenila od upanja do obupa, kjer človek čaka brez moči vsega, kar mora priti.

Pavel je vstal proti poldnevu. Bled je bil, in bolela ga je glava. Bilo ga je sram, da se ni upal na cesto. Vse mesto bo gledalo nanj in se mu smejalo. Vrgli so ga na cesto kakor potepuha in razgrajača. Vsega se ni mogel spominjati natanko. Vino ga je že bilo prevzelo toliko, da so sinočnji dogodki plavali pred njim kakor v megli. Samo to ve, da je hotel zagnati kozarec v Zavinščaka in da ga je potem postavil Ribič na cesto. A zakaj in kako je prišlo do tega, ne ve. Spomin mu je zamrl v vinu. Toliko pa trdi lahko še danes, da se je vse to zgodilo zaradi Lenke.

Obšla ga je želja, da bi se maščeval. Hipoma bi se maščeval, da bi bilo maščevanje toliko izdatnejše. A nobena misel se mu ni utrnila v glavi. Žile so mu bile zabrekle, suho mu je bilo v grlu in v ustih; roke so se mu tresle, ko si je prižigal smodko.

Matere ni hotel srečati. Takoj iz prodajalnice so držala vrata v stanovanje. V prvi, večji sobi je spala mati, v drugi, manjši, ki je bila poleg nje, je spal Pavel. Iz te je bil izhod v kuhinjo in iz kuhinje na dvorišče. Stanovanje je bilo tesno in temno. Če je bil količkaj oblačen dan, je morala goreti v kuhinji luč, da je videla mati kuhati. Ko se je preselila iz sedanje Ribičeve hiše semkaj, se ji je zdelo, da so jo živo pokopali v grob; tam vse prostorno in svetlo, tukaj tesnoba in mrak. Kadarkoli je prišla iz početka v to temo, so se ji porosile oči. Niso več in ne bodo nikoli več gledale solnca, ki je zašlo in zatonilo. Tekom let se je pa privadila temi, da so jo bolele oči, kadar je hodila po solncu. Saj to ni bilo njeno solnce, ki je svetilo srečnim ljudem. Njeno solnce je zašlo in zatonilo. Tema ji je bila prijazna. Tako se je prilegala njenemu srcu, da bi ne moglo biti brez nje. Tu, v tem mraku, so se razvijale njene želje, tu so se razgubljale nadeje, komaj vzcvetele, že zapisane smrti. Tu so živeli njeni spomini. Vstajali so ji iz srca kakor mrliči iz grobov. Legali so zopet v srce, da se zbude, kadar si jih je zaželela. In zato ji je tako dobro dela ta tema. Vzeli so ji solnce, a teme ji ne morejo vzeti. Če ji vzamejo tudi to, ki jo obdaja zdaj, pride ona, ki je ne vzame nihče.

Pavel je pretipal drobiž v žepu, ako ga bo dovolj za danes. Pa če bi ga ne bilo, saj mu zaupajo ljudje. Zgodilo se je že večkrat, da je odšel po svetu, in potem so prihajali k materi, ki je poravnala račune. Da bi ga ne čula mati, je odšel po prstih na dvorišče in na cesto. Zasvetilo mu je solnce v oči, da ga je zbolelo. Klobuk si je potisnil na oči, da bi se očuval

solnca in se skril pred ljudmi. Hitro je stopal naprej, tekel je skoro. Zdelo se mu je, da se mu posmehujejo ljudje, ki so ga srečavali; da si šepečejo zbadljive opazke: Pavla so vrgli na cesto.

V gostilnici je v dušku izpraznil čašo vina. Zavrtelo se mu je v glavi, da jo je moral opreti ob roko. Vsa soba je zaplesala pred njim. Izpraznil je drugo čašo, in toplota mu je šinila po žilah. Zdaj je začel lahko misliti. Misli pa so bile razgrete in zmedene; nobene jasnosti ni bilo v njih. Sukale so se in razpletale in razgubljale kakor kolobarji dima, ki jih je pihal iz smodke. Začutil se je majhnega in zaničevanega, in oči so mu postale vlažne in otožne. Glava se mu je sklanjala k mizi, ustna so se približala kozarcu. Hipoma se je zravnal, in vesela iskra je zagorela v srcu. Zažvižgal je veselo, razvnemajočo pesem, ki mu je bila tolikokrat spremljevalka, ko je hodil za kruhom iz mesta v mesto. V motni svetlobi v vinu porojenih upov so se zasvetile pred njim nove ceste, držeč v neznane kraje, kamor odpotuje, da se vrne bogat in ugleden v sramoto in maščevanje tistim, ki so ga vrgli na cesto.

Da! To stori: pojde in pride! Pojde majhen in zaničevan, a pride bogat in velik. Tako udari pritlikave, umazane ljudi, ki ne poznajo moči njegovih ukrepov. Potem bodo oni nizko pod njim. S peto jim bo stopal za tilnike, da občutijo vso njegovo maščevalno silo.

Želel si je prijatelj, da razvije pred njimi nove načrte. Vstal je in hotel do njih, da jih skliče na vesel razgovor. A ko je vstal, so se mu zašibile noge, da je omahnil na stol. Tak ni mogel na cesto. Vzel je list papirja in začel pisati. Z očmi se je bližal in oddaljeval papirju. Ni mogel najti prave razdalje, megla mu je plavala pred očmi. Naposled je napisal z nejasnimi, trdimi črkami, kje jih pričakuje, kam naj pridejo.

Vesel nasmeh mu je zaigral okrog usten. Z obema rokama se je naslonil ob mizo. Čutil je radostno bodočnost, ki se mu bliža z brzimi koraki. Oči so mu prihajale trudne in zaspane. Obšla ga je omamljiva opojnost; glava mu je klonila nižje in nižje. S čelom je zadel ob steklenico, ki se je prevrnila po mizi. Po prtu se je razlilo vino. Pavel je zaspal . . .

Začutil je, kako ga je potresla za ramo krepka roka. Odprl je oči, veseli obrazi so se mu nasmejali. Družba je bila zbrana.

»Ali hodiš v gostilnico spat?« ga vpraša prvi.

»Samo sanjal sem,« odgovori Pavel. Usta so mu bila suha, da jih je komaj odpiral. »Izplakniti si moram grlo. Vse se je posušilo v meni. Dajte mi pijače! Rajši sem lačen nego žejen.«

Posedli so in si natočili in trčili in pili.

»In kaj si sanjal?« ga vpraša drugi.

»Ali morda o tem, kako prenašajo ljudi iz sobe na cesto?« ga zbode tretji.

»Ne o tem,« reče Pavel mirno, »a to mi je dalo povod, da sem začel sanjati o drugih velikih rečeh. Sicer pa: komu se lahko ne pripeti, da ga postavijo pod kap? Danes meni, jutri tebi — to je ves razloček! In tako se tudi lahko kdaj pripeti, da primem jaz Ribiča za vrat in ga vržem iz lastnega gnezda. In to je tisto, o čemer sem sanjal. Ali prej moramo piti! Kdo bi govoril s suhim grlom! Pijmo!«

Izpraznili so kupe.

»Poglejte, prijatelji!« začne Pavel.

Prijatelji so se primaknili bliže.

»Moja pot drži v neznane kraje. Jaz nisem človek, ki bi bil prikovan na ped zemlje. Kolikor velik je svet, toliko je mojega. Od obzorja do obzorja je moja last, last moje volje.«

»Iz tebe govori vino!« pravi prvi.

»Ne! Vino je zbudilo misli, misli so rodile načrte, načrti so zdramili voljo in moč, in zato je vse moje.

Vse je moje in tudi Lenka. Svojo glavo zastavljam za to! In četudi vzame Lenka Zavinsčaka, je vendarle moja. Če da oče svojo hčer drugemu, tujemu človeku za ženo, je vendarle njegova, očetova. In tako ostane Lenka moja, čeprav vzame tistega tujca. Ali razumete?»

»No, da!« se jih oglasi nekaj.

»Danes si pil modrost, ne vina!« reče eden.

»V vinu je modrost, zato poslušajte! Pojdem, to je gotovo. Že jutri zarana me ponese pot v neznane kraje. Kam? Kamorkoli! Saj je ves svet moj. Človek se mora zavedati, da je nekaj, potem ni strahu v njegovem srcu. Pri Bogu, tako vam povem, da si izkopljem bogastvo iz pekla, če je tam skrito in namenjeno meni. Ugrabim ga izmed zvezd, če tamkaj plava moje raztopljeno zlato! Zakaj moja volja sega od tal do vrha, od pekla do neba.«

Pavel je vstal. Glasno mu je zvenela beseda. Kri mu je gorela v licih.

»Če so me mislili poteptati in pritisniti v prah, so se bridko prevarili, zakaj jaz nisem črv. Orlu hočem biti enak, ki razpne krila in vzplava tja gor, tik pod solnce! In zato je dobro, da so me vrgli na cesto. S tem so mi dali razumeti, da moram vstati, če nečem, da me povozijo in me poteptajo in mi pretarejo vse kosti! Mati mi je rekla, da me pri Ribiču ubijejo. A dokazati hočem materi, da se moti in vara. Dokazati hočem, da se tudi mati moti, če obsoja sina. In ker je rekla, da me ubijejo, me je obsodila s tem, da sem mlečnozobec in plašljiv zajec, ki ni vreden, da bi mu palico razbil na hrbtu!«

»Resnične so tvoje besede: mlečnozobec in plašljiv zajec!« reče eden.

»In zato pojdem! Vesela bo moja pot, ker so sinoči ves strah iztresli iz mene. Ko pridem, takrat bodo gledale vaše oči. Takrat bodo gledale vaše oči, ko povprašam, za koliko mi prodado Kranj. Saj to je vsa moč, vsa čast in ves ugled: denar! Toliko ga prinesem

s seboj, da vam ga nasipljem na pot. Vsepovsod se bodo poznali sledovi mojih stopinj. Hvala tistim, ki me zaničujejo! Zbudili so voljo, ustvarili človeka!»

»Pa kako izvedeš vse to?« se mu poroga tovariš.

»To je moja stvar. Za vas je dovolj, da veste, kaj izvedem. In zdaj vas vprašam: Ali hočete piti z menoj na mojo bodočnost — ali da se izrazim jasnejše — na bodočnost zaničevanega in na cesto vrženega človeka?«

Hrupno in enoglasno je odgovorila družba: »Hočemo! Pijmo!«

Zazveneli so kozarci.

Visoko je dvignil Pavel prazno čašo. Slovesen mu je bil glas:

»In nihče več in nikoli več ne bo pil iz tega kozarca, ki sem ga izpraznil na svojo bodočnost!«

Zamahnil je z roko, in kozarec je priletel ob nasprotno steno in se razbil na drobne kosce.

Zdaj se je oglasila Pavlova pesem:

»Bratje, bodimo veseli,
dokler smo še mladi vsi!
Srečen, kdor ljubiti . . .«

Pavel ni mogel pesmi izpeti do konca. Nekaj ga je prijelo in stisnilo za grlo, da se mu je hreščeče pretrgal glas, kakor bi kdo prerezal struno, ki zveni v jasnem napevu. Sesedel se je na stol in si zakril oči.

»Kaj ti je?«

»Kaj se ti je zgodilo?«

Pavel je molčal. Pred njim so se razpletale bele ceste, držeč v neznane dežele. In ko jih je gledal in hotel videti bodočnost, ki prihaja z brzimi koraki, se mu je začela iz dalje bližati dolga, hladna, črna senca. Vihrala je proti njemu kakor črn plašč z mrtvaškega odra. Zašumelo je okrog njega kakor rezek veter, ki naznanja vihar. Prišla je zopet temna, mračna slutnja.

Z ledenimi rokami ga je stisnila za grlo, da je umrl v njem glas vesele pesmi . . .

»Izgubljeno je! Ubijejo me! . . . Toda če ne morem, če je vse izgubljeno in če me ubijejo . . . Čemu potem ves napor? . . . Čemu so mi gradovi v oblakih? . . . Ni moči in ni volje, zato se podirajo načrti, zato ugašajo misli, ki so jih rodile; a ostane samo še vino, da v njem potopimo misli!«

Izpil je kozarec. Zatreslo se mu je v srcu. Mehkoba mu je prepojila dušo, zasolzila se mu je, in solze so mu prikipele v oči.

»In tako je vse skupaj nič! Vse same pene — blodne sanje . . . oblak v vetru, ki ga podi in raztrga. Kakor cunje nas pomečejo na gnoj — ne samo na cesto — in smrt bo naš delež. Ubili so očeta, pa ubijejo še sina! O, mati, mati! . . . Povedala si mi, da moram umreti! . . .«

Vse prigovarjanje prijateljev, naj se umiri, je bilo zaman. Pavel je jokal in pil. Naposled je omagal. Ves je zlezel v en sam kup, držati so ga morali, da se ni sesedel pod mizo. Prijatelji so mu segli pod ramena in ga nesli proti domu. Noge so se vleklye za njim.

»Ali gremo tja . . . kajne . . . k Lenki . . .« je jecljal Pavel.

»Da, da; tja, tja!«

Nesli so ga proti domu.

Zunanja prodajalniška vrata so bila priprta. Skozi odprtino je sevala bledordeča luč. Za njimi, za vratmi, je sedela v kotu pod podobo Sedemžalostne stara, uboga mati, Marija Pleščeva. Sedela je tam, topeč se v solzah žalosti, in čakala nanj, ki ga še ni videla današnji dan. Tistih sedem mečev se je zabodlo v njeno srce, da je bilo vse bolno in krvavo.

Ko je začula korake, zdaj nagle, zdaj zopet počasnejše, ki so se bližali hiši, je stopila do vrat. Nastavila je uho na odprtino. »O, ko bi vsaj že prišel!« je klicalo njeno srce, vse bolno in krvavo.

Pred hišo so se ustavili pozni prihajalci.

»Ali smo tam . . . pri Lenki . . .« je začula mati Pavlov glas.

»Da, tam smo!« se je glasil odgovor.

In odprli so vrata. Vajeni so bili temu.

IX.

France Ribič, sin svojega očeta, se je vrnil iz tujine. Prišel je z velikim prstanom na mezincu in s težko verižico na telovniku. Oblastno je stopal po mestu, saj je vedel, da mu da oče posestvo in prepusti obrt, ko se poroči sestra. Vrnil se je nekoliko prej, nego je bilo določeno, a moral je priti, ker so se pripravljali na svatbo. Prehodil je tuja mesta, kjer govore tuj jezik in kjer so bogati in gosposki ljudje. In gospostvo zunanjega sveta se je oprijelo tudi mla-dega Ribiča. Švignilo je mimo njega in se dotaknilo njegove zunanosti. Zato je bilo v mestu malo njemu enakih mladih ljudi, ki bi se nosili v tako izbranem kroju in ki bi nosili glavo tako pokonci kakor France, starega Ribiča edini sin. Visoko je dvignil z ustni smodko, ko si jo je prižigal. Ko je hodil po mestu, je držal roke v žepih, da je vsak videl težko verižico z debelimi priveski, s srebrno konjsko podkvijo, z veliko volovsko glavo in s težkim, nerodnim ključem. Desnico je vselej tiščal v žep tako, da mu je iz njega gledal mezinec, okovan z velikim prstanom. Večkrat nego je bilo treba je zasukal smodko med zobmi, a takrat je vselej iztegnil desni mezinec, da je zagledal njegov prstan vsak, kdor ni bil slep, ali kdor mu ni vračal preziranja s preziranjem.

Videl je tuji svet in se navadil živeti in vese-ljačiti. Zdaj, ko je bil zopet doma, je popival po go-stilnicah in napajal svoje sovrstnike, ki še niso prišli preko domačega plota, kakor jih je zbadal.

Z očetom se je tudi popeljal pogledat nevestino bodoče domovanje. Ko se je vrnil, so bile vse gostilnice polne čudovitih novic.

»Tukaj še pojma nimate, kaj vse čaka našo Lenko. To vam je denarja na stotisoče! Česar nima ženin, to dodamo mi. Cekin poleg cekina bi lahko položil po cesti od nas pa tja dol do Zavinkovcev! In tam, na domu, tam imajo vsega dovolj, žive kakor grajska gospoda.«

Od ust do ust je šla bajka o brezmejnem bogastvu.

»Zakaj pa trguje s prešiči?«

»Samo zategadelj, da mu ni dolgčas in da hodi med svet,« je trdil France.

»Torej je bolje, da ste vrgli Pavla na cesto?«

»Kaj hočemo z beračem! Pojedel bi in popil, kar bi mu Lenka prinesla na dom, in potem bi umrla za jetiko oba, tako bo vsaj sam! Beračev, pohajačev in pijancev ne maramo. Rajši zapalim streho nad seboj, nego bi dovolil, da bi se priklatila v mojo rodovino tako ničvredna zalega! Za Pavla so vislice, a ne Ribičeva hči!« je kričal stari Ribič. Ves je bil rdeč in razvnet od jeze in strasti.

A Pavel se ni mogel braniti. Bil je z doma. Nihče ni vedel, kod potuje. Proti večeru drugega dne, ko so ga privlekli v materine roke, je odšel. Nikoli ni šel tako težko. Vselej so mu bile noge lahke, kadar se je razvijala pred njim cesta, držeča v svet. Komaj da se je ozrl na ovinku nazaj, da ujame zadnji pozdrav od Lenke. In ko je šel tudi zdaj mimo Ribičeve hiše tja proti mostu, se je ozrl na prvo nadstropje, kjer so bila okna odprta. Želel si je njenega pogleda, zadnjega sladkega pozdrava, da ga okrepi in ojunači. A Lenke ni bilo. Zagibali so se zastori na oknu. Mislil je že, da zagleda Lenko za njimi, kako ga pozdravlja izza tihega zavetja. A Lenke ni bilo. Bil je večerni veter, ki je zibal zastore.

In tako je odpotoval sam. Ni bilo pogleda, da bi mu želel srečno pot, ni bilo pozdrava, ki bi mu bil prijazen, najdražji spremljevalec. Bil je popolnoma sam, zakaj še svojih misli ni imel s seboj. Razgubile so se mu in razpršile kakor oblaki pod nebom, ki se razgube in razprše, in silna, velika praznота gleda na zemljo. Na mater ni mislil. Njeno srce je šlo za njim, a Pavel ni čutil njega bližine.

Daleč je bil že iz mesta, in pogledi so mu zahrepeneli nazaj. Solnce se je bližalo goram. Po skalnatih grebenih se je izprehajala ognjena večerna zarja. Nje krvavi blesk je odseval daleč naokrog, nad vsem mestom je plavala luč ugašajočega solnca. Odsevala je iz šepetajočih savskih valov, da je bilo videti, kakor da objema mesto širok pas plameneče krvi. Svetloba je ugašala boljinbolj. Naposled je trepetalo iznad gorá nekaj kot boječ utrinek velike luči, ki je gorela, a ki je že ugašala.

Počasi so se premikale Pavlu noge. Čim dalje je stopal, tembolj se je potapljal svet za njim v temo. Iz nje se je svetlikala cesta, bežala naprej in se pred njim iztekala zopet v temo. Na desno in levo se je spuščala noč na zemljo. Nebo se je nižalo, čisto se je že naslonilo na gore na obzorju. Vse je bilo videti majhno in tesno. A najmanjšega se je čutil Pavel. Niti sence njegove ni bilo videti na cesti. Prebleda je bila luč zvezdá.

* * *

Pri Ribičevih so se pripravljali na svatbo. Šivilje so prišle v hišo in so šivale Lenki perilo in posteljno opravo. Stari Ribič je bil radodaren. Kar je bilo najlepšega in najdražjega, je nakupil hčeri, da pride z bogato balo na novi dom.

Kakor tedaj, ko se je preselil v to hišo, je dal tudi zdaj prebeliti in preslikati vse prostore in vse sobe. Ko so strgali z zidov stari omet, da ga nadomeste z

novim in prevlečejo z drugo slikarijo, so se pokazali ostanki izza dolgih let. Stari madeži so se prikazali; pol pozabljeni dogodki so zaživel in neusmiljeno udarili ob srce. Delavci so morali hiteti z delom, da kolikor mogoče hitro prekrijejo glasne priče in pekoča očitanja, ki so jemale Ribiču pokoj, ga razburjale in napravljale nemirnega in neprijaznega. Ljudje so govorili, da je zategadelj tak, ker se bliža hčerina poroka in ker mu bo vendarle težko dati edinko daleč z doma.

Ribičeve misli niso mogle najti razvedrila. Hodil je po hiši iz kota v kot, iz hleva v gostilniško sobo, iz mesnice na dvorišče. Brskal je po papirjih, računal, koliko bo za hčer, koliko za sina in koliko ostane njemu — ali miru ni bilo v njegovo srce. V spalnici je visela podoba njegove žene. Nekoč je hodil tod mimo ubog, raztrgan umetnik, ki je znal risati obraze, da so bili videti vsi žalostni in tolažbe željni. In tedaj je dal Ribič narisati na Lenkino prigovarjanje obraz svoje žene, ki je visel v njegovi spalnici. Bil je bled in otožen, globoka žalost je odsevala z njega. Oči pa je upodobil potujoči umetnik tako, da so se vedno ozirale za gledalcem. Na vse strani so se obračale za njim, kakor bi bile žive in kakor bi si želele razgovora, da se razmislijo in razjasne. Zakaj bile so te oči napravljene tako, da je vedno in vedno gledala iz njih mračnost in solzavost. In te oči so gledale za Ribičem tako proseče in tolažbe željno, da se ni mogel ozreti vanje. A čimbolj je obračal poglede od njih, tembolj so ga vabile oči, tembolj so ga prosile tolažbe in utehe. Sklonjeno je sedel nad papirji in računi in denarjem, s hrbtom obrnjen proti podobi. In hipoma je začutil, kakor da ga kdo kliče, kakor da ga kdo vabi, naj se ozre. In nehote in nevede se je ozrl, in oči so ga gledale tako proseče in tolažbe željno, da ga je premrazilo po hrbtu. Roke je tesno položil na kup računov, papirja in denarja; zbal se je, da ga kdo ne okrade.

Če je legel trezen v posteljo, ni mogel zaspati. Prihajali so spomini, ki so preganjali spanec, da ni mogel Ribič zatisniti oči. Bilo je treba vsak večer močne pijače, ki ga je omamila in uspavala. V omotici je sanjal o lepših časih, ki pridejo, ko se preseli odtod k hčeri, kjer bo imel mir pred vsem, kar ga zdaj bega. Pil je Ribič v velikih, dolgih požirkih. Pogasiti je hotel z njimi pekel, ki ga je nosil v prsih. Vsa kri mu je silila v lica. Razgreta se mu je pretakala po žilah, da so mu bile napete in so udarjale sunkoma, plašno in naglo. Roko je položil na srce, da bi ga umiril.

Lenka je bila otožna. Nič ni bila podobna nevesti, ki hrepeneč čaka trenutka, ko se zveže z izvoljencem svojega srca.

Izvoljenca njenega srca so pregnali. Ubogi potnik se ubija po svetu. Sam Bog ve, kaka je njegova usoda. Takrat, ko je šel, je stala ob vrtnem zidu in gledala po cesti, ki se je veselo in vabljivo vila v svet. Videla ga je, kako se je oziral nazaj, vedela je, koga iščejo njegove oči. A nista se srečala s pogledi. Pavel je torej sodil krivično, ko je mislil, da ni nikogar, ki bi ga spremljal. Toda njegovo srce je bilo tako ubogo in plašno, da ni čutilo nevidnih spremljevalcev.

Pregnali so izvoljenca njenega srca, in zato je bila Lenka žalostna. Hodila je med cvetičnimi gredami. A ni hodila med njimi, da bi odbirala one najlepše cvetice, ki jih povije sebi in ženinu v poročni šopek. Izprehajala se je med njimi, da se poslovijo od njih, od dragih, nežnih ljubljensk, ki bodo po njenem odhodu samevale in venele prav tako, kakor bo venela in samevala ona, svojih cvetic kraljica.

Njenega srca izvoljenca so pregnali. Iztirali so ga izpred njenih oči, njega — izgubljenega, edinega! Zavržen in zasramovan, tako ubog in bolan, potuje po svetu, kakor bo bolna in uboga ona, ko se popelje na novi svoj dom, ki je tam daleč v tujem kraju, tako

tuj in hladan, mračen in neprijazen, da ostane v njem tujka do konca dni.

Trgala je cvetice in jih povijala v šopke in jih nosila materi na grob.

»Če jim je zveneti, naj zvenejo tu, da bodo vedele, komu venejo in umirajo.«

In potem se ji je hotelo umreti.

»Da bi bila enaka vam, cvetice moje, da bi zvenela in umrla! Nič bojazni bi ne bilo v mojem srcu. Jutranja rosa bi me kropila. Ogledovalo bi se v nji jutranje solnce. Lepo bi bilo, ko bi bila mrtva in bi ničesar ne čutila!«

Oče je videl njena bleda lica; slutil je, zakaj so ji oči tolikokrat rdeče in rosne.

»Treba je z otrokom izpregovoriti resno besedo.« Poklical jo je pred se. Začel je razgovor tako, kakor se mu je zdelo najboljše in najmilejše.

»Na svetu je dvoje vrst nevest. Ene so take, ki pred poroko pojo in so vesele. Te pozneje žalujejo in se jočejo. S temi je ravno tako, kakor z njim, ki se smeje ob petkih. V nedeljo se gotovo joka. In to ti bodi rečeno v čast in tolažbo — ti nisi taka! Druge so take, ki se pred poroko jokajo in kislo drže. Tem je potem zakonski stan en sam velik praznik. Nikoli ne občutijo nobene žalosti. Žive v večnem veselju. In glej — to čaka tebe. Zato ti ne očitam tvoje porajenosti, ker mi je porok, da ti bo pozneje lepo in dobro!«

»No, da ...« je rekla Lenka, »vi že veste, kako je!«

»Jaz vem, da! Zato imej prepričanje, da govorim resnico. In kaj bi pa tudi imel od tega, če bi vedel, da te tiram v nesrečo. Tvoja nesreča — moja nesreča!«

Pred tem razgovorom je Ribič pil. Vino mu je omehčalo srce, da je bilo mehko in polno solz. Pritislil je Lenko nase, ljubeznivo ji je božal lase.

»Tvoja nesreča — moja nesreča,« je ponavljal in si brisal oči. »A človek mora imeti tudi nekoliko

poguma, čeprav je ženska. Ljubezen je prvo, a pred njo pogum, tako da je pravzaprav pogum prvi! Ko bi jaz in pa tvoja mati ne imela poguma, ali bi ne bil danes berač, kakor jih je mnogo in kakor jih še bo obilo? Torej« — in začel je naštevati na prste — »prvič: pogum! — Malo daleč pojdeš, to je res! A nekaj je tudi res, to namreč, in to je drugič: jaz pridem za teboj! Torej: prvič, kakor smo rekli, pogum, drugič: jaz pridem za teboj! In potem še tretjič: denarja dobiš! Lepega, svetlega denarja, da se pobesi Zavinščaku pas do kolen, toliko mu ga odštejem takoj, ko prideta iz cerkve. Torej kako smo rekli? Prvič: pogum, drugič: jaz, tretjič: denar. Ali če razvrstimo vse te važne in potrebne reči v pravilno vrsto in tako, kakor pravzaprav so in kakor izhajajo ena iz druge, potem lahko rečemo z mirno vestjo in ne da bi komu delali krivice, rečemo lahko tako: prvič in drugič in tretjič: jaz! Ali razumeš, ha?»

»Vem, oče: vi ste mi vse!«

»Dobro! Kdor priznava, ta ceni! Tega ti ne pozabim! In kdor ima te tri reči, ki so — če se prav vzame — pravzaprav ena, potem pride tudi četrta, in ta je: življenje! Zato pa, ker imaš vse tri, imaš tudi že četrto. Kdo bi bil torej žalosten, če ima življenje? In z življenjem je prav tako kakor z nevesto: eno se joče, drugo se smeje. In tvoje je to, drugo, tisto namreč, ki se smeje. Življenje se pa smeje zmeraj tedaj, kadar ga dviga in jači denar. In tako mu reci vedno, kadar bi ti kdo kaj očital, reci mu, da nisi prišla praznih rok. Le čakaj! Saj bova skupaj! Tudi jaz ne pridem brez krajcarja. Zato pojde vse, kakor bova sama hotela.«

Očetu je utihnila beseda. Zasopel je globlje, pripravljaj se je na to, kar je hotel povedati.

»Kaj ne, tega ne moreš reči, da bi te ne imel rad.«

»Ne, tega ne morem reči,« odgovori Lenka.

»Storil sem zate, kolikor sem mogel.«

»Da!« je pritrdila malomarno.

»Glej, in zato ne bodi žalostna, saj storiš s tem tudi meni veliko dobroto! Ne bom ti pravil vsega, ker bi vsega ne umela. A to ti lahko rečem, da si želim pokoja in mirne starosti. Delo dolgih let me je upehalo. Rad bi živel daleč odtod. S teboj mi bo to mogoče zdaj, ko pojdeš. Zato petič in zadnjič: meni na ljubo!«

»Vam na ljubo,« je reklo dekle.

»In v umevanju življenja je vsa modrost. Tako! Povedal sem ti, kar sem se namenil. Iz zadnjih mojih besedi pa razvidiš, koliko upanja stavljam nate. Zato: tvoja nesreča — moja nesreča; tvoja sreča — moja sreča. Ker pa si dober otrok, si rajša izvoliš drugo. Ako bom srečen jaz, bo to dokaz, da boš srečna tudi ti.«

X.

Pavel se je vrnil iz tujine. Prišel je nenadoma kakor vselej. Dospel je nekaj tednov pred Lenkino poroko. Mati je sedela v kotu v prodajalnici. Vrata so se odprla, in Pavel je stal na pragu. Kakor bi se vrnila njena mladost, tako naglo in lahko je vstala in mu stekla naproti. Objele so ga njene suhe roke, njeno srce je zavriskalo:

»Pavel, Pavel!«

Veselo je zaplapolal plamenček v rdeči svetilnici. Ves mračni prostor je napolnilo veliko veselje, kakor bi prišla pomlad na opustošen vrt.

V kuhinji je zaprasketal ogenj, zacvrčala je mast. Na mizi je stala steklenica vina. Hipoma je bilo vse pripravljeno, da se okrepča sin. Begala je mati po stanovanju in po prodajalnici, vsa razburjena od nenadnega veselja. Kdor je prišel v prodajalnico, vsak je moral čuti:

»Pavel je prišel. Ravnokar se je vrnil.«

Pavel je sedel za mizo. Glavo je naslanjal ob desnico, levica mu je malomarno visela ob stolu. Ves je bil truden in upehan. Bil je prašan od cestnega prahu. Na rami mu je sameval porumenel list, ki ga

je vrgla nekje spotoma nanjo zgodnja jesen, otriesajoč z vej zeleni nakit. Gledale so ga materine oči. Videle so, da mu je obleka oguljena, od dežja izprana. Ohlapno mu je visela ob telesu, kakor bi ne bila umerjena zanj. Oči so mu bile motne in zaspane. Gledale so plašno, kakor da iščejo nečesa, kar je srcu sovražno in grenko.

»Kaj je novega, mati?« je vprašal Pavel. Dolgo sta molčala oba. Ta molk je dokazoval, da bi rada govorila, pa se nista upala, kakor da se bojita drug drugega.

»Tako sem te hotela vprašati jaz,« reče mati.

»Kaj bi me izpraševali? Četudi vam povem, me ne boste umeli, ker niste videli sveta. Beseda ne more povedati vsega, kar doživi srce.«

»Res! Toda nekaj bi že umela.«

»Tako je: človek gre z velikimi upi in se vrne brez njih. Upi so v boju življenja slabo orožje. Kjer ni krepke volje, tam premaga življenje človeka.«

»Torej — kaj? Ali si premagan?« vpraša naglo mati.

»No, tega ne pravim. Ali človek se nauči resnice, ako živi v velikem svetu. In tako sem gledal, kako je tam zunaj, in moje izkušnje so bogate in vredne zlata.«

Pavel dvigne glavo, kakor bi se nečesa domislil.

»In kaj je z Lenko?« vpraša in pogleda materi v oči.

»Pusti Lenko! Saj ni vredno, da bi govorila,« reče mati. Hudo ji je bilo, da je prišel s tem vprašanjem.

»Vredno ali nevredno — to je enako. Le povejtel!« sili Pavel.

»Pa zakaj bi govorila? Naj ti povedo drugi.«

»Čimbolj se ogiblujete vprašanja, tem večja je moja radovednost. Ali naj grem morda takoj nocoj vprašat drugam, kaj je z Lenko? — Ali naj odgovorim sam?«

Mati je pokimala.

»Lenka je že poročena.«

Odkimala je mati.

»Pa bo v kratkem.«

»Da!«

Pavlu je šinila desnica v lase, levica se mu je stisnila v pest. Čula je mati, kako je zaškripal z zobmi. Natočil si je v kupico vina.

»Dobro! Saj sem vedel . . .«

»Tako je. Nič se ne da izpremeniti,« reče mati, »ljudje so ljudje. Vsak hodi svoja pota.«

»In pota gredo narazen. Čudna, sovražna moč jih razceplja, da drže vsaksebi, namesto da bi se zgrijnala v eno ravno, belo, gladko cesto!«

Pavel je gledal pred se. Otožno se mu je glasila beseda.

»Pota gredo narazen in nikjer ni mesta, kjer bi se iztekala v gladko, ravno cesto. Nikjer ni tega mesta!«

»Pač!« zašepetne mati. Oglasila se je nevede.

»Pač!« je ponovil Pavel. »Tam, kaj ne, kjer je oče, tam je ono mesto!«

Mati je molčala.

»Prav!« reče Pavel, »ni treba govoriti. Saj vem, kje je konec.«

Potem je vstal s stola. Stopal je po sobi in se ustavil pred materjo. Položil ji je roke na rame in ji gledal v oči. Pogled mu je bil miren in vdan.

»A ne bojte se, mati! Meni se hoče življenja! Mlad sem še, in kdo bi mislil na smrt!«

»Tako te imam rada, Pavel,« je odgovorila mati. Pogladi ga je po licu. Čutil je, kako ji je dlan trda od dela. »Kadar si miren, takrat si najbolj moj.«

Kadar pridejo težke in bridke ure, takrat je človek miren, ker čaka udarca in se čuti brez moči, da bi ga odvrnil od sebe.

»Nocoj ne grem nikamor. Truden sem in zaspan.«

Vino, ki ga je izpil, ga je napravilo zaspanega. Zaželel si je postelje. Legel je in prekrižal roke pod glavo; tako je gledal v strop in čakal, da pride spanec.

V polsnu so se razpletala pred njim pota, ki jih je prehodil in ki mu niso uresničila načrtov. Povsod je videl dovolj bogastva, a nikjer ga ni bilo zanj. Nemir in nestalnost sta ga tirala iz kraja v kraj. Iskal je zaslužka in kjer ga je dobil, ga ni vztrpelo dolgo. Naposled so se ga branili ljudje, ker niso marali nestalnega gosta. Ubijal se je po svetu, romal iz kraja v kraj. Končno se ga je polastilo hrepenenje po domu. Pošla so mu vsa sredstva, da ni bilo več kruha, in obleka je hotela nadomestila.

A življenje je lepo! Toliko sladkosti hrani v sebi, toliko tajnosti, da je tem lepše in vabljivejše, čim bolj se potaplja človek vanje. In ko mu poidejo sredstva, da ne more več uživati življenja, se zave svojega uboštva, svoje malenkosti. In tako tudi Pavel! Ko se je zavedel, kako je majhen in ubog, se je obrnil od življenja in si je želel doma, kjer se lahko skrije pred njim. In ko je tako potoval in iskal bogastva dolge dneve in noči, dostikrat lačen in žejen, se mu je porodila v srcu pesem, ki je ni še nikoli slišal, a ki se tako prilega njemu samemu. Pesem in napev — oboje se mu je obenem zbudilo v srcu in ni hotelo utihniti v njem. In nocoj, ko je zopet doma in se bliža spanec, mu spet odmeva v srcu:

»Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!«

Vselej, kadar je pel to pesem, ga je obšla globoka žalost: usmilil se je samemu sebi, da bi se razjokal sam nad seboj. Končno se je privadil pesmi, da jo je vedno pel ali pa žvižgal polglasno, koderkoli je hodil in potoval. Postala mu je zvesta spremljevalka, ki se ni nikoli ločila od njega. Tako je imel vsaj nekaj svojega.

Ko je drugo jutro vstal in se oblačil in mu je mati pripravljala zajtrk, je Pavel pel tiho pred se:

»Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!«

Vrata v kuhinjo so bila priprta. Dasi je pel Pavel tiho, je vendar mati natanko čula besede in napev. Roka ji je zastala pri delu. Čutila je uboga žena bridkost in milino pesmi:

»Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice . . .«

»Kaj ne, človek dostikrat še jokati ne more, tako je žalosten,« se oglasi mati v kuhinji.

»Zakaj pravite to?« vpraša Pavel.

»Tvoja pesem mi je zbudila to vprašanje.«

»Moja pesem? — Ah, saj res! Niti vedel nisem, da pojem. Moje misli so bile daleč od pesmi,« reče sin. Zasmel se je, ker se mu je zdelo čudno, da posluša mati besede, ki so se mu tako čudno in nehotoma porodile v glavi. Prišle so same ob sebi, nezvane in nevabljene — kakor romar, ki so govorile o njem.

»Kje si slišal to pesem? Preden si odšel, je še nisi pel.«

»Naučil sem se je ob zadnjem potovanju. Povsod so jo peli, koder sem hodil. Ni čuda, da mi je ostala v spominu.«

»Ali gre pesem še dalje?«

»Morda, a jaz je znam le toliko. Saj je dovolj, da sem se naučil to. Bolje bi bilo, ko bi se naučil kaj veselega. Človek tiči v sami žalosti in se vedno globlje pogreza vanjo.«

»Zdaj, ko si zopet doma, mi je srce iznova začelo upati,« pravi mati.

»In kaj upate?«

»Upam vse najboljše in najlepše.«

»Blagor vam! Nesrečen je tisti, kdor nima nobenega upanja več. Prazno in pusto je vsenaokrog...«

»Ali je s teboj tako?«

Pavel ni hotel odgovoriti, zato je brž vprašal:

»In kdaj se poroči Lenka?«

»Pravijo, da v nekoliko tednih. Jaz ne vem natančno, ker se ne menim za to. Tudi zate bi bilo bolje, da pustiš Lenko. Izberi si drugo.«

Izgovorila je mati zadnje besede, ne da bi vedela, kaj je hotela reči. Skoro ustrašila se je svojih besed, ko so bile že izgovorjene, in je pomislila, kaj je rekla.

»To tudi storim!«

»Kaj?«

»To, da se oženim! Tako pokažem ljudem, da me niso ubili, in dokažem tudi, da so še druga dekleta na svetu, a ne samo Lenka! Tako bodi, mati! Naj se razgledam in razmislim! Nečem nikakršnih sanj več! Svoj hočem biti, neodvisen od vsakogar. Zato se oženim, in lepo nam bo potem.«

Pavel je govoril naglo in iskreno. Materi se je zdelo, da govori resnico. Vendar je vprašala:

»Ali misliš to resno?«

»Saj ste mi vendar svetovali. In mati ne svetuje sinu nič napačnega.«

In tako se ga je oprijela misel na ženitev.

* * *

»Kje je tvoje bogastvo?« so Pavla izpraševali zvečer prijatelji.

»Moje bogastvo je v tem, da se oženim.«

Začuden pogledi so se obrnili v Pavla.

»V treh tednih se vendar Lenka poroči z Zavinskakom.«

»Da, a jaz si vzamem drugo!«

»In katero?«

»Tisti dan, ko bo Lenkina poroka, bo tudi moja. Takrat tudi zveste, koga vzamem. In to je moje bogastvo. Zaman je bil ves napor, da bi me uničili. Toliko moči imam še, da si ustvarim svojo srečo sam brez Lenkine in Ribičeve pomoči.«

»In potem pozabiš tudi nas.«

»Ne, ali konec bo popivanju in ponočevanju. Saj moramo vendar gledati, da se vsi polagoma osamosvojimo. Ko pomrjo stari, pridemo na njihova mesta. Mladi smo še, in bodočnost je naša. Le strahu ne sme biti v človeškem srcu.«

Eden izmed prijateljev ga vpraša: »Ali nisi tudi pred odhodom pripovedoval, kaki so tvoji načrti in koliko bogastva prineseš, ko se vrneš? Ali še veš, kako si treščil kupico ob steno, ko si jo izpraznil na svojo bodočnost?«

Pavla je nekoliko užalilo to vprašanje.

»Govoriš tako, kakor bi mi ne verjel. A če lažem, mi pljuni v obraz in mi reci vse, samo nič dobrega ne! Če sem pil na svojo bodočnost, ali nisem pil zato, ker sem vedel, da se mi bliža? Ali vam nisem povedal ravnokar, da se oženim in da bo konec potovanja? Torej je popolnoma razvidno, da sem tedaj ravnal s premislekom . . .«

Ni se jim hotelo več govoriti o tem. Pavlu niso verjeli, saj so vedeli, da govori mnogo in samozavestno, a ostane le pri besedah. Zatorej so začeli druge razgovore in se kmalu razšli. Čudno se jim je zdelo, da je silil Pavel domov.

Od prijateljev se je poslovil pred gostilnico in odšel proti domu. Toda ni se mu hotelo spat. Krenil je od stanovanja dalje po cesti iz mesta. Noč je bila svetla. Lep je bil izprehod v hladnem zraku po posrebreni cesti. Pavel je razmišljal, kje si poišče nevesto. Zakaj to je gotovo in sklenjeno, da se poroči tisti dan kakor Lenka. Spomnil se je Manice, šivilje, ki je stanovala in šivala pri sosedu in hodila šivat tudi po

hišah. Dobro jo je poznal. Nekoliko blede in suha je bila v lica, a sicer je bila Manica lepo dekle. Skoro vsak dan jo je videl, ko se je v mraku vračala mimo prodajalnice domov. Večkrat sta se tudi kaj pomenila in večkrat že si je mislil Pavel, da bi bila Manica njegova, ko bi ne bilo Lenke. — Vračal se je zopet proti mestu, ki je že spalo in mirovalo. Lepi so bili Pavlovi sklepi. Takoj stopi k Manici in jo poprosi roke. On bo delal v prodajalnici, a žena bo šivala, mati gospodinjala. To je tista bodočnost, obsipana s srečo, ki jo je iskal po svetu, a ki ga je čakala doma. Ni zaman razbil kozarca, in njegovi prijatelji se prepričajo, da je Pavel mož, ki tudi izvede, kar sklene. Pogledal je kvišku in stal je pred Ribičevo hišo. Gotovo zahaja semkaj zdaj tudi Manica, da šiva za Lenko. Kdo ve, kolikokrat se pogovarjajo o njem! To bo gledala Lenka, ko zve, da bo tista, ki šiva zdaj nji, kmalu začela delati zase. Lenko obide srd, nevoščljivost ji požene rdečico v lica. A Manica bo vendar njegova!

Pavel je stal pred hišo in gledal v okna prvega nadstropja. Srebro luninih žarkov se je ogledovalo v njih.

Tiho se je oglasila Pavlova pesem:

»Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Cloveška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!«

Mati je še bdela, ko je prišel Pavel domov. Ni se mogla dovolj načuditi, da je prišel tako zgodaj in trezen.

»Zasmehovati so me hoteli nocoj, ker sem jim povedal, da se oženim,« je začel Pavel, »toda kmalu se prepričajo, da nisem lagal.«

»Torej se res oženiš?« vpraša mati.

»Da, in sicer ravno tisti dan, kakor se poroči Lenka. Tako se maščujem nad ošabnimi ljudmi, in tako izprevidite tudi vi, mati, da vam niso Pavla ubili pri Ribiču.«

Materi so bile oči polne radostnih solz.

»O, tisti grdi ljudje! To je prav, da jim pokažeš, kako si lahko srečen tudi brez njih! Ali, kar je glavno: kje imaš nevesto?«

»Ugenite! Saj ni daleč od vas!«

Mati pomisli nekoliko. Od hiše do hiše ji gredo misli in pozvedujejo, kje je Pavlova nevesta. Hipoma se oglasi:

»Manica!«

»Da!«

Manica ni bila materi tuja. Dobro jo je poznala. Vedela je, da je pridno dekle, ki se preživlja z delom svojih rok. Nihče ni vedel o nji nič slabega.

»Zakaj molčite? Ali vam ni všeč moja izbira?«

»Všeč mi je, ali tako me je prevzela ta novica! Vesela sem, saj je Manica dostojno in pridno dekle. Tudi nekaj prihranka ima. Pa kdaj sta se zmenila?«

»Nisva se še, toda takoj jutri se zmeniva.«

Drugo jutro je Pavel zgodaj vstal in je čakal na pragu, da pride Manica mimo. Ko jo je zagledal, da prihaja, ji je šel naproti. Nasmejala se mu je, dolgo ga že ni videla.

»Ali ste zopet doma, gospod Pavel? In tako zgodni ste.«

»Vrnil sem se zopet in ostanem vedno doma. A samo pod enim pogojem.«

»In pod kakšnim pogojem?«

»Ako hočete vi,« je rekel Pavel.

Manica se je ustavila. Ni umela Pavlovih besed.

»Kako to mislite?« ga je vprašala.

»To je čisto enostavno. Brez vseh ovinkov vas vprašam: Ali se hočete poročiti z menoj?«

Manici je prišlo to vprašanje tako naglo in nepričakovano, da jo je presenetilo in prestrašilo obenem. V prvem hipu ji je zastalo srce, potem ji je začelo utripati z vso silo, in vročina ji je silila v lica, da so vsa zardela.

»Nisem vajena, da bi se kdo šalil z menoj,« je rekla resno. »Kaj mislite s tem vprašanjem?«

»Mislim tako, kakor je njega pravi pomen. Nobene šale in nobenega dovtipa ni v mojem vprašanju. Zaželel sem si miru in stalnosti. Da dobim to dvoje, se morate poročiti z menoj. Dovolj mi je beganja. Vsak človek se upeha. Odgovorite mi tako svobodno od srca, kakor sem vas vprašal jaz brez vseh ovinkov.«

»In kaj pravi vaša mati?«

»Govorim z njeno vednostjo.«

Stopala sta molče drug poleg drugega.

»Počakajte, da nekoliko premislim. Saj veste, da je treba preudarka, preden rečem da ali ne.«

Obstala sta pred Ribičevo hišo. Res je Manica šivala tam.

»Rečem še enkrat,« pravi Pavel, »da sem govoril v vsi resnosti in pričakujem, da se kmalu odločite. Poroka mora biti tistega dne, kakor bo poroka te-le gospodične, ki ji greste šivat.«

Razšla sta se. Pavel je nastopil daljšo pot proti domu. Kako se neki odloči Manica? Blagor mu, ako ne zavrne njegove prošnje! To bo maščevanje! Hoteli so ga ubiti in vrgli so ga na cesto. A Pavel se je zravnal in si je poiskal ženo in si ustanovil lastno domovanje! Mati da denar, da si uredi stanovanje. On in Manica se nastanita v večji sobi, mati prevzame Pavlovo mesto v manjši sobi. Lepo bo in čedno in prijazno. A le iz početka ostanejo tu. Skupno delo in skupni napor dvignejo blaginjo, prinese imetja. Potem jim bo lahko, da si poiščejo lepše in ugodnejše bivališče. Vztrajno delo prinese gotovo še toliko denarja,

da si bo Pavel lahko sezidal svojo hišo. Pavel se je popolnoma poglobil v sanje. Vsa bodočnost je stala pred njim, obsipana s solncem, vse ceste nastlane z dehtečim cvetjem. Vesel smeh je krožil Pavlu okrog ustnic. Nevede je žvižgal napev svoje pesmi:

»Ubog popotnik roma križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mráz in led,
in romar brez miru je in brez doma.«

Tiho sklonjena je sedela Manica nad šivanjem. Belo nit je vbadala v belo platno, šivala je lepo posteljno perilo za Lenko. Pri enoličnem delu ji je druge dneve veselo odmevala pesem. Dvigala se je iz prsi radostna in čista, bila je zveneč odmev tihega zadovoljstva. Danes pa se je zgodilo, da so se ji razglasile strune. Nobenega glasu ni bilo čuti, kakor da so umrle vse pesmi.

O, Pavel, ti kruti, neusmiljeni!

In vendar, ti dobri, usmiljeni!

Kdo se je zmenil doslej za Manico, za ubogo, osirotelo? Nihče, razen tistih, ki so rabili njeno izvežbanost in ki so jo za to plačevali, da je živela. A zdaj pride on in jo hoče za ženo! Nikoli se še ni zbudila Manici niti najmanjša slutnja, da kdo kdaj zaprosi njene roke. Živela je tako sama zase, kakor bi ne bilo drugega sveta in drugih ljudi. Nobenih želja ni bilo v njenem srcu, nobenega hrepenenja ni poznala. Izza mladih nog je bila navezana sama nase, skrb ji je bila tovarišica. A ko so spoznali njeno delo, ga je imela vedno toliko, da ni bilo strahu zaradi zaslužka. In tako se je naselila v srce tiha zadovoljnost, ki ni iskala razkošja in uživanja. Vesele popevke so ji spale v srcu. Kadar je prišel trenutek, ki je hotel, da se izlije mir in blaženost v glasno govorico, tedaj se je zagibalo v prsih, in dvignila se je iz njih pesem.

Danes pa ni bilo pesmi: tiho sklonjena je sedela Manica nad šivanjem, in vsedrugod so bile njene misli. Ali naj ostavi svojo ljubo samoto in se vda njemu, ki je stopil pred njo s tako jasnim in odločnim vprašanjem? Ali naj ne bo njeno delo več namenjeno nji sami, temveč naj se pospne njega vrednost v službo drugemu? In naj se odloči tako ali tako — zgnan je mir iz njenega srca.

Poznala je Pavla. Vsa soseščina je vedela za njegove slabosti. Kolikokrat ji je bilo žal zanj. Iz usmiljenja se je časih spomnila nanj, ko je kupovala pri materi in videla njeno trpljenje. Ali je ni prosil roke morda zato, da ga dvigne iz takega življenja in da mu bo opora in tolažba? »Zaželel sem si miru in stalnosti,« je dejal. In zagotavljal jo je, da je govoril svobodno od srca.

Lenka je prišla v sobo. Manica je vedela, kaj je bila Lenka Pavlu.

»Povejte mi, Lenka, ali še kaj mislite na Pavla?« jo je vprašala.

»Kako morem misliti nanj, ko bom žena drugemu,« je odgovorila Lenka. Ali sram jo je bilo te laži. Odhitela je iz sobe, ker ga je izdala in se ni upala Manici pogledati v obraz.

Solnce je sijalo skozi okna. Zlata svetloba je bila razlita po sobi. Veselo so plesali žarki po tleh, nobene neprijazne sence ni bilo nikjer. Rumeni kanarček je zažvrgoel v kletki. Tih in pohleven je bil iz početka njegov glas. Moč njegova je rasla bolj in bolj. Zakipela je končno v lepo, vriskajočo pesem, ki se je glasila kot slovesen pozdrav zlatemu solncu in svetlemu dnevju. In zlato solnce in svetel, velik dan sta gledala Manico in videla sta, kako se ji krožijo ustna, čula sta, kako se tiho in pohlevno oglašja njena pesem kot odmev prvega hrepenenja, kot ponižen pozdrav bodočim dnem . . .

XI.

»Nič ni bilo; bile so same sanje,« je rekla Lenka, ko je zvedela, zakaj ni več Manice k nji. Ta ji je sporočila, da ne more več hoditi šivat, ker ima sama zase dovolj opravila. Vzameta se s Pavlom. Lenka ni vedela v začetku, ko ji je dospela ta novica, kako ji je. Toliko je vedela, da je Pavel zdaj zanjo popolnoma izgubljen, in da je prav, da ga je zatajila. Mirnejše je čakala poročnega dneva.

Iz Zavinkovcev sta se pripeljala oče Zavinščak in ženin. Mati je ostala doma, ker je bila pot pre dolga in prenaporna. Tudi je morala mati ostati doma, da pripravi nevesti slovesen sprejem. Tuje roke bi ne mogle pripraviti takega sprejema nego njene. Te so bile vajene napravljati dom tak, da je bil prišlecu pri kupen.

Stari Zavinščak je bil vesel in ponosen, ko se je oziral na Jožeta in Lenko. S sabo je pripeljal sod najboljše starine, da ne bodo žejni na svatbi. Druge, tuje oči so videle, da ni med ženinom in nevesto pravega razmerja. Lenki se je poznalo, da je mestno dekle, Jože je kazal, da je doma s kmetov. Toda denar izravna tudi to zunanjo razliko.

Jože se je približal Lenki plašno in boječe, kar ni nič pristajalo njegovi krepki postavi. Lenka je bila videti plaha in vdana; imela je objokane oči, kakor vsaka nevesta, preden gre pred oltar. To ni bilo nič čudnega in nenavadnega.

Vso prireditvev za svatbo je prevzel France. Ribič je bil zadnje dni tako zbežan in nemiren, da je sam rekel sinu, naj on vse preskrbi. France je videl po svetu že nekaj porok, ki so se sklepale med bogatimi hišami. Bil je v delu tuintam in kar je videl, to mu je zdaj dobro služilo. Hlapci so pripeljali domov voz zelenja, ki so ga povile dekletke v debele vence. S temi je ovil France vsa vrata in jih razpel ob zidu s pri-

tličja v prvo nadstropje, kjer je čakala dolga pognjena miza v največji sobi, ki so jo izpraznili in pripravili za obednico. Po sredi so stale visoke, živopisane posode, ki so iz njih dehteli čvetični šopki, potrgani z Lenkinih gredic.

Lenka se je oblekla v belo poročno obleko. Na lase si je pripela bel pajčelan, ki se je spuščal daleč po hrbtu. Čakala je, da pride oče in jo blagoslovi. Čula je, da opravljajo drugod to delo matere. Ona je ni imela več, zato je čakala očeta. Ta je bil spodaj med svati, ki so se krepčali pred odhodom v cerkev. Hudo je bilo Lenki, ko ni imela matere. Tako osamljeno se je čutila kakor ne še doslej. Odhitela je v sobo, kjer je visela materina podoba. Dvignila je pogled k nji, in gledale so jo materine oči, proseče in željne tolažbe. Z belo ruto si je zakrila Lenka oči. Porosile so jih solze, vroče so bile, kakor da jih je porodila boleost. Zopet se je ozrla k materi.

»Ali mora biti tako?« jo je vprašala. »In zakaj vas ni, da bi mi dali svoj blagoslov na življenje pot? . . .«

Nemo je gledala podoba z zidu: proseče, tolažbe željne so bile oči, kakor da same prosijo usmiljenja in blagoslova.

Iz spodnjih prostorov je prihajal šum, ravnali so se svatje na odhod, klicali so Lenko.

»Z Bogom, mati!« je rekla Lenka. Spela se je na prste, da bi jo poljubila. A podoba je visela previsoko, zato ji je podala Lenka poljub z roko. Odšla je iz sobe. Bila je pripravljena, naj jo odvedejo, kamor hočejo. Svatje so čakali razvrščeni na veži. Zašumelo je na stopnicah. Bliže in bliže so prihajale lahke stopinje, Jože je pogledal, in pred njim je stala deklica iz sanj.

Staremu Zavinsčaku so se odprla usta. Nikoli še ni videl take neveste. Ali doma, doma! Tam bodo šele gledali!

Svatovski izprevod je zavil proti farni cerkvi. Na levo in desno so ga spremljali pogledi radovednih gledalcev, ki jih je bila tudi cerkev polna. Po lestencih so gorele sveče, veliki oltar se je blestel v lučih. Vse je moralo biti slovesno.

Ob istem času so se napravljali tudi pri Pleščevih k poroki. Tudi Manica je imela objokane oči. Pavel je bil videti vesel.

»Glej, Manica, tako se bliža moja bodočnost!« je dejal nevesti. »Nikar ne jokaj! Danes ne sme biti pri nas nobene solzel!«

»Saj ne jokam iz žalosti,« odvrne Manica, »ali vendar mi je tako čudno. Čisto drugo življenje prihaja . . .«

Poroka se je vršila v cerkvi koncem mesta. Tja se ni vil tako slovesen in bogat izprevod, kakršen je bil oni v farno cerkev. Bila sta tu le dva para: ženin, nevesta in dve priči. Vzpotoma tudi ni stalo skoro nič gledalcev. Le tuintam se je pokazal kak radoveden obraz. Vsi so šli rajši gledat bogastvo in razkošje.

Pri Ribičevih so prinašali na mizo jed za jedjo. V sosedni sobi je igrala godba. Bučno so odmevali glasovi po hodniku. V njih so se potapljali glasni razgovori veselih svatov, ki so bili tem zgovornejši, čim več vina so pili. Proti mraku, ko so prižgali luči, se je tudi Lenki razjasnilo lice. Ljubeznivo se je sklanjala k Jožetu, zapletla se je z njim v živahen razgovor. Tudi v dolenjih prostorih je bilo vse živo in veselo. France je odločil cel sod vina, ki ga iztoči danes zastonj. Zatorej se je nabralo toliko žejnih grl, da je nastala prava gneča. Zdajnzdaj je prišel France med veselo družino. Bahato se je razlegal njegov glas:

»Le pijte, da boste pomnili, kdaj je bila poroka Ribičeve Lenke!«

Stari Ribič ni mogel priti v dobro voljo. Nazdravljala sta si z Zaviniščakom in pila sta ves čas, ali

kar je bilo veselja na Ribičevem licu in v njegovih besedah, je bilo prisiljeno in navidezno. Večkrat je moral ven na zrak, soparno in dušljivo mu je bilo v sobi. Obhajala ga je čudna tesnoba. Žile so mu nabrekle, ves rdeč je bil v lica, da se mu je obraz svetil.

Zunaj je bila noč. Skozi odprta vrata je videl, kako zagrinja zemljo črn, z zlatimi zvezdami posipan plašč. Takega si je izgovoril v testamentu, ki ga je napravil pred hčerino poroko. S takim mu morajo pregrniti rakev, ko umrje in ko ga poneso tja, kjer že počiva žena, ako ne umrje pri hčeri.

Z Zaviniščakom sta se menila, kdaj se preseli Ribič k njemu. To se zgodi takoj, ko preda sinu posestvo, ko uredi vse svoje zadeve. In to se zgodi v kratkem, morda v enem mesecu, dosti pozneje gotovo ne. Zaviniščak priredi zanj posebno sobo, da bo popolnoma zase in vendar zmeraj v družbi. Tako bosta očeta uživala lepo starost in se veselila sreče svojih otrok.

Tako sta se razgovarjala moža, a Ribičevi pogledi so vedno uhajali skozi vrata. Gledali so v noč, ki je počivala nad zemljo. Njegove besede so govorile o lepi starosti, a misli so mu preudarjale, kako je sestavljen testament in kak pogreb si je izgovoril, če umrje tu ali pri hčeri.

Zamigljale so luči, zaplesale so pred Ribičevimi očmi v dolgih žarkih. Vse se je zazibalo pred njim. Tla so se začela vdajati, miza se je šibila in mu izginjala izpred oči. Z njo so se potapljali v čudno, neznano temo vsi obrazi, mrak je napolnil ves prostor. Nikjer ni bilo videti živega človeka. Vse luči so ugasnile. Zvok vesele godbe in hrup radostnih svatov sta se prelila v nejasno bučanje, v šumeč vihar, ki mu je zahrumel po glavi. Vse to se je zgodilo tako naglo, kakor bi udarila strela vanj. Nekaj ga je dvignilo s stola. Čul je, kako je zaklical v temo:

»Slabo mi je! Pomagajte!«

Potem ga je zopet nekaj potisnilo nazaj na stol...

Svatje so planili s stolov. Med godce je zahrumelo povelje: »Mir! Tihol!«

Stoli so zaropotali po tleh, ko so svatje hiteli k Ribiču, ki je sedel na stolu. Široko je imel odprte oči, usta so se mu zavlekla poševno, kakor mrtva je visela levica ob stolu. Lenka je planila k očetu in mu padla na prsi. Njene bele roke so tipale po njegovem licu, tipale so po njegovi roki, poslušale so na srcu. Tako so bile njene roke bele, da se je videlo, kakor da tiplje smrt po svoji žrtvi...

Iz dolenjih prostorov je prihajal grohot, glasno, neubrano petje je bobnelo v gorenje prostore. Glasilo se je kot posmeh, kot zaničevanje. France je planil med pивce:

»Molčite, klade pijane!«

Še večji grohot je napolnil prostor. Zažvenketale so šipe ob oknih. Mislili so ljudje, da se France šali in da je njegov ukaz znak vljudnosti in gostoljubnosti.

Pobledelo je Francetu lice. Videl je pred seboj pijano drhal, rdeče, zabuhle obraze, vse pretvorjene in spačene od zaužite pijače. Zgrabila ga je jeza. Prijel je za prvi stol in udaril z njim ob mizo, da je odskočilo posodje.

»Mir, pravim, pijana sodrga! Oče umira!«

Trepetale so mu mišice na obrazu. Visoko zavzdignjeno je držal stol, da ga spusti z vso težo na glavo onemu, ki bi odgovoril njegovemu ukazu s posmehom. A ni bilo treba udariti. Vest, da se izprehaja po hiši smrt, je streznila opite ljudi. Široko so se odpirale oči, grohot in hrum se je izpremenil v mir. V hipno nastalo tišino je zavelo nekaj groznega. Mraz je šinil vsakomur po hrbtu. Prihuljeno so iskali ljudje izhoda.

Spodaj je zavladal mir. France je zaprl hišna vrata. Zgoraj je šumelo in vršalo. Bilo je čuti polglasne besede, ihteč jok se je glasil namesto vesele

godbe. Ljudje so hodili po prstih, vse sta prevzela groza in strah, ki sta bila toliko večja, kolikor razkošnejši je bil trenutek, ko sta prišla.

Ribiča so prenesli v njegovo sobo in ga položili na posteljo. Razpeli so mu srajco na prsih in ga močilo z mrzlo vodo. Še enkrat je zadrgetalo telo, sunoma se je zagibalo. Oči so osteklenele. Brezizrazno so se obrnile v strop. Na sredi stropa je bila naslikana velika, živordeča roža, krijoča grde, neizbrisne madeže. Tja so strmele oči . . .

Prvo naročilo je prišlo omoženi Manici od Lenke. Ko so očeta naravnali na oder, ji je Lenka pisala:

Gospa Manica!

Gotovo že veste, kaj nas je doletelo sinoči. Zato moram zamenjati svojo belo poročno obleko s črno, žalno. Prvo ste mi sešili Vi, prosim Vas, sešijte mi še drugo.

V nadeji, da mi izpolnite prošnjo, Vas prijazno pozdravlja

Lenka Zaviniščakova.

Ravnokar so vstali, ko je prinesla služkinja list, naslovljen na gospo Manico Pleščevo. Mati je bila v prodajalnici, in povedala ji je služkinja, kako je umrl Ribič.

Čudno čuvstvo jo je obšlo. Oprijemati se je morala, ko je nesla pismo snehi. Na pragu je zaklicala: »Ribič je ponoči umrl.«

Pavel in Manica sta ostrmela. Vprašala sta ob enem:

»Kateri? Stari?«

»Da!« je rekla mati. »In pismo ti piše mlada gospa Lenka.«

To rekši, izroči pismo Manici.

Hitro pretrga Manica ovitek, bere in reče:

»To je prvi pozdrav, odkar sem ti žena, Pavel!«

»Kaj hoče od tebe?« vpraša Pavel.

»Beri in odgovori, kaj naj storim!«

Pavel bere enkrat, dvakrat.

»Mnogo boleti je v teh vrsticah. Sešij ji obleko!«

In prva pot je bila Manici, omoženi Pleščevi, k Lenki. Ko jo je zagledala Lenka, se ji je ovila okrog vratu. Solze, ki so ji vso noč težile srce, so se ji izlile v potok, ko je slonela na Maničinih prsih.

Jože in Lenka sta se namenila, da odideta takoj po poroki na Brezje in na Bled, potem se ustavita zopet na Lenkinem domu in odpotujeta, drugi dan proti Zavinkovcem.

A zdaj sta morala čakati pogreba.

Natanko so storili tako, kakor je stalo zapisano v testamentu. Sešiti so dali črn plašč in zvezde, izrezane iz pozlačenega papirja, so našili nanj. S plaščem, podobnim ponočnemu nebu, so pregrnili krsto, ki so jo nesli na pokopališče. Svatje so namestili svatovska oblačila z žalnimi oblekami in so šli spremit Ribiča. Položili so ga v grob, ki so ga izkopali na mestu, kjer je iztrohnelo truplo pokojne njegove žene. O nji ni bilo nobenega znamenja več: prah se je izpremenil v prah . . .

Po pogrebu so bili domači ljudje zbegani. Silovita, nevidna moč je posegla med nje in prečrtala račune. Izpolnili so očetovo zadnjo voljo natanko po pisanem določilu in tudi to, kar je namenil Ribič sebi za užitek na stare dni, so razdelili med sina in hčer, kakor je velel testament. To pa se je zgodilo proti Francetovi volji. Bil je mnenja, da ima Lenka dovolj dote, da bi torej morala vsa očetova zapuščina ostati njemu. A temu je nasprotoval stari Zaviniščak, ki je hotel imeti vse izvedeno tako, kakor stoji v pismu. Zapretil je takoj s sodnijo, če bi se kdo kakorkoli upiral veljavno priznani Ribičevi poslednji volji. Zazvenelo je med strankama nesoglasje. Zaviniščak se je začutil v Ri-

bičevi hiši tujega, nepotrebnega gosta. Priganjal je, naj se odpeljejo domov. Mati težko čaka. Natihem pa ga je tudi navdajala skrb, kakšna nesreča, kolika sitnost in neprilika bi bila, če bi tudi njega tako nenadoma zalotila smrt in to v tujem mestu in pri tujih ljudeh.

Lenka je bila pri volji, da bi pustila svoj delež bratu.

»Zdaj imam govoriti tudi jaz, zatorej rečem, da ti je mož bližji nego brat, in zato pojde z nami vse, kar je tvojega,« je dejal stari Zavinsčak tako odločno in s takim poudarkom, da je Lenka izprevidela, da se ne kaže upirati.

Zato ji je bilo dvakrat hudo, ko je sedala na voz, da se odpelje na možev dom.

»Vidva sedita zadaj!« je velel stari, »danes bom ravnal konjiča jaz.«

Voz je zdrdral z dvorišča. Krepko sta potegnili izpočita vranca. Zahrskala sta in nategnila vratove, da se je jermenje napelo. Prah se je dvignil za vozom. V hladno jesensko jutro je hitela dolga cesta. Manj-inmanj je bilo videti mesta, katerega strehe so gorele v jutranjem solncu. Še enkrat se je ozrla Lenka nazaj. Nič več ni bilo videti rodnega kraja. Izginil je nekam, skril se je njenim očem. In vprašanje se je oglasilo v Lenki:

»Ali te vidim še kdaj? . . .«

Švigali so mimo nje znani, ljubi domači kraji. Naglo sta vozila konja, da so se umikali ljudje s ceste vkraj. In tako naglo so izginjali izpred oči znani, ljubi domači kraji.

Od Ljubljane naprej je bil Lenki svet tuj. Zdel se ji je majhen in nizek, kakor bi ga nekaj pritiskalo, da se ne more speti proti oblakom. Na obzorju so zaslanjali poglede zeleno obrasli vrhovi, a ni bilo onih velikanov, sivobleskih grebenov, ki jih je gledala vsak dan. Šele zdaj ve, ko jih ni, kako so lepi in veličastni.

Ozirala se je nazaj, a njenih gorá ni bilo več. Izginile so nekam, skrile so se njenim očem. Čimbolj je brzel voz, tem težje ji je bilo. Tujka se je vozila v neznane kraje.

Nagnila se je cesta z vrha Gorjancev navzdol proti Beli Krajini. Strmo in drzno se je spuščala v dolino. Zahrskala sta konja, živo sta spela glave v zrak, začutila sta bližino domačega hleva.

Jože se je z desnico oklenil Lenkine roke, levico je iztegnil pred se, v širokem krogu je zamahnil z njo po zraku, veselo je zaklical: »Glej, Lenka, to je naš svetl!«

Stari je veselo počil z bičem. Zavihtel je s klobukom in zaukal. Hripavi glas je odmeval v daljo in jeknil iz globokega gozda. A v istem hipu se je spomnil Zavinščak, da žali veselo vriskanje žalujočega človeka. Obrnil se je nazaj in dejal Lenki:

»Nič ne misli hudega, če sem zavriskal. Nisem te hotel žaliti. Toda pogled na domačo zemljo me je toliko prevzel, da sem se izpozabil.«

In razprostirala se je pred njimi Bela Krajina. Med nizkimi brdi so se razgrinjale njive, vse polne delavnih ljudi, ki so pospravljali jesenski pridelek. Daleč tam se je v megleni višnjevnosti dvigalo hrvaško gričevje. Med njim se je vil širok pas srebropene Kolpe, ki se je skrivala za ovinke in se onostran zopet iztekala v daljo. Kraj ceste so se spenjale ob kolih trte; pod širokim listjem je viselo težko grozdje, zrelo za trgateg.

Pritegnil je stari Zavinščak vojke, da sta jela konja stopati počasneje. Nagledati se je zopet hotel domačih krajev, zato mu je bila vožnja prehitra. A ko se je spomnil doma in žene, ki jih komaj priča-kuje, je spet zažvižgal bič, da bi bili tem prej v Zavinkovcih.

Hitro je drdral voz skozi vasi. Ljudje so gledali za voznikom. Poznali so Zavinščaka in vedeli so, da

pelje zdaj mlado gospodinjo na dom. Moški so se odkrivali, ženske so mahale z rokami. Sto pozdravov je klicalo Lenki: »Dobro došla, mlada, lepa žena!«

Bližali so se Metliki. Izza ovinka je zrastel zvonik iz tal. Dvigal se je višjeinvišje. Cesta se je znižala v plitvo drago — pred njimi je stalo mesto. Postali so nekoliko. Na vozu so izpili bokal vina. Potegnila sta konjiča. Vzbrdo sta vlekla voz, in hiše so se razvrščale na levo in desno, tam z griča jih je zvedavo gledalo veliko, temno, začrnelo poslopje — stari metliški grad.

Lenka je gledala na vse strani. Pozabila je na očetov dom. Vse ji je bilo novo, vse je obračalo nase vso njeno pozornost.

ln ko so dospeli izven mesta na planoto med vinorodne holme, jih je pozdravila z griča bela vas — Zavinkovci.

»Naš dom, naš dom!« je kriknil Jože. Toplota je obšla Lenkino srce. Začutila je, da je zdaj konec njene poti. Iztekla se je cesta, nazaj ne more več...

S košatega, starega oreha je vihrala zastava. Nekdo jo je privezal prav gor na vrh.

»Glej, zastavo so nam privezali v pozdrav! Tam je naša hiša!«

Izmed zelenja je odsevala bela stena. Na pragu je stala ženska. Ko je zagledala voz, mu je stekla naproti. Smeh in jok je bil v njenih očeh.

»Evo, Lenka, naša mati!«

»In zakaj je nevesta v črnem?« vpraša Zavinskakova. A ko skoči Lenka z voza, jo prestreže in stisne k sebi: »Pozdravljena, Lenka, tisočkrat pozdravljena!«

Lenka je ihtela na prsih svoje tašče. Spomnila se je očetove smrti in zavedla se je, da je zdaj tu, kamor jo je poslala očetova volja.

»In zakaj si v črnem?« vpraša zopet stara.

Namesto Lenke odgovori Zaviniščak: »Hčer smo poročili, a očeta pokopali!«

XII.

Dospela je zaželena doba trgatve. Veselje je kipel po vinorodnih holmih; razlegalo se je daleč naokrog v radostnih vzdihih. Toplo je bilo jesensko solnce, ki se je vozilo po visokem nebu. Gledalo je pod seboj trume trgačev, ki so pobirali s trt sladko grozdje.

V Zavinkovcih je ostala doma le stara Zaviniščakova. Vsi drugi so odšli v trtje. Jože je hotel s tem razvedriti ženo, ki je bila vedno otožna. Nagla očetova smrt jo je toliko potrla, da se ni mogla udomačiti; tako je mislil Lenkin mož. Z njim je stopala od trte do trte ter gledala, kako obirajo dolge, mastne grozde in jih mečejo v brente. Stari je sedel v zidnici in privijal stiskalnico, da je šumel iz nje kipeči mošt v gostih curkih. Vesel mu je bil obraz, ker mu je bila trgatva bogata in zdrava. Letos se vrši to delo zadnjič pod njegovim vodstvom. Preko zime preda vse sinu, ki se naj potem ubija, kakor se je dolga leta on. A stari bo poslej počival. Dolg je bil delavnik, zdaj naj pride počitek in mir — vsaj kratek praznik po dolgoletnem trudu. Jožetu bo življenje in delo igrača. Oče mu preda vse v najlepšem redu in nezadolženo, pa tudi žena je prinesla na dom lepe denarje. Tako mu bo lahko gospodariti, ko ni treba začeti iznova, nego ko je vse lepo pripravljeno in čaka samo previdnih in pametnih rok.

Zunaj je šumelo in vrščalo od glasnih razgovorov in veselih popevk. Trgači so delali naglo in dokazovali s petjem, kako prijetno jim je tako delo. Vsa veselost, vse mnogolične vinske pesmi so se z iztisnjenim grozdem vred iztekale v mogočne sode, okovane s težkimi železnimi obroči, da se kdaj pozneje zopet oglase, ko se bo rujno vince, sladko in solncu

enako, iskrilo v pisanih majolikah in jih budilo v srcih, dramilo v dušah.

In ko sta hodila Jože in Lenka od trgača do trgača, je sijalo možu lice od veselja, a Lenki so bile oči žalostne, vse vnete od tolikih solz. Kakor je videl Jože pri gosposkih ljudeh, tako se je nagnil tudi on k ženi, da ji z roko objame roko, da ji pove, kako se čuti srečnega zdaj, ko je pri njem in tako vsa njegova. A obrnila se je Lenka od njega, ni hotela njegove roke.

»Ali se bojiš, da bi te ne umazal?« jo je vprašal s smehom.

Imel je zavihane rokave. Od ilovnate zemlje so mu bile umazane roke, zakaj ni samo gledal, kako trgajo, temveč tudi sam se je pripogibal in obiral trte. Debele kepe mastne prsti so se prijemale njegovih okovanih škornjev, Lenka pa je hodila po prstih in vsak hip potegnila s črevlji v obstezno travo, da si odrgne z obutve nesnago.

»E, gosposka si še,« se je šalil Jože, »a pri nas smo na kmetih! Tudi tebi bo treba obuti črevlje s podkvicami na petah, sicer si izrabiš noge do gležnjev na naših skalovitih stezah.«

Lenka je molčala, in zobje so se ji zajedli v spodnjo ustnico. Začutila je, kako dolga in strma, skalovita steza drži pred njo. Vse brez konca in kraja leži pred njo kamenje.

»Tudi mojih umazanih rok se boš morala navediti,« se je dalje šalil Jože, »in če te z njimi pogladim po lepem licu, nič ne zameri, saj je moja roka, ki te gladi. In ni sramota zanjo, če je umazana od dela.«

Te besede so zbodle Lenko, kakor bi bilo v njih skrito očitanje. Ali morda hoče Jože, da bi imela tudi ona od dela umazane roke? Ali naj mar ona polaga svinjam in pomiva posodo in lupi krompir, da bo

imela vse prste porumenele in vso kožo razpokano? Ali je prišla v Zavinkovce za deklo ali za gospodinjjo?

»Delo mi ne bo mazalo rok, ker mi tega ni treba in ker nisem zato prišla semkaj,« odvrne Lenka užaljeno.

»Ali ne razumeš šale?« jo vpraša Jože. »Zdaj ti res ni treba mazati si rok, a če bi bilo treba, pa bi jih tudi morala. Saj si jih je tudi moja mati in si jih še dandanašnji, čeprav bi jih lahko nosila prekrižane.«

»A saj si vendar vedel, kakšna sem, kje in kako sem vzgojena, zato si tudi moral vedeti, koga si vzel.«

»Da, in zategadelj ne iščiva prepira, ampak podpirajva drug drugega in živiva drug ob drugem tako, kakor je nama dano in kakor to hočejo najine razmere,« odgovori Jože. Čul je, kako je bil Lenkin glas trd in samozavesten.

Mati je sedela doma pri kuhinjskem oknu. Gledala je venkaj na pokošene travnike. Vstajali so pred njo dogodki iz davnih dni. Gledala je na travniku Joška, kako vihti koso, ki kroži pred njim kot svetla sablja. Spomnila se je jabolka, ki se je hotelo potopiti v obcestni jarek. Mraz ji je prešinil vse telo. Bil je hlad jasnega jesenskega večera, ki se je nagibal k zemlji in prižgal za griči prijazno večernico, medlo se svetlikajočo v megleni daljavi.

V vinogradu so se umirile roke, popustile so delo. Solnce je padlo za gore, sivomodra tenčica je prepregla nebo od vzhoda do zahoda.

Starega Zaviniščaka sta prevzela duh sladkega mošta in moč ognjene starine, ki si je z njo gasil žejo, da mu je bilo v nizkem hramu tesno in zatoхло. Stopil je na prag in se globoko oddahnil, ko ga je objel večerni hlad. Bližali so se delavci, za njimi Jože in Lenka. Ko jih je zagledal stari, je iz velikega soda izdrl čep, in tenak curek je brizgnil v majoliko. Na pragu jo je dvignil proti luči, ki je odsevala od zapadne strani, in zlate iskre so zaplesale iz majolike, kot dragoceni biseri so zakipele kvišku.

Odkril se je, in redki beli kodri so se starcu vzneredili v vetru, ki je pripihal pred zidanico.

»Pozdravljeni, moji dragi, moj Jože in moja Lenka, ljuba moja otroka!« je pozdravljaj Zaviniščak prišlece.
»Pij, Lenka!«

In stopil je proti nji in ji ponujal majoliko.

»Hvala, oče, ne bom pila, saj nisem žejna!«

Staremu se je zresnil obraz.

»Ali se mi hočeš zameriti, ker nečeš piti mojega vina?« jo je vprašal.

»Ne, oče, ali žejna nisem in zato ne morem piti,« odgovori Lenka.

»Ali misliš, da pijemo samo iz žeje? E, potem bi nam bila dobra voda. Toda če ti ponujam vina, moraš piti, če hočeš, da se mi ne zameriš. Mislim pa, da je bolje vino nego zamera.«

»Če je tako, pa pijem!« pravi Lenka in se dotakne z majoliko ustnic.

»Čakaj! Da zvem tvoje misli,« reče stari, »nastavim to-le posodico na onem mestu, kjer si jo nastavila ti.«

Trgači so odhajali v gorenjo zidanico, kjer jih je čakala večerja. Zaviniščak je nekoliko časa obračal majoliko med prsti, potem jo je nagnil.

»Glej, zdaj pa vem, kake so tvoje misli, Lenka.«

»To je le prazna vera,« pravi Jože, »človek nosi misli v glavi.«

»A razodeva jih z usti,« mu seže oče v besedo, »in če jih ne razodene, mu jih izvabi iz ust vino, zato sem čul praviti, da je v vinu resnica. In tako so prišle Lenkine misli vame, in zdaj vem, kakšne in katere so Lenkine misli.«

»No, pa veljaj vaša,« pravi sin, »jaz tega ne verjamem. In ti tudi ne, Lenka!«

Lenka se je zasmejala in rekla: »Misli ne more nihče ukrastil! Če pa ste jih, potem kar povejte, oče!«

»Resnica kolje oči,« pravi stari, »zatorej boš kriva sama, če ti ne bo všeč, kar ti povem. Zakaj za svoje

misli mora biti odgovoren vsak sam. Kdo mi ukaže, naj mislimo zdaj-le na češpljevo vodo, ako mi greje vino možgane? Jaz mislim na svojo starino, in vse drugo naj me piše v uho!»

»Da, ali to niso moje misli,« reče Lenka.

»A tu je mrzlo, prehladili se boste, oče,« pravi Jože, »stopimo rajši v sobo. Tudi večerjati moramo.«

»Dobro! Natoči vina in pridi gor! Pojdi, Lenka!«

Nad kletjo sta bili dve sobi, ena večja, druga manjša. V tej je stala postelja, ker je stari med trgatvijo vedno tu prenočeval. Zdaj je pripravljena postelja za Lenko, v večji sobi je postlano na tleh za očeta in sina. Dekla je postavila večerjo na mizo. Pripravila jo je na ognjišču, ki je stalo v kotu na veži. Zato je dišalo po dimu.

Stari in Lenka sta šla izpred kleti ob zidnici do vrat, ki so držale v gorenje prostore. Zavinščak je prižgal svečo, ker se je že stemnilo. V tem je vstopil Jože. Prinesel je dve majoliki vina in v tretji mošta, ki ga je postavil pred Lenko.

»Morda boš rajša pila sladkega.«

Jože je večerjal s slastjo, drugima dvema ni bilo toliko do jedi.

»No, glej, da vem, kaj si mislila,« začne stari po prvem požirku.

»Zdaj boste ves večer govorili samo o teh mislih, ki jih ni,« reče Jože.

»Zdi se ti, da jih ni, ker so skrite. Pa povej, Lenka, če ni res, da ti ni vseč tu pri nas?« pravi oče. Naslonil se je na mizo in gledal Lenki naravnost v oči.

Ko je začul Jože očetovo vprašanje, je primaknil stol in se nagnil proti Lenki, da bi ne preslišal nje-nega odgovora.

Lenka se je premaknila na stolu.

»Čemu to vprašanje?« je rekla.

»Že s tem, da ne odgovoriš, si odgovorila. Saj vemo, kako je! Človek se izogiblje in se s tem iz-daja,« razlaga oče.

»No, kako je?« vpraša Jože. Roka, ki se je nanjo uprl ob mizo, se mu je tresla. Sklonil se je tik nje. Lenka je gledala v mizo, Jože ji je segel z desnico pod brado ter ji dvignil glavo, da mu je morala pogledati v oči. »No, kako je, Lenka?« Glas mu je bil mehak in proseč.

»Le nič ne izprašuj, Jože! Saj sem pil njene misli! Preveč smo ji kmetiški, a ona se čuti pregosposko in zato ni rada pri nas. Le verjemi, da je tako! Ali misliš, da nič ne vidim? Hej, oči imam kot ris! Vsak dan nedeljsko krilo, vsak dan meso, vsak dan samo z okna na okno, vsak dan samo ukazi: Stori to, Meta; stori ono, Meta! — A lastne roke zmeraj bele in gladke — he, draga moja, tako mora iti vse k vragu, če bi bilo denarja na mernikel!«

Stari je nagnil majoliko in napravil dolg požirek. Jože je vstal ter se naslonil ob mizo; samo z roko, ki ji je z njo prej dvignil glavo, se je oprijel stola, da je stal čvrsteje, ker mu je nekaj zašibilo noge. Lenki je pobledelo lice.

Izpred gorenje zidanice je prihajala skozi noč rdeča svetloba. Tam so si zakurili trgači ogenj in posedli okolo njega. Razgovarjali so se živo in glasno, da je bilo razločiti posamezne besede. Iz veselega razgovora se je oglasila še veselejša pesem, ki je odmevala daleč okrog in priplavala tudi do Zavinščakovih:

Nikaj na svetu lepšega ni
nego je trta, kadar rodi . . .

Pobledela je Lenka in je gledala tiho pred se. Prsi so se ji jele dvigati, kakor da vstaja v njih vihar. Zbolelo jo je v srcu. Roka ji je padla na oči, in sklonila se je nad mizo. Jože ji je zopet dvignil glavo, in ko je videl, da joka, se je obrnil proti očetu in mu rekel s trdim glasom:

»Zakaj mi žalite ženo?«

»Ne, dravec moj,« je odgovoril oni, »jaz ne želim nikogar, a drugi žalijo nas. Zato bi pa bilo dobro, da čujemo, kako je s to rečjo!« Z roko si je pogladil plešo, znojne kapljice so se nabirale na nji.

Lenka plane pokonci in se zravna. Od črne obleke in mračne luči se je črtalo njeno lice, kakor bi bilo napravljeno iz voska.

»Ali hočeta čuti resnico?« je vprašala. Glas se ji je tresel od solz, ki jih je siloma zadrževala.

»Govori!« se je oglasil Jože.

»Oče je govoril resnico!« reče Lenka.

Stari je udaril z roko po mizi: »Ha, ali nisem vedel!« Zaškripal je z zobmi.

»Tako mi pove v obraz!«

»Saj ste hoteli vedeti!« je rekla Lenka mirnejše.

»Zakaj ste tako silili vame!«

»In kaj sem ti storil?« vpraša Jože. Začutil je, kakor da je padlo nanj nekaj težkega. Sesti je moral.

»Storil si mi to, da si me vzel. Nihče me ni vprašal, ali te hočem in morem vzeti. Napravili ste kupčijo, in šla sem, in v meni je vse umrlo. Odrkali ste me od doma, prišli ste in ste mi ubili mladost. Ni bilo dosti lepega na nji, a bila je moja z vso svojo žalostjo in z vsem svojim veseljem. Stopili ste s trdimi in težkimi nogami na moj vrt in mi pohodili vse moje lepe cvetice. To ste mi storili, in zato ne morem biti rada tu pri vas!«

Utihnila je. Tudi zunaj je utihnila pesem in ugasnil ogenj. Zavladala je tesna tihota, ki jo je dramilo sopenje razburjenih prsi. Na veliki brajdi, ki je preprežala zidanico od vseh strani, se je oglasil čriček: Črn-bel — črn-bel — črn-bel . . .

»In potem,« je začela Lenka, »mi očita oče brezdelje. Tudi Jože mi je očital prej ravno tisto. Ali oba vesta, da sem prinesla s seboj toliko, da mi ni treba

služiti za deklo. In dekla nečem biti nikomur, to vama povem!«

Stari je vstal s stola.

»Res je, da si prinesla nekaj, a pomisliti in vedeti moraš, da nisi prišla na beračijo, ampak na dom, ki ima nekaj in tudi nekaj premore! Če si bahaška ti, pa tudi mi lahko udarimo ob svoje, da zažvenkeče in da se začuje daleč naokrog, da nismo brez srebra tu pri nas. In tako bi ostali tudi lahko brez te baharije.«

»A zakaj ste prišli pome?«

»Ker smo hoteli gospodinje in ne gospel!« odvrne stari. Nasloniti se je moral z obema rokama ob mizo, ker mu je pijača omehčala noge, da niso več stale trdno.

Jože se ni nadejal takega razgovora. Zdaj pa se mu je zazdelo, da je morda bolj prav, ako si razlaga Lenkino potrtnost z očetovega stališča. Saj ni tudi njega nihče vprašal, ali hoče Lenko. Vse so storili tako, kakor da mora biti in kakor da je tako odločeno. Ako si je pa zaželel Lenke on in se je čutil poleg nje srečnega — zakaj bi bilo z Lenko drugače? Ali je tako slab in toliko preprost človek, da ne more poleg njega živeti in da ji je žal, ker se mu je vdala? On da je preprost človek? Preprost? To je resnica. Koliko mu je pravila Lenka reči, ki jih ne ume, ker jih ni nikoli slišal. Kar zna, to mu je dalo tisto skromno šolanje, a ona je bila v večji meri seznanjena z izobrazbo. Zato mu je bilo poleg nje zmeraj tako, kakor da stoji Lenka visoko nad njim, on pa da ji je vdan z vsem srcem in poslušen vsaki njeni besedi. In poslušen bi bil vsaki njeni besedi — ali ničesar mu ni ukazovala, ničesar si ni želela od njega. Bila je vedno tako hladna.

»Gospodinje in ne gospel!« je ponovil oče.

»Dobro!« je odgovorila Lenka, »a gospa sem tudi lahko! Saj ni gospa samo tista, ki živi v velikem mestu, tudi pri vas sem lahko to. A svoj dom hočem

imeti, kakor si ga mislim, da bi živela v njem zadovoljno. Ali kako, ko nismo ustvarjeni drug za drugega? Po raznih potih smo hodili, različno so nam ustvarjena srca, in potem je hipoma prišla ukazujoča beseda, in združili so se popolnoma tuji ljudje.«

»Ako bi se združili znani ljudje, bi bilo morda bolje, kaj?« jo je vprašal s sirovim glasom stari.

»No, ali naj povem tudi te tvoje misli?«

Lenka se je obrnila k možu.

»Glej, Jože, nikomur nisem hotela nič žalega, in zdaj me brez potrebe in brez vzroka zbada tvoj oče. Zakaj sem bila otožna, to veste, ker ste hoteli zvedeti. Kdor preudari vse, kar sem povedala, si utegne prav razložiti moje razpoloženje. Pustite me zdaj lepo v miru, in prizadevala si bom, da ti bom žena, ki boš lahko živel poleg nje. Ako ne, potem boste sami krivi, če se bomo večkrat razgovarjali tako kakor nocoj. S tem preženemo iz hiše mir in potem bomo imeli življenje, kakršnega smo si zaslužili.«

»In še nekaj,« je jecjal stari, »kaj pa potem, ko bi se našli popolnoma znani ljudje? Ha, na primer tisti . . .«

Jože je stopil tik pred očeta.

»Zdaj je tega dovolj, oče! Iz vas govori vino!«

»In v njem je resnica, resnica,« je govoril stari, in oči so se mu začele zapirati. Prihajal je spanec, blagi tolažnik.

»Pojdimo spat!« reče Jože in odgrne odejo s postelje, postlane na tleh.

Lenka je odšla v sobo in zaprla vrata za seboj. Še v pozno noč se je oglašal čriček. Zdajinzdaj je kje nad trtjem počil strel zvestega čuvaja, ki čuva grozdje pred tatovi in lisicami.

XIII.

Lenka ni mogla spati. Soparno ji je bilo v tesni sobi, zato je odprla okno. Lepa jesenska noč je sa-

njala zunaj. Trepetalo je na nebu brezbrojno zvezd. Daleč tam se je ena utrnila. Dolg, blesteč žar je zagorel na nebu in zopet ugasnil. Lenka je iztegnila roko, kakor da hoče prestreči jasni utrinek. Bilo ji je žal svetle zvezde, ki je gorela in tako naglo ugasnila. Tudi v njenem srcu se je užgala lučca, da ji sveti na življenja pot in da jo ogreva in osrečuje, ali ugasnila je tako nepričakovano hitro. Kdo ve, da je nocoj ugasnila zvezda na nebu, da se je spustila iz sinje višave in se potopila v temo? Kdo jo pogreši jutri zvečer med milijoni drugih zvezd, ki bodo svetile takisto jasno in veselo in pozabile, da jim je umrla sinoči sestra? In kdo misli na Lenko, ki se ji je okrenila pot iz svetlega žara mladostnih sanj in upov in ki drži zdaj v temo? Takisto veselo živi svet okolo nje, nihče ne vpraša, kam je šla Lenka, nihče ne pozveduje, kako ji je. Med milijoni srečnikov se potopi in izgubi srčna bridkost. Zanje ve samo oni, ki jo nosi v srcu.

Lenka je zopet legla na posteljo. Silila se je, da bi zaspala, a ni bilo spanca, blagega tolažnika. Dolgi so bili trenotki, enaki večnosti, trpljenja polni. Spomnila se je Lenka, kako ji je časih tožil oče, da ne more spati in kako dolge so take noči, enake večnosti, polni trpljenja. Kaj bi počela, ako bi se vrstila noč za nočjo — vse enake tej, vse neskončno dolge, enake večnosti, trpljenja polni?

Zopet je vstala. Glasno je zaropotal stol, ki se je zadela vanj. Ustrašila se je Lenka in naslušala, je li se ne zbudita ona dva, ki spita v sosedni sobi. Nič se ni ganilo. Dolgo, zateglo dihanje je pričalo, da mirno počivata mož in oče. Ko bi mogla tudi ona tako in ko bi prenehalo tudi dihanje, da bi spala, kakor ji spita oče in mati!

Svetlo so gorele zvezde, kakor bi se ozirala skozi neskončno majhna okenca sama zlata nebesa na zemljo. Ali jo gleda tudi mati? Ali jo vidi, kako daleč je

od njenega groba in ali ve, kako rada bi bila čisto blizu njega? In zazdelo se ji je, da je razpet nad zemljo tisti plašč, ki so z njim prekrili očetovo rakev. In kakor da se odgrinja pred njo temna zavesa, tako se ji je jasneje črtal pred očmi očetov obraz, ves pretvorjen, z osteklenelimi očmi, grozan, vreden usmiljenja. Kako gledajo zdaj njegove oči? Ali se je umirilo srce, ali počiva v nevzdramnem pokoju z materinim vred?

»O, ti moj Bog!«

Zavzdihnilo je srce; odtrgalo se je od zemlje, do zvezd je poletelo, tja k luči, ki je blaga in dobra.

Čimbolj je izginjala noč. Za gorami se je dramilo jutro, njega bliskoviti pogledi so razganjali temo in pripravljali pot mlademu solncu. Bežale so sence, rdečežarna plast je priplavala na obzorje. Svet se je zbujal iz sanj, pomlajen, ves trepetajoč v svežem jutranjem hladu je kipel iz vlažnih meglic, ki so se plazile po dolinah, da je bilo videti, kakor da se iz morja dvigajo otoki, hrepeneči ogreti se v toplih objemih jutranjega solnca. Vesela pesem je priplavala iz dalje, vedno več je bilo čuti glasov. Do zidanice je priplul val novega življenja, udaril je ob zasnite oči, da so izpregledale in se predramile v blesku mladega jutra.

Vstala sta tudi Jože in oče. Po prstih sta stopala, ker sta menila, da Lenka še spi. A ko je začula Lenka govor poleg sebe, je odprla vrata, ker se ji je hotelo ven pod milo nebo.

»Ali nisem bil sinoči malo neroden?« jo je pozdravil stari in se popraskal za ušesi. »Preveč ga je bilo včeraj. Tako naglo zmaga vino starca. Nič zato, Lenka, bo pa drugič drugače!«

»Kaj to de,« je rekla ona, »zdaj je vsaj jasno med nami.«

»In kaj sem pravzaprav blebetal?« je vprašal oče, »nekaj se mi sanja o ugibanju misli, pa nič ne vem, kako je bilo!«

»Bilo je, kar je bilo,« reče Jože, »kadar govori vino iz vas, ste zmeraj nerodni.«

»E,« zamahne stari z roko, »pa pojdimo brž na delo, da si preženemo iz glave muhe in da nam jame lena kri veselejše teči po žilah.«

»A meni dovolita,« reče Lenka, »da grem domov k materi.«

»Ali ti je dovolj trgatve?« vpraša Jože. Bil je videti otožen, takega ni videla Lenka še nobeno jutro.

»K materi moram, ker je sama doma. Tu opravite lahko tudi brez mene.«

»Ali naj grem s teboj? Ali te naj spremim?« jo povpraša mož.

»Saj nisem otrok, da bi zašla in se izgubila. Ti imaš opravka tu, jaz ga dobim pri materi. Če ostanem še pri očetu . . .«

Umolknila je, ker je stal oče poleg nje.

»No, no,« je začel stari, »ali sem te užalil, ali kaj je bilo sinoči?«

»Ne spominjajte me tega! Pustite me, da pozabim.« Vsi so stopili iz sobe.

»Z Bogom ostanita,« se je poslovila Lenka.

Stari je zavil za vogel, Jože ji je naročil, naj pozdravi mater.

Z naglimi koraki je stopala Lenka med trtami po kolovozu navzdol. Jože je stopil nekoliko korakov za njo in obstal na griču. Solnce mu je sijalo v obraz, zato si je zaslونil oči z rokami in gledal za Lenko toliko časa, dokler se ni skrila za ovinkom. Ves čas je mislil, da se ozre nazaj in da mu pošlje z roko pozdrav. A Lenka se ni ozrla. Naglo je hitela, kakor da se ji mudi od njega. Ves dan je bil Jože molčeč. Jezil se je na očeta, ki je kriv, da je povedala Lenka resnico. Bolje bi bilo, ako bi je nikoli ne zvedel.

»In kakšno bo življenje zdaj?« se je izpraševal. Pri večerji sta sedela oče in sin sama.

»Sinoči ste rekli Lenki,« je začel Jože, »da ne mara biti pri nas. Rekli ste, da je pregosposka, a mi da smo ji prekmetiški.«

»A to je bilo tisto!« se je domislil oče.

»In potem ste hoteli še nekaj povedati. Vprašali ste, kaj bi bilo potem, ko bi se našli popolnoma znani ljudje. Kaj ste hoteli reči s tem?«

»Tega ne vem natanko, kaj sem mislil sinoči,« reče oče, »a če sem mislil tako kakor mislim zdaj, sem gotovo mislil na onega iz Kranja, saj veš . . .«

»Na tistega, kakor sem vam pravil, ki je hotel zagnati kozarec?« vpraša naglo Jože.

»Da, tako nekako sem mislil. No, pa to so bile samo vinske misli! Pa kaj hoče danes vse to! Kje je Kranj — kje smo mi!«

Toda Jože se je spomnil, kolikokrat so prej njegove misli prepotovale to lepo daljo! Kako so poletele tjakaj naglo preko gorá in vodá — in nobena dalja bi ne bila dovolj velika, da bi je ne mogle prepotovati misli! Ali potujejo zdaj Lenkine misli tako? Ali se odvrčajo od njega, kakor se je danes Lenka sama obrnila in odšla, ne da bi ga pozdravila s prijaznim pogledom?

* * *

Ravno ko so dokončali Zaviniščakovi delo v vinogradu, so se pričele dvigati težke, sive megle. Spenjale so se kvišku, in pod nebom so plavali temni oblaki. Solnce se je skrilo, vso zemljo je pokrila neprijazen mrak. Ko so se vračali Zaviniščak, Jože in trgači domov, je deževalo, da so prišli v Zavinkovce vsi premočeni. Stari se je premrazil, da je moral v posteljo.

Zavladalo je pusto, deževno jesensko vreme z večnim deževjem, s samim somrakom. Ljudje so se držali domov, začeli so kuriti v peči, da so preganjali iz stanovanj vlago in meglovitost, ki je silila vanja skozi vsako špranjo. Vsa zemlja je bila videti otožna,

kakor da v žalosti in s strahom pričakuje zimskega počitka. In ta jesenski dolgčas se je pollaščal tudi ljudi. Utihnilo je vse veselje radostnih trgačev, gospodarji so preudarjali, kaj vse morajo še pripraviti, da jih ne zaloti zima. Težki vozovi so rezali v premočeno zemljo globoke brazde, ko so privražali z Gorjancev drva, da bo s čim kuriti in greti peči, ko zavlada zima.

Včasih je presekala moč ognjenega solnca temne zavese, ki so se vlačile od neba do zemlje in se kot umazane krpe obešale ob hribovju in gričevju. Tedaj so vsi ljudje zasopli svobodneje in veselejše, kakor da se je prikazalo čudo, ko je solnce pozlatilo blatno zemljo.

Tedaj je tudi Lenki za hip izginila otožnost z lica. Na stečaj je odprla okna, da je mogla solnčna luč v mračne prostore. In solnčna luč se je usipala vanje, da je odbegnil mrak iz vseh kotov in da je bilo jasno in solnčno, kamor se je obrnila mlada gospodinja.

Najrajša pa se je ozirala tja, kjer se je sinjost neba dotikala vrhov Gorjancev. Še dalje so ji hotele oči, da zopet enkrat zazro ljube gorenjske velikane, ki jih zdaj gotovo že krije beli sneg, iskreč se v kristalni lepoti.

»Kam ti potujejo misli, Lenka?« jo je vpraševal mož.

In tedaj se je Lenka zopet užalostila. Niti svobodnega pogleda ji ne privošči mož. Prosila je solnce, naj se skrije, naj spusti zopet meglo na svet, da ji zagrne razgled v daljo! In usmiljeno solnce se je skrilo, in vrhovi Gorjancev so se dvignili nad megleno morje, ki se je pretakalo tako nizko nad zemljo, da bi človek z roko lahko posegel vanje. Zaslonjena je bila pot pogledom. Iskali so nekoga v bližini — a ni bilo nikogar, ki bi se ga razveselili. Begali so nemirno po hiši — a nikjer ni bilo ničesar, kar bi jih razjasnilo.

»Kje so tvoje misli, Lenka?« jo je vpraševal mož.

Ko je oče vstal, je bil pust in čmeren. Godrnjaje je stopical po hiši, mrmraje je iskal kota pri peči. Lenka se ga je ogibala. Ako je bil v sobi, je bila Lenka kje zunaj, ako je stopil stari iz sobe, se je skrila Lenka vanjo. Starega je začelo jeziti, ker je videl, da beži Lenka pred njim. Sitnaril je in mrmral sam vase, da je bilo tudi domačim preveč.

»Kje je naša gospa?« je govoril pred se, ko je stopical ob palici za Lenko, samo da jo je jezil in da si je preganjal dolgčas. Večkrat bi se rad napil, da bi mu zavriskalo srce in da bi vrgel palico v kot. Ali pijača ga je ščegetala, da se ga je polotil dušljiv kašelj, ki ga ni ostavil noč in dan.

Lenka se je čimbolj poglobljala v otožnost. Nikoli ni bilo nasmeha na njenih ustnicah, v očeh so ji blesteli sledovi solz. Dostikrat je čul Jože ponoči, kako bedi nemirno na postelji, kako si poteza odejo črez glavo, da bi ne bilo čuti vzdihov.

»Kam potujejo tvoje misli, Lenka?« jo je vpraševal mož.

Ob nedeljah je šla z njim v Metliko k maši. To ji je bila vsa izpremembra. Zato je komaj čakala nedelje, da pride vsaj za nekoliko ur iz ječe in se razgleda in razmisli. To čakanje je bilo tako veliko in tako iskreno, da ji je silno počasi potekal teden. Bila je vsaka nedelja zanje velik praznik, ker jo je osvobodila in ji odprla pot med ljudi.

V cerkev grede je bila zgovorna. Zgovorila se je z možem, kolikor je premolčala tekom tedna. Ljudje so se ozirali nanjo, na lepo, bogato, mlado Zavuščakovo. Videl je Jože, kako mu zavidajo mlado, lepo, bogato ženo, zato je ponosno stopal poleg nje, ki ji je bil vdan iz srca. Po maši sta se ustavila v najboljši krčmi, kamor je hodila gospoda na zajtrk. Nista ostala med pivci-vaščani v prvi izbi, šla sta v drugo med gospodo, zakaj veljava, ki jo je užival stari Za-

vinščak, je prešla tudi na sina, posebno še zadnji čas, odkar je bil oženjen. In tu je bila Lenka vsa druga nego doma. Razživila se je, popolnoma se je izpremenila. Navadno je čakal Jožeta voz, ki ga je popeljal domov. Večkrat sta se vrnila, ko je že davno odzvonilo poldne. Lenki se ni hotelo iz vesele družbe.

A ko sta se vračala domov, je Lenka molčala. Čim bliže sta prihajala domu, tem bolj se je bala Lenka. Ječa je stala pred njo, odmreti bo zopet morala svetu za teden dni.

»Kje so tvoje misli, Lenka?« jo je vpraševal mož.

Stari se je jezil in rentočil, da ni več reda v hiši, odkar se je Jože oženil. Pomagala mu je tudi žena, ki se je togotila, da zaman pripravlja kosilo, ki se izpridi od dolgega čakanja. Prišlo je v rodovino nesoglasje. Ni ga razodevalo kričanje in razbijanje, poznati ga je bilo iz mučnega molka, iz prikrivanih vzdihov, iz polglasnega mrmranja. Mlada in stara so se gledali neprijazno in odurno, čutili so, da jim ni več prostora pri eni mizi.

Lenkina pobitost in nezadovoljnost se je polastila tudi Jožeta. Žena mu je bila dražja od staršev, zato se ni oziral nanje, temveč je izkušal ustrezati ženi, da ji zbudi nagnenje do sebe.

»Temu je treba napraviti konec!« je dejal Lenki, »ali kako?«

»Povem ti odkrito, da mi tukaj ni obstanka! Vidim, da me oče in mati ne trpita, in tega ne morem prenašati! In potem ta strašna samota, ta siloviti dolgčas, sam mrak in sama noč — to me ubije. Stran bo treba; z denarjem, ki ga imava, si lahko pomoreva drugam. Stopi k očetu in mu povej! Jaz nisem ustvarjena za ta kraj — manjka mi zraka in solncal«

»Kam potujejo tvoje misli, Lenka?«

»Ako hočeš, da ostanem pri tebi, mi pomagaj iz te ječe. Tukaj sem tujka. Daj mi dom, potem ne bodo nikamor potovale moje misli. Daj mi dom, dom!

Nič več in nič manj nečem nego dom. In potem bo vse v redu. Brez doma pa ne boš imel žene. Če ti je kaj do mene, uredi z očetom, kar še ni urejenega.»

Težka je bila Jožetu pot pred očeta. Ni mogel razbrati in urediti misli tako, da bi mu jasno razložil vse, kar mu je na srcu.

Bil je mračen dan. Kmalu popoldne se je stemnilo. Ostra sapa je pihala zunaj, da so se globoko priklanjale gole veje na vrtu pred hišo.

Oče je sedel pri peči, ko je stopil Jože v sobo.

»Ravno prav mi prihajaš,« je začel stari. »Ravno kar sem razmišljal o vseh teh rečeh, kakor so se razvile sedaj pri nas. Teh mračnih pogledov ne maram več prenašati, zdi se mi, da me gonijo iz hiše. Zato se rajši umaknem sam, nego bi me ti potisnil čez prag. Zakaj prokletstvo pade nanj, kdor se dotakne svojega očeta!« Zadnje besede je izgovoril s povzdignjenim glasom.

Jože je hotel nekaj reči.

»Tiho!« je naglo izpregovoril oče, »ni treba govoriti, saj vem, kako je! Premotile so te njene oči in njeni denarji so te odvrnili od mene.«

»Ni res!« ga je prekinil sin.

»Če te še niso, pa te bodo. A tega ne maram čakati. Saj vem, kako se razvijajo take stvari. Pride mladina, in starost mora v kraj, prav tako, kakor vržem staro trto iz grive in jo namestim z novo. Jaz imam, hvala Bogu, toliko sam, da bom izhajal brez tistih mračnih pogledov. Zato je moj sklep ta: jutri greva k notarju in urediva tamkaj vse, kar je še treba, da bom jaz svoj in ti svoj. Tako sem že davno sklenil z materjo, da te ne pustim brez strehe in zemlje, da me ne boš klet. In ker mi je dana beseda sveta, zato pojdeva jutri k notarju in urediva vse to, kar sem zdaj povedal. Do pomladi bomo potem še pod eno streho, potlej priredim ono bajto koncem vrta zase in za mater, da bo mir med

nami in da bom lahko čakal smrti. Ali zapomni si: če so bile tvoje misli take, da bi rodile slaba in ne-hvaležna dejanja, potem boš tepen že zaradi misli samih, toda tepla te bo druga roka, ki je ne vidiš!»

»Oče, ali vse to je tako čudno in nejasno. Jaz bi samo rad, da bi bil mir med nami in potem — no, seveda, da bi bila tudi Lenka zadovoljna.«

Stari je vstal in udaril s palico ob tla.

»Lenka bo zadovoljna, kadar bo ona gospodar. Gospa je že, potem pride kmalu tudi drugo. Sedaj lahko greš!«

»A vendar mi je žena...«

»Da, zato pojdi k nji in jutri se pripravi, da greva v mesto.«

»Še nekaj bi vam rad povedal, oče.«

»Ni treba. Vse je urejeno; kar ni, bo jutri. Ne razvнемaj me, ker bi ne mogel spati. Le pojdi k Lenki in pomni moje besede.«

Oče je sedel k peči in se stisnil v kot.

* * *

Zjutraj je pokrivala zemljo tanka ped padlega snega. Naletavalo je še vedno. V ostri burji so plesale snežinke po zraku, da se je včasih videlo, kakor da lete v oblake nazaj.

Stari Zaviniščak se je gorko oblekel in zavil.

»Ali se kam odpravljaš?« ga vpraša žena.

»Le pozovi Jožeta!« reče starec.

»Pa v taki zimi! Ali se tako mudi? Saj se prehladiš!« tarna žena.

»To ni vse skupaj nič! Pokliči Jožeta, ker se mudi. In reci hlapcu, naj zapreže.«

V tem vstopi Jože.

»Pa danes vendar ne pojdete, oče! Počakajte, da se vreme kako ustanovi ali prevrže, saj ni nobene sile!« pravi sin.

»Sila ali ne sila — to je enako. Včeraj sem rekel, da greva danes in danes greva. Pa kaj je ta pot do Metlike! Človek stopi dvakrat, pa je tam. Prehobil sem že druga in drugačna pota, pa mi ni bilo nič. Zatorej se ne obotavljaj. Ali se morda bojiš ti, da ne dobiš nahoda?«

In tako sta sedla na voz in se odpeljala.

Pri notarju sta kmalu opravila. Stari je ukrenil tako, da je bilo dobro na obe strani. Kakor bi se mu kamen odvalil od srca, tako lahkega se je čutil, ko je stopal s sinom iz pisarnice do krčme, kjer ga je čakal voz. Od veselja, da se je otresel vsega bremena, je pozabil na dušeč kašelj in rade volje je plačeval za vino, da so mu kmalu zagorela lica in da je končno govoril sam za vso družbo, ki se je polagoma nabrala ob njem. Mračilo se je že, ko sta sedla s sinom na voz. Oče je začel dremati, Jože je moral paziti nanj, da se ni kimajoč prevrgel z voza. V gostih kosmih je padal sneg na zemljo. V dalji je bilo videti, kakor da se trgajo v višavi sive krpice in se plešoč spuščajo k tlom.

Stari je imel nemirno noč. Obhajala ga je vročina in v prsih je čutil ostro zbadanje. Drugi dan ni mogel vstati. Sodil je, da je truden in da mu je neprijetno, ker je preveč pil. Kuhali so mu lipov čaj in mu pokladali na prsi pregrete rjuhe. A ni se hotelo obrniti na bolje. Poklicali so iz mesta zdravnika. Gledal je bolnika, kimal z glavo, dvigal ramena. Naposled je dejal, da so ga pozvali prepozno.

Stari Zaviniščak je umrl.

Ko so ga zagrebli, je ostal spomin nanj med domačimi in med sosedi. Med temi je bilo mnogo takih, ki so bili Zaviniščakovi dolžniki. Posojal je sosedom denar na visoke obresti, a kmet je moral poleg obresti privažati tudi mošt, nositi v hišo jajca in kokoši, ker se je bal zamere in sodnije. Zato so se staremu Za-

vinščaku laskali v lice, a za hrbtom so tarnali in tožili o njegovi grabežljivosti.

XIV.

Pozabili pa so skoro na domu nanj, ko je dobila Lenka sina. Tedaj je že drugič zazelenela Žavinščakova gomila, in v kričečem otrokovem joku je zamrla žalost očetova in materina. Izpolnilo se je pričakovanje.

Ali kako mu bodi ime?

Jože je hotel imeti kaj domačega, Lenka se je temu upirala.

»Sama imava dovolj domači imeni!«

Njen sin pa naj že z imenom kaže, da je kaj več, nego so drugi vaški otročaji. Mati mu je meščanka, oče je bogat, zakaj bi ne imel njiju sin gosposkega imena? — Naposled je izprevidel tudi Jože, da je Lenkino sklepanje pravo, in tako sta se končno domenila, da ga krste za Friderika, a zvali ga bodo za Friceta. — Že samo ime zveni tako visoko!

»To je zopet nova posebnost!« so govorili ljudje.

Prva in največja posebnost je bila, da je nosila Lenka klobuk — in zdaj še to! Tako ime, ki ni za kmetiška usta. A vse to gotovo nalašč, samo da bi bila večja razlika med kmeti in med gospodo!

Jože je bil vajeen že od mladih nog, da se je ograbal družbe svojih vrstnikov. Z dekletom, ki ga je privedel za ženo na dom iz tujine, se je popolnoma ločil od njih. Tako so vsaj govorili in trdili.

»Ničesar neče imeti z nami enakega! Gospod hoče biti. Še županil bi nam, če bi imeli svojo občino!«

Niso marali zanj, a rabili so ga vselej, kadar je komu zmanjkalo denarja. Jože se je ravnal po očetovem zgledu, ker je prinašala taka uporaba denarja največ dobička. In tega je bilo treba čedalje več, ker je vedno pritiskala Lenka na moža, da naj kupi kje drugod kaj primernege, da se bodo izselili odtod.

Mati Jožetova je živela sama zase. Odbrala si je izbo v dolenjem prisolnčnem delu hiše in si jo uredila po svoje. Glavno je bilo, da si je postavila v kotu oltarček in pred njim klečalnico. Po moževi smrti je mislila z vsakim hipom, da se oglasi smrt tudi pri nji. Zatorej je sklenila starka, da bo vedno pripravljena, naj pride smrt, kadar hoče. Navadili so se materine osamelosti tako, da se jim je zdelo čudno, ako je stopila iz izbe.

Jože je tržil z vinom in prešiči tudi še nadalje. Večkrat ga je dovedla pot tudi v Kranj. Izbral pa si je drugo gostilnico, ker se ni hotelo napeto razmerje med njim in Francetom Ribičem izravnati. Očetova dedščina, ki jo je vzela Lenka s seboj, je napravila med obema hišama razkol. Čutili pa so ga le bolj domači ljudje; živeli so daleč narazen, zato ni bila napetost tako očitna. Le kadar se je pripeljal Zaviniščak v Kranj in zavil z vozom na drugo dvorišče, so si začeli šepetati ljudje, da je zavladalo med mladimi nesoglasje.

Ako sta se France in Jože slučajno srečala, sta se obrnila vsak v svojo stran, da si ni bilo treba podati rok. Ako pa se nista mogla izogniti drug drugemu, je bil njiju pozdrav hladen, mrzel, sovražen.

»Požeruh je zopet tu!« se je jezil France med prijatelji. »Gotovo je prišel samo na prežo, kaj bi mi še lahko odjedel in odnesel tja v svoje nenasitno gnezdo.«

Ljudi, ki so tržili z Zaviniščakom, je izkušal Ribič odvrniti od njega in jih pridobiti za druge trgovce, ki se niso ogibali njegove hiše. Nekaj jih je res popustilo Zaviniščaka in slušalo prigovarjanju Ribiča, ki je bil takega uspeha vesel, da je dajal za pijačo in klet svaka in sestro. Prizanašal ni niti onemu, ki je že trohnel v grobu — staremu Zaviniščaku.

Nič ni bilo v Jožetu veselja, kadar se je bližal lepemu gorenjskemu mestu.

»Kje so tvoje misli, Lenka?« se je izpraševal, ko se je iztekala njegova pot med vrste mestnih hiš.

»Ali spremljajo tvoje misli mene, ali iščejo koga drugega, ali se radoste doma, ko objemajo z ljubeznijo Friceta? . . .«

Začel se je izogibati Kranju. Pošiljal je tja svoje prekupce in mešetarje, sam je razvil trgovino po krajih do Ljubljane, a še bolj se je obračal na ono stran Kolpe, na Hrvaško, tja do Zagreba in Siska.

In kadar je njegov voz zavil proti Gorjancem, so plavali za njim Lenkini pogledi. Pošiljalo jih je tja hrepenenje po skaloviti domači okolici, po solčnih planinah, po ljudeh, ki živijo tamkaj in ki spe v domačih tleh ob znožju veličastnih gorskih sten.

»Mama, kam gledaš tako tiho in nepremično?« jo je vprašal kodrolasi Frice.

In zdaj se je Lenka zdramila iz misli. Srce ji je zatrepetalo, zaplapolal je v njem žar materinske ljubezni. Nagnila se je Lenka do otrokovega belega čelca in mu povedala s poljubom, da je Frice njen in ona njegova mati.

* * *

Po Zavinkovcih je zašumelo, od ust do ust je šla novica: »Ilija Prelič se je vrnil iz Amerike!«

Dvajset let je minilo, kar je odšel preko morja. Bil je takrat še mlad, a ni se mu hotelo delati. Prodal je bajto in kar je imel sveta okolo nje, in hajdi na pot, na daleko, neznano. Dohajali so iz Amerike glasovi, da cvete tamkaj bogastvo, ki si ga človek kar mimogrede lahko nasuje v žep. In Iliji Preliču se je zaželelo onega bogastva. Odšel je, noč ga je vzela.

In zdaj se je vrnil Ilija. Prej ubog in umazan, zdaj bogat in gosposki. Zlata verižica mu je blestela na telovniku, v prstanih so žareli dragi kameni. Vino je teklo od mize, ko je položil nanjo napeto denar-

nico. Kakor ni bilo prej zanikrnemu Iliji enakega, tako ni bilo zdaj Američanu Preliču para.

Dasi starejši od Jožeta, se mu je takoj približal, ko se je vrnil v domačo vas.

»Gospoda z gospodo!« je govoril oblastno. »Kmetiški ušivci naj žive zasel!«

Brž je ponudil Jožetu pobratimstvo.

»S tabo vsaj lahko govorim, ker si bil nekoliko dlje nego samo do domačega svinjaka, čeprav ni ta svet, ki si ga prepotoval, v primeri z onim, ki sem ga prehodil jaz, nič večji nego moja dlan. Tu je vse tako tesno in majhno, da se človek čuti kakor medved v kletki.«

»A zakaj je prišel medved v kletko?« ga je z nasmehom vprašal Jože.

»Hotel si reči, zakaj sem se vrnil domov?«

»Da!«

»Zakaj? Nekaj čudnega je prišlo vame. Nekaj se je zbudilo in oglasilo kakor otrok, ki joče po materi. Ali dušil sem v sebi ta glas. Bilo je še malo denarja, a bilo ga je treba dosti, ako hočem nazaj, da se pokažem ljudem. Zato sem delal — tako ali drugače, samo da je bilo več zaslužka in dobička. Žuljave so bile roke, a denarja je bilo dovolj. Časih sem ga služil brez žuljev — že pride prilika, taka ali drugačna, da se ti odpro zakladi. Lovil sem ljudi ob pristanišču in jim preskrbljal službe, pa so plačevali. Začeli so mi siveti lasje na sencih — e, Ilija, vstani, pojdi, oglej se še enkrat po domači grudi! Če poide drobiž, pa spet prejadraš to kapljo zelenega morja, če ti ne bo vseč pod domačim nebom, pa jo ubereš v novo domovino. Tam je vsega na izbero, dobro in gosposko živi človek, ali domače grude ni tam. Zato je prišel Ilija, in glej — tako je medved v kletki!«

Tako je govoril Ilija. Dostikrat se je kar sam povabil k obedu. Zavinsčakovim je govoril o čudovitih rečeh, da so gledali debelo in začudeno. Kadar se

je napil, je razmetal po mizi ameriški denar, ki ga je prinesel s seboj, da bi ga kazal ljudem, kakšen je, kakšno ceno ima, da mu celo vsega ni bilo treba zamenjati z našim denarjem.

Ljudje so ga blagrovali in zavidali obenem. Zgrinjali so se ob njem možje, da so poslušali njegove pripovedke, hvalili njegovo umno glavo in vztrajnost, ki sta mu pripomogli do sreče. Hvala je prijala Iliji nad vse. Zato je zalival ljudi z vinom, da so cepali pod mizo in mu v čast prepevali neubrane napitnice. Kadar je bil pri volji, je plačeval za vino po teden dni, da je zastalo na vasi vse delo. Ako je prišel mimo trezen človek, se mu je zagabilo, ko je videl toliko vinjenosti. Obrazi so bili napeti, oči krvave, ostudno je dišalo naokrog po prelitem vinu.

»Hej, sosed Marko, krasno devojko imaš, lepo, mlado ženo! Dovedi jo sem, da se poraduje z nami!« je kričal Ilija.

Strmeli so vanj motni, kalni pogledi: prihajali so ljudje k radodarnemu Američanu, ki jih je zalival z vinom. Nagibale so se zaspane glave do mize; smrčali so napiti možje. Ilija je hodil po vasi od hiše do hiše in pravil ženam, kolik dobrotnik je njihovim možem, ki spe v gostilnici, uspavani od njegove pijače. Slepil jih je z denarjem, z lepimi steklenimi bisernicami je ovijal devojkam vratove. Tiste dni, ko je plačeval Ilija za pijačo, je valovilo po vasi nebrzdano, razuzdano življenje. Vse je bilo iz reda, vse izpremenjeno, vse si je osvajal Američanov denar.

Večkrat je Ilija Prelič odpotoval z Zavinščakom, da se je streznil in da se je poglelo razburkano življenje doma. Hotel si je Jožeta osvojiti tako, da bi sklenila kupčijsko zvezo. Ako pa sta odpotovala v Zagreb ali v kako večje mesto, je moral tržiti Zavinščak sam, zakaj Prelič je iskal samo zabave, do resnega dela mu ni bilo. Največkrat se je vrnil Zavinščak sam, nekaj dni pozneje je dospel Prelič.

ko se je že naživel in izradoval. Kadar je odrinil z doma Zavinščak sam, je Ilija prihajal v njegovo hišo, češ, da bo kratkočasil ženo Lenko, ki se ji je tožilo po možu. Življenje v Ameriki je Preliča ugladilo, da je bil tudi lahko zabaven in kratkočasen, dasi brez vina. Malemu Fricetu je prinašal iz mesta igrač in sladkarij, da ga je začel deček klicati za strica, da mu je bil vdan in da je zmeraj povpraševal mater, kod hodi Ilija, ako ga ni bilo v hišo.

No, taka vprašanja so bila redka, ker so bili Preličevi obiski vedno pogostejši. Frice se je zabaval s svojimi igračami v kotu ali na vrtu, Ilija se je pa razgovarjal z Lenko. Živahen mu je bil glas, veselo je bilo njegovo pripovedovanje. Govoril je o velikem svetu, ki je tako prostran in tako brezmejen, da se giblje človek v njem popolnoma poleg volje, da ga ne ovira nihče, da bi se ne mogla razvijati njegova svoboda. Živi kakor ptica v zraku, ki vesla iz dalje v daljo; neovirana in svobodna ji je pot.

»Kdo se meni zame, ko se izgubim med milijoni svobodnih ljudi? Samo moja volja je moj gospod. Ne poznam nobenih ovir, nobenih obveznosti, nobenih vezi. Kakor hoče srce, tako mi je življenje! A tu je vse tesno in majhno. Človek je res kakor medved v kletki. To pa zategadelj, ker ima preveč ozirov, ker mu leži v srcu strah namesto veselega razpoloženja in svobodne zamisli. E, Lenka, da smo v Ameriki, to bi živeli.«

Lenki je bilo tem tesneje, čim svobodneje se je glasil Preličev govor. Čutila je, kako je odvisna od razmer, ki so nastopile z dnevom poroke, kako je priklenjena na ta dom, ki ji ne more dati zadovoljstva. In zdaj je priklenjena na dom toliko bolj, ker ima sina. Zaradi njega mora ostati tu, a tudi zaradi njega mora zastaviti vse sile, da se otme iz te ječe, da si v drugem ozračju vzgoji otroka tako, da mu ne bo potekalo življenje v osamelosti, nego da mu bo bodočnost vesela in srečna.

Ko se je Zaviniščakova hiša sprijateljila s Preličem, sta obšli Lenko tisto nezadovoljstvo, tista čudna tesnoba, ki sta ji spremljali njen prihod v te kraje. Ni ji ostalo tuje Preličevo razbrzdano ponočevanje in popivanje, a občevala je vendar z njim, ker se je dalo z Ilijem vsaj razgovarjati in ker je ob njegovem pripovedovanju sanjala o lepi svobodi, ki osrečuje ljudi onkraj morja. Z možem se ni mogla meniti tako. On je govoril le o svojih kupčijah in obžaloval je, da ima premalo znanja, da so ga premalo izšolali, da mu manjka kupčijske spretnosti na vseh koncih in krajih, da mu je zategadelj nemogoče razviti kupčije tako, kakor bi jo sicer lahko.

Preličevi obiski so zdramili tudi staro mater iz osamelosti. Skrbno je pazila na njegove prihode in odhode. Vedno gorečnejša je bila molitev pred oltarčkom v kotu. Iskreno je dvigala roke h kipu Matere božje, proseč njenega varstva. Naj razpne svete svoje roke, da očuva dom nesreče in sramote.

Vedno se je pripravljala, da opozori sina, naj pazi na ženo. A bala se je viharja, zato je iskala pomoči in utehe v molitvi.

V tem so prišle druge skrbi.

Frice je moral v šolo.

Sosedni otroci niso marali zanj. Bil jim je pregosposki po imenu in po obleki. Kamenje so metali za njim, kadar se je prikazal na cesto in kadar ni bilo očeta doma. Vedeli so, da tedaj ni matere na izpregled, ker je Ilija v hiši. Zato so dražili dečka, ki je iskal zavetja pri stari materi. Učila ga je moliti, pred oltarčkom sta skupno dvigala roke h kipu Matere božje. Fricetu so molila usta, a starki je molilo tudi srce.

Vsa vas si je šepetala o Iliji in o Lenki.

»E, če se radujejo tam, zakaj se ne bi tudi mi!«

In tako je imel Ilija družbe, veselja in uživanja željne, vedno dovolj, kadar tudi ni bil v Zaviniščakovem domu.

»Zavinščak nas stiska in nam z obrestmi odira kožo s telesa. Zato se mu godi prav, da mu hodi Ilija v hišo. Pa če se radujejo tam, kjer so gosposki, zakaj se ne bi tudi mi, ki smo kmetiški!«

Od Zavinščakove hiše se je širil hlad; nihče se ni rad obrnil tja.

XV.

Na kupčijskih potovanjih je izprevidel Jože Zavinščak, koliko je vredna šola. Zato je sklenil, naj se mu sin izšola, da ne bo pozneje žal očetu in sinu v škodo. Imel je v Zagrebu prijatelja, ki mu je rekel, da mu rad vzame dečka na stanovanje in hrano.

Frice je torej moral v Zagreb.

In zdaj je bilo še bolj samotno, še dražji so bili Lenki Ilijini obiski, kadar je odšel Jože z doma.

A stari materi je bilo tega dovolj. Ojunačila se je in je poklicala Jožeta pred se.

»Nič ne bodi hud, Jože, da ti povem resnico,« je začela mati.

»Kakšno resnico?« je vprašal sin.

»Povem ti naravnost, da ne bo dolgih besedi.« Prenehala je; ni vedela, kako bi rekla, da bi ga preveč ne zadelo.

»Le govorite, mati! Nič se ne bojte!«

Videl je Jože materine dobre oči. Prijetna toplota ga je obšla, ko so ga gledale tako ljubeče in dobrohotno.

»Glej,« je začela mati, »nič mi ne ugaja, da hodi tisti Američan k nam. Vedno tiči tu, in ljudje se zgledujejo in kažejo s prsti za Lenko.«

Jože je pobledel. Roke so se mu skrčile in so padle materi na rame, da bi se skoro sesedla.

»Kaj pravite, mati?« je izpregovoril z glasom, ki je izražal bojazen in srd.

»Saj ne rečem nič hudega,« je dejala mati mirno. Roko je dvignila in ga gladila po licu. »Nič hudega

nisem hotela reči, a le opozarjam te na to, kar vidijo vsi ljudje. Reci Iliji, da nima več vstopa v tvojo hišo, in potem bo zopet mir in red. Toliko sem že molila k Materi božji, da sem trdno preverjena o njeni pomoči, samo če pokažeš Iliji vrata!»

»Moja dobra mati!« je rekel Jože, »vaše življenje je samo ena velika skrb! Da ne bo vaša molitev zaman, pokažem Iliji vrata in napravim v hiši mir in red.«

»A Lenki ne stori žalega! Saj veš, kaj pričakuje. Vsaka stvar se da urediti mirno in izlepa, samo da ni hrupa in nesreče.«

»Moja dobra mati,« je zopet dejal Jože, »saj vidite, kako sem miren. In tak ostanem. Tako lepo in gladko se vse izteče, da ne bo ni hrupa ni nesreče, samo vaša prošnja bodi uslišana.«

»Daj mi roko, da ne boš nasilen!«

»Dal sem vam besedo, dam vam tudi roko!«

In Jože je odšel k ženi. Ta je sedela za mizo. Sklonjena je bila nad šivanjem. Ni dvignila glave, ko je vstopil mož. Sedel ji je nasproti, a Lenka je ubadala nit.

»Kje so tvoje misli, Lenka?« jo je vprašal mož. Nemirno se je premaknil na stolu. Nagnil se je proti nji, ker ji je hotel pogledati v oči.

»Lenka,« jo je poklical z močnejšim glasom, »kje so tvoje misli?«

Lenka je dvignila glavo, kakor bi se zbudila iz sanj.

»Moje misli? Moje misli so v Zagrebu pri Fricetu.«

»In nikjer drugod?« je vprašal Jože in vstal s stola.

Tudi Lenka je vstala. Pogledala mu je v obraz in videla je njegove oči, ki so gorele in hrepenele po odgovoru.

»Kaj hočeš s tem vprašanjem?« je rekla.

»Odgovora hočem, resnice!« je odvrnil mož in stopil tik nje. Prijel jo je za roko. »Povej, saj ti ne storim ničesar. Kaj ima Ilija vedno pri tebi?«

Lenki so se dvigale prsi. Mirno so ga gledale oči. Začutil je Jože, kako se ji je potresla roka, a takoj je zopet mirno počivala v njegovi. Nekaj ji je šinilo po licu, potem se ji je zazibal ob ustnih bolesten nasmeh.

»Ha, kaj ima Ilija pri meni? Zapri mu pot do mene, in ne bo ga več.«

»A čul sem, da govorijo ljudje in se zgledujejo.«

»Ilija govori o lepih krajih, o svobodi in tujih ljudeh. Kaj govorijo ljudje, tega ne vem, a kako je meni tu, to veš. Povedala sem ti pred očetovo smrtjo. Sam boš pa vedel, kaj ti je storiti, da očuvaš čast svoje žene!«

Govorila je s takim poudarkom, da se je pomirilo možovo razburjenje, ki ga je prikrival s samo silo.

»Dobro!« zavzdignil je prst, »odslej nima Ilija več odprtih vrat v mojo hišo! In tako upam, da ne bo zdaj več slišati nikakršnih govoric.«

Lenka je legla spat. Bila je razburjena, da ji ni mogel sen stisniti oči. Zavedala se je svoje krivde. Nič ni sicer storila takega, kar bi bilo vredno odločne obsodbe, a storila je vendar toliko, da je povzročila govorice in da je zbudila v možu sumnjo. Takoj na to jo je obšel gnus do Ilije in do sebe same. Dobro ve, kakšen je ta Američan, ve, zakaj ji je govoril tiste razvzemajoče besede o volji in svobodi, zakaj se je tolikokrat primikal s stolom k nji, da se je le dotaknil njene roke — in ona je vse to prenašala s tihim sicer, a vendar zavednim zadovoljstvom, in njene misli so krenile s čiste, bele ceste. In zdelo se ji je, da je grešila s srcem, da je grda in vredna obsodbe. In tja, koder je v njenem srcu spalo tajno, tleče hrepenenje po osvobojenju, se je zaril črv kesanja, in oči so ji prečule noč v solzah.

Vstala je bleda in objokana, a čutila se je slabo in onemoglo. Bolelo jo je v križu, da ni mogla stati na nogah, ampak morala je zopet leči v posteljo.

Jože je odšel v drugo sobo in je pregledoval pisma. Kmalu potem so se odprla vrata, in Lenka je začula Ilijin glas: »Dobro jutro, Jožel!«

Lenka je vztrepetala po vsem telesu. Vzravнала se je v postelji, da bi jasnejše čula, kako se razgovorita moža.

Na Ilijin pozdrav ni čula odgovora.

Potem se je zopet oglasil Prelič: »Ali si slabe volje, Jože, da mi ne daš odzdrava za pozdrav?«

Lenka je čula, kako se je premaknil stol, začula je Jožetove korake in slišala je, kako so se odprla vrata. Potem se je oglasil Jože.

»Ilija Prelič,« je dejal glasno in razločno, »tu so vrata, in pri tej priči pojdi iz moje hiše in nikdar več ne prestopi mojega praga!«

»Kaj pomeni to?« je vprašal Ilija.

»Nič ne izprašuj, ampak pojdi izlepa!« je rekel Jože. »Izlepa pojdi!« je ponovil in udaril z nogo ob tla.

»Dobro! Grem, a to ti plačam z obrestmi!«

Po teh besedah je slišala Lenka trde korake. Ko so izginili na vežo, so se zaprla vrata, da so zažvenketale šipe v oknih.

Globoko se je oddahnila Lenka. V trenutku ni čutila nobene trudnosti več. Veselo in glasno je zaklicala: »Jože, Jože, pojdi sem! Pridi hitro!«

Vrata so se odprla. Z razprostrtimi rokami ga je pričakovala Lenka. Jože je stekel k nji in se umiril v njenem objemu.

* * *

Ilija Prelič ni vedel od jeze, kaj bi storil. Postal je pred hišo in pljunil na tla. Že je hotel pograбити kamen, da bi ga treščil v okno. A treba je bilo

najprej preudarka. Zato je odšel proti gostilnici. Spotoma je kričal: »Pojdite pit! Pit pojdite, gobe posušene.«

Sedel je za mizo in si podprl glavo. Grizlo ga je od jeze in sramu.

»Mene, svobodnega človeka, meče na cesto! Le čakaj! Hišo ti zapalim, ti nesramni svinjski kupec!«

Prihajali so ljudje, popustili so delo. Prišle so posušene gobe, da se navlečejo vina, da počaste rado-darnega Američana.

»Pijte, pijte, sušice žejne! Danes mora vse plavati v vinu! Vina sem! Prinesi ga v škafu, gnila gostilniška počasnost, ti polževa mast!« je kričal Ilija in bil s pestjo ob mizo.

Ljudje so se grohotali in kimali z glavami.

»To znaš pognati leno glisto, da se nekoliko zagibljejo zaspane kosti!«

»Pijte,« je zopet začel kričati Prelič, »če zapijemo sto dolarjev, kaj se mi to pozna!«

Segel je v žep in vrgel pest srebrnega drobiža po mizi, da se je denar raztočil na vse strani. Pivci so planili s klopi in popadali po tleh, da ulove razsipani denar. Kakor gladni so planili na srebrno kovino, ki jo je bahaštvo vrglo na tla.

Ilija se je dvignil s sedeža.

»Denar nazaj, tatinska jata! Kdor mi kaj izmakne, mu odrežem nos!«

Zopet je stal pred njim kupec denarja. Poželjivo so gledale vanj oči žejnih pivcev.

»To-le poženemo danes po grlu. Če bo premalo, pa še enkrat toliko! Zakaj danes imamo še važnega posla!«

V te zadnje besede ni nihče polagal posebne važnosti, ker se je vsem zdelo, da jim je danes kakor že večkrat posel sama pijača.

Ko je klicalo solnce z neba, da je priplaval nad zemljo poldan, svetel in veličasten, so se že glasile iz zakajene gostilniške sobe neubrane, hrupne popevke.

Vmes so se oglašali divji klici, so zvenele čaše, glušeč šum je motil slovesno tihoto, ki je visela ob vročem poldnevu nad vasjo. Po obedu so pritisnile v sobo tudi žene. Vsaka je prisedla k možu in mu pomagala pri pijači. Okrog hiše so vriščali otroci, psi so lajali po cestah in dvoriščih.

Iliji so se izbulile oči. Krvavo je gledal pred se, glava se mu je majala.

»To vam povem, ta-le Zaviniščak je lopov!«

»Lopov, lopov!« je kričala družba.

»Dosti sem že videl sveta, dosti malopridnih ljudi, a takega še nikjer, nikjer!« je vpil Prelič. S pestjo je udaril ob mizo, da so izpregledali oni, ki jim je vino že zapiralo oči.

»Takega ni nikjer!« so zahreščali ženski glasovi.

Ilija se je dvignil in se oprijemal mize.

»A zdaj mi povejte, kdo je z mano?« je vprašal z glasom, ki je prevpil ves šumeči govor vinjenega omizja.

»Vsi, vsi, vsil!« je zahrumelo od vseh strani.

»Ta-le Zaviniščak vas odira! Ta cigan, ta lopov!«

Udarile so roke po mizi, oglasili so se divji klici:

»Oderuh, cigan, lopov!«

»Le pijte, možje! Vina, vina!« je vnemal Ilija može in žene. »Pravite, da ste vsi z mano!«

»Vsi, vsil!« se je oglasilo iz vseh grl.

»In potem tudi storite zame, karkoli vam porečem.«

»Vse, kar hočeš, vse, vse!«

S povzdignjenim glasom je govoril Ilija: »Tistemu oderuhu, tistemu ošabnemu Zaviniščaku moramo eno zagosti, da mu bo dolgo zvenelo po ušesih. Tako mu zagodemo, da jo bo pomnil do konca dni!«

Eden izmed moških vstane in govori: »Dobro, Ilija! To-le ti povem lahko v imenu vseh: Zaviniščaku napravimo muziko, kakršno hočeš in kakršne še ni slišal! Ali naj grem domov po harmoniko?«

»Ne bomo mu godli s harmoniko. Zavinščaku zagodemo s kamenjem, čeprav pobijemo gadjo zalego. Zasluženje bomo imeli pri Bogu in pri ljudeh!«

Ko so začuli ljudje, da pojdejo s kamenjem nad Zavinščaka, se jih je polastila divja strast. Roke so se stiskale v pesti, bobnelo je po mizi, treslo se je od kričanja. Ljudje, vsi vinjeni in razdivjani, so silili k Iliji: »Le pojdimo, da pobijemo gadjo zalego!«

»Ne še zdaj!« je zakričal Prelič, »zvečer, ko bo mrak. A zdaj pojdi domov po harmoniko, da nam zasviraš veselo pesem. Ko se naplešemo in izradujemo, gremo nad lopova!«

Tisti, ki se je prej ponujal s harmoniko, je odšel ponjo. Kmalu so se začeli s ceste glasovi nerodne koračnice. Možje v gostilnici so začeli cepetati z nogami, objemali so žene in se naravnavali k plesu. Ko je dospel harmonikar in sedel na svoj prostor, je vstal Ilija in se ozrl po ženah. Izbral si je plesalko. Vse so nestrpno čakale, katero odlikuje s tem, da se s prvo zažene v ples. Pristopil je h godčevi ženi, ki jo je skoro vedno izbral prvo. Bila je žena soseda Marka, krepka, mlada ženska. Gosposko se je priklonil pred njo, drugi so se odmaknili, da sta imela dovolj prostora. Godec Marko je potegnil klobuk na oči, da bi ničesar ne videl. Hitro in krepko je natezal meh, da se je moral plešoč par sukati vedno hitreje. A Ilija ni mogel plesati dolgo. Vse se mu je sukalo pred očmi, tla so se dvigala in vdajala, kakor bi bila valovita. Zato je popustil plesalko, sedel je na prejšnje mesto in si z rokami pokrtil oči, da si prežene vrtenje in plesanje izpred njih. Kadar je nehal plesati Ilija, je bilo to znamenje, da smejo zdaj plesati drugi.

In začelo se je sukanje, par je bil napoti paru, ker ni bilo v gneči dovolj prostora za vse. Moški so bili z nogami in vihteli klobuke. Soparica je napolnila ves prostor. Ko so zopet posedli, so hlastno segli po pijači. Dvigale so se razgrete prsi, težko sopenje se je slišalo v sobi.

Prihajal je mrak. Gostilničar je prižgal trsko in jo zataknil za tram v stropu. Žalostno je gorela luč, rdeče se je svetlikalo po sobi. Vsi obrazi so bili videti kakor politi s krvjo. Oči so gledale motno in zaspalo, odpirala so se usta, iz grl so prihajali le nerazločni, divji glasovi.

»Ali ste še vedno — vedno vsi moji?« je zajecal Ilija.

»Vsi, vsi!« se je oglasilo od vseh strani. Spomnili so se popoldanskega razgovora, zopet so se stisnile pesti.

»Torej pojdimo! Marko, ti nam sviraj, a drugi za mano!«

Marko je vstal in stopil naprej. Prvi za njim je šel Ilija, drugi so se razvrstili ob njem in za njim. Glušec krik se je razlegal po vasi.

»Vsi so zopet pijani,« je dejal Jože ženi. Ravno sta sedela pri večerji.

Kričanje je prihajalo bližeinbliže. Jože je stopil k oknu in pogledal po cesti. Videl je, kako se gnete proti njegovi hiši kričeča množica. Koraki so bili negotovi, oprijemali so se možje drug drugega, da niso pocepali v prah ali v obcestni jarek. Klici moških so bili divji in zamolkli, ženske so vriščale, izmed splošnega hrupa je odjeknil zdajinzdaj cvileč glas harmonike.

Natanko je razložil Jože Ilijin glas: »Zdaj bomo lopova! Ali ima vsak svoj kamen?«

»Da, da, da!« je hrumelo po cesti. Sklanjale so se črne postave k tlom, roke so grabile po kamenju.

Jože je naglo zbežal do hišnih vrat in jih zapahnil. S stene je snel dva nabasana samokresa in se naslonil ob zid pri oknu. Lenka je trepetala in se ni mogla od strahu premakniti z mesta. Jože jo je odvedel v drugo sobo, ki je bila zadaj proti dvorišču, in se je potem postavil na prejšnje mesto.

Zunaj je šumelo in vršalo.

»He! Kje je tvoje gospodstvo, oderuh!« je zavpil Ilija.

»Oderuh, lopov!« je divjala množica.

»Zdaj pridi, če imaš kaj poguma!« je kričal Ilija, »ali ti naj napravimo pot?«

V tem hipu so zažvenketale šipe v oknih. Debel kamen je priletel in padel na sredo sobe. Jože je stal mirno in napel petelina na samokresu.

»Zdaj, zdaj!« je rjovel Prelič.

Oglasilo se je bučno kričanje. Kamenje se je vsipalo skozi razbita okna v sobo. Jože se je sklonil k tlom, se priplazil do okna in izprožil samokres. Močno se je razlegel strel nad glavami. Presenečena množica je utihnila, razklenile so se roke, kamenje je popadalo na cesto.

Na oknu se je pojavil Jože. Zakričal je na ves glas:

»Poberite se mi, divjaki, sicer vas postrelim kot mačke!«

Iztegnil je roko. Drugi strel je odplaval v noč, iz bližnjega gozda je jeknilo.

Ljudje so se oprijemali glav. Nagrbili so hrbte in tiščali glave med ramena. Ženske so boječe zacvilile: »Bežimo, bežimo!«

»Ali je kdo zadet? Ali je kdo mrtev?« so zaklicali nekateri.

Iztrenili so se opojeni možgani. V noge je šinila svežost, ljudje so začeli bežati. Tudi Ilija je tekkel za njimi.

»Zajci, plašne opice, vrag vas vzemi!« je kričal za bežečimi.

Nekaj trenutkov pozneje je bilo na vasi mirno in tiho. Jože je stopil s svečo iz hiše. Vse polno kamena je ležalo po tleh, šipe so bile pobite.

Lenka je trepetala od strahu; naval pijane tolpe je odtrgal staro mater s klečalnika izpred oltarčka, da je vsa splašena pribežala k sinu.

»Stran, Jože, stran, stran!« je prosila Lenka.

Jože je bil videti miren.

»Počakajmo jutra,« je dejal, »potem bo kmalu vse v redu!«

Drugo jutro zgodaj se je odpravil Jože k sodnji v Metliko. Kmalu potem sta korakala z njim proti Zavinkovcem dva orožnika z nasajenima bajonetoma. Ljudje, prejšnji dan opiti do brezumnosti, so se tega dne zgodaj odpravili na delo, da si potolažijo in umire vest. Gori po cesti proti Zavinkovcem se je vsak hip nekaj zabliskalo v jutranjem solncu. Zaslanjali so si ljudje oči z rokami in gledali in ugibali, kaj pomeni to svetlikanje. Obšla jih je groza; strah je prešinil srca, ki so bila sinoči polna bojevitosti.

»Orožniki!« se je glasilo po vasi.

Poskrili so se ljudje, trepetajoč so čakali, kdaj se zasvetijo bajoneti pred hišo.

Orožnika sta si ogledala Zavinščakovo hišo. Potem sta krenila po vasi. Njiju stroge in resne oči so gledale na vse strani in nekoga iskale. Postala sta pred gostilnico, kjer je prejšnji dan popival Ilija. Eden orožnikov je šel po vrtu na dvorišče, kamor so držala vrata iz kuhinje, drugi je stopil na vežo. Ko je šel mimo okna, ga je zagledal Ilija, ki je sedel za mizo ob žganju. Klavrno mu je visela glava. A ko je zagledal svetlo orožje, ga je obšel strah, ki ga je bliskoma dvignil pokonci. Skočil je izza mize, zbežal na vežo in hotel skozi vrata na dvorišče, da uide. A na pragu mu zastavi pot orožnik, ki ga prej Ilija ni videl.

»V imenu zakona!« se oglasi Iliji od obeh strani.

Ilija se ogleda. Nikjer ni bilo izhoda. Pri vratih v kotu je ležal kup polen. Preliči se skloni tja in zagrabi poleno. Visoko ga zavihti in zakriči:

»Mene ne bo nihče zapiral!«

Ali komaj se zave, ga zgrabijo štiri močne roke, mu izvijejo poleno iz rok in nataknejo nanje verigo.

Ilija je zaškripal z zobmi, z vso silo je napel roke, a veriga je bila premočna.

S povešeno glavo je stopal Američan pred orožnikoma, ki sta ga tirala pred sodnijo. Obsodili so ga v zapor in v povrnitev stroškov. Pozapri pa so tudi tiste, ki jih je Prelič izdal za glavne sokrivce.

Na Lenko sta vplivala strah in razburjenost tako, da je morala obležati. Dobila je hčerko, slabotno, drobno dete, ki je umrlo za nekaj dni.

XVI.

Kakor po hudi nevihti, ki je napravila neizmerno škode, niso vedeli ljudje, kako se naj razgledajo in razmislijo. Žene so tarnale doma, moški so kleli po ječah; tisti pa, ki so ostali nekaznovani, so hvalili srečno usodo, da jim ni nakopala nezgode na vrat.

Sovraštvo se je obrnilo zdaj proti Iliji in proti Zavinsčaku. Prvega so kleli, ker jih je s pijačo preslepil tako, da jim je ugasnil trezen preudarek, da so slepo drvili za njim, mu žrtvovali čas, žene in dekleta. Na Zavinsčaka so se togotili zato, ker je takoj tekel k sodnji in pritiral nanje oboroženo silo, ki ne pozna ozirov in usmiljenja. Vrhutega je zdaj začel Zavinsčak neusmiljeno iztirjavati dolgove. »Ljudje, ki so s kamenjem navalili na mojo hišo, ne morejo več imeti usmiljenja pri meni,« jim je govoril. Mnoga kravica je šla iz hleva, ker ni bilo novcev za obresti, mnogi sod vina je šel v Zavinsčakovo klet, ker ni bilo s čim odšteti dolga. Ljudje so stiskali pesti, ko so bili sami zase. Glasno se niso upali izražati jeze, kaj šele, da bi bili javno dvigali pesti! Odločno jim je povedal Jože Zavinsčak, da si poišče zadoščenja in pravice takoj pri sodnji, ako ne izpolni kdorkoli nasproti njemu dolžnosti in obveznosti. Ni se torej nikomur kazalo upirati ali očitno kazati nevolje, ker je vsakomur pretilo še večje zlo nego je bilo prostovoljno odplačevanje dolgov.

Vkljub trdosti, ki jo je kazal Zavinščak do ljudi, je čutil v srcu prikrito usmiljenje do njih, do zaslepljenцев, do ubogih na duhu. Videl je njih uboštvo, njih nerazsodnost, njih duševno omejenost. Videl je sebe, kako mu je vendarle lažje ravnati dom in kupčijo, ker se je nekaj malega naučil v šoli in po svetu. Ko bi bili ljudje pametni — in tudi nekaj takih je bilo v vasi — bi pošiljali svoje otroke v metliško šolo ali pa bi si prizadevali, da si osnujejo šolo doma. Sam je vedel, koliko stane šolanje, ko mora za Friceta pošiljati lepe denarje v Zagreb. A tega ne premore v vasi nihče drugi, čeprav bi si vsak grižljaj pritrgal od ust.

Ob raznih prilikah je omenjal ljudem, ki niso čutili sovraštva do njega, kolika dobrota bi bila za vas šola. Treba je seveda denarja, ki pa bi ne bil zavržen.

A ko se je zaznalo, kaj govori Zavinščak, je završalo med ljudmi, da hoče nekaj, česar ni nikomur treba. Otroka rabi gospodar za delo doma, če bi ga pošiljal v šolo, bi moral najemati delavcev. Bila bi mu torej šola samo v škodo. In naposled, kdo ve, kake druge namene ima pri tem Zavinščak! Najbrže bi prevzel delo sam, plačal bi kmet, a on bi spravil dobiček. Zavinščaku je samo do dobička. Ako mu je kaj do domače šole, naj zida sam, saj ima več denarja, kot je vredna vsa vas. In če jo zida sam, je ne bo zidal samo za svoj denar, ampak za denar kmetijskih žuljev, ki mu ga znašajo na kup.

Potožil se je ženi o trmoglavosti sosedov.

»Ne ukvarjaj se s takimi mislimi! Takí ljudje niso vredni ničesar! Še ubili bi te za plačilo!« mu je govorila Lenka.

»Sicer je zdaj tvoja naloga,« je nadaljevala, »da se rešimo iz tega kraja. Toliko je zdaj že denarja, da se lahko preselimo drugam. Tukaj mi ni več obstanka.«

Ko je Lenka po nagli smrti hčerini nekoliko okrevala in je prebila prve srčne bolesti, jo je poslal Jože k sinu v Zagreb, da se v družbi tamkajšnjih veselih ljudi razmisli in potolaži. Lenka se je vrnila domov, toda bilo je zopet tako kakor tedaj, ko je prvikrat prišla v Zavinkovce. Razjedala jo je notranja bol, da je bledela in da ji ni bilo nikoli veselega trenutka.

Ilija Prelič se je vrnil iz zapor. Minila ga je ošabnost, spoznal je, da ne sme imeti denarja samo za popivanje in zavajanje ljudi, nego da ga mora obračati drugače in pametneje. Kupil si je majhno zemljišče, si sezidal hišo ter začel trgovino. Poznal je kraje, koder je kupčeval Zaviniščak, zato je hodil ob semanjih dneh s svojim blagom tja in napravljaj kupčije. Posrečilo se mu je, da je tuintam odjedel Zaviniščaku odjemalca. Tako se je maščeval nad njim, ki ga je spravil v zapor. Zaviniščakove hiše se je ogibal. Ako je šel mimo nje, mu je zavrela kri. Bal se je, da bi ga zopet ne premagala strast in bi ne zagnal kamena v okno ali celo Zaviniščaku v glavo.

Vzlic vsemu prizadevanju, da bi začel redno življenje, ga je mnogokrat premagalo staro poželjenje po razbrzdanem popivanju. Kadar je napravil kje dobro kupčijo, se ni vrnil z dobičkom domov, temveč je popival in razsajal po gostilnicah toliko časa, da je bil glede denarja tam, kjer je bil prej. Veseljačenje se mu je zajedlo v kri, poleg tega pa ga je še vedno navdajala misel na Ameriko, kamor zopet lahko odpotuje, ako se mu ne bo več hotelo delati v domovini.

Trgovanje je prineslo Ilijo Preliča tudi v Kranj. Vedel je, kako se pravi hiši, kjer je doma Lenka, Zaviniščakova žena. In tako se je seznanil s Francetom Ribičem, ki je gospodaril na domu. Ko sta bila še prijatelja, je pravil Zaviniščak Iliji, iz kake lepe, gosposke hiše je Lenka doma. A ko je prišel Ilija k

Ribiču, ni videl nobene lepote in nobenega gospostva. Vse je bilo umazano in zanemarjeno.

France Ribič se je bil oženil kmalu po očetovi smrti. Zvedeli so to Zavuščakovi od drugih ljudi. Od Franceta samega niso zvedeli ničesar več, ker ni hotel nič več slišati in vedeti o sestri in njenem možu.

»To so samogoltni ljudje!« je trdil France Preliču, ko sta se menila o Zavuškovcih.

Ženo je privedel France na dom odnekod z nemških krajev, koder je hodil pred povratkom v domovino. Seznanil se je z njo v tistih letih, ko ga je poslal oče v uk po svetu. Francetova žena pa je bila lena in površna. Skrbela je le za lepe obleke, za dobro jed in pijačo, a dela ji ni bilo mar. Polegala je in posedala, da je ni nihče maral. Gostom je govorila, da jih le trpi v gostilnici, da ji ni treba delati, ker ima vsega dovolj, da je le od njene milosti odvisno, ako komu postreže. Umevno je, da so se začeli gosti umikati in da so se začele prazniti gostilniške sobe. Posli so bežali od hiše, ker je bila gospodinja sitna in zadirljiva, a gospodar sirov in večinoma vinjen. Ko je legel spat, ker ga je premagala pijača, se je nateplo v gostilnico nekaj lahkoživih ponočnjakov, ki so krajšali gospodnji dolge večere. Poštenega človeka ni bilo več k Ribiču.

Vrhutega se je naselil v mestu nov mesar, ki je odvezel Ribiču večino stalnih odjemalcev.

Ribiča je prevzemal srd. Dostikrat se je razlegal iz hiše glasan prepir. Mož je kričal in pretepal ženo. Ta je jokala in pretila možu, da ga ostavi in da je ne bo nikoli več nazaj. Sovražila sta drug drugega, ogibala se drug pred drugim. Ribič je rajši zahajal v druge gostilnice, samo da ni gledal kislega in sitnega obraza svoje žene.

Če mu je zapretila, da pojde stran in da je ne bo več nazaj, jo je lepo prosil, naj mu vendar napravi to uslugo.

In tako je tudi res storila. Nekega dne je šla, češ, da gre k staršem, in ni je več bilo nazaj. Pobrala je obleko in denar ter odšla, in France se je oddahnil. Ni pozvedoval po nji. Bodi kjerkoli, samo da je ni več.

Tudi gospodar je zanemarjal dom. Jemal je od denarja, češ, saj ga ne more zmanjkati. Samo, ko bi imel še tisto, kar je vzela po očetovi smrti Lenka. Potem bi bilo denarja dovolj za zmeraj. In tako se je zgodilo, da je bilo vse po hiši umazano in zanemareno. Prah je ležal po pohištvu, na dvorišču in po veži je ležal gnoj. Živina je bila neočedena, konji mršavi in leni.

»Tukaj ni nič, dragi moj Ilija!« je tožil France Preliču. »Treba se bo ogledati po svetu.«

»Tudi meni je dovolj te kletke,« je dodal Ilija. »Mislim, da ne bom več dolgo prevažal prašičev po teh krajih. Tja jo zopet uberem, kjer so vse drugi ljudje in drugi običaji.«

»Glej, saj grem morda tudi jaz s teboj!«

Samotno in pusto se je zdelo Francetu doma, kadar ni imel družbe. Očitajoč je kričala zanemarena hiša po gospodarjevi skrbi. Od sten je odpadel omet; pokazali so se po sobah, po veži, po hodniku stari madeži. Vstran je pogledal France, povetil je oči, da jih ni videl, da ni slišal, kako kriče po roki, ki bi jih odstranila ali vsaj prikrila, da bi jih ne videlo nobeno oko več.

Tudi podoba materina, viseča na steni, naslikana od neznanega, potujočega umetnika, je pbledela. Solnčna luč je izpila svežost barv, da je bila videti podoba še bolj žalostna. Samo oči so gledale še vedno proseče, tolažbe željno. France ni mogel prebiti tega pogleda. Zapeklo ga je, kadar se je ozrl na podobo.

In še nekaj: kadar je pogledal podobo, se mu je zdelo, da vidi Lenko pred seboj. Čisto je bila podobna

materi. In tako je gledal v materini podobi sestro Lenko, njo, ki je daleč in ki ne mara zanjo!

Čimbolj je premišljal France, tembolj mu je vstajala misel na Ameriko. Lahko mu bo prodati dom, kupca dobi, kadar hoče. Hiša stoji na pripravnem mestu, cene ne nastavi previsoke — in tako pojde lahko v denar.

Ilija se je naveličal trgovanja. Kar je bilo lepega blaga doma, to je navadno pokupil Zaviniščak, ki je plačeval z gotovim denarjem, ali pa ker so mu bili zaradi odvisnosti dolžni prodajati. Prelič je plačeval šele potem, ko je prodal sam. Zato pa mu tudi ni šlo tako sijajno, kakor se je nadejal, ko je začel trgovino. In domačega sveta se je tudi že nagledal, domačih ljudi se je naveličal. Dvignila ga je z domače grude želja po daljnem svetu, kjer človek živi svobodno. Razsipal je denar, kar ga je prinesel s seboj, ostalo ga je še za pot nazaj. Sklenjeno je bilo, da gre. Spravljal je obleko v kovčeg.

Odpro se vrata, in France Ribič vstopi. Za njim čaka umazan deček, da prejme plačilo, ker mu je pokazal pot do Ilije.

»Za Boga, ali si padel z neba?« se začudi Ilija Prelič.

»Ne, prišel sem z doma, da si poiščem novi dom,« odvrne Ribič.

»Torej v Ameriko?«

»Da!« pritrdi France.

»Glej, ravnokar sem pospravljal svoje reči! Bajto sem prodal sosedu, ki čaka na to, da grem. Da, in tudi jaz grem! Dobro, bova vsaj skupaj potovala. A lepo je, da si prišel pome!« hiti Ilija.

»Prišel sem pote, res,« pravi Ribič, »a imam še drugo opravilo!«

»Tako!« in Preliču se zmrači lice, »pa ne, da bi hotel k sestri!«

»To je tako-le,« začne France, »zdaj, ko grem v Ameriko, sem sklenil, da prodam vse, kar imam.«

»To je pametno,« pravi oni, »no, in potem?«

»No, in potem se mi je tako oglasilo v srcu, da bi vendarle ne bilo prav, ko bi prišlo vse, kar je mojega, v popolnoma tuje roke. Zatorej sem mislil in mislil in prišel sem do zaključka, da bi vendarle prej povprašal sestro, če bi morda ona ne hotela kupiti rojstne hiše, da bi tamkaj ne zagospodarile tuje roke!«

Ilija je poslušal mirno in je potem izpregovoril:

»Tako blebeče otrok, a ne mož. Zatorej si šleva! Pojdi v kak kloster za hlapca, ti nisi za Ameriko! Najprej pravi, kako mu je sestra snedla očetov delež, potem se laže, kako jo črti in kako sovraži tistega samogoltnika, tistega oderuha Zaviniščaka — a zdaj pride ta šleva in hoče nasipati zlatega zrnja v polne jasli!«

»Saj sem samo tako mislil,« se izgovarja Ribič.

»No, le misli in pojdi tja — a potem si izbiraj drugega spremljevalca. S tako mevžo ne potuje Ilija Prelič!«

»Ali daj si kaj dopovedati!«

»Nič! Če greš tja, ne greš z menoj!« reče odločno Ilija. »Ali nimaš nobenega drugega kupca?«

»O, imam ga, ki mi takoj na roko odšteje denar,« pravi France.

»Potem si pravi osel, ako greš ponujat temu! Ali misliš, da ti bo ta-le kaj plačal? Kdo ve, kako vso reč splete in zavije, da bo vse njegovo, a tebi ne ostane niti za žepni robec, kaj šele za pot v Ameriko! Poznam ga! Zatorej, če hočeš sebi zlo, pojdi tja — in z Bogom!«

Ilija se je obrnil in je pospravljajal dalje. Zaprl je kovčeg in ga zadel na rame.

»Kaj stojiš? Pojdi tja! Jaz že dobim tudi brez tebe pot v Ameriko.«

»Saj ne grem! Saj grem s teboj. A najprej morava nazaj v Kranj, da se tudi jaz napravim na pot.«

Šla sta po stezi navzdol. Težko je bilo Ribiču srce.

»Taki so dandanes moški. Babe so, babel! In tudi ti si babal!« se je jezil Ilija. »Kaj bi sitil site ljudi, oderuhel!«

»Saj jih ne bom!« je dejal France. Ni hotel, da bi mu mogel Ilija očitati mehkobe in nemožatosti.

»A to mi lahko poveš, kje je Lenka!«

»Tam, tista hiša sredi vrta — ona bela, tam je njeno gnezdo!«

Ribič se je ozrl. Okna so bila odprta, nekoga je bilo videti, ki je šel mimo. Lenka je šla po sobi. Videla je dva moška, ki sta šla v dolino. Brat in sestra se pa nista spoznala, ker je bila med obema prevelika razdalja. Z vsakim Francetovim korakom se je ta razdalja večala. Pota so šla narazen, nikoli več se niso strnila . . .

XVII.

Pohištvo in drugo opravo je Ribič prodal na prostovoljni javni dražbi. Večji del vsega je pokupil njegov konkurent, ki se je naselil v mestu in ki je kupil tudi hišo. Kar je bilo zemljišča, ga je Ribič poprodal že prej.

K dražbi se je nabralo vse polno ljudi. Med njimi je bil tudi Pavel Plesec, ki je prišel gledat, kako prehaja Ribičevo bogastvo in imetje v tuje roke.

Ko je bilo vse v redu, sta odpotovala Ribič in Ilija. Nihče ni prav vedel, kam gre France. Eni so menili, da gre iskat ženo, drugi so slutili, da se je odločil za Ameriko. To so sklepali iz tega, ker je odšel s Preličem, ki je že po obleki razodeval, da je Američan, in ljudje, ki so ga poznali s sejmov, so vedeli z gotovostjo, da je bil v Ameriki in da zopet odide nazaj. Tako so ugibali ljudje prve dni po Ri-

bičevem odhodu. Potem so nehale govorice, saj je bilo meščanom malo mar Ribiča, ki je gospodaril tako nevestno in lahkomišno, da mu ni preostajalo nič drugega, nego da je s prodajo rešil sebe in domačijo popolnega propada. Če bi šlo tako še nekaj časa, bi moral Ribič po svetu s trebuhom za kruhom, tako je ponesel s seboj vsaj nekaj denarja. V zadnjem času ni samo popival, ampak poprijel se je tudi kvart, ki so obogatile očeta, a ki so padale sinu v samo izgubo. Tako se je zabrnilo kolesce: stari je grabil, sin razmetal. Kdo pa tudi ve, koliko mu je odnesla žena in koliko je potrošila, ko je bila še pri njem in ko so se zbirali pri nji v ponočnih urah razni ljudje dvomljive vrednosti.

Tako so govorili ljudje prve dni po Ribičevem odhodu. Nikogar ni bilo, da bi ga pomiloval ali da bi mu bilo žal po njem. Hiša je prišla zdaj v druge roke. V nji bodo zopet začeli gospodariti vešči in pametni ljudje. Dostojno domače življenje odpre hiši vrata, da bo dovoljen in mogoč vstop dostojnim ljudem. Pozabnost izbriše sledove zadnjih let, čas zamori spomin nanja: za leto dni ne bo nihče vedel, da je tu gospodaril France Ribič. Samo ako se vrne, tedaj se zopet razpleto govorice, ožive spomini. In če pride? Kakšen bo? Ali si opomore drugod, kjer ga izučí življenje, da se pride pokazat kot resen, dozorel mož, ali pa se vrne z beraško palico, umazan in raztrgan. Zadnje je prej mogoče nego prvo.

Tako so se menili in so ugibali ljudje samo prve dni po njegovem odhodu.

Stari, prav stari ljudje so se ob tem dogodku spominjali davnih časov, ko je v tej hiši, ki je prišla zdaj v tretje roke, gospodaril še stari Plesec. Razpravljali so, kako ga je oropal imetja Francetov oče, a je s svojimi deli priklical prokletstvo nad hišo, ki se je zdaj za njegov rod razsula, kakor bi ji zrahljala temelje čudna, vekovita, nepremagljiva sila. Pomilovalno

so se spominjali sedanjih Pleščevih, ki trpe ob grehu že davno pokopanega očeta. Zadovoljni so bili stari ljudje ob zavesti, da uživajo mirno in lepo starost, ki jim poteka v varnem zavetju ponižnih domačij.

In zdaj so se zbudili spomini tudi pri Pleščevih, ki so trgovali in životarili koncem mesta. Stara Pleščeva je govorila o dogodkih preteklih let, Manica je šivala ob brleči luči, da so jo pekle oči, Pavel je sedel v kotu, ves suh in sključen, in žvižgal pred se napev svoje pesmi:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma.

Zdajinzdaj je segel po steklenici žganja, da si je izplaknil suho grlo in poživil leno kri. Žena in mati sta bili temu že tako vajeni, da se jima ni nič čudno zdelo, ko je tako pogosto segal Pavel po žganju.

Ko je utihnila mati, ki je govorila o svojem možu v kratkih, pretrganih stavkih, kakor da se pogovarja sama s seboj, je nadaljeval Pavel svojo pesem. Vsi so se je navadili tako, da bi ne mogli biti brez nje. Manica je priložila Pavlovemu napevu svoj glas, vmes se je včasih oglasilo trudno starkino grlo. Vsa Pleščeva tesna domačija se je oglasila v pesmi:

Neznan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

Pavel je tiščal roke med kolena in drgnil dlan ob dlan. Škodoželjno mu je igral nasmeh okrog usten. Mrmrjal je sam vase, da ga ni bilo jasno umeti.

»Da, da! . . . Vrgli so me na cesto, pa so pometali tudi sebe venkaj. Še dlje so se vrgli nego na samo

cesto! Črez dole in gore so se zagnali in razkropili . . .
A mi smo še, mi smo še tukaj! . . .«

Zadnje besede je umela Manica. Dvignila je glavo od šivanja in se obrnila proti Pavlu.

»Zdaj smo tukaj, a do kdaj bomo še?« ga je vprašala.

»Ali me zopet zbadaš?« je odvrnil Pavel.

»Tisto ne, saj se smejem,« je rekla Manica. In v resnici se je zasmejala.

»Glej, tako čuden si,« je nadaljevala, »kadar te prime, pa greš, ne pomaga ne prošnja ne solza. Res, pravi romar! Zato pa sem te vprašala, do kdaj bomo še tukaj.«

»To je tako, Manica!« je začel Pavel, »moški ne more zmeraj čepeti doma in se greti pri peči. Mož se mora razgledati po svetu, da se obogati na izkušnjah. Na zapečku je mesto za stare mačke, mož mora v svet.«

»Tako se izgovarjaš vedno,« pristavi mati.

»Vedno, vedno!« pritrdi Manica.

»Ne bom se prerekal z vama,« se je branil Pavel, »če vama stokrat povem, zakaj mora biti tako, mi ravno stokrat ne verjameta. Čemu potem izgubljeni besede, ker je brezplodno.«

»Vedno hodiš po trgovini, a trgovina stoji ali pa gre nazaj! Moj Bog, saj še misliti ne smem, kaj bo!« je tožila Manica.

»Po trgovini hodim, da! Po poslih! Ali misliš, da mora biti vse naenkrat? Le potrpi, počakaj! Jaz že uredim vse tako, da se bodo čudili ljudje in vedve z njimi. Samo lepo šivaj, Manica, in pusti mi moja pot!«

Manica je umolknila, zopet je ždela nad šivanjem. Vztrepetala je rdeča lučca. Plamenček je švignil kvišku in se zopet utrnil. Prav kakor upanje, ki se komaj zbudi in zopet ugasne.

Tako se je godilo nekaj dni potem, ko sta odpotovala France in Ilija.

Ta dva sta dospela že daleč na severno stran, kjer so čakale v velikem hamburškem pristanišču pripravljene ladje, da sprejmo potnike in jih poneso tjakaj preko te »kapljice zelenega morja«, kakor je imenoval Prelič to silno, brezbrežno valovje. Preden je stopil na brod, je napisal France to-le pismo:

Lenka!

Iskal sem Te. Bil sem čisto blizu Tvojega doma. Videl sem senco v oknu, morda je bila Tvoja. A po nasvetu prijatelja Ilije Preliča nisem stopil k Tebi. Njegov govor me je odvrnil od Tvojega moža, ker je samogoltnik in bi me opeharil. Zato sem prodal domačijo tujemu človeku, a sam sem se odpravil v Ameriko. Tepsti me je začela nezgoda, zato grem iskat sreče drugam. Kako se je vse to zgodilo, Ti ni treba vedeti. Težko, če se še kdaj vidiva. Ta plašni občutek me navdaja zdaj, ko se odpravljam na morje. Nečem iti s sovraštvom v srcu na tujo zemljo. Zato bodi pozabljeno vse, kar je bilo med nama. Bodi srečna in zdrava!

Tvoj brat

France.

Na ladji je pozvonilo. Dolga vrsta potnikov se je začela pomikati po mostiču, ki je vezal kopno zemljo s povodnim velikanom, in izginila na njenem krovu ali se razgubila v globokem dnu. France je stopil na rob krova in je gledal, kako se odmika zemlja. Vedno manjši so prihajali ljudje, ki so stali na obrežju in mahali z robci v slovo. Naposled ni bilo več razločiti ljudi. Na obrežju je bilo videti samo še dolgo, črno, gibajočo se črto, ki je končno popolnoma izginila v dalji. Tudi hiše obsežnega mesta so se bolj in bolj potapljale v meglenem obzorju. Bile so vedno manjše in nižale so se, kakor da jih požirajo lačni valovi. Nazadnje je bilo videti samo še visoke

dimnike in zvonike, a tudi ti so se krčili hitro in hitreje, dokler ni tudi teh zalilo morje. Izginila je zemlja, in sama brezkončna morska ravan je šumela naokrog in se gibala daljeindalje, dokler niso zadnji valovi pljuskali samemu nebesu ob sinji rob.

Nebo je bilo jasno, solnce se je nagibalo k zatonu. Solnčno zlatožarno oblo se je nižalo, da podari veličastnemu morju svoj vsakdanji večerni ognjeni poljub. Rumenobleski nebni velikan si je nadal mogočno lice s krvavordečim sijajem, zagorel je kot velikanska plamenica, kakor da hoče poslednjo današnjo svojo pot samemu sebi razsvetliti z močjo lastnega ognja. Na obzorju so zaigrale žive rdeče barve, ki so se razlile po morju, da je bilo videti, kakor da se je užgalo. Čim nižje je padal kralj neba. Že se je dotaknil s spodnjim robom okrvavljenega morja, ki je zašumelo v živih, dalekosežnih valovih, kakor da je začutilo, da se ga je zdajci dotaknilo solnce, gredoč v neznane globočine. Globlje in globlje je padalo solnce, veter je zavel, valovi so se speli proti zatonu; dvignili so se v rdečebelih penah in so se zopet umirili — in solnca ni bilo več!

Večerna zarja se je razlila visoko na nebo. Žareči odsev ugaslega solnca je bleдел bolj in bolj, čim više se je spenjal po nebu. Daleč je segal zadnji pozdrav kraljevega solnca, visoko gori se je izlil v sinjost večernega neba, ki je na nasprotni strani že temnelo in se zagrinjalo v temoten plašč. Večer se je poveznil nad morsko gladino. Zagorele so prve zvezde.

»Ali svetite tudi tam daleč, zvezde? Ali gleda ravno vas še katero oko?«

Zasanjal je France. Mehko mu je bilo pri srcu. Tudi doma je gledal zvezde, a so li bile te? Je li si kdaj mislil, da jih bo kdaj gledal iznad valov, tako daleč od doma — sam, brez doma, brez svojcev — tujec na odprtem, velikem morju, potnik, namenjen na tujo zemljo!

»Pojdi, France, treba večerjat in spat!«

Oglasil se je Ilija. Zamahnil je France z roko, kakor da pošilja tja daleč dol poslednji pozdrav. Potem je odšel za Preličem po stopnicah v dolnje prostore.

XVIII.

Redkokdaj se je zgodilo, da je dobila Lenka pismo. Kdo ji naj tudi piše, ko nima nikogar več? Ko je pogledala naslov in spoznala bratovo pisavo, je hlastno odtrgala zavitek in hotela prebrati kratke vrstice z enim samim pogledom.

Brala je, brala, a v početku ni hotela verjeti, kar je stalo v pismu. Domislila se je, da je šla pred nekaj dnevi mimo okna in je videla, kako sta korakala po stezi navzdol dva moška. Eden je nekaj nesel na rami, drugi se je ozrl nazaj. Potem je čula praviti, da se je Ilija zopet odpotil v Ameriko, a ponj da je prišel popolnoma tuj človek. Izpraševala je ljudi, ki so videli tujca, kak je bil. Povedali so ji, da je bil tak in tak — in tedaj ji je bilo jasno, da je bil tujec njen brat France, da je torej v resnici na poti v Ameriko.

»Vsi smo rojeni v nesrečo in pogubo,« je tožila Lenka.

Hladna je bila nasproti možu. Molče je stopala mimo njega. Vedla se je, kakor bi bil on vsemu kriv.

»Ko bi vedel, kaj namerava! Saj bi mu pomagal, saj nisem tak samogoltnik, kakor piše. Vse to je le Ilijevo delo, delo njegove osvete,« je trdil Jože.

»In če bi ne šlo drugače,« je nadaljeval, »bi kupil jaz hišo od njega, da bi ne prišla v tujo last in da bi ti bila končno izpolnjena želja, da se izseliš odtod.«

»Zdaj je prepozno,« je ihtel govorila Lenka, »zdaj se ne da več pomagati. Izgubljeno je — vsi smo rojeni v nesrečo in pogubo. Toda tega ne morem verjeti — to ni res, da bi ne imela več rojstnega doma.

Tega ni storil France! Ako bi to vedela oče in mati, bi še mirno ne mogla počivati! Brez doma!»

Lenka je stopala po hiši otožna in potrta. Čutila se je osamljeno kakor še nikoli prej. In vedno se ji je zdelo nemogoče, da bi France storil kaj takega, da bi prodal svoj dom tujemu človeku. Morda ji je pisal to samo zaraditega, da jo ozlovolji, da ji napravi nekaj bridkih ur, ker ni obveljala njena želja, naj ostane bratu po očetovi smrti nji določeni delež. Tako je takorekoč ona kriva, da se je zgodilo to, ako se je zgodilo. Ona? Ona pravzaprav ne, ali stari Zaviniščak je zastavil odločno besedo, da mora z Lenko in Jožetom to, kar ji je namenjeno. Stari Zaviniščak je kriv, da je moral France z doma, da je vse prodal tujemu človeku, da nima zdaj Lenka rojstne hiše. A tega ni storil France; gotovo je ukrenil kako drugače, morda je dal hišo le v najem za nekaj let, do tedaj, ko se zopet vrne, oblagodarjen z uspehi svojega truda, svojega znoja.

Preudarjala in razmišljala je Lenka na vse strani, in srd ji je vstajal v duši do starega Zaviniščaka. Branila se je tega čuvstva, zakaj Zaviniščak leži, pokopan v zemlji, v večnem snu. Preko groba ne sme segati sovraštvo, ob grobu se razbije vihar zunanjega sveta. Veličastvo smrti kliče po blagih spominih, po odpuščanju in usmiljenju. A njen srd se je oglašal; segal je preko groba. Ustrašila se je Lenka in se bala, da bi se neblage misli njene duše ne odbile ob gomili in ne zavalovile nazaj, da se z grozo in prokletstvom ne uresničijo nad njo in njenim rodом . . .

Veselje, ki ga je imela Lenka nad svojim sinom, ljubezen, ki jo je gojila do njega, to oboje je bila edina sladkost v vseh dolgih letih. Ob spominu na sina se je še bolj ustrašila sovraštva, ki ji je vstajalo v duši. Z naporom vseh duševnih sil se je odvracala od razjarjenih čuvstev, ki so ji pretresala srce, in se z veliko, iskreno ljubeznijo oklepala svojega sinu, ki je v teh

dneh še bolj kot prej hrepenela po njem. Kaj bi bilo, ko bi kdaj zvedela, da je tudi njega udarila sovražna sila, da mu je razrušila dom in ga pognala preko domačega praga v tujino, tujca med tujce?

Umreti bi morala od bolesti!

In zakaj je izbrana ravno ona, da jo tako tepe usoda? Ali ni milijonov ljudi, ki so grešni in hudobni, a usoda ne udari po njih! Zakaj si je izbrala ravno njo? Ali bi ne bilo drugače, ko bi nikoli ne poznala sedanjega svojega moža, ko bi ji dali Pavla?

Spomnila se je zopet nanj, na Pavla! Z roko je potegnila po čelu. Pozabljeno bodi, pokopano! Ni hotela nobene misli, ki bi ji otežila vest in povzročila, da bi bila vredna še hujše kazni.

Kadar se je solnčila Jožetova mati zunaj na vrtu, se je sneha ukradla v njeno sobo. Tihota je vladala v nji. Zdela se ji je kot svetišče, ki ne more vanje vihar zunanjega sveta. Pokleknila je na klečalnico, roke so se ji sklenile, srce se je dvignilo v molitvi. Da bi bilo pokojno spanje vsem, ki so že preminili, da bi vsedobre roke božje porodice odgnale iznad bodočih dni vsak vihar ni oblak — tako ji je prosilo srce. Da bi tisti zlati angelček — njena hčerka, ki si je je toliko želela — izprosila z najčistejšo, z nobenim, niti najmanjšim madežem oskrunjeno dušico pri Stvarniku vsega tega, česar morda ne more izprositi njena duša — tako ji je drhtelo v molitvi srce.

Prišle so velike šolske počitnice, in Frice se je pripeljal iz Zagreba. Lep deček je bil, zdrav in vesel. Vsa hiša je bila polna radosti; kakor bi prišla pomlad, je vse zacvetelo in zavonjalo. Lepše je zazelenelo drevje ob hiši; odpadel je poletni prah — vse je bilo sveže in pomlajeno. In tudi Lenka, mati! Ali koliko večje bi bilo veselje, če bi za bratom tekala tudi sestra, zdrava in vesela, vsa podobna materi! In tako ni bilo tudi pomladno nebo, ki se je razpelo nad domom ob Fricetovem prihodu, brez oblakov.

Vsak dan so se nabirali, da ni bila solnčna luč tako čista in jasna. Pobledele je solnce, tako daleč, tako visoko se je dvignil spomin izza preteklih, trpljenja polnih dni.

Da se prepričata, kaj je res in kaj ni res v Francetovem pismu, sta sklenila Lenka in Jože, da se popeljeta v Kranj. Čakala sta le sinovega prihoda.

Ko se je vrnil Frice, so mu dali starši teden dni časa, da se je oddahnil od šolskega uka in se razigral doma. Visoko se je že pospel v rasti. Oboroževal se je z lesenim mečem in klical vaško mladino pred se, da jo je naravnaval v vrste in jo vadil vojaških vaj. Vaška mladina se je izpočetka ogibala gospodskega zagrebškega učenca, a ta jo je znal tako z odločnostjo kakor s prijaznostjo privabiti k sebi, da so vsak dan vojevali velike bitke ob hiši, po vasi in po bližnjih travnikih. Zdaj niso več metali kamenja in prahu za njim, zdaj je bil Frice odločnejši in krepkejši, in pokoraval se mu je ves mladi vaški zarod. Zaman so starši klicali otroke domov, zaman so jih pretepavali, braneč jim dotike in prijateljstva z Zaviniščakovim sinom, ki ga niso marali zaradi očeta. Osvojil si je mladež, nagnjenje do njega in do njegovih veselih, izpremembe polnih iger je bilo večje nego poslušnost do staršev.

In kako bi ne umel Frice vseh teh različnih vojaških vaj, ko jih je tolikokrat gledal v Zagrebu! Nič ni bilo lepšega zanj nego vojaško življenje. Vojak, vojak — to je hotel biti. Toda vojak-oficir z dolgo, svetlo sabljo, z zvenečimi ostrogami, na iskrem konjiču, ki divja in prha; da se dviga prah v gostih oblakih izpod jeklenih podkvá — tak vojak bo Frice! Vse drugo ni nič!

* * *

Izpred Zaviniščakove hiše je zdrdral lep nov koleselj. Kupil ga je gospodar v Zagrebu, ko je šel po

Friceta. Na vozu so sedeli Jože, Lenka in Frice. Veselo sta hitela mlada konja kakor bi vedela, da vozita nov voz in na njem domače ljudi.

Zavinščakovi so se peljali v Kranj. Iz vaških hiš so pokukavali ljudje, ki so ravnokar vstajali.

»Gospoda se pelje!« so si govorili.

Jože se je spomnil onega dne, ko se je peljal isto pot prvikrat z očetom. Od takrat so minila leta, in danes pelje on svojega sina po isti poti. A eden in isti človek je ostal takrat in danes na domu — njegova mati! Ta zvesta čuvarka domačega ognjišča, to blago, vedno čuječe oko, ni nikoli ostavila doma, kakor bi bila z vsemi mislimi, z vsemi žilicami, z vsem srcem prirasla nanj.

Od tedaj do danes se ni svet vzpota nič izpremenil. Vasi in drevje in grmovje, trtje in polje in travniki — vse je stalo še tako kakor tistikrat, ko se je prvikrat odpiral svet pred Jožetovimi očmi. Samo ljudje so se starali. Prihajali so trudni in počitka željni. Globoke brazde so jim ležale po licih, roke so bile žuljave in do komolcev opaljene od vročega solnca.

Od tedaj do danes je potekla dolga doba napora, muk in skrbi, a ko gleda zdaj Jože nazaj, se mu zdi, kakor da se je vse to zgodilo šele včeraj. Ljudje so se starali, in tudi Jožetu se je bližala moška doba. Pogladi se je po obrazu, zavihal si je velike, košate brke. Ej, včeraj je bil pod nosom prvi mah, a danes že velike, košate brke! Tako hiti čas. Hitreje beži od čilih vrancev pred novim kolesljem. Samo trpljenje, samo napor ne odbegne nikoli. Od rojstva sega in tja do smrti, da si zibeljka in grob takorekoč podajata roke — a vseskozi samo delo in napor — vse tam od rojstva pa tja do smrti en sam dan boja in trpljenja, tako velik, če gleda človek vanj naprej, tako majhen, če se ozre vanj nazaj! Tako je vsako posamezno življenje, in vsa življenja skupaj se družijo v eno veliko delo, bogato na bridkih izkušnjah in pre-

varah, majhno na uspehih in zmagah. Ves svet se giblje in suče, človeške moči se izrabljajo, ginejo, se iztekajo v utrudljivo delo, podpirajo druga drugo, si nasprotujejo, provzročajo nered in boj — vse, kakor tam v veliki tvornici v Zagrebu, kjer izdelujejo žveplenice. Ako teče kolesje redno in pravilno, se siplje gotov izdelek v nastavljene zaboje; ako odreče eno kolo, zastane drugo in tretje, nered prekine vso gibanje, vse ustvarjanje — zaboji ostanejo prazni.

»Zakaj se vozimo tako počasi?« povpraša Frice.

»Poženi, poženi, Jože!« reče Lenka.

»Hej, saj res!« se zdrami gospodar iz zamišljanja.

Konja sta vlekla voz navkreber in sta se navedila počasne vožnje, da nista potegnili niti tedaj, ko sta dospela na vrh.

Jože zamahne z bičem po zraku. In konja sta zopet potegnili, da je zavel veter mimo voza.

»In tako, glej, je treba tudi delu izpodbudne sile, da se ne ustavi pred časom,« si je mislil Jože.

»Ali smo že v Kranju?« je izpraševal Frice, kadarkoli so dospeli do kakega večjega kraja, in je oče ustavil voz, da je nakrmil konja in da so se tudi sami okrepčali.

»To še ni Kranj. Prej pridemo še v Ljubljano. In kadar zagledaš mesto na skalnatem hribu in spodaj veliko, veliko vodo, v ozadju pa visoke, visoke gore, takrat vedi, da smo v Kranju,« je razlagala mati.

Ljubljana ni bila za Friceta nič posebnega, ker je poznal Zagreb. Ustavil pa se je na cesti, ko so mimo korakali vojaki in spredaj vojak-oficir z dolgo, svetlo sabljo, z zvenečimi ostrogami, na iskrem konjiču.

»Oh, mama, ko bi bil jaz kdaj tak vojak! Vojak — to je nekaj, vse drugo ni nič!« je govoril Frice, ves razvnet in goreč za vojaški stan.

»Saj boš vojak, samo priden bodi!« ga je potožila mati.

In potem so se peljali naprej in naprej.

»Ali bomo kmalu v Kranju?« je nestrpno izpraševal Frice.

»Saj sem ti povedala: kadar vidiš tako in tako mesto na takem in takem kraju s tako in tako vodo in s takimi in takimi gorami — takrat vedi, da smo v Kranju,« je ponavljala mati.

In glej, Frice je vendar končno zagledal mesto na skalnatem hribu in spodaj veliko, veliko vodo, v ozadju pa visoke, visoke gore. In tedaj se je spel na vozu, iztegnil desnico in zaklical: »Mama, zdaj smo pa v Kranju!«

Mama ni ničesar odgovorila. Nekaj ji je stisnilo srce, globoko je morala zasopsti. Vzela je ruto in si jo pritisnila na oči.

»Pozdravljeno, ti rodno lepo mesto! Pozdravljeni, vi s solncem obliti gorski velikani! Pozdravljeni, vi grobovi, tesni domovi dragih mrličev! Pozdravljena, ti znanka najdražja izmed mestnih hiš! Pozdravljeni, pozdravljeni vsi! Lenka, Ribičeva edinka, vas pozdravlja s solznimi očmi!«

Tako je vriskalo in jokalo Lenkino srce.

XIX.

»Kam zapeljem?« je vprašal Jože, ko so ropotala konjska kopita po mostu.

»Tja, saj veš, na dom,« je rekla Lenka.

Zavil je voz na dvorišče. Vse je bilo lepo in čisto. Tuji ljudje so pristopili, priljuden mož se je odkril in pozdravil.

Lenka je stopila z voza. Posadila je na tla Friceta, ki so mu odrevenele noge od dolgega sedenja.

»Kdo je zdaj tukaj gospodar?« je vprašala prijaznega moža, ki se je odkril in pozdravil.

»Jaz, gospa,« je odgovoril oni, »še le kratko časa sem tukaj. Zato še ni vse v redu. — Bilo je vse nesnažno, zato ne moremo vsega takoj urediti. Oprostite!«

Lenki so se zašibile noge. Tujka je prišla v rojstni dom. Oprijeti se je morala voza, da se ni sesedla na tla. Pristopil je Jože in jo prijel.

»Utrudila jo je dolga pot. Počivati mora!« je dejal gospodarju, ki je tudi pristopil, da ji pomaga na noge.

»Prosim, gospa, odkažem vam sobo, ki je pripravljena za tujce. Ali želite morda malo gorke juhe? Ta vas okrepil!« ji je vljudno govoril gospodar.

»Hvala! Samo za sobo prosim!«

Mož je stekel do stopnic.

»Dovolite, da vam jo pokažem,« je dejal in odhitel v gorenje prostore.

Jože je moral držati Lenko ob pasu, da je mogla po stopnicah. Sama se je oprijemala držaja. Ob vsakem koraku so se ji šibila kolena. Noge so bile težke. Kri se je izpremenila v svinec.

Gospodar je odprl sobo. Bila je ona, kjer je umrl oče, kjer je visela materina podoba.

»Prosim, kar pokličite me, ako česa želite,« je dejal gospodar in zaprl vrata.

Lenka se je opotekla k postelji in se je zgrudila na kolena. Glava ji je omahnila v blazine. Kakor mrzlična je trepetala po vsem životu, dušilo jo je v grlu, srce ji je bilo težko. Polno je bilo solz, ki so ga težile, da je obšla Lenko silna, pekoča bol. Potem so se orosile oči, in solze so se ulile iz srca, tekle so neprenehoma. Morje bolesti je bilo neskončno globoko.

Frice je gledal in ni videl ničesar. Plašno se je obrnil k očetu.

»Kaj je mami, oče?« je vprašal.

Oče mu ni mogel odgovoriti. Obrnil se je od njega, potegnil z roko po očeh. Mokre so bile, polne solz.

Tudi Frice je začel jokati. Pokleknil je poleg matere in ji izkušal iz blazin dvigniti glavo. Mati je začutila bližino ljubega otroka. Z roko je otipala njegovo glavo, jo prijala z obeh strani in se obrnila k

otroku. Njene ustnice so ji drhtele na sinovem čelu, solze so mu močile lase.

»O, ti moj zlati, edini! Ti moje solnce, moj Frice!« je govorila mati. »Ti vsega tega ne veš, ti si srečen, blažen! Blažena Marija, mati nebeška, ti brezkončno usmiljena! — Kako to boli, kako je to strašna resnica!«

»Mama, moja mamica!« je klical Frice. Z rokami je segel po njenih licih. Prsti so se dotaknili vročih solz. Otrokova ustna so zahrepenela k materinim, materina so se približala otrokovim . . .

»Moj sladki, edini!«

»O, mama, mamica!«

In v dolgem, presrčnem poljubu se je potopila v otrokovo ljubezen ljubezen materina, vsa pokropljena s solzami, vsa ovenčana s krono trpljenja.

Ko se je prva bol, ki je prihrumela v tako strašni resnici, s tako grozno pezo, izlila iz srca, je vstala Lenka in se ozrla po sobi okrog.

Da, to je soba za tujce! Vse tuje, vse drugače. Tujka je prišla v rojstni dom, ki je ne pozna več.

Žalosten je bil Lenkin povratek v domači kraj. Žalostna so bila njena pota. Prvi dan ni hotela iz sobe in tudi mogla ni. Noge so ji oslabele, bolela jo je glava. Doslej neznana bol jo je potrla.

Jože in sin sta šla po mestu. Znanci so pozdravljali Zaviniščaka. Izpraševali so ga, ali je privedel sina s seboj, da mu pokaže materino rojstno hišo. Razgovore je navajal Zaviniščak tako, da bi kaj zvedel o Francetu Ribiču, a nihče ni hotel začeti takega razgovora. Naravnost pa tudi ni hotel Jože vprašati, češ, saj bi se jim zdelo čudno, ako bi moral priznati, da se je vse to zgodilo brez njegove vednosti.

»Da, da! Tako se izpreminjajo razmere,« je rekel ta.

»Čudno se suče svet,« je dejal oni.

»Vsi smo kakor potniki,« je trdil tretji.

»Nič ni stalnega na svetu,« je govoril četrti.

In tako so govorili vsi, a nihče ni maral povedati pravega. Kaj ga tudi briga!

Drugi dan navsezgodaj se je ogledala Lenka po hiši. Njenega vrta ni bilo več. Razkopane so bile njene gredice. Solata je rasla tam in druga zelenjava. Njenih cvetic ni bilo več. Praktični ljudje so jih zamenjali s koristnejšimi rastlinami. Samo v enem kotu je raslo nekaj osamelega cvetja. K njemu je pristopila Lenka in ga povila v dva šopka. Nič se ni vprašala, ali sme ali ne, zdelo se ji je, da ima edino ona še vedno pravico do cvetic, ki poganjajo na tem dragem koščku zemlje.

Potem je šla preko dvorišča in veže. Po stopnicah je prišel Jože s sinom.

»Kam si namenjena, Lenka?« jo je vprašal.

»To-le nesem očetu in materi,« je odgovorila in mu pokazala šopka.

»Jaz moram k živini in po poslih,« je rekel mož.

»Prav! A Frice naj gre z menoj!«

»Saj pridem kmalu za tabo.«

Prišel je na vežo gospodar.

»Dobro jutro, gospa!« jo je pozdravil. »Ali ste se okrepčali?«

»Hvala!« je dejala Lenka. »Toda takoj se vam moram sama zatožiti.«

»In kaj se je zgodilo?« se posmeje oni.

»Te-le cvetice sem vam pokradla,« je rekla Lenka. »Tako rada jih imam!« Pogledala jih je. S prsti je uravnavala cvetove, ki so bili pokropljeni od jutranje rose. Blestelo se je v njih, kakor bi noč potočila na vsak cvet svetlo solzo.

»Nič ne de, gospa! Za nas nimajo take reči pomena!«

Potem je Lenka odšla. Friceta je držala z desnico, v levici je nesla dar očetu in materi. Srečala je mnogo ljudi, ki so hiteli po ulicah. Brž je pregledala v spo-

minu dolgo vrsto znanih obrazov, spomnila se je tega in onega. Ljudje so se ozirali za njo; tujka se jim je zdela znana. Da, to je ona, Lenka!

Že oddaleč je zagledala cerkvico in okolo nje nagrobne spomenike. Pospešiti je hotela korake, da bi bila čimprej tam. A z vsakim korakom so ji bile noge težje. Ob pokopališkem zidu je morala izpustiti sinovo roko, da se je oprijemala zidu in da je mogla naprej. Bilo ji je, kakor da nosi težko breme, ki ga ne zmaguejejo njene moči.

»Kam greva, mama?« jo je vprašal Frice. Čudno se mu je zdelo, da gresta tako daleč ven iz mesta.

»Kakor je umrla tebi sestra, tako sta umrla meni oče in mati,« je odgovorila, »in kakor gremo časih doma obiskat sestrico, tako greva zdaj obiskat tvojega starega očeta in tvojo staro mater, ki ležita tukaj pokopana.«

Ob grobu je pokleknila Lenka, tudi Frice je pokleknil.

»Pozdravljena, zlata, edina mati! Pozdravljen, oče, dobri, edini! Pozdravljena oba! Lenka, vajina edinka, vaju pozdravlja s solznimi očmi!«

Tako je govorilo Lenkino srce.

Cvetove je položila na grob, na visokem kamenu je brala: »Mir in pokoj najboljšim staršem!«

Torej je dal napraviti brat, kakor je bila njena želja.

Počedila je Lenka grob. Veter je zasejal nanj bahato travo in pobledelo zelenje. Iztrgala je iz svetih tal nadležni plevel, da je bil grob zopet lep in čist.

S pokopališča grede je izbrala Lenka drugo pot. Krenila je na ono cesto, ki je držala mimo Pleščeve prodajalnice. Hotela je govoriti s Pleščevimi. Tamkaj gotovo in najzanesljivejše zve, kako in kaj se je zgodilo s Francetom, njenim bratom. Lenka je postala sredi ceste. Obrnila je oči v tla in pomišljala. Kaj, če se srečata s Pavlom? Kako se pogledata, kako pozdravita? Kaj poreče on, Jože?

»Mama, ali ne bi stopila z menoj na one gore, ki so tako visoke? Od tamkaj mora biti videti daleč. Morda zagledamo celo hišo, svojo hišo v Zavinkovcih in pa staro mamo, ki ji je gotovo dolgočasno po nas,« reče Frice.

Otrokova preprostost zdrami mater iz misli.

»Ne, ljubi moj,« mu odgovori, »tja gor ne moreva. Predaleč je in previsoko. Hodili bi gotovo tri dni in tri noči in še bi ne dospeli na vrh. Ubili bi se spotoma. Ali misliš, da drže tja gor tako ravne in gladke ceste kakor je ta-le? Tja gor ni sploh nobenih cest.«

»Da ni nič cest?« se začudi Frice, »ali ne gre nihče tja na one vrhove?«

»Ne!« ga pouči mati, »tam zgoraj prebivajo samo divje koze in divje mačke . . .«

»Tiste z velikimi kremplji in velikimi očmi, ki imajo podolgasto zenico — ali ne?«

»Tiste, tiste! In pa tudi kak lovec zajde tja gor, da ustrelji srno ali mačko,« pravi mati.

»Ali pojé tudi mačko?« vpraša deček.

»Tisto ne, ampak njen kožuh je gorak.«

»Kaj ne, potem si pa podšije suknjo, da mu je toplo pozimi. Pa tudi nekateri vojaki imajo s takimi kožami podšite pisane suknje. Saj sem videl v Zagrebu. Morda pa hodijo v te gore na mačji lov,« je menil Frice.

»Mogoče, tega ne vem.«

»Potem pa morajo biti v teh hribih tudi miši in podgane, da jih love divje mačke. Morda divje miši in divje podgane — take, ki so posebno velike in požrešne, kaj ne, mama?«

»Vsega tega ne vem tako natanko, mogoče je, mogoče pa tudi ne. Samo to vem, da je pot tja gor silno nevarna, težka in kamenita. Tudi ubil se je že kdo, ki je izkušal dospeti na vrh. To je kakor pot skozi življenje . . .«

»Kakor pot skozi življenje . . .« je ponovil sin.

Mati se je domislila, da je povedala otroku primero, ki je še ne more razumeti. Zato je naglo pojasnila: »Kakor pot skozi življenje, da! Nekateri ljudje so trudni in upehani, težko hodijo, posebno ako so bolni . . . A zdaj morava dalje, ni časa, da bi postajala sredi ceste.«

In šla sta dalje.

Lenka se je odločila, da vendar stopi k Pleščevim, bodi Pavel doma ali ne. Prišla je v Kranj, da zve resnico. In nobene poti do nje se ne sme ustrašiti človek. Oddaleč je že brala napis nad vratmi: Pavel Plesec, trgovina in žensko krojaštvo.

Srce ji je udarilo močneje. Pritisnila je na kljuko in odprla vrata.

Stara Pleščeva je stala za prodajalniško mizo. Dvignila je pogled proti Lenki, in začudenje se ji je spoznalo na obrazu. Razpela je roke in ploskala z njimi.

»Ali je mogoče? Lenka — gospa Zavinsčakova!«

V stanovanju se je nekaj premaknilo; bližali so se nagli koraki, in na vratih je stala Manica.

Tudi ta je razprostrla roke in stekla proti nji.

»Gospa Lenka! Ali je res?«

»Da, res je!« je odgovorila Lenka. Objeli sta se z Manico. Zaplakali sta obe obenem. Srce je slonelo ob srcu, vsako željno tolažbe. Dvoje po trpljenju sorodnih duš je iskalo utehe. Hrepeneče je pričakovalo dvoje duš, da kane vanji kapljica hladilnega leka, da ju pomiri vsaj prijazna, upanje obetujoča beseda. A resnica je bila tako gotova in neovržna, da je zamorila vsako upanje.

»In kje je Pavel?« je vprašala Lenka. Sklenila je sicer prej, da ne bo vprašala po njem, če bi ga ne videla. Ali vprašanje se je oglasilo samo.

»Pavel?« sta se oglasili starka in Manica obenem.

Mati Pavlova se je obrnila v kot in dvignila predpasnik k očem. Manici so omahnile roke, glava se ji je sklonila.

»Pavla ni!« je rekla Manica. »Odšel je pred tednom dni.

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!

To je njegovo življenje!

»Torej tako kakor prej!« je dostavila Lenka.

»Natančno tako in še slabše. Saj ve tudi mati...«

»Da!« je pritrdila starka.

»Ali tu vendar ne boste stali! Stopite v stanovanje,« reče Manica. »In ta deček, to je vaš sin, kaj ne?«

»Moj Frice je to!« je odvrnila Lenka in gladila dečka po laseh. »Glej, Frice, to je gospa Manica, no, daj ji roko!«

Frice je pomolil Manici mehko, belo desnico. A Manica se je nagnila k njemu in mu božala lica: »Ti lepi, zlati Frice! — Vidiš, ko bi tudi mi imeli takega dečka, pa bi bilo morda drugače. A pri nas nimamo nikogar, ki bi nam bil v veselje.«

Deček je ostal pri starki v prodajalnici, onidve sta odšli v stanovanje.

»Povejte mi naravnost,« je začela Lenka, »kaj se je zgodilo s Francetom.«

»Naravnost in brez olajšavanja naj vam povem?«

»Da! Prosim. Zato sem prišla sem.«

»Izgubljen človek! Ničvredna žena, ki ga je ostavila, nebrižnost do gospodarstva, pijača in kvarte — to ga je ugonobilo. Tako so pravili ljudje,« je rekla Manica.

Vsaka beseda je bila kakor udarec, ki je padal na Lenko.

»Strašno, strašno!« je jeknila.

»Strašno, strašno!« je ponovila Manica, »tako moram vzklikati tudi jaz. Tudi moj Pavel je odšel. Ni je moči, nobene moči več, ki bi ga priklepala na dom. Kar zmisli se in gre. Z materjo delava za žive in mrtve, kar prisluživa, pobere Pavel in gre. Vrača se ves ubog in potr, trpljenje se začne iznova. Tako gre ves čas, odkar sva poročena. Prvega pol leta se je držal doma. Vsi so govorili, da se je Pavel popolnoma izpremenil. Blagrovali so me, ker sem ga rešila. A od dne do dne je prihajal nemirnejši in nestrpnejši, po vseh gostilnicah ga je bilo dovolj in potem je odšel. Vrnil se je ves potr in ubog in potem je zopet odšel. In to gre tako naprej in naprej. Vsak hip stojimo ob robu propada. Strah me je, ko se spomnim dneva, ki pride, ko nam odpove gospodar stanovanje, ko opešajo moči, ko bomo vrženi na cesto. Tega dneva se bojim zaradi vseh nas, najbolj zaradi matere, uboge starke. Oči so mi opešale od večnega šivanja, Pavel slabi vedno bolj, starka tarna in joka — bojim se najstrašnejšega.«

Manica ni mogla dalje. Jok ji je zaprl besedo.

Poslovili sta se. Lenki se je mudilo, ker jo Jože gotovo že pričakuje. In kaj naj še pozveduje? Zvedela je vse! Ali naj tolaži Manico, ali naj Manica tolaži njo? Tu je vsaka beseda odveč, tu ni nobene tolažbe.

Poslovili sta se presrčno in s solznimi očmi. Ko je bila Lenka že daleč iz hiše, se je ozrla nazaj. Na pragu je stala Manica in ji je zamahnila z roko v pozdrav, v slovo. Od nasprotne strani je prihajal Jože.

»Zamudil sem se dlje časa nego sem mislil,« je dejal. »Z novim gospodarjem sva se začela razgovarjati. Sam mi je začel pripovedovati, kako je prišlo do prodaje hiše. In tako sem zvedel vse.«

»Tudi jaz sem zvedela vse,« je rekla Lenka. »Sedaj prihajam od Pleščevih, kjer so mi vse povedali.

A tudi tam ni nič bolje. Tudi Pavel je odšel po svetu, in preti jim zdaj največje zlo, da bodo brez strehe in kruha.«

»Tako, tako!«

»Pride nesreča, in človek se je ne more ubraniti. Kakor val zapluska, ki pobere vse, kar se mu stavi na pot.«

»Vprašal sem moža,« je začel praviti Jože, »ali bi morda tudi on prodal hišo. Odgovoril mi je, da je ne proda za nobeno ceno, ker si ne more misliti ugodnejšega kraja nego ga ima ta hiša. Morebiti čez leta, ko si opomore in spozna, kako se mu uresničijo nadeje, a za sedaj je zaman vsak pomenek o kaki kupčiji.«

Jože je mignil z rameni: »Zato je zdaj rešitev nemogoča.«

»Potem nimava tu ničesar več iskati,« je rekla Lenka. »Ali pa si mu tudi povedal, kdo sva in čemu sva prišla semkaj?«

»Da, povedal sem mu zato, da bi ga morda s tem omehčal. A tudi to ni pomagalo.«

Ko so se vrnili v gostilnico, je vprašala Lenka gospodarja, ali ni videl nikjer v hiši take in take ženske podobe.

Dejal je, da je visela zgoraj v sobi taka in taka podoba. Ker je ni nihče hotel kupiti na dražbi, je ostala njemu. Ker pa nima tuji obraz zanj nobenega pomena, je spravil podobo na podstrešje, kjer je še zdaj.

»Ali mi prodaste to podobo?« ga je vprašala.

»Kaj bi vam jo prodajal! Dam vam jo zastonj, ako jo hočete,« je odvrnil mož.

»Prosim vas lepo. Če hočete, vam jo tudi drago plačam.«

»Ni treba! Samo potrpite, da vam jo prinesem.«

Gostilničar je stekel po stopnicah. Lenka in Frice sta čakala v veži, Jože je naravnaval voz za odhod.

Hrepeneče je čakala Lenka, da zagleda materino podobo. Ko je začula korake, ki so prihajali navzdol, ji je toplota obšla srce. Bliža se trenutek, ki ji pokaže materino lice. Pojavil se je na stopnicah gostilničar. Pred sabo je nesel podobo, vso pobledelo in zaprašeno.

Lenka je pokleknila na stopnico, razprostrla roke, kakor da kleči pred oltarjem.

»O, moja mati!« je vzkliknila.

Gostilničar je obstal. Z ruto je pobrisal prah s podobe. Lenko so gledale oči; gledale so proseče, ljubezni in trpljenja polno.

Podobo so zavili in jo položili na voz. Jože je poravnal račun, potem so sedli na koleselj, in konja sta potegnili.

Lenka se ni ozrla nazaj. Zanje ni bilo več rojstnega doma. Materino podobo je peljala s seboj.

XX.

Frice je zopet odšel v Zagreb. Bližala se je jesen. Ko so pospravili s polja in trtja, kar jim je obrodilo, ko so pripravili drva za zimo, je zavladala v Zavin-kovcih puščoba, hladna, neprijazna doba umiranja prirodnih sil.

Še žalostnejša puščoba, še hladnejša in neprijaznejša doba umiranja se je začela pri Pleščevih. Prihajal je dan, ki se ga je Manica najbolj bala, dan, ko opešajo moči, ko jim gospodar odpove stanovanje in ko bodo vrženi na cesto.

Pavla ni bilo nazaj. Potikal se je po svetu kot izgubljenec, zavrženec. Ko mu je zmanjkalo denarja, ki ga je s seboj vzel z doma, je poizkusil z delom zdaj tu in zdaj tam. A povsod so spoznali žganjarja, povsod so se ga zbali ter mu izplačali zaslužek. In Pavel je potoval dalje, in spremljevalka mu je bila njegova pesem:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Cloveška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!

S to pesmijo si je spotoma služil kruh, a do kruha mu ni bilo dosti. Pel je rajši za požirek žganja. To mu je poživilo kri, to mu je zgladilo grlo, da ni bil glas tako raskav in neprijeten.

Pozabil je na dom. Včasih se mu je zbudil nanj spomin. Spomnil se je žene in matere, a vrniti se ni hotel prej, dokler si ne izkoplje bogastva iz pekla, če je tam skrito in namenjeno njemu, dokler si ga ne nagrabi izmed zvezd, če pláva tamkaj njegovo raztopljeno zlato. In tako je hodil iz kraja v kraj. Ni potoval po ravni, gladki cesti; hodil je zadaj za hišami, ob gozdnih robovih, po zavetjih. Saj je smel hoditi povsod, ker je bil ves svet njegov. Kupil si je kitaro, ki mu je visela preko rame. Nanjo je brenkal, kadar je pel, da je bila pesem polnozvočna in blagoglasnejša. Ustavljaj se je po gostilnicah, kjer so popivali veseli ljudje. In lepše in popolnejše je bilo veselje, ko ga je dvignilo Pavlovo brenkanje. Od obilice vina in denarja je vedno odletelo tudi njemu toliko, da je bilo dovolj do prihodnje postaje. Nikjer ni ostajal dolgo, ker se mu je mudilo do njegovih zakladov v peklu in na nebu.

Ves svet je bil njegov. Sanje o bogastvu so zbujale v njem misel, da je enak kralju, ki potuje po svojih deželah. In kakor ima kralj krono na glavi in z zlatom obšito kraljevsko oblačilo, tako krije njemu zmršene lase širokokrajni klobuk, tako mu vise od rokavov in hlač resice. Saj je kralj v svojem kraljestvu!

Čul je praviti v mladih letih, ko je hodil v šolo, zgodbe o mogočnem rimskem cesarju. Neron mu je bilo ime, ako se še prav spominja. Tudi Neron je brenkal na strune, mogočni rimski cesar je brenkal na strune in prepeval pesmi, in ves svet je občudoval

njegovo umetnost. In glej, tako brenka na strune in prepeva svojo pesem tudi on, Pavel, kralj svojega kraljestva!

Manici in ubogi, stari materi pa se je bližal najstrašnejši dan. Starka je hodila vsa sključena in zgrbljena — ni več hodila, ker je niso več nosile noge. Samo drsala je še in se oprijemala z obema rokama. Peza življenja in trpljenja jo je popolnoma potrla, da je bila enaka človeku, ki je že umrl in so ga čudotvorne moči dvignile iz groba. Bilo je pričakovati, da izdihne vsak hip, a smrti le ni hotelo biti. Odrekle so ji vse moči, da ni mogla niti stola premakniti. Samo ustnice so se ji gibale, venomer so šepetale molitev za molitvijo. Njena duša je bila čista in nedolžna.

Manico so bolele oči, da ni mogla več šivati pri luči. Zastajalo je delo, zaslužka je bilo vedno manj. Njeno stanovanje je bilo kakor mrtvašnica, ki sta prebivala v nji dva živa mrliča. Ljudje so se ju ogibali; hodili so drugam, kjer so stanovali živi ljudje.

Hišni gospodar je pritiskal, da je treba obnoviti najemščino do tega in tega dne, sicer morata iz hiše, ker se mu jih ponuja deset, ki prevzamejo te prostore.

Jesenski mrzli vetrovi so pihali z gorá. Mrzlo je bilo Manici, da ni mogla šivati niti ob belem dnevu. Zeblo jo je v prste, da je vedno dihala vanje. A kaj je izdalo to, ko je hladno vreme premrazilo vse stene in vse prostore, da se je izgubila v njih toplota njene sape brez učinka in brez sledu.

V Manici je vse umrlo. Vse hrepenenje, vse pričakovanje, ves strah in vsa groza — vse, prav vse je zgrmelo nekam v prepad, nekam v neznane globočine. Tako hladno in prazno je bilo v njenih prsih kakor v njenem stanovanju. Niti Pavla si ni želela več. Ugasnilo je tudi to upanje, da se še kdaj vidita.

In če jo vržejo na cesto — kaj bo z materjo, z ubogo starko? Kam hoče z njo? Kdo se je usmili?

Vztrepetala bo v tem mrazu, sredi ceste ugasne kot uboga svečica, kadar jo objame moč hladnih vetrov.

Bližal se je najstrašnejši dan. Samo noč ga je še ločila od Manice. Ali se naj res tako ustraši tega dneva? Ali je ona kriva, da ji že trka na vrata?

Jezno je brila okolo hiše burja. V nji so se sukale prve snežinke. Skozi špranjasta okna je žvižgalo v stanovanje, da je bilo slišati, kakor da jo zlobna sila tira ven v mraz, v zimo.

Ah, samo nocoj bi še rada, da se usiplje iz peči prijetna toplota, da se ogrejeta ona in mati, preden ju poženo venkaj iz te mrtvašnice! Samo enkrat še, samo nocoj naj se pregrejejo otrpli udje! Samo nocoj še!

Manica je kupila za poslednje krajcarje pri sosedu naročaj drv. Mati je že legla v posteljo, ko je Manica zakurila peč. Veselo je zaprasketalo, mehka svetloba se je usipala skozi odprta vratca v mračno sobo. Ah, kako je to lepo in prijazno! Tako je bilo časih, ko je bil tudi Pavel doma, tako lepo je bilo — vse polno upanja in pričakovanja.

»Ali že spite, mati?« je vprašala Manica starko, ko je zaprla zunanja prodajalniška vrata.

»Saj ne morem spati, a trudna sem do smrti. O, Bog moj večni!« je tožila starka.

Tudi Manica se je odpravljala v posteljo.

»Manica,« jo je poklicala starka, »ali bi se bala umreti?«

»Zakaj bi se bala! Saj ne more biti nič hudega, ako umrje človek in gredo dobra dela z njim,« je odgovorila Manica.

»Kaj misliš, kje je Pavel?« je po daljšem molku vprašala mati.

»To ve sam Bog v nebesih.«

»Da, in pri njem se zopet snidemo, ako ne prej,« je rekla starka.

»A zdaj počivajte, mati! Jutri bo dovolj dela, zdaj je treba počitka!«

»Lahko noč, Manica!« je zaželela mati.

»Lahko noč! Bog nam pomagaj!« je odgovorila Manica.

* * *

Drugo jutro so se čudili ljudje, da so vrata v Pleščevo prodajalnico toliko časa zaprta.

Prišel je hišni gospodar, prišli so sosedje. Trkali so na vrata, trkali na okna, klicali in klicali, toda nič se ni gnilo. Ali sta Manica in starka odšli že ponoči?

Ker niso mogli nikogar sklicati, so siloma odprli vrata. Dušeč, zatohel zrak jim je zavel nasproti. Čakati so morali precej časa, da se je izčistilo.

»Kaj pomeni to?« so se izpraševali.

Ko so stopili v stanovanje, so dobili Manico in Marijo Pleščevo mrtvo.

* * *

Bila je huda zima. Sneg je škripal pod nogami, in ljudje so se zavijali v gorka oblačila.

Pavel se je naveličal kraljevanja. Strune na kitari so popokale, v srcu se je zbudila želja po domu. Zeblo ga je. Zavihal je ovratnik, roke je tiščal v žepih. Doma bo vse bolje, doma se ogreje in požiivi. Potem, če se mu bo hotelo, pojde zopet lahko z doma, da prepotuje svoje dežele. Nove strune si napne na kitaro, lepo se bo zopet glasila kraljeva pesem.

To pot še ni došel do svojih zakladov. Ali spomladi, ko je ves svet tako prijazen in vabljev, jih dobi gotovo. Sicer prepeva pesem o ubogem popotniku, a to pa le zategadelj, ker ni treba vedeti nikomur, kako so bogati on, Manica in mati.

Vrgli so ga na cesto, a Pavel se je dvignil in je zavladal v svojem kraljestvu.

Dospel je v rodno mesto. Srečavali so ga ljudje. Gledali so raztrganega, prezeblega prišleca, ki mu je mahala kitara na hrbtu.

»Pavel gre! Pavel se je vrnil!«

Pavel se je vrnil in zavil naravnost proti hiši, kjer je imel prodajalnico. Tako si je zaželel pozdrava Maničinega in materinega objema, da je pospešil korake.

»Kje je tvoje bogastvo, Pavel?« ga bosta izpraševali.

»Zdaj ga še ni, ali spomladi pride, spomladi pride gotovo!« jima odgovori.

Odprl je vrata in zaklical na ves glas:

»Manica, mati!«

Smehljajoče lice se mu je zresnilo; roka, ki jo je prožil v pozdrav, mu je omahnila, obšlo ga je nekaj mrzlejšega nego je zimski mraz; pred sabo je zagledal tuje ljudi.

»Kje je moja žena, kje je moja mati?« je vprašal z obupnim glasom.

»Ni ju več,« so odgovorili tuji ljudje.

»In kje sta? Povejte hitro!«

Molčali so tuji ljudje. Gledal jih je Pavel, a poznal ni nikogar. Temno mu je bilo pred očmi.

»Hitro povejte!« je zavpil še enkrat.

Tuji ljudje bi mu radi prizanesli, zato so molčali. Ali Pavel je hotel videti svoje ljudi, zato je zavpil iznova:

»Govorite, kje sta Manica in mati!«

»Na pokopališču!«

Pavel je odprl usta; strmel je nekaj časa pred se, potem je dvignil kazalec k čelu in dejal mirno: »Saj res! Kralji imajo tudi svoje grobove!«

To rekši, se je obrnil in odšel.

»Kralji imajo tudi svoje grobove!« je šepetal. Kitaro je snel z rame. Začel je prebirati s prsti; pel je do pokopališča:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma.

Obstal je med grobovi in se oziral okrog. Zagle-
dal je grobarja, ki je s kopačem sekal grob v zmrzlo
zemljo.

»He, mož, dobrotnik!« ga je poklical Pavel. »Ali
veste, da imajo tudi kralji svoje grobove?«

Grobarju se je zdelo čudno to vprašanje. Vendar
je odgovoril: »Vem, vem! Saj pravijo, da so pod mojo
lopato enaki vsi ljudje.«

»Dobro!« je dejal Pavel. »Ali me poznate? Jaz sem
kralj Pavel Plesec — ali pa rimski cesar Neron, kakor
vam dražje. In zdaj mi povejte, kje je grob moje žene,
takoimenovane Manice, in povejte mi tudi, kje je
grob moje matere. To vam ukazujem!«

Nemo je stopil grobar od svojega dela. Šel je na
zadnji konec pokopališča, tja, kamor so zakopavali
siromake. Pavel je stopal za njim. Ustavita se ob go-
mili, visoko nasipani s snegom. Nanjo pokaže grobar
s prstom in reče: »Tu je grob!«

Pavel začne po kitari prebirati s prsti. Nemirno
so gledale njegove oči; jok in smeh — oboje je bilo
v njih. Potem se mu je sklonila glava. Globoko mu
je padla na prsi. Žalostno se je glasila nad grobom
njegova pesem:

Nezvan, nevaobljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

Drugi del.

I.

Vmetliškem gradu je stanovala stara gospa. Bila je čestitljiva žena snežnobelih las, ki so se ji spuščali v kratkih kodrih po tilniku. Občevala ni z nikomur. Živela je sama zase, popolnoma ločeno od sveta kakor v samostanu. Po ves teden je ni bilo na izpregled. Bivala je v sobanah ali pa se izprehajala po vrtu, ki se je razprostiral okolo gradu. Steze, posute z belim peskom, so se vile med cvetičnimi gredami. V enem kotu je rasla skupina visokih smrek, v katerih senci je stala miza in okolo nje so bile pričvrščene klopi. Ob vročih popoldnevih je gospa najrajša sedela tu in čitala iz knjig.

H gradu je pripadalo veliko posestvo, katerega posamezni deli so ležali na raznih krajih okolo Metlike, tako proti Gorjancem, kakor tudi proti Kolpi. Oni del proti Gorjancem so tvorile njive, vinogradi in gozdovi, v tistem delu proti Kolpi pa so bili bogati travniki. Skrb, da je bilo vse v redu, je imel oskrbnik, ki je prebival ali v gradu ali pa na pristavi ob cesti na Hrvaško. Ta je moral vsak dan poročati gospé o stanju gospodarstva, on je bil edini, ki je občeval

redno z njo. Sicer so hodili v grad samo siromaki in berači, ki jim je bila grajska gospa dobrotnica in podpornica.

Med ljudi je hodila samo ob nedeljah. Vsako nedeljo zjutraj je šla k osmi maši. V cerkvi je sedla v svoj stol blizu velikega oltarja in pobožno prisostvovala svetemu opravilu. Po maši je počasi odhajala proti domu. Na tej poti so ji bili spremljevalci otroci, ki jim je delila bonbone in druge sladkarije. To je bilo tako v navadi, da se je ponavljalo leto in dan vsako nedeljo. Popoldan je moral zapreči kočijaž veliko grajsko kočijo z visoko vzbočenim, jermenastim peresjem. Vanjo je sedla gospa, in dva črna konja sta potegnila staro gospo z grajskega dvorišča.

Kočijaž ni smel voziti naglo. Konja sta morala stopati korakoma, ker se je gospa bala nesreče. Nekoč so se splašili konji in zavozili v cestni jarek, da bi se kmalu prevrnil voz in gospa z njim. Od tedaj ni marala hitre vožnje. Vozila se je do svojih posestev, ki jih je ogledovala z voza ali pa hodeč med njivami, travniki, trtami. Z njo se je moral voziti oskrbnik, ki ji je dajal pojasnila.

Proti mraku se je vrnila v grad, in potem je zopet ni bilo na dan teden dni.

Od kod je in katerega rodu, niso izpraševali in pozvedovali ljudje. Poznali so njeno enolično življenje, vedeli, da je dobra delavcu in siromaku, sumili, da je silno bogata — za drugo se niso menili.

Nekoč sta se pripeljala v grad tujec in tujka, mlad gospod in mlada gospa. Vsi trije so se vsak dan izprehajali po vrtu. Gospod in gospa sta vedno nekaj važnega pripovedovala graščakinji. Vsaj tako je bilo sklepati iz razvnetega govora in iz živahnega gibanja rok. Ob nedeljah so hodili zjutraj skupno k maši, popoldne so se skupno vozili na izprehod, sicer jih ni videl nihče po ves teden. To je trajalo skoro dva meseca.

»Kdo sta neki ta dva, ta tujec in ta tujka?« so se izpraševali ljudje.

A nihče ni vedel ničesar, tudi oskrbnik ne.

Potem se je pomirila radovednost.

Ko je zopet nekoč skoro po dvamesečnem bivanju tujcev prišel oskrbnik poročat h gospé, ga je vprašala: »Ali bi mi morda vedeli koga nasvetovati tu v mestu ali v okolici, ki bi hotel kupiti moj grad in moje posestvo?«

Oskrbnik je bil osupnjen ob tem vprašanju.

»Ali je vaše vprašanje resno, milostiva gospa?« je vprašal.

»Saj veste, da se nikoli ne šalim. Moje vprašanje je popolnoma resno!« je rekla odločno gospa.

»V tem hipu ne vem nikogar,« je dejal oskrbnik. Z roko si je gladil brado, kakor da razmišlja.

»Pač!« je izpregovoril, »čul sem govoriti, da bi rad kupil kako posestvo Jože Zavinsčak iz Zavinkovcev.«

»Tako, tako! Ali ima denar?«

»Da, ima ga! Podedoval ga je po očetu in priženil ga je tudi, a precej si ga je pridobil tudi sam,« je pojasnjeval oskrbnik.

»Najrajša bi pač, da pride na moje mesto domač človek. Zato vas prosim, da greste takoj jutri zjutraj do Zavinsčaka in ga vprašate, če ga je volja, kupiti mojo posest z gradom vred. Vse skupaj dam za petintridesettisoč goldinarjev, morda še za manj. Ako je s tem zadovoljen, naj se potruži k meni, da se domenimo in napravimo kupno pogodbo. Ako mi izposlujete to, vam dam lepo nagrado.«

»Dobro! Storim po vašem ukazu!«

Drugo jutro je oskrbnik osedlal konja in odjahal v Zavinkovce.

Jožeta je dobil pred hišo. Že oddaleč je zavihтел s klobukom in mu zaklical v pozdrav: »Dobro jutro, gospod graščak!«

»Dobro jutro, gospod minister!« je odzdravil Zaviniščak.

Oskrbnik je skočil s konja in ga privezal k ograji.

»Zakaj se norčujete iz mene?« ga je vprašal. »Jaz nisem minister in ne bom nikoli.«

»Norčujem se zato iz vas, ker se vi iz mene,« je odgovoril Jože, »jaz nisem graščak in ne bom nikoli. Vrnil sem vam le šilo za ognilo.«

»Graščak še niste, to je res!« je začel oskrbnik. »Ali ker prihajam v važnih zadevah, stopiva rajša v hišo.«

»Dobro, pa stopiva v hišo!«

Moža sta stopila v hišo in sedla v sobi za mizo.

»Da torej začnem,« je rekel oskrbnik, »graščak še niste, ali boste.«

»Kaj pravite?« se začudi Zaviniščak.

»Da govorim brez ovinkov: grajska gospa me je poslala do vas z vprašanjem, ako hočete kupiti njeno posestvo z gradom vred?«

»Kako ste rekli?« se je začudil Jože in nastavil roko za uho, kakor da ne sliši prav in razločno.

Oskrbnik se je zasmejal in ponovil s krepkejšim glasom:

»Grajska gospa, tista namreč, ki prebiva v metliškem gradu, mi je naročila, naj grem do vas in naj vas vprašam, ali bi ne hoteli kupiti njenega posestva in gradu. Ali ste zdaj razumeli?«

»Razumel sem že, toda — ali je posestvo in grad naprodaj?«

»Mora že biti,« je dejal oskrbnik, »sicer bi me gospa ne pošiljala semkaj.«

Zaviniščak je vstal s stola in hodil po sobi gorindol. Vihal si je brke in gledal v tla.

»Hm, hm, hm,« je mrmral pred se, »to je prišlo tako naglo, da sam ne vem, kaj vam naj odgovorim. Hm, hm, hm . . .«

Potem je stopil Jože do vrat, jih odprl in zaklical v vežo: »Lenka, Lenka!«

»Kaj je?« se je odzvala žena s prvega nadstropja.

»Pridi hitro dol! Hitro pridi, ker je važno in nujno!«

Zopet je nameril korake po sobi. Lenka je vstopila. Nista imela časa, da bi se pozdravila z oskrbnikom, tako hitro je začel Jože: »Čuj, Lenka, ta-le gospod je prišel sem k meni, poslan od grajske gospé, da bi . . . Kako je že? Povejte rajši sami! . . .«

Jože ni mogel govoriti od razburjenja. Zato je nadaljeval oskrbnik, obrnjen k Lenki: »Moja gospa me je poslala semkaj z vprašanjem, ako hoče vaš mož kupiti metliško graščino.«

Lenka je pogledala zdaj Jožeta, zdaj oskrbnika, potem je zakrnila z rokami in dejala z veselim glasom: »Jože, hvala Bogu, kupi, seveda kupi!«

»To ni kar tako, kakor da bi kupil škafo na semnju. Tu je treba premisleka in preudarka. Lahko je reči: kupi, a težko je veleči: plačaj! To je dvoje čisto različnih reči!« je trdil Jože. »Pred vsem pa bi bilo treba vedeti ceno.« Obrnil se je proti oskrbniku: »Ali kaj veste, koliko bi zahtevala gospa?«

Oskrbnik je odvrnil: »Gospa je rekla, da bi dala vse skupaj za petintridesettisoč goldinarjev, morda še ceneje. Gotovo bi dala ceneje, tako mislim, ako bi ji takoj na roko odšteli denar, da bi ne imela potem nobenih skrbi več. Šlo bi, mislim, tudi za tridesettisoč, in tega denarja vam je vredno, to vam rečem jaz, ki poznam grad in svet. Ako bi imel denar jaz, bi bilo vse moje, a ker ga nimam, bodite vi toliko pametni in sezite po sreči, ki se vam ponuja. Take prilike ne boste imeli nikoli več.«

»Čakajte, da premislim.«

»Premislite, a ne odlašajte dolgo. Iz odločnosti, ki mi je z njo dala gospa to povelje, sklepam, da bi rada kmalu uravnala to zadevo. Ako se torej kmalu

ne odločite vi, bo treba pozvedeti za drugega kupca. Če se premislite in sklenete kupiti, potem se zglasite v gradu, da se o vsem natančno domenite. Kakor rečeno: jaz na vašem mestu ne bi pomišljal niti trenutka, ampak bi kupil in tako svoj kapital naložil najplodonosnejše.«

»Pojdite torej in povejte gospe,« je rekel Zavinsčak, »da se zglasim pri nji jutri ali najpozneje pojutrišnjem. Takrat ji povem, kak je moj sklep.«

Oskrbnik se je poslovil in odjahal izpred hiše.

Ni bilo treba dolgega premišljanja. Lenka je prigovarjala možu, naj kupi graščino. S tem jo osvobodi bivanja v Zavinkovcih, s tem napravi sebe za upoštevane ga gospoda, s tem zagotovi Fricetu sijajno bodočnost, s tem pripravi vsem skupaj in vsakemu posebe tako življenje, kakršnega so pogrešali doslej. Odločitev ni težka tudi zategadelj, ker ima Jože toliko sredstev, da lahko odšteje denar takoj, da se bo torej po oskrbnikovih besedah kupna cena tudi primerno in izdatno znižala.

»Bodi po tvoji volji, a mater moram vendarle tudi vprašati za svet,« je rekel Jože.

Ko je povedal Jože materi, kaj namerava storiti, se je starka začudila in majala z glavo.

»Tvoja glava — tvoj svet,« je rekla, »a ko bi hotel poslušati mene, bi opustil to misel. Zdaj si trden gospodar; vse, kar imaš, je tvoje, ni ti treba gledati v negotovo bodočnost. Vzrastel si na kmetih, navajen si temu in takemu življenju; potem se boš moral pogospoditi. Nove razmere bodo hotele novih običajev, drugačnega življenja. Sicer pa stori, kakor ti kaže. Če je to ženina odločna volja, se ne oziraj name, ampak zadovolji njo, da ne bo v hiši večnega jadikovanja. Name pa ne računaj. Prebila sem vso dobo tukaj in tukaj si tudi želim zatisniti oči. Iz te sobe ne grem prej, preden me ne poneso.«

Jože je povedal Lenki, kaj je čul od matere.

»Mislila sem si,« je rekla žena, »da bo govorila tako. Saj je mati. Toliko preudarka pa imam tudi jaz, da vem, da se nam ni ničesar bati. Take prilike ne boste imeli nikoli več, je dejal oskrbnik. Ta izjava moža, ki pozna grajski svet, je vredna vsega uvaževanja. In naposled, ako hočeš imeti mene še nekaj časa in ako mi privoščiš vsaj nekoliko resničnega in pravega življenja, to tudi storiš. Saj me vidiš, kakšna sem. Bledim in sušim se vidno.«

»Saj ni tako hudo,« ji seže Jože v besedo.

»Dobro vem, kako je! Pa saj ni to nič čudnega. Kateri ženski bi vse to, kar sem prebila jaz, ne pustilo vidnih znakov? Morala bi biti iz železa in namesto srca bi morala imeti kamen v prsih.«

In tako je bilo odločeno.

Drugi dan je odšel Zavuščak v grad. Dolgo časa se je razgovarjal z grajko gospo in s tujim gospodom. Naposled so se domenili in si segli v roke. Spremljali so Zavuščaka iz sobe v sobe, iz gradu na vrt, potem v kleti, hleve in na podstrešje. Drugega posestva mu ni bilo treba ogledovati, ker ga je dobro poznal. Opozarjal ga je nanj že njegov oče, ogledal ga je dostikrat že sam, ko ga je mimo vodila pot. S tujim gospodom sta odšla k notarju, potem k sodišču — in tako je postal Jože Zavuščak lastnik gradu in velikega posestva.

Ta novica se je bliskoma raznesla po mestu. Ljudje so ugibali, sodili, računali. Oglašala so se razna mnenja, ugodna in neugodna za novega graščaka. Vse meščanstvo se je razdelilo v dva dela: eni so bili za Zavuščaka, ki bo zdaj, ko se preseli v mesto, tudi vplival na vse življenje; drugi so bili proti njemu, ker gleda previsoko, ker se oprijemlje stvari, ki niso zanj. Ti so sodili, da je vsemu temu kriva pravzaprav njegova žena, ki ji je bilo življenje v Zavinkovcih prekmetiško, in ki bo zdaj gotovo hotela veljati za prvo gospo ter bo tako zapostavljala stare

in čestitljive, doslej spoštovane in cenjene meščanske rodovine.

Enak vtisk je napravila ta novica tudi v Zavinkovcih.

»Ošabnost pojde v svoje gnezdo,« so govorili eni.

»Kdor visoko leta, nizko obsedi,« so trdili drugi.

»Komur ni mar domačega krova, onemu tešejo rakev,« so prorokovali tretji.

Bili so to oni, ki so dolgovali Zavinščaku in ki so se bali, da jih bo pritiskal zdaj še bolj. Oni pa, ki so bili Jožetu prijatelji, so bili ponosni nato, da se je domač, kmetiški človek pospel tako visoko, da lahko zamenja tesnobo kmetiške hiše s prostornostjo gosposkega gradu.

Takoj potem, ko je bilo kupno pismo sklenjeno in podpisano, ko je odštel Jože Zavinščak grajski gospé tridesettisoč goldinarjev, se je izselila grajska gospoda, in stari grad je čakal, da sprejme novega gospodarja.

II.

Jože ni mogel pregovoriti matere, da bi se preselila z njim iz Zavinkovcev. Ostala je na domu, ki mu je vladala dolgo vrsto let, kjer hoče tudi pričakovati zadnje ure. Kako se naj bi starka privadila popolnoma drugačnemu življenju? Ostala je doma in žalostna je bila. Težko ji je bilo, da je storil sin ta korak. Kaj bi rekel šele oče, ko bi vedel, da je izdal Jože toliko denarja in stopil iz gotovosti v negotovost?

Lenka se je poživila in radovala, ko si je urejala novo stanovanje. Vendar se ji je izpolnila želja, da se izseli iz Zavinkovcev, se reši iz osamelosti in začne živeti novo življenje. Vse je bilo pozabljeno, kar je prebila doslej. Novi upi so zaživeli. Vsa njena skrb bo odslej posvečena Fricetu, da mu zagotovita oče in mati srečno bodočnost.

Skrb nad domom v Zavinkovcih je prepustil Jože materi. Oskrbnik se je nastanil v pristavi ob Kolpi.

V sobi v gradu, ki jo je Lenka priredila najlepše, je visela podoba njene matere. Zdelo se je, da gledajo zdaj njene oči veselejše in mirnejše. Vse okolo nje je bilo lepo in novo.

Ob potoku, ki je žuborel zadaj za gradom in namakal Zaviniščakove travnike, je postavil Jože mlin in žago. Mlel je žito svojega polja in žagal debela iz svojih gozdov — moko in deske so prodajali ob sedmih dneh na trgu njegovi uslužbenci. Tako si je odprl nov vir dohodkov.

Vrata v njegov grad so bila odprta ostali metliški gospodi — uradnikom in imovitejšim meščanom. Lenka jih je vabila na pojedine; ljudje so se ji klanjali in jo povzdigavali z laskavimi besedami. Vse polno vselega življenja je bilo pozimi v sobanah, poleti na vrtu. Smreke so dajale prijetno senco, lepi so bili izprehodi po belih stezah, ki so se vile in krožile med pisanimi cvetičnimi grmi. Komur je izmed Zaviniščakovih prijateljev zmanjkalo denarja, se je zatekel k njemu, ki mu ga je posodil na visoke obresti. Zgodilo se je, da je na ta način vedno raslo število tistih, ki so bili zavisni od Zaviniščaka, a dvigala sta se obenem tudi ugled in veljava novega graščaka. Omehkužil se je, zato mu je prijalo laskanje in poklanjanje in poveličevanje njegovih vrlin in zmožnosti. Zato je tudi namenoma iskal prilike, da so mu ljudje delali poklone. Začel je praviti o skromnosti svojega rojstva, in laskači so slavili njegovo vztrajnost in možato odločnost, ki sta ga dvignili od preprostega kmeta in kupca na tako ugledno, v mestu in daleč okrog najuglednejše mesto.

Začel je stopati ponosno in samozavestno. Lenka je bila visoka gospa. Kaj so bile proti nji druge gospe, kaj šele navadne meščanke?

Nič več se ni vozila v koleslju. Ta je bil na razpolago oskrbniku, da ga je rabil, ako se je vozil v gospodovem imenu po kupčijah. Imel je lepo in

bogato službo. Bil je izvežban v svoji stroki še izza dobe, ko je služil prejšnji gospodinji, zato si je pridobil zaupanje Zaviniščakovo. To zaupanje je pa bilo tudi vzrok, da ni mislil samo na gospodarja, ampak tudi nase, na svoj žep. Kjer je vsega dovolj — imetja in časti — lahko odpade kaj tudi njemu, ki je v službi tako ugledne in bogate hiše. In tako je rasla tudi njegova moč. Ozračje, ki se je gibal v njem, je utrjalo v njem vero v lastno veljavo. Zato se je začel prištevati med gospodo, zato je bil proti delavcem trši in odurnejši. Tudi k njemu so se zatekali ljudje, ako so česa rabili z graščinskega posestva. Ako ni bila zahteva prevelika, jo je uredil sam brez gospodarjeve vednosti. Zaradi kake uboge smreke, zaradi par vreč pšenične moke, zaradi nekoliko desák se mu ni zdelo vredno, da bi nadlegoval svojo gospodo. Uredil je vse te in take malenkosti sam in ravnal pri tem tako, kakor da je vse njegova last. Če je bilo kaj večjega, so se ljudje priporočali zopet njemu, da je zadevo izposloval pri gospodu. Vsak človek, posebno če ni bil že po zunanosti gosposki in olikan, vendar ni mogel in smel kar tako pred grajsko gospodo. Bilo je torej treba oskrbnikovega posredovanja, a pred vsem je bilo treba njegove naklonjenosti, ki je bila naprodaj za denar.

Lenka se je vozila v grajski kočiji, v oni z visoko vzbočenim, jermenastim peresjem. Kadar se ji je zazdelo, je moral kočijaž zapreči voz. A ni smel sesti nanj v navadni, delavni obleki; obleči se je moral v črno sukno s svetlimi gumbi, saj je vozil svojo gospo, ki ni poznala delavnika. Ob slabem vremenu se je vozila ob nedeljah tudi k maši. Izpočetka se je zdelo ljudem čudno, da ne more gospa Lenka Zaviniščakova prehoditi peš niti tistih sto korakov od gradu do cerkve. A naposled so se temu privadili: gospoda ima lahko svoje običaje. Če bi hotela, bi se dala lahko tudi nositi v cerkev, zakaj bi se ne vozila!

Toda Lenka se ni prevažala samo zaradi lepšega, ampak včasih je čutila takšno trudnost v nogah, da ji je bila vsaka pot prenaporna.

Bili so posebni časi, ko je zakipelo v gradu posebno veselje. Tako je bilo običajno ob gospodovem in gospejinem godu.

Dopoldne so prihajali čestitat. Prihajali so vsi od mestnega sodnika in župana tja do grajskega oskrbnika, gospodje in gospe.

Medtem so pripravljali v veliki sobani nad glavnim vhodom obed. Dolga miza je bila pogrnjena z belim prtom, in svetla namizna oprava je bila razpostavljena okrog. V visokih vazah je dehtelo grajsko cvetje.

Ko je veliki zvon odzvonil poldne, se je začela gospoda zbirati.

Prišla je Lenka in sedla na gorenji konec. Potem so posedli povabljeni, Jože Lenki nasproti. Donašali so jedila v velikih posodah, rožljali so noži in vilice. Od ene jedi do druge so se komaj malo oddahnili.

Gospodar je vstal in je dvignil prvo čašo na zdravje milim gostom in prijateljem.

»Napravili ste mi mnogo veselja,« je govoril, »da ste prišli počastit moje skromno domovanje.«

Namenoma je govoril o skromnem domovanju, zakaj vedel je dobro, da zbudi s temi besedami ugovor.

In res! Komaj je omenil skromnost svojega domovanja, že se je oglasila gospoda.

»No, no! . . . Nikar se ne ponižuj! . . . No, no! . . . Blagor mu, kdor lahko govori o taki skromnosti!«

Jože je čakal in gledal, kako so se v poklonih nagibale glave proti njemu in proti Lenki.

»Prosim, prosim! Jaz že vem, kako je! Glavno je pač, da ste prišli in meni in ženi napravili toliko veselja. Pozdravljam vas in vas prosim, da se zabavate poleg volje in prav podomače in brez vsakih

ozirov okušate, kar vam ponuja moja kuhinja in moja klet. Seveda, pred leti, ko smo še živetarili v Zavinkovcih, nisem niti sanjal, da mi bo kdaj mogoče pozdravljati tako odlično gospodo v svojih sobanah. Toda razmere so se zasukale tako, da mi je danes to mogoče. Zato je pa moje veselje tudi toliko večje, in zato bodi tudi vaša dobra volja primerna temu mojemu veselju. Dvigam čašo na vaše zdravje!»

Gospoda se je dvignila s sedežev, zazveneli so kozarci. Nekaj povablencev se je nabralo okolo Jožeta, drugi so silili k Lenki, da je mogel vsak trčiti zdaj z njim, pozneje z njo. Poklone so spremljale laskave besede, neodkritosrčna hvala. Šum se je poлегel šele tedaj, ko je potrkal mestni sodnik z nožem ob kozarec ter dal s tem znamenje, da želi govoriti.

ln vstal je sodnik. V dolgi, črni suknji, v visokem, belem ovratniku je stal na svojem prostoru, se odkašljal in sukal čašo med prsti, kakor da bogve koliko razmišlja, kaj naj odgovori na prejšnje pozdravne besede. A to razmišljanje je bilo le navidezno, ker je bil govor skrbno sestavljen in vsako leto, ob vsaki priliki eden in isti.

Ozrl se je gospod sodnik in pogledal, je li že vse pripravljeno na slovesni trenutek. ln ko je videl, da so vsi obrazi resni, da gledajo oči z napeto pozornostjo, je doznal, da je dospela prilika, ko se naj ogласe njegove besede.

»Gospoda moja!« je začel in se poklonil najprej Lenki in potem Jožetu. ln takisto so se nagnile vse glave, kamor jim je govornik pokazal pot.

»Naša dolžnost je, da izrečemo visokocenjenima gostiteljema najlepšo zahvalo za prijaznost in gostoljubnost!«

»Dobro, dobro!« je pritrjalo omizje.

Jože je napravil z roko znamenje, češ, saj tega ni treba.

»Vem!« je nadaljeval slavnostni govornik, »blagim srcem ni treba glasne zahvale. A moje besede naj samo tolmačijo tisto vdanost in tisto spoštovanje, ki nagiblje naša srca k cenjeni rodovini Zaviniščakovi!«

»Res je!« je vzkliknilo omizje.

»Ta vdanost in to spoštovanje, ki sta nam tako-rekoč prešli v meso in kri, me silita zdaj, da se s to čašo rujnega vinca bližam vam, milostna gospa!«

Vsa gospoda je vstala in dvignila čaše.

»Bližam se vam, milostna gospa,« je nadaljeval govornik, »kakor se bliža sluga svoji gospodarici, a vas, čestita gospoda, pozivljam, da se približate z menoj tej zvezdi našega omizja in da ji zakličete z mano vred: Bog jo poživi še mnogo, mnogo let nam vsem v največjo radost!«

In potem je zazvenelo po sobani v glasnih in navdušenih klicih. Potem so nanosili na mizo novih jedil, in močna vina so razžarjala lica.

Približal se je popoldan, in veseli družbi je postalo vroče. Zrak je bil dušič in soparen. Gospa Lenka je povabila goste, naj se potrudijo na vrt, kjer se izzračijo. Pod smrekami jih je čakala pogrnjena miza. Nekateri so posedli po klopeh, drugi so se razšli po vrtu. Glasno govorjenje in vesel smeh sta se razlegala ob gradu. Zdajnzdaj so se združila grla v kričečo popevko, ki jo je bilo slišati daleč dol v mesto, da so govorili vsi ljudje: »Danes piruje grad!«

»Kmet je osedlal konja in zdaj dirja nekam naprej!« so govorili drugi.

»Naj bi nam rajši prizanašal, kadar mu odštavamo obresti,« so menili tisti, ki so bili Zaviniščaku dolžni, »to bi mu bilo v čast. Kaj imamo od tega, da napaja sito gospodo?« S srdom so se obračali h gradu, od jeze so stiskali pesti.

Zmračilo se je, in grajska okna so se zasvetila. Na mizi je stala pripravljena večerja. A gospodi ni bilo več mnogo do jedi, samo žejalo jo je še. In tako

se je gostovanje završevalo ob pijači. Vstajali so govorniki. V brezjedrnih, puhlih besedah so slavili vrline Jožeta in Lenke. V papir so zavijali ostanke jedi; govorili so glasno in brezmiselno, preminjali sedeže, poizkušali peti zborna in posamez. Nerodna roka se je naslonila na mizo, kozarec se je prevrnil, vino je kapljalo na tla.

»Oprostite, oprostite!« se je izgovarjal neokretni gost.

»Ah, kaj! Kozarec vina sem ali tam,« je odvrnil Jože. In prevrgel je sam čašo, da se je izteklo vino po mizi in se razlezlo v dolgo mokro liso po belem prtju. Kaj mu hoče uboga kupa vina!

Gostje so se razhajali v negotovih, omahljivih korakih. Stiskali so si roke in blebetali nejasne besede kakor otroci, ki še ne znajo govoriti. Namizno posodje in orodje je stalo po mizi v neredu. Stoli so bili razstavljeni po vsi sobi. Dišalo je po razlitem vinu in tobaku.

Drugi dan so pozno vstajali ljudje. Bili so pusti in dolgočasni, ni se jim ljubilo delati, žejalo jih je. Razmišljali so, je li kdo napravil kako neumnost, rekel kako nerodno besedo, zapel neprimerno pesem, da bi se ne zameril in da bi ga ne prezrli ob drugi slični priliki. Iskali so drug drugega, govorili o pojedin, o množini izpitega vina in se zatekali v gostilnice, da si preženo žejo, puščobo in dolgočasnost.

»Tako so ljudje različni na tem božjem svetu!« so modrovali. »Enim ni nič gabnejšega nego laskanje, a Zavinsčakovim ne prija nobena stvar tako kakor sladka beseda! No, s tako ceno je lahko kupovati gostije! Briga me, če se mu desetkrat zlažem v lice, da se le enkrat dosita najem in napijem.«

Lenki je bilo po gostovanju še posebno neprijetno. Bolela jo je glava in peklo jo je v prsih. Odpeljala se je z Jožetom v Zavinkovce ali pa kam na

Hrvaško. Posli so doma použivali ostanke, oskrbnik je imel dovolj prilike, da je delal zase.

Večkrat je odpotovala Lenka tudi za dlje časa. Odšla je v toplice ali pa v Zagreb, kjer se je pripravljala Frice za vojaški stan. Starši mu niso mogli izbiti iz glave misli, da mora biti oficir. Oče ga je hotel dati v šole, da se izučijo za večšega gospodarja, tudi mati je bila izpočetka za to. A sinova trma je zmagala materino voljo, in mati je pridobila očeta, da je privolil v to. Tako je zmagal sin.

Saj je tudi res: čemu se bi ubijal na posestvu, ko bo lahko živel prijetno življenje mladega častnika. Kako lepo mu pristoja že zdaj vojaška uniforma, in kako se bodo ozirali za njim šele potem, ko bo nosil dolgo, svetlo sabljo in zveneče ostroge! Lahko mu bo dobiti bogato nevesto, ker bo sam bogat. Grad bo imel za to, da se odpočije, kadar mu bo dovolj veselega življenja.

III.

Hišo — ali kakor jo je sam imenoval — bajto Ilije Preliča je kupil pred njegovim odhodom v Ameriko njegov sosed z denarjem, ki mu ga je posodil Jože Zaviniščak. Bil je to harmonikar Marko, vaški godec, vesel človek, ki je menil, da si z mehom prigode cekine, da mu bo kmalu mogoče izplačati Zaviniščaka in da bo potem svoj gospodar pod svojo streho.

A to ni šlo tako lahko, kakor si je mislil godec Marko. Preveč je mislil na godbo in premalo na dom, zato je bil dolžan Zaviniščaku vedno več, namesto da bi mu bil vedno manj.

Hodil je od semnja do semnja, od proščenja do proščenja. Spremljala ga je žena, ki je bila vesela in živahna in ki je znala lepo peti in plesati. Potezal je Marko klobuk na oči, da ni videl, kaj se godi okolo njega, vlekel harmoniko, da je piskalo iz nje polno veselih in poskočnih glasov. Žena je popevala in

nagovarjala ljudi k plesu. Čimbolj se razvije veselje, temveč bo zaslužka. In bilo je dosti vina, dosti mesa in tudi nekaj denarja. A z dobrim vinom in mesom je prišla tudi razvada, da ni bil več dober domač črni kruh. Denarnega zaslužka pa tudi ni bilo toliko, da bi ga bilo dovolj za dobro življenje in za Zaviniščakove obresti.

Prostor okolo hišice godca Marka je ostajal izvečine neobdelan. Nekoliko krompirja je raslo tam, sicer je ležala naokrog pohojena trava. Petero njegovih otrok se je preganjalo okrog hiše in so pasli suho kozo, edino žival pri hiši. Mati in oče — nihče se ni dosti menil za deco; koza jo je imela še najrajša. Ko sta šla Marko in žena z doma s harmoniko in s prazno torbo, so ostali otroci sami brez kruha in nadzorstva. Kar je bilo kozjega mleka, so ga posrebal sproti, kruha so šli prosit od hiše do hiše. Tudi jemali so, če se je dalo kje kaj vzeti.

»Čakajte, ko pride stric iz Amerike, stric Ilija!« jih je večkrat tolažila mati, ko se je vrnila in ko so ji tožili otroci, kako so bili lačni. »Ko se vrne stric Ilija — ej, takrat bo veselo in lepo!«

A strica Ilije ni hotelo biti. Markova žena je včasih dobila pismo iz Amerike in tudi kak dolar je bil v njem. A kaj hoče to! To je bilo komaj za nekaj obleke.

Oskrbnik je tožil Zaviniščaku, da ni dobiti od Marka nobenega denarja. Izterjevanje manjših dolgov je namreč Zaviniščak poverjal oskrbniku.

»Iztirajte ga izpod strehe, če neče plačati!« je velel Zaviniščak.

Oskrbnik je pritiskal in pretil, a kako naj da Marko, če nima nič.

In tako se je zgodilo, da je prišel oskrbnik s pasjim bičem in iztiral Marka in ženo in otroke iz hiše. Pred nosom je zaklenil duri, in Marko in nje-

gova družina so bili brez strehe. Kar je bilo prej Preličevo, je bilo zdaj Zaviniščakovo.

»Zapalim mu Zavinkovce in grad!« se je grozil Marko.

In ko je zvedel oskrbnik, kako se je grozil, ga je pozval predse in mu zapretil, da ga naznani gospodu, ki ga bo dal zapreti, da bo vedel, kaj se pravi groziti z ognjem.

Marko se je bal zavora. Vajen je bil zlate svobode. Po semnjih in proščenjih jo je užival, in nič več bi mu ne pela harmonika, ako bi ga vtaknili pod ključ. Bal se je zavora kot smrti.

»Ako ne izpolniš moje volje, te naznanim. Potem ti že dabo priliko, da se izpokoriš za grozeče besede!« mu je dejal oskrbnik.

»Vse vam storim, samo ne zapirajte me!« se je vdal Marko.

Oskrbnik je pa govoril tako z Zaviniščakovo vednostjo. Javil mu je takoj, ko je zvedel za Markovo grožnjo.

»Tega gotovo ne stori,« je rekel Zaviniščak, »to so samo besede.«

»Vem, ali vendar mu je treba malo strahu. In to storimo tako, da mu zapretime z zaporom, ako ne gre za majhne denarje služiti k nam,« je svetoval oskrbnik. »V mlinu rabim hlapca, na pristavi deklo, v Zavinkovcih je treba pastirja. Čemu bi kradli Markovi brez posla Bogu čas? Njega vtaknemo v mlin, njo na pristavo, otroci naj pasejo na Zavinkovcih. Vse za majhne denarje, za vsako ceno. Tako razženemo to cigansko svojat in pridobimo sebi potrebnih delavnih rok.«

»Dobro, dobro! Le ukrenite po svoje!«

Zato je lahko zahteval oskrbnik, naj se Marko ukloni njegovi volji.

»Ako mi ne storiš, kar ukažem, grem k sodnji. Potem ti tamkaj zagodejo, da ne pozabiš nikoli te muzike!« je pretil oskrbnik.

»Saj storim vse, kar hočete, samo ne jemljite mi svobode!«

»Ti mi greš v mlin, kjer rabimo hlapca. Žena naj se oglasi takoj jutri na pristavi. Treba nam je dekle. Enega otroka vzameš lahko s seboj, da bo pospravljajl trske in žagovino, druge pustimo v Zavinkovcih, kjer je treba pastirjev. Ali pa vzamemo najstarejšega v grad, da bo pomagal pri konjih. Samo na pristavi ne rabimo nikogar razen žene. Za plačo boš jedel zastonj. Saj drugega ne zaslužiš, cigan leni, umazani! Boga zahvali, da te ne damo obesiti, požigalec, in zahvali mene, da ti še ne odrečem kruha za tvoje lopovstvo!«

»E — da bo le kruha!« je vzkliknil Marko.

Grajski kruh — o, to je dobrotal!

»In pa — e, kako bi rekel!« popraskal se je za ušesi, »no, ali bi smel vzeti harmoniko s seboj, da si časih zagodem, kadar bo mrak ali kadar bo žaga stala?«

»Le si godi, ali glej, da ne bo trpelo delo!« je milostno dovolil oskrbnik.

Marko, veseli godec, je bil uklenjen v težko delo. Žena njegova, vesela pevka in plesalka, je trpela na pristavi pod sirovostjo oskrbnikove volje. Otrokom je bila ugrabljena prostost. Vse je krotil in vladal oskrbnikov bič, ki si je zaslužnil uboge ljudi. Navidezno so se vdali v usodo, naskrivoma so stiskali pesti. Dasi jim je bilo zabranjeno občevanje z drugimi ljudmi, so vendarle časih prihajali z njimi v dotiko. Tako se je razvedelo, kako se godi ljudem v Zaviniščakovi službi. Kakor je vladalo na eni strani do graščaka prihlinjeno spoštovanje, tako se je med preprostejšim ljudstvom širilo sovraštvo do grajske gospode. Saj so bili vsi mnenja, da se nič ne godi brez Zaviniščakove vednosti.

»Pa zakaj si ne kupiš obleke, Marko, da si tako raztrgan in razcapan?« ga je vprašal nekoč Zaviniščak, ko je prišel pogledat na žago.

Široko je odprl Marko oči, zakaj čudno se mu je zdelo gospodovo vprašanje.

»S čim si naj kupim?« je vprašal.

»S čim? Kam pa devlješ zaslužek? Gotovo vse sproti zapiješ!« je dejal jezo Zaviniščak.

Še čudnejše se je zdelo Marku, ko je slišal Zaviniščaka tako govoriti.

»Zaslužek?« je ponovil, »ali smem vprašati: kak zaslužek?«

»Kak zaslužek? Kako pa to govoriš! Tisti zaslužek, ki ti ga izplača oskrbnik vsako nedeljo. Ali morda to ni zaslužek? Ali me hočeš sramotiti? Za tako lahko delo toliko denarja — in to se ti ne zdi zaslužek? Ljudje niso nikoli dovolj siti!« se je jezil Zaviniščak.

Ta jeza se je zdela Marku popolnoma neopravičena.

»Saj ne dobivam nobenega zaslužka, nobenega denarja, ker smo se domenili samo za hrano,« je dejal Marko.

»Tako?« se je začudil Zaviniščak, »nobenega zaslužka? Tako, tako! No, saj res! . . .«

Jezen je odšel z žage. Popoldne je poklical oskrbnika k sebi in ga vprašal trdo in odločno: »Kam gre oni denar, ki vam ga izplačujem vsako soboto zvečer za Marka in njegove ljudi?«

Oskrbnik si je mislil, da mora enkrat priti do takega vprašanja, zato je bil že pripravljen na odgovor.

»To je popolnoma enostavno,« je odgovoril mirno in prepričevalno. »Markov posel je bil prej tak, da se je navadil pijače in lenobe. To je resnica.«

»Da, to je res!« je pritrdil Zaviniščak, »a kam gre tisti denar? To hočem vedeti!«

»In mislil sem si,« je zopet začel oskrbnik mirno in prepričevalno, »da ne sme videti Marko denarja. Zanimarjal bi delo in zapravljajal denar. Zato sem

misllil, da je zanj in njegove ljudi boljše, ako hranim njihov zaslužek in jim ga ne dajem na roke. Kadar pridejo stara leta, da opešata Marko in žena, jima bo dobro služilo, kar jima zdaj hranim.«

»Ali je to resnica?« je vprašal Zavinsčak in gledal oskrbniku v oči.

Ta jih ni povedil. Oko je gledalo v oko.

»Kak pomen naj bi sicer to imelo,« vpraša oskrbnik, »da bi hranil tuji denar, če bi ga ne hranil tujim ljudem za podporo na stare dni? Meni se zdi to pametno in koristno. Ako pa zahtevate, da izplačam prihranek, storim to takoj, in vam ne bo potem več treba izplačevati tedenskega zaslužka.«

»Zakaj ne?«

»No, zato ne, ker bo začel Marko staro življenje. In kolikor časa bo še kaj okroglega pod palcem, toliko časa bo počivala žaga, ker bo Marko pil in muziciral. O tem sem trdno preverjen. Dokler so vratca v kletko zaprta, je ptiček krotak in prijazen; ako odprete vratca — frrr! — vam izleti, in kletka ostane prazna. In tako je z Markom in tako bi bilo z njim, ako dobi denar v roke. Toda — kakor ukažete, tako storim.«

Zavinsčak ni imel vzroka, da bi dvomil nad resničnostjo oskrbnikove izpovedi. Govoril je mirno in prepričevalno in gledal mu je v oči.

»Verjamem vam,« mu je dejal, »le delajte še nadalje tako!«

Oskrbnik se je poklonil in odšel.

Jezno je stopal proti mlinu. Škripal je z zobmi in s pasjim bičem, ki ga je vedno nosil s seboj, je mahal po zraku kakor da se vadi, kako bi udaril sigurnejše in jačje.

In tako je zamahnil z bičem tudi tedaj, ko je stopil do Marka.

Ta je čepel pri žagi, ki se je zajedela s širokimi, ostrimi zobmi v zdrav, bel les. Spodaj je šumela

voda, in žaga je rezala z glasnim šumom, da ni čul Marko, ko so se mu približali koraki. Kakor bi ga kdo nenadoma zdramil iz sanj, tako je skočil pokonci, ko mu je bič zažvižgal po plečih. Z roko je segel brž na hrbet, da si je pogladil pekočo bolečino.

»Hudič!« je zaklel oskrbnik in iznova dvignil bič.

Marku so zagorele oči. Segel je po zagozdi, ki jo je pravkar zabil v zevajočo zarezo, a zagozda je tičala pregloboko med lesom, da je ni mogel izrvati. Oči so mu švignile tja do brušene sekire, ki je ležala na tleh. A nanjo je stopil oskrbnik takoj, ko je videl, kaj namerava Marko, veseli godec.

»Kaj pa hočeš, pes?!« je zakričal oskrbnik z glasom, ki je bil močnejši od šumenja vode, jačji od ropotanja žage, »kaj bi pa rad, pes?« je zavpil še enkrat. In bič je zažvižgal po roki, ki se je iztegnila po zagozdi, ki si je želela sekire, in ovil se je okolo roke kakor kača in prerezal je kožo, od solnca opaljeno, od dela nagubano, in dolga krvava črta se je prikazala na nji.

Marku so se dvigale prsi, kakor da gori pod njimi ognjenik. Sline so se mu pojavile na ustnih, zaškrtal je z zobmi in planil na oskrbnika.

Toda njegova močna in izpočita desnica ga je stisnila za vrat s tako silo, da se je sesedel na kolena. Lovil je Marko, veseli harmonikar, sapo, široko so mu gledale oči. Oskrbnikov bič mu je žvižgal po hrbtu, da se je Marko zvijal pod njim.

»To imaš zdaj, pes, pes, žival!« je besnel sirovina.

In prav kakor pes se je prihuljil ubogi Marko, veseli godec, k nogam neusmiljenega človeka. Telo mu je trepetalo od bolečin, ves je bil majhen in ubog, brez moči in volje. Kakor suženj je drgetal na tleh, ukročen, premagan.

Žaga je prerezala deblo do konca in je švigala v naglih sunkih po praznem zraku.

»Poglej, kako opravljaš svoj posel!« je zarežal divjak in pokazal z bičem na žago.

Dvignil se je Marko s tal in se opotekel do žage. Naravnal je njene zobe, da so se neusmiljeno zajedli v mehko smrekovino in se hipoma poglobili v les. Kakor kri je brizgala gorindol iz lesa žagovina.

»Ko bi se mogel zagristi jaz tako v tega hudiča,« si je želel Marko.

»Pojdi sem, Marko! Stopi k meni!« je velel mož z bičem.

Marko je dvignil ramena in se boječe bližal.

»Kaj lažeš o meni,« je kričal oni, »da ti kradem zaslužek? Jaz ti samo hranim denar, da ga sproti ne zapiješ, žival pijana! Tako je, in to ve zdaj tudi tvoj gospod! Še enkrat mi zini kako tako reč, še enkrat me obrekuj, pa ti narežem jermene iz kože! Sicer bo pa najbolje, da te zapremo! Zdaj pojdi in delaj!«

Oskrbnik se je okrenil in odšel.

IV.

Jože Zavinščak je postal željan časti. K temu ga je dovedla njegova družba, ki se je iz dobička-željnosti klanjala pred njim in pred Lenko. Začutil se je mogočnega gospoda, visoko vzvišenega nad srednjimi in nižjimi sloji. Enakovredni in enakoveljavni so se mu zdeli samo uradniki in imovitejši meščani, a še na te je gledal s ponosnimi očmi, ker je vedel, da mu ti ne morejo dati tega, kar jim daje on, da on lahko živi brez njih, oni težko brez njega. Prišle so njegove pojedine tako v navado, da so postale del socialnega življenja višjih krogov, in tu je stal na vrhuncu Zavinščak z ženo Lenko.

Gospoda se je vedno bolj udomačevala v gradu. Vedela je, da manjka Jožetu družabne olike, vedela pa je tudi, da Lenko najbolj zadovoljuje pretirano laskanje, klanjanje in poljubljanje rok. Zatorej so si gosti — vsaj nekateri, ki so cenili dobro jed in pijačo

nad vse — dovoljevali toliko čezmernega uživanja, da se je preprosto ljudstvo, ki je poslušalo kričanje in neubrano petje, obračalo od gradu.

»Nikjer ne žive tako divje in lahkoživo kakor v gradu,« je govorila ljudska sodba.

Kadar je prišel Frice na počitnice domov, je moral imeti svojega konja za ježo. Zbadal ga je z ostrogami, da je dirjal po cestah in potih in da so se morali ljudje skokoma umikati. V uradih je počivalo delo, ko je prirejal Zavinščak sinu v zabavo in čast love po gorjanskih gozdih. Visoko je bilo spoštovanje do mladega fanta, saj so gledali povabljeni v njem bodočega grajskega gospoda, ki bo toliko oblastnejši in veljavnejši, ker se bo oblačil v pisane uniforme.

Grajski so gledali na navadne ljudi s preziranjem. Pozdrav preprostega meščana ali obrtnika je ostal brez odzdrava, kvečjemu da je Lenka komaj znatno pokimala z glavo in Zavinščak dvignil prst h klobuku; Frice se je vselej obrnil vstran, da mu ni bilo treba gledati majhnih, brezpomembnih ljudi.

Ljudje, ki so bili dolžni Zavinščaku, so trepetali pred njim, ker jih je osvedočil slučaj godca Marka, da ne poznajo v gradu usmiljenja, kadar jim je iztirjavati dolgove.

Oskrbnik, ki mu ni bila vedno dostopna družba v gradu, si je je iskal po gostilnicah, koder so se zbirali ljudje, ki niso živeli z gradom v prijateljstvu. Vedeli so sicer, kako sirov človek je oskrbnik, kadar nastopa v gospodovem imenu, a napajali so ga in si izkušali kakorkoli pridobiti njegovo naklonjenost, ker jim je bilo znano, da uživa vse gospodarjevo zaupanje in da njegova beseda mnogo velja pri njem.

Tako je imel tudi oskrbnik svojo družbo. V tej so bili tisti, ki so sovražili grad. Kadar je bila glava polna vina, tedaj je pripovedoval oskrbnik, da mora vse, kar stori trdega in neusmiljenega, storiti na ukaz svojega gospoda. Temu se mora pokoravati, ker ga

sicer lahko zapodi iz službe. Kar je storil z Markom, je storil na Zaviniščakov ukaz. Oskrbnika je jezilo, ker ga niso marali v gradu med seboj, kadar je teklo vino od miz, kadar je vladalo tamkaj razkošno veselje. Zato si je iskal svoje družbe, in kadar je bila glava polna vina, tedaj je dajal duška svoji nevolji.

»Tako je, kadar pride kmet do take veljave!« je zabavljaj, »takrat mu je vse drugo nič. Vsakega navadnega človeka prezira in zaničuje, kakor bi mi ne bili ljudje! A kdo ve, kako se še zasucejo stvari. Morda tudi mi, prezirani in zaničevani, zopet pridemo do veljave!«

Družba mu je pritrjala, plačevala za vino in se veselila, da prorokuje dobo maščevanja on, ki vendar najbolj pozna grajsko gospodo.

ln zopet je začel oskrbnik: »Grajska gospa, tista Lenka, pol kmetiška ženska, je jetična. Sitna je in izbirčna, kakor da se je zibala v detinskih letih v zlati zibelki. Kaj ji pomaga, da se prevaža semintja. Bolezen jo stisne in jo napravi nam enako. Bodi kamen na grobu še tak, bodi grob sam obokan ali izklesan iz žive skale — kaj bo potem Lenka, grajska gospa? Nič, kakor ne bomo nič mi, prezirani in zaničevani!«

Take besede so bile vsi družbi govorjene iz srca.

Oskrbniku je bilo do tega, da se sčasoma osamosvoji, da si nabere toliko denarja, da ne bo odvisen od gradu. Začel je tudi on posojati med ljudi denar, ki ga je prigoljufal ali pritrgal delavcem od zaslužka. ln ljudje so jemali na posodo pri njem, ker je posojal za nekoliko nižje obresti. Hoteli so se oprostiti gradu z novimi posojili. Ali Zaviniščak je prejemal samo obresti, za povrnitev kapitala ni vprašal, razen ako je vedel, da ni dovolj varnosti. Tako se je zgodilo v mnogih slučajih, da je ostal dolg v gradu in dolg pri oskrbniku. Namesto enega zla je prišlo zdaj še drugo.

»Kako boste plesali šele potem, ko bo Zaviniščak mestni župan!«

S tem vzklikom je nekoč oskrbnik presenetil svojo družbo.

Ljudem je zastala sapa.

»Kaj govorite?« je vprašalo presenečeno omizje.

»Tako sem pozvedel v gradu. Tako so sklenili pri zadnji pojedini. Sedanji naš župan je bil takrat sam pričujoč. Baje se je kar sesedel na stol, tako je tresčila vanj novica, da si želi gospoda za župana Zaviniščaka. Župan Zalogar — tako sem slišal praviti — je kar vstal, ni rekel ni bev ni mev in jo je popihal iz gradu,« je pripovedoval oskrbnik.

»To se ne zgodi nikoli, to se ne sme zgoditi!« so kričali ljudje.

»Ne bo nas pritiskal, izkoriščal in izžemal!« so vpili drugi.

In res se je kmalu razvedelo, da je sklenila grajska družba, da spravi pri prihodnjih občinskih volitvah take ljudi v mestni zastop, ki bodo izvolili Zaviniščaka za župana. To je pripovedoval župan Zalogar sam, ki je slišal na svoja ušesa, kako so kovali v gradu načrte, da vržejo njega z županskega stola in posade nanj Zaviniščaka.

Seveda je bilo to od grajskih prijateljev neprevidno. Ali v vinu človek izblekne tudi nepremišljeno besedo. Naposled pa se je gospodi zdelo čisto razumljivo, da se župan Zalogar takoj vda, kakor hitro zasluti, da želi njegovo mesto zasesti Zaviniščak. Ali je morda zastonj pil in jedel in se veselil Zaviniščakove naklonjenosti?

Toda župan Zalogar ni bil tak človek. Pijačo in jed, použito v gradu, je smatral le za dar gostoljubnosti, ne pa za podkupljenje ali celo za odpravnino. Županoval je že dolgo vrsto let, ko je še kmetoval Zaviniščak v svojih hribih. Dosti dobrega je storil za

mesto in nikakor ga ni volja, da bi se uklonil želji grajske stranke.

»Tujec nam ne bo županoval!«

»Oderuha ne maramo!«

»Ošabneža nečemo!«

Tako so se napravljali ljudje na volilno bitko.

Pametnejši in resnejši med njimi so stopili k županu Zalogarju in mu svetovali, naj skliče volilce na pomenek. Treba je hitre in trdne organizacije, da jih ne prehitijo grajski denar in grajsko vino.

Župan Zalogar je povabil »neodvisno meščanstvo«, kakor je stalo v povabilu, naj se zbere v nedeljo popoldne na vrtu gostilnice »Pri zlati kroni«, da se pomenijo o bližajočih se mestnih volitvah in izbere može, ki jih pošljejo v občinski zastop, da »preprečijo naval na stare pravice domačega mesta«.

Zalogarjevi prijatelji so hodili okolo ljudi in jih nagovarjali, naj se vsi udeleže nedeljskega shoda. Kdor se je bal Zaviniščaka, tega so bodrili s tem, da potem takoj ustanove denarni zavod, ki bo vsakemu v pomoč in ki vse osvobodi iz grajske odvisnosti.

V gradu so se začudili, ko so zvedeli, kaj pripravljajo »navadni ljudje«. Kdo bi si mislil, da je mogoča taka in tolika predrznost! Lenka je skoro omedlela, ko je zvedela, da se dviga preprosto meščanstvo proti gradu, proti gospodi! — Prišlo je nepričakovano, zato je bila užaljenost toliko večja. Mislila je Lenka, da se bo bogatemu gradu uklanjalo vse mesto. Toda svobodna volja je bila jačja nego brez-pogojna ponižnost, zato se je dvignil upor proti grajski samovolji. Toliko kreposti je še živelo v ljudstvu.

»To je škandal, to je neodpustna predrznost! Te ljudi je treba poraziti, ukrotiti!«

Sklenili so, da skličejo svoje privržence ob istem času v nedeljo na grajsko dvorišče. Tam jim bo z vi-sokega hodnika govoril sam Jože Zaviniščak!

Oskrbnik je dobil nalogo, da pritira na shod čim največ ljudi.

»Zato je treba sredstev!« je dejal Zaviniščaku in mel s kazalcem in palcem, češ, daj denarja!

Zaviniščak je segel v žep in mu odštel nekaj bankovcev.

»Ako zmanjka, pridite zopet,« je dejal. »Meni je ubogo malo do županovanja, ali zdaj, ko delajo proti meni, hočem zmagati, naj velja, kar hoče. Pokazati hočem, kdo ima moč!«

Oskrbnik je spravil polovico denarja v svoj žep, z drugo polovico je pridobil nekaj podkupljivih ljudi, že tako odvisnih od gradu, ki so obljubili, da pridejo v nedeljo na grajsko dvorišče. Svojega posla ni opravljal s kdove kako navdušenostjo. Od tedaj, kar ga je prijel Zaviniščak zaradi Markovega zaslužka, se je bal, da bi ne prišla na dan še druga njegova umašana in nečastna dejanja. Hotel je čimprej popustiti grajsko službo, začeti sam kako trgovino z moko ali žitom ali si kako drugače pomagati na lastne noge. Zdelo se mu je torej ugodnejše, da se prikupi ljudstvu, ki je tudi deloma poznalo njegova dejanja, nego da si naprti njega nasprotstvo in tako škoduje samemu sebi. Izdajalcev, klevetnikov je povsod dovolj. Županu Zaviniščaku bi bilo ljudstvo vdanejše in bolj bi se mu izkušalo prikupiti, nego zdaj, ko je Zaviniščak samo graščak.

V nedeljo popoldne se je zbralo na gostilniškem vrtu »Pri zlati kroni« vse polno občinstva. V ozadju je bil postavljen govorniški oder. Glasno je šumelo med ljudstvom. Sosed je razpravljajal s sosedom in ugibal, kaj bo, kaj pride.

Prihajal je župan Zalogar, spremljali so ga občinski svetovalci.

Ko je ljudstvo zagledalo prihajalce, so začeli nekateri ploskati, drugi vihteti klobuke, a vsi so se dru-

žili v klicih: »Živio župan Zalogar! Živio neodvisno meščanstvo!«

Župan je odzravljal na vse strani. Ljudstvo se je razdelilo po sredi, da je bila napravljena pot do govorniškega odra.

Nanj je stopil občinski svetovalec in županov namestnik, meščan Trampuž, in je pozdravil občinstvo: »Pozdravljam vas, dragi someščani, v imenu sklicateljev! Povabili smo vas, da se pomenimo o prihodnjih volitvah v mestni zastop. Zvedeli ste, kaj nameravajo od nasprotne strani . . .«

Govornik je moral utihniti, zakaj ljudstvo je začelo kričati, da ni bilo slišati jasne besede. Izmed množice se je tuintam dvignila pest.

Županov namestnik, meščan Trampuž, je mahal z rokami, da je ljudstvo utihnilo.

»Sicer pa jaz samo otvarjam zborovanje in prosim gospoda župana, da prevzame besedo,« je dejal in stopil z odra.

Na njegovo mesto je stopil sivolasi oče župan. Čim se je pojavil na odru, ga je pozdravilo občinstvo z glasnimi klici. Nekaj minut je moral čakati, da se je pomiril hrup. Resno je bilo njegovo lice, oko mu je gledalo mirno. V ponosu mu je zaigralo srce, ko je videl pred seboj glavo pri glavi. Sami zvesti somišljeniki, ki so prišli povzdigovat svoj glas za njegovo čast.

»Občinske volitve,« tako je začel s krepkim glasom, ki ga je bilo slišati daleč na cesto, »občinske volitve so nekaka preizkušnja, kjer se spoznajo značajni možje. Čast gre našemu meščanstvu, da je stalo do danes vedno neomajno, kadar je branilo svoje pravice.«

»Resnično!« se je oglasilo iz množice.

»Doslej smo se vladali sami, doslej smo gospodarili sami s svojim in mestnim imetjem,« je nadaljeval župan. »In danes izjavljamo slovesno, da mora ostati tako tudi vbodoče!«

»Dobro! Res je!« je zahrumelo med ljudmi.

»Tujci ne bodo naši gospodarji!« je zaklical župan.

»Nikdar in nikoli!« so se odzvali meščani.

»Računam na vašo možatost in prepričan sem, da ostanete zvesti načelom svojih dedov!«

Zašumelo je med množico, več rok se je dvignilo kakor k prisegi.

»Kako se godi domačinom pod tujčevo peto, to nam jasno govori zgodovina našega starodavnega mesta. Kopita turških konj so vihrala nad sipinami naših domov, kri iz naših ran je napajala ta sveta domača tla. Tlačili so nas ali uničili nas niso! Naša moč je nepremagljiva!«

Zopet se je dvignil vihar odobravanja. Župan je potegnil z roko po laseh, ki so se mu vsipali na čelo, in je nadaljeval: »In to mesto hočemo ohraniti sebi in svojim potomcem. Če pride tujec med nas, nam je dobrodošel in ljub gost. Če nas pa hoče podjarmiti, mu pokažimo vrata!«

»Stran z njim! Proč, proč!« je klicalo sto grl.

»Pričakujem od vas, dragi someščani, da pokažete pri volitvah, da niste podkupni, da ni vaše prepričanje naprodaj.«

»Gotovo in resnično!« je jeknilo od vseh strani.

»V bodočnosti nas čaka mnogo resnega dela. Najvažnejše bo pač, da si osnujemo denarni zavod, ki nas naj varuje pijavk in krvosesosov.«

»Zavinščak, Zavinsčak!« se je oglasilo iz množice.

»Nasprotniki bi radi zapravljali mestno imetje v svojo korist. Njim je samo za razveseljevanje, zato jim manjka godbe. Popolnoma natančno vem, da bi takoj, ko bi jim prišlo mestno gospodarstvo v roke, ustanovili godbo, ki jim naj bi svirala na grajskem vrtu. Ako hočejo imeti godbo, naj si najamejo harmonikarja Marka, ta jim bo zagodel žalostno pesem o usmiljenih srcih!«

Med ljudstvom se je dvignil vihar ogorčenja.

»To so razbojniki!«

»Trinogi!«

»Oderuhi!«

Vsevprek je vpilo in hrumelo. Ljudje so dvigali pesti.

Župan je povzdignil glas: »Zatorej pri prihodnjih volitvah v boj — vsi za enega, eden za vse!«

Zadonelo je ploskanje, dolgotrajno in hrupno. Roke so se iztezale proti županu, klobuke so dvigali v zrak. Glasno je klicala množica: »Živio župan Zalogar! Živio neodvisno meščanstvo!«

Oglasilo se je še več govornikov, ki so pozivljali zborovalce, naj pridejo vsi na volišče in naj se ne dajo od nikogar in za nobeno ceno preslepiti ali omajati.

Končno je predlagal podžupan Trampuž v odobrenje imenik onih mož, ki so se izrekli, da sprejmejo volitev v mestni zastop in ki jih pozna vse mesto, da so pošteni in vse časti vredni meščani.

Ob istem času se je vršilo zborovanje tudi na grajskem dvorišču. Tamkaj se je zbrala gospoda in prišlo je toliko ljudstva, da je bilo tesno dvorišče polno. V kotu je stal škaf vina. Ljudje so zajemali s korci in pili navdušenje.

Na visokem hodniku se je pojavil Jože Zaviniščak.

Oskrbnik, ki je pazil na to, je dal ljudstvu znamenje, naj pozdravi grajskega gospoda. Ljudje so se odkrili, zadoneli so klici: »Živio naš gospod!«

Zaviniščak je izpregovoril:

»Hvala vam, da ste prišli! Zakaj sem vas sklical, že veste. Zato mi ni treba izgubljati mnogo besed. V kratkem času se bo pokazalo, na čigavi strani je naše mesto. Od vas je odvisno, da se dokaže: mesto je na naši strani. Prepričan sem, da to dokažete ljudem, ki so proti nam! Ali ne?«

Oskrbnik je zopet mahnil z roko, in ljudstvo se je oglasilo: »Da, da!«

»Mi vemo, kako je treba gospodariti. Ozrite se okrog in videli boste, da govorim resnico! Zato nam lahko zaupate mestno gospodarstvo. Kar ukrenemo, bo vam v korist! Prihajam h koncu. Pokažite pri volitvi, da ste moške, ki znate ceniti dobrote in do-brotnike! In zdaj se radujte in ostanite zdravi!«

Gospoda je odšla v grad. Stiskala je Zaviniščaku roke, hvaleč ga, kako prepričevalno in poljudno je govoril. Laskači so se klanjali Lenki, nazivljajoč jo gospo županjo! Zborovalci so stali na dvorišču in so pili iz škafov. Kmalu se je oglasilo tako iz gradu kakor z dvorišča kričeče petje. Vstajali so govorniki, ki so napijali bodočemu županu in njegovi gospé. Hrupno veselje se je razlegalo po gradu. Plavalo je daleč ven v večerni mrak. Zborovalci »Pri zlati kroni« so se zgražali nad divjim vpitjem. Nekateri so se hoteli dvigniti, da bi šli v grad in razgnali pijano tolpo. A vdali so se preudarnejšim ljudem, ki so pravili, da je sirovost bolje vračati s preziranjem nego s sirovostjo. Vsi so pa bili mnenja, da jim ne bo težko premagati takih nasprotnikov.

Vendar je bila napetost na dan volitve splošna. Ljudje so vstali zgodaj in se izprehajali po mestu. Zgrinjale so se po trgu skupine, ki so se zatapljale v živahne pomenke. Somišljeniki starega župana Zalogarja so se bližali volišču z veselimi obrazi. Natančno so preračunali število svojih, in nič ni bilo strahu, da bi ne zmagali. Nasprotniki se niso upali na dan, sram jih je bilo. Zato so tiščali po gostilnicah, kjer so pili zastonj in čakali zadnjega hipa, ko jim bo oditi k volitvi.

Na trg je prišel Zaviniščak, obdan z gospodo. Mnogo upanja ni imel, da zmaga s svojimi kandidati, a mislil je še vedno, da se obrne v zadnjem hipu sreča na njegovo stran. Saj ako bo sam na volišču, ga bo volil marsikdo, ki je še zdaj odločen, da ga ne bo.

A njegove nadeje so bile prevarane. Njegova stranka je bila poražena.

Zmagovalci so se razšli, veselo prepevaje. Nasprotniki so se poizgubili potuhnjeno in sramotno. Zavinščak je klel in škripal z zobmi. Njegov ponos je bil zlomljen. Lenki se je sklonila glava. Vkljub neprijetnim slutnjam sta se še vedno tolažila, da se utegnejo v zadnjem hipu stvari zasukati gradu v prid. Nadejala sta se, da se vendarle ukloni ljudstvo grajski gospodi, ki ima v mestu gotovo večjo moč in večji ugled nego vsi združeni nasprotniki. A zgodilo se je ravno nasprotno.

»Ta sramota! Ta ničvredna tolpa!« je govorila Lenka in jokala od jeze in sramote.

Da se izogneta zaničljivim pogledom, sta se takoj drugo jutro odpeljala v Zagreb. Ostala sta tam, dokler se ni umirilo splošno razpoloženje.

V.

Začelo se je pusto, mokrotno jesensko vreme. Temni oblaki so viseli nad zemljo, da je bila zagrnjena v večni somrak. Brez prestanka je lilo. Ceste so bile pokrite z lužami in blatom. Potoki so narasli in hiteli v umazanih valovih proti Kolpi. S hribov so drli v dolino hudourniki in odnašali s seboj zemljo in kamenje. Kolpa je silno narasla. Najstarejši ljudje niso pomnili tolike vode. Vsa je bila kalna; tekla je v kipečih valovih, kakor da gori pod njimi ogenj, ki jih dviga v šumeče pene. Stopila je iz struge. Voda se je razlila daleč naokrog po polju in travnikih. Trgala je zemljo in jo odnašala s seboj. Ljudje v obrežnih vaseh so se bali, da jih ne zaloti razjarjeni element po domeh, zato so se odmikali od bregov, odnašali s seboj obleko, živež in opravo, tirali živino iz hlevov in trepetali v strahu, ko so gledali brez moči divjanje vidno naraščajočega valovja.

Iz mesta so hiteli ljudje gledat besneče sile običajno mirne Kolpe. Trumoma so hodili iz mesta do mostu, ki je vezal levi breg z desnim bregom. Ob visoko, leseno stebrovje so se zaganjali valovi, da je hreščalo in pokalo. Voda je rasla, samo pedenj nizko je še tekla pod mostom. Po valovih so plavalı tramovi, deske, kosi raztrganih streh, poljsko orodje. Kar je pograbila voda, vse je gnala s seboj. Vsa ta navlaka se je ustavljala ob mostu, ki se je majal in tresel kakor drobna deščica. Možje so s koli potiskali pod most, kar se je nabiralo ob njem, da bi vode uničujoča sila ne podrla mostu. A če je odplavila voda en kol, en tram, je z one strani priplavila desetero drugih, da so morali možje popustiti delo in zbežati z mostu, ker se je vedno bolj majal in šibil. Na bregu je bilo vse črno ljudi, ki so gledali strašno lepoto razbesnele povodne sile. To ni bila več pohlevna, prijazna obmejna reka, to je bilo široko, kalno jezero, ki se je razlilo daleč naokrog. Iz njegovih valov so gledala strešna slemena zalitih selskih koč, majali so se vrhovi obrežnih gozdov. Od tega kraja na oni kraj se je črtala dolga črna proga, ki je časih izginila v pluskajočih valovih in se zopet prikazala na dan. Bil je most, ki je komaj zadrževal kupe naplavljenih reči, ki so butali obenj na desni strani.

Ljudje so se tresli od strahu. Vedno bolj so se morali odmikati po cesti nazaj, ker se je vedno dalje razlivalo jezero.

Oblaki so viseli nizko nad zemljo. Veter jih je gnal od obzorja do obzorja; videlo se je, kakor da se črne pošasti pode pod nebom.

Zašumelo je, zahreščalo, počilo. Voda se je dvignila v visokih, razpenjenih valovih. Kupi naplavljenе navlake so se sunkoma premaknili naprej. Zaplusknilo je vodovje, kakor da se je pogreznil vanje sklad kamenja. Zavalovila je Kolpa daleč okrog.

Ljudje so gledali strme. Nekaterih se je polastila groza, da so zbežali proti mestu.

In ko se je zopet valovje umirilo, da je hitelo dalje pokojnejše, ni bilo mostu več. V kose razdejan se je potapljal v valove in se zibal naprej in naprej.

Kmalu se je razvedelo po mestu, kaj se je pripetilo ob Kolpi.

Na griču je stala Zaviniščakova pristava. V nji je gospodoval oskrbnik, ki mu je stregla Markova žena. Skozi okna nizkega poslopja je bilo videti, kako se je razlila Kolpa v jezero, kako so prihajali in odhajali ljudje. Markova žena je slonela na oknu in gledala dol po cesti.

»O, bože moj, kako je to strašno!« je govorila polglasno.

Zamrazilo jo je po hrbtu, kakor da se je ob veličastnem prizoru spomnila neznatnosti, neskončne ničnosti ubogega človeka.

Nič ni čula, ko so se odprla vrata za njenim hrbtom, samo zbolelo jo je, da je jeknil iz prsi bo-lesten, polglasen vzdih. Nagrbila je hrbet; pripravila se je na nov udarec. Niti ozreti se ji ni bilo treba, saj je vedela, da stoji za njo oskrbnik, mož z bičem.

»Stokrat sem ti že dejal,« je zarohnel, »da ne smeš sama nikoli v mojo sobo! Samo tedaj moraš priti, kadar ti ukažem. To sem ti dejal že stokrat, in zdaj mi zopet visiš na oknu! Ali si človek ali žival?«

Žena je hotela reči, da je ona človek, a on žival. Toda bala se je njegovega biča. Mož je bil vinjen in takrat je bil krut in sirov. Povesila je oči in hotela do vrat.

»Prinesi mi vina!« je ukazal, »toda naglo, ker me žeja!«

Tiho in naglo je odšla. Zunaj si je otrla solzo, ki ji je sama ob sebi porosila oko. Vedoma ni nikoli več jokala. Navajena je bila vsemu.

Tisti čas je doznal tudi Marko, kaj se je dogodilo na Kolpi. Tudi voda njegovega potoka je narasla tako, da je morala žaga počivati. Nocoj ne bo gotovo nikogar na žago, zato gre lahko tudi on, da vidi, koliko je resnice na tem, kar so mu pravili. Spotoma pogleda tudi k ženi, saj jo vidi tako redkoma.

Marko se je dvignil in se odpravil na pot. Šel je zadaj za mestom, med njivami, da bi ga nihče ne videl. Na pristavo je prišel od zadnje strani in je stopil v hišo. Na veži na stopnicah je čepela žena. Zavzela se je, ko je zagledala moža. Stopila je k njemu in mu položila roko na usta.

»Kaj je?« je zašepetal Marko.

»Tiho! Pst!« je rekla žena, ga prijela za roko in potegnila za seboj v kuhinjo.

»Tiho bodi!« je rekla glasneje, »danes je pijan in ves je divji. Čepeti moram na stopnicah in čakati, kdaj me pokliče. Gorje mi, če ga ne čujem takoj!«

»Ta človek tepe, kajne, kakor bi jaz ne mogel psa,« pravi Marko.

»I,« javkne žena, »tepe, tepe!« Z roko seže na ramo in si pogladi bolečino.

»Ali te je danes spet?« vpraša Marko. Pristopi in odkrije ženi ramo. Dolga, rdeča proga je pričala, da ni še dolgo od tedaj, odkar je zažvižgal oskrbnikov bič.

V Marku se je nekaj zagibalo in zatrepetalo. Kri se mu je vnela in mu stisnila pesti.

»In kje je ta zverina? Tisti človek — kje je, ki naju preteplje in nama krade zaslužek? Kje je?« je vprašal v eni sapi.

»Marko, za Boga, tiho, da naju ne čuje!« je prosila žena in prijela moža za roke.

»Pusti me in samo povej mi, kje jel« je dejal Marko, in oči so se mu zasvetile. Ženi se je izvil iz rok in stopil na vežo.

»Ali je zgoraj v sobi?« je vprašal.

Žena je prikimala. Hotela je planiti za Markom, a nekaj ji je zašibilo noge, da ni mogla z mesta.

Marko je zdirjal po stopnicah in odprl sobo. Oskrbnik je sedel za mizo, in vino je stalo pred njim. Presenečen je pogledal, ko so se vrata odprla tako nenadoma in ko se je prikazala na pragu moška postava. Ni mogel razložiti takoj, kdo je. Hotel je vstati s stola, a vino ga je premagalo, da je omahnil nazaj.

»Kdo je?« je vprašal glasno.

»Prišel sem po shranjeni zaslužek,« je dejal mož na pragu in stopil korak naprej.

»Marko!« je vzkliknil oni. »Ali ne veš, da moraš potrkati, preden stopiš pred mene? Takoj mi greš nazaj!«

»Kadar dobim zaslužek! Prej se ne maknem z mesta!« je rekel Marko. »In pa ženo si mi pretepal prej in tudi mene si že pretepal! Ali misliš, da smo psi?«

»Kaj govoriš,« je zakričal oskrbnik, »kako govoriš! Ti me tikaš! Ti garjeva koza! Čakaj, takoj ti dam plačilo, takoj ti pokažem, da si še manj kot pes!«

Oskrbnik se je dvignil s stola in se opotekel do stene, kjer je visela puška. Žena je spodaj trepetala. Rada bi zaklicala, a ni bilo glasu iz grla.

Marko je stopil do mize in prijel stol. V tem je oskrbnik snel s stene puško.

»Takoj vidimo, kdo je pes!« je režal.

Marko je čul, kako je napel petelina.

Roka je dvignila stol in ga spustila z vso težo na oskrbnika. Ta je zakričal in se zgrudil na tla. Puška je počila. Zasvetilo se je po tleh, kakor bi kdo brizgnil iz cevi gorečo tekočino.

Žena Markova si je zatisnila oči. Zbežala je ven, preko vrta je bežala, na cesto je prisopihala, zamešala se je med ljudi, radovedne gledalce, ki so odhajali in prihajali.

Dosti se niso zmenili zanjo.

»Ali te zopet preganja? Ali si bila zopet tepena?« jo je vprašal ta in oni.

»To je strašno, to je grozno!« je javkala in si tiščala ušesa.

Ko je Marku zamahnila roka s stolom in se je oskrbnik zgrudil na tla, je odšel in okrenil pot proti mlinu. Lahkega se je začutil kakor bi izpolnil dolgoletno obveznost, sveto dolžnost. Mirno je legel v seno. Ob njem so šumeli valovi, a Marko jih ni čul. Zaspal je.

Komaj je odšel Marko, je prijezdil na pristavo Zavinsčak. Privezal je konja h kolu, ker se ni na njegov klic oglasil nihče, da bi odvedel žival v hlev. Čudno se je zdelo Zavinsčaku, da ni nikjer nikogar, hiša pa je odprta. Stopil je vanjo.

»He, kje je kdo?« je zaklical.

Glasno je odmeval klic, a ni bilo odziva nanj.

Šel je po stopnicah. Tudi vrata v oskrbnikovo sobo so bila odprta.

»Takšne ljudi ima človek! Vse mi lahko pokradejo!«

Stopil je v sobo in otipal pri oskrbnikovi postelji svečo. Užgal jo je in se razgledal po sobi. Sveča mu je skoro padla iz rok, vrglo ga je za dva koraka nazaj: na tleh je ležal oskrbnik ves v krvi, poleg zdrobljen stol in izstreljena puška. Črno se je začrtala sled strela na belih tleh.

Od zunaj se je začul hrum in šum. Plašno je namreč begala Markova žena med ljudmi in klicala venomer: »To je strašno, to je grozno!«

Naposled je zbudila pozornost občinstva, da so začeli izpraševati, je li se ji zdi Kolpa tako strašna in tako grozna, da je videti žena vsa splašena in zbegana.

»Nekaj se je zgodilo, pri nas se je nekaj zgodilo!« je vpila. »Jezus, Jezus pomagaj! Tam zgoraj se je nekaj zgodilo!« In kazala je na pristavo.

Okna so se zasvetila v lučih.

»Jezus, Jezus!« je kričala, »in zdaj še luč! Sam Bog vedi, kaj se je zgodilo! O, pojdite gledat, pojdite pomagat!«

Ljudi se je polastila radovednost. Šli so za ženo, ki je klicala venomer Boga na pomoč.

Na stopnice je padala iz odprte sobe bleda luč. Markova žena je pokazala z roko tja gor in se je stisnila v kot. Nekaj moških je stopilo gor. Ostrmeli so pri vratih, ko so zagledali Zaviniščaka s svečo v roki, ki se je sklanjal k oskrbniku, ležečemu v krvi na tleh.

»Pomoč, pomoč!« je klical Zaviniščak.

Ljudje so se obrnili. Nič niso hoteli videti. Obšla jih je groza.

»Gotovo sta se sporekla,« so si šepetali.

»Zvedel je, da ga krade in zabavlja črezenj,« so govorili.

»In prišlo je od besed do dejanj,« so sodili.

Bliskoma se je razvedelo po mestu, kaj se je zgodilo na Zaviniščakovi pristavi. Posli so pritekli h gospé Lenki in ji trepetaje pripovedovali o krvavem dogodku.

Novica je dospela tudi do orožnikov, ki so se nemudoma odpravili na Zaviniščakovo pristavo. Tam so dobili Zaviniščaka in Markovo ženo. Prvi se je rotill pri živem Bogu, da ne ve nič, kako se je zgodilo, druga je bila zbegana, da ni mogla nič govoriti.

»Jezus, Marija! Jezus, Marija!« je klicala brez prestanka in s prsti segala v lase. Nič ni vedela, kdo je kriv, nič ni vedela, kaj se je zgodilo. Plašno so gledale njene oči kakor da iščejo izhoda iz stiske in muke.

Zakon in pravica ne poznata ozirov. Ni bilo nobenega izgovora, ker ni bilo v prvem hipu nobenega dokaza za nedolžnost in nekrivdo. Oglasilo se je trdo, neizprosno povelje, da morata oba — Zaviniščak in Markova žena — v preiskovalni zapor. Samo eno si je izprosil Zaviniščak: naj ne povedo ženi, kje je nocoj.

Naj ji sporoče, da mora ostati na pristavi, ker ni nikogar, ki bi čuval hišo. — Drugi dan, je mislil, morajo dobiti krivca, in tako se izpriča njegova nedolžnost.

VI.

In izpričala se je takoj drugi dan.

Marko se je zbudil zjutraj zdrav in vesel. Spanec ga je okrepčal in sinoči je storil dobro delo. Tako je zatrjeval samemu sebi, ko se je umival drugo jutro na potoku.

Prišel je grajski hlapec in vprašal Marka: »Ali veš, kaj se je zgodilo sinoči?«

»Kaj bi ne vedel!« je odgovoril Marko, »Kolpa je odnesla most!«

»To je res!« je rekel hlapec, »in ljudje pravijo, da je bilo to znamenje, da se bo zgodilo še kaj strašnejšega.«

»Pa se je tudi zgodilo kaj strašnejša, da ni ostala prazna vera na laži?« se je šalil Marko.

»Da, zgodilo se je!« je dejal hlapec. »In kar se je zgodilo, je strašno in grozno.«

»Ali so morda koga ubili?« je vprašal Marko kar tako.

»Ubili so ga, da! Našega oskrbnika so ubili! In našega gospoda so zaprli, ker mislijo, da ga je on ubil.«

Marku je bilo, kakor da je začutil na rokah človeško kri. Ogledal se je in videl je na srajci, na rokavu, rdečo liso strjene krvi. Pokazal jo je hlapcu: »Glej, to je njegova grešna kri. Oskrbnika ni ubil gospod, ampak ubil sem ga jaz.«

Hlapec je zazeval, oprijel se je oboja, da ni padel po tleh.

»Marko — ubijalec!« je vzkliknil in se obrnil in zbežal.

»Marko — ubijalec!« je zaklical za bežečim hlapcem Marko, »a tebe ne bom, ne boj se! In zdaj grem in se najavim sam!«

Ali mu more biti slabše, nego mu je bilo doslej? Zakaj se je takrat branil zapora? Ali je kaj vredno tako sužensko življenje, vse razbičano in izsesano, da se človek smili samemu sebi in da bi se razjokal sam nad seboj? Tam, v zaporu, ni oskrbnikovih bičev, tam ne onečaščajo ubogih, zaslužnjenih žen. Človek ima stan, obleko in hrano, a tu uboštvo, trpljenje in glad!

Iz mlina je prizdehal sin Markov, sužnjev suženj.

»Hej, dečko, pojdi, pridi sem!« ga je poklical oče.

Pristopil je deček. Rad je imel očeta, kadar ga je poklical. Takrat mu je bil zmeraj dober. Ali mu je kaj dal ali mu je kaj povedal — oboje je delo dobro otroku. Srce je občutilo ljubezen očetovega srca.

»Dečko, pojdi sem in ne boj se me!« je dejal Marko in pogladil otroka po licu. »Težko je bilo nama življenje, težko je bilo nama in materi. Ha, ali še poznaš mater?«

»Redkokdaj jo vidim,« odvrne fant.

»Glej, tako težko nam je bilo življenje, da nas je razkropilo in razdvojilo, kakor bi volk planil med čredo ovac, tako je življenje planilo nad nas in nas razkropilo. Ali je to življenje? — E, pa kaj ti veš! Vajen si takemu. Tvoja mladost je šla mimo tebe, in nič nisi imel od nje!«

Deček je gledal očeta, rosne so mu bile oči.

»Kako ste mi dobri, oče!« je dejal z mehkim glasom.

»Rad bi ti bil boljši, dečko,« je rekel Marko in gladil otroka po licih, »ali iz uboštva ne moremo jemati bogastva! Jaz grem in dolgo me ne bo nazaj. Kadar pridem, bom drug človek. Morda se med tem časom zasuče življenje tako, da pogleda tudi nas s prijaznim očesom. Potrpi! V petih letih boš že velik

in močan. A nečesa te prosim! Ako kaj zveš o meni, ne kolni me! Ni moglo priti drugače. Rajši moli zame, da pridem zopet. Tvoje srce je čisto, tvoja molitev je Bogu dopadljiva!»

Marko je stisnil sinu roko in odšel. Tam, kjer se zavije pot, se je obrnil nazaj. Otrok je stal pred mlinom in strmel za očetom. Ta mu je pomahal z roko in potem je šel k orožnikom.

»Javljam vam,« je rekel, »da sem Zaviniščakovega oskrbnika ubil jaz. Tirajte me pred sodišče, tam priznam vse od konca do kraja.«

Sodnik ga je zaslišal in dejal njegovo izpoved na zapisnik. Zaviniščak je bil izpuščen na svobodo, tudi Markova žena je bila nedolžna. Marka so odpravili v Novo mesto, kjer je čakal porotne sodbe. Bil je ubog človek, samo to je bilo njegovo, kar je imel na sebi. Kako si naj sam najme odvetnika, da ga zagovarja, ko ga postavijo pred sodni stol? Določilo in izbralo mu je torej odvetnika sodišče samo. Kakor pred sodnikom, tako je priznal tudi svojemu zagovorniku vse dejanje, kakor se je v resnici zgodilo. Opisal mu je vse razmere, ki je živel v njih.

Tistega dne, ko je prišel Marko na vrsto, se je nabralo v sodni dvorani polno občinstva, ki je prišlo gledat in poslušat. Zvedelo se je namreč tudi v Novo mesto, kaj se je zgodilo na Zaviniščakovi pristavi in kako so v prvem hipu zasumili gospoda samega, da je ubil svojega oskrbnika.

Marko je stal pred tremi sodniki. Lice mu je bilo nekoliko pobledelo. Prišel je mimo njegov zagovornik in mu dejal, naj se drži čvrsto, da ne bo nič hudega. Državni pravnik je listal po spisih in si nekaj zapisaval na listek papirja.

Ko je bila obtožnica prebrana, je vprašal sodnik Marka, ali prizna svoje dejanje.

»Da,« je odgovoril Marko razločno, »priznavam ga v vsem obsegu.«

»Glejte, gospodje porotniki,« se je oglasil državni pravnik, »s kako hladnostjo, dejal bi, s kakim veseljem priznava, da je pod njegovo kruto roko izdihnilo človeško življenje. Tako priznanje je dokaz popolne moralne popačenosti. To nam služi obenem tudi v dokaz, da je storil obtoženec svoj zločin vedoma in namenoma. Ni se odpravil proti Kolpi samo zategadelj, da bi videl, kako je odnesla most, ampak šel je, da ubije oskrbnika.«

»Ali je vedel, da je doma?« mu je segel odvetnik v besedo.

»Kako bi ne vedel? Saj je lahko zvedel od žene, ki je služila tam, kdaj prihaja oskrbnik domov,« je odgovoril državni pravnik.

»Ko bi žena vedela gotovo, kdaj prihaja, bi ne čakala njegovega udarca,« se je zopet oglasil zagovornik, »torej je prihajal na dom neredno.«

»Redno ali neredno,« je povzel državni pravnik, »to je enako! Gotovo je, da je prišel obtoženec tja in ga je ubil. — Nekje sem čital pesnika, ki pravi: Eno človeško življenje — kako je to mnogo! — In eno človeško življenje je izdihnilo pod njegovo roko. Kaj bi bilo, če bi pustili take ljudi nekaznovane? Temu bi se uprlo že dostojanstvo človeštva samega, zakaj življenje posameznikovo ni last skupnosti! Po naukih naše vere ni življenje niti last posameznikova, ampak je last božja, končno tudi last neizprosneza zakona, ki pozna smrtno obsodbo. Visoki sodni dvor, ali vam ni znana zapoved: Ne ubijaj!? — A obtoženec priznava sam z občudovanja vredno hladnostjo, da je ubil človeka. Tako je bil storjen prestopek proti kazenskemu zakonu, in to dejanje kliče po osveti, po maščevalni roki pravice! Najbrže pa je imel obtoženec še drug namen. Splošno je bilo znano, da je imel oskrbnik nekaj imetja. In nehote se nam zbuja vprašanje, ali se ni hotel obtoženec polastiti tega imetja. To je vse mogoče, zakaj kdor ubija, tudi krade. — V imenu

razžaljenega zakona pričakujem, da izreče visoki sodni dvor nad obtožencem zasluženno najstrožjo kazen.«

Državni pravnik je sedel in si mel roke.

Marko je poslušal težko obsodbo, a v teh besedah ni poznal sebe. Gospod, ki ga je tako kruto obsojal, je gotovo mislil koga drugega, a ne njega.

Precej potem je vstal obtoženčev zagovornik.

»Gospodje porotniki!« je začel. »Čuli ste gospoda državnega pravnika. Ali on mora govoriti tako, to je njegova služba. Srce dostikrat neče vedeti ničesar o tem, kar govore usta. Tako je najbrže tudi v našem primeru. Res je, in obtoženec priznava sam, da je ubil oskrbnika. To je svojevoljno priznal takoj, ko je zvedel, kaj je storil in koga sumijo dejanja. Ta korak je znak poštenega značaja, in mož je vreden našega sočutja. In da ni nameraval obtoženec oskrbnika ubiti, nam dokazuje dejstvo, da je šel takoj po izvršenem dejanju spat brez najmanjše slutnje, da bi bil s svojim udarcem končal življenje. Izprožena puška, ki so jo dobili na tleh, nam pa tudi pravi, da je bil obtoženec v silobranu in da je le zahvaliti slučaj, da se je izprožil strel po tleh in ne v njegove prsi. In kdo izmed nas bi se ne branil, ako bi kdo namerjal na nas morilno cev? Tak je položaj s pravnega stališča. Vsekakor je tak, da govori za obtoženca ugodno in da izginjajo ob teh dejstvih vse strogosti kazenskega zakona. Še ugodnejše se mora glasiti obsodba zanj, ako premotrimo položaj s človeškega stališča. Gospod državni pravnik je poudarjal prej sam, kako mnogo je eno človeško življenje. Ali ni obtoženčevo in njegove rodovine življenje tudi življenje? Ali ni izvrševal nad tem življenjem kruti oskrbnik dolgega ubojstva? Prvič ga je iztiral iz domače hiše, drugič ga je uklenil v težko delo, tretjič ga je pretepal z bičem, četrtič je onečaščal njegovo ženo in ravnal z njo kakor s sužnjo, petič mu je pri-trgaval zaslužek, oziroma mu ga sploh ni izplačeval.

Kakšne narave bi moral biti človek, da bi mu — dovoliti mi izraz! — tako pasje življenje ne razburilo krvi in da bi se ne želel maščevati nad okrutnejšem in izkoriščevalcem?! Še jagnje bi se izpremenilo v volka! Zatorej mora obtoženčeva potrpežljivost zbujati naše občudovanje! In dalje! Če se kaj zgodi slučajno, ne moremo in ne smemo trditi, da se je zgodilo namenoma. Slučaj ni namen in obratno. Obtoženec je slučajno prišel tisti dan na pristavo. Vzrok je bila radovednost. In kmetiški človek sme biti ravno tako radoveden, kakor sme biti radoveden gosposki človek. In kakor so hodili ti gledat učinek prirodne katastrofe, tako ga je smel videti tudi obtoženec. A tu mu je usoda postavila pred oči njega, ki je njemu in svojem provzročal toliko bridkosti. Videl je rano na ženini rami, spomnil se je mnogih udarcev, spomnil ukradenega zaslužka — in tedaj ga je obšel srd do človeka, ki je ravnal z njim in ženo hujše nego z živino. Zbudil se je v njem užaljeni ponos človeka. Potem se je zgodilo, kar je bilo neizogibno in kar je bila naravna posledica prejšnjih razmer! — Visoki sodni dvor ne sme poznati samo strogosti in mrtve črke kazenskega zakona, temveč mora gledati v obtožencu ubogega človeka, ki so ga težke in neusmiljene okoliščine privedle do tega koraka. Milost in usmiljenje zbujata v človeku blago čuvstvo, da ni pravica samo kruta, ampak da je tudi človeška. Kazen, oblačena z milostjo in usmiljenjem, zbudi v kaznjencu priznanje krivice, ki je prvi korak k poboljšanju. Gola strogost zamori v človeku vsak blažji čut; vse, kar je še dobrega in plemenitega v njem, ugasne in otrpne. Tu sem prihajajo obsojenci, ljudje, krivi težkih dejanj; odtod naj odhajajo ljudje, očiščeni peg in madežev: človek naj se vrne med človeštvo, zakaj: Eno človeško življenje — kako je to mnogo! — In tako, gospodje porotniki, se zanašam na vas, da bo vaš izrek pravičen, a obenem usmiljen!«

Odvetnik je sedel in si z ruto obrisal čelo. K njemu se je obrnil Marko, hvaležno so ga pogledale njegove oči. S srcem mu je govoril: »Da, samo to je gola resnica! Hvala, hvala, dobrotnik!«

Med občinstvom je zašumelo, začuli so se klici odobravanja. Državni pravnik se je sklonil nad papirje, da bi nihče ne videl smehljaja, ki mu je zaigral okrog usten.

Sodniki so odšli iz dvorane na posvet. Vrnili so se in stavili porotnikom več vprašanj, najvažnejše je bilo vprašanje, je li Marko kriv uboja.

Tudi porotniki so odšli in se po kratkem posvetovanju vrnili v dvorano. Njihov pooblaščenec je izjavil, da so porotniki zanikali vsa druga vprašanja, pritrdili so pa z osmimi glasovi, da je Marko kriv uboja.

Potem je sodnik razglasil v imenu Njegovega Veličanstva razsodbo, ki je prisodila Marku dve leti ječe, poostrene vsako leto na ta in ta dan s trdim ležiščem. Olajševalna okolnost je bilo priznanje storjene krivice in nekaznovana preteklost obtoženčeva.

»Ali boste vložili priziv?« je vprašal sodnik obsojenca.

»Vsakemu grehu bodi svoja pokora,« je odgovoril.

S tem je bila obravnava končana. Odvetnik je stopil k Marku in mu položil roko na ramo. Marko je segel po nji in jo hvaležno stiskal. Nič ni mogel govoriti.

»Ta čas mine kmalu,« je dejal odvetnik, »potem boste zopet mož in živeli boste lahko, kakor da se ni nič zgodilo.«

Pristopila sta dva paznika in odvedla Marka v zapor.

VII.

Zavinščakov ponos je bil uklonjen, in njegove misli so bile žalostne. Čutil se je čistega in nedolžnega,

ali ljudje so ga gledali tako, kakor da je tudi on kriv Markove obsodbe. Noč, ki jo je prebil v ječi, ga je ponižala pred ljudmi. Da se opere pred svetom, je obdržal Markovo ženo in njene otroke v svoji službi. Odslej je sam izplačeval delavcem tedenski zaslužek.

Pozneje je priznal tudi Lenki, kako je bilo po uboju. Bolje, da ji pove sam, kakor da bi zvedela šele od drugih. Potem bi utegnila sumiti tudi ona. In strašno bi bilo življenje poleg žene, ki bi sumila, da je tuja kri oškropila moževe roke.

Tudi Lenko so uklonili zadnji dogodki, da se je čutila slabotno, bolno. Po vsem telesu jo je obhajala trudnost, da je morala večino dneva preležati. Izostali so obiski, Lenki je bilo treba miru. Hotela je z doma kam v tuji svet, da se razvedri, a zdravnik ji je svetoval, da mora ostati vsaj za nekaj mesecev doma v miru in samoti, dokler se ji ne okrepe živci toliko, da bo lahko prebila potovanje.

»Bog ve, ali ve kaj Frice o vsem tem, kar se je dogodilo?« je vprašala moža.

»Ko bi kaj vedel, bi gotovo kaj pisal o tem,« je menil Jože. »Zvedeti pa mora prejalislej. In najboljše je, če mu poveva sama.«

»Odpelji se k njemu in mu previdno razodeni vse, kar se je pripetilo,« je svetovala Lenka.

»V Zagreb moram že zaraditega, da dobim novega oskrbnika. Tako opravi oba posla obenem,« je dejal Jože in se odpravil v Zagreb. Tako pride tudi iz sedanjih razmer, se razmisli in pozabi. Ko bi mogel vse in popolnoma pozabiti — to bi bilo še najboljše. Potnike so prepeljavali čez Kolpo na velikem brodu, ker most še ni bil popravljen.

Lenka je ostala sama. Na postelji se ji je zdolgočasil. Stopala je iz sobe v sobo. Iskala je razvedrila. Obstajala je pred podobo materino. Nanjo so se ozirale njene oči. Gledale so zopet proseče, tolažbe željno.

»Tako gledam zdaj tudi jaz!« je rekla Lenka.

Zbujali so se ji v spominu dogodki iz preteklih dni. Kaj je vse prebila, kaj vse ućakala! In ĉe se ji obrnejo oĉi naprej, v bodoĉe dni, kaj sme priĉakovati od njih? Ali se ni vse, kar je bilo zasnovanega na lepih, cvetoĉih nadah, zgrudilo prej, preden je dospelo do popolnosti, do uresniĉenja?

In kako bo s Fricetom in z njegovim potomstvom, ako ga bo imel? Ali izumrje njen rod ali uĉaka v potomstvu blaŹjih dni?

Ĉitala je v knjigah povesti o grajskih ljudeh, o mogoĉnih vitezih, ki so zaĉeli s skromnostjo in se pospeli do moĉi in veljave. Pozni potomci so blagrovali spomin davnih dedov, ki so poloŹili temelj mogoĉnim rodovinam. Zaĉetniki slavnih rodov so zapisavali dogodke in dejanja svojih dni, da so ostali ohranjeni poznim rodovom. Ti jih prebirajo, ĉaste spomin davnih dedov in so ponosni nanje. Zakaj taki ohranjeni spomini jim govore o zgodah in nezgodah, o udarcih zle usode, ki je hotela uniĉiti njih rod, a govore jim tudi o velikih, slavnih delih, ki so premagala nasprotne sile, napravila preteklost sijajno in junaŹsko in ohranila zgodovini njihovo ime.

Ali bi ne mogla Lenka niĉesar oteti beŹeĉemu ĉasu, ali bi ne mogla niĉesar zapisati, da bi ostalo ohranjeno tistim, ki pridejo za njo?

Lenka je sedla in zaĉela pisati:

»Zgodovina naŹega rodu se zaĉenja tedaj, ko sem se seznanila s svojim sedanjim moŹem JoŹetom Zavinsĉakom v Kranju. Bil je nizkega rodu. Prihajal je v Kranj s svojim oĉetom na Źivinske semnje. Sam je trŹil z Źivino (s praŹiĉi). Oĉeta sta sklenila, da se morava vzeti on in jaz, Lenka, rojena Ribiĉeva.«

Lenka je odloŹila pero in pomislila, ali naj zapiŹe vse, kako se je zgodilo, ali naj posname samo glavne stvari.

»Umrli sta mi oče in mati, in jaz sem se preselila k možu na novi dom. Ta je stal v Zavinkovcih na Dolenjskem (v Beli Krajini, onkraj Gorjancev). Pravzaprav je tu začetek zgodovine rodu Zaviniščakovega. To so bili žalostni časi, ko ni bilo nič veselja.«

Zopet je pomislila Lenka, kako naj govori, da ostanejo dogodki ohranjeni poznim rodovom. In nadaljevala je:

»Zavinkovci pomenijo v mojem življenju nesrečo. Ker smo bili bogati in ugledni, nas je ljudstvo sovražilo. Nekoč je navalilo na našo hišo in nam s kamenjem pobilo šipe. O meni so govorili grde reči. Ogibali so se naše hiše, kakor da je okužena. Vse to je prišlo samo zategadelj, ker nisem bila jaz ustvarjena za ta kraj. A usoda me je vrgla semkaj. Če bi se to ne zgodilo, bi ne bilo poznejših dogodkov in bi jaz tudi ne pisala teh vrstic tebi, o, ti moj pozni, neznani potomec!«

Lenka je odkimala z glavo, ko je še enkrat prebrala zadnje vrstice. Že je nastavila pero, da bi jih prečrtala, a hipoma se je odločila drugače.

»Naj ostane! Saj je resnica,« je dejala in potem nadaljevala:

»S sovraštvom so gledali na našo hišo v Zavinkovcih. Ogibali so se pred njo, kakor sem že rekla. Nekdo ji je grozil, da jo zapali. V takem domu nam ni bilo obstanka, to mi lahko verjameš, o, ti moj neznani, pozni potomec!«

Komaj je napisala Lenka stavek, že ga je prebrala, ali ni morda nič izpustila. Ob zadnjem stavku se je nasmejala, rekoč: »Nate sem pozabila, Frice, moj zlatil!«

»Tam nam je bil rojen sin Friderik (zvali smo ga Frice). Vaška otročad ni marala zanj. Sovražila ga je in je kamenje lučala za njim. O, ti ubogi Frice! Potem smo ga dali v vojaško šolo, da postane oficir. Še prej pa smo kupili metliško graščino. In tako smo

postali graščaki. Gospoda nas je imela rada, drugi ljudje pa ne. Ne vem prav, zakaj? Morda bi bilo zame boljše, ko bi ne šla iz Kranja v Zavinkovce, ko bi jih nikoli ne videla. Ali naša pota so v božjih rokah, ki jim bodi čast in hvala vekomaj!»

Ali naj še kaj pove? Mnogo nima več povedati. Samo omeni naj z nekoliko besedami:

»Tisto leto je narasla Kolpa tako, da je odnesla most. Istega dne je neki harmonikar Marko ubil našega oskrbnika. Zato so ga obsodili v Novem mestu. Teden prej pa so bile volitve v mestni zastop, a moj mož ni zmagal. Tako se je godilo do današnjega dne.

V metliškem gradu, dne . . .

Lenka Zavinsčakova, rojena Ribičeva.«

»Kaj hočem zdaj s tem?« se je zasmejala Lenka, ko je še enkrat prebrala vse, kar je napisala. »To je zgodovina našega rodu! Že v Škofji Loki sem slišala v šoli, da ljudje prikrajajo in pretvarjajo zgodovino, kakor se jim zdi in jim bolj kaže. Ali sem tudi jaz taka zgodovinarica?«

Lenka se je smejala. Že dolgo ji ni bilo tako domače.

Potem je zganila papir in ga vtaknila v zavitek. Zapečala ga je na štirih krajih. In tedaj je mislila, kaj naj napiše na naslovno stran. Ako jo pusti nepopisano, odpre pismo vsak, komur pride v roke. A tega neče. To pismo bi smel brati kvečjemu šele Fricetovega otroka otrok. Zanj bi imelo šele kaj pomena. Drugi bodo zvedeli takointako vse že iz ustnega poročila.

Ali pa bi bilo morda najpametneje, da vrže to-le prazno pisanje v peč, da zgori pred njenimi očmi njenega rodu zgodovina, neslavna, majhna in skromna kakor rod sam . . .

Ne!

Kdo ve, kaka usodna moč ji je vdahnila to misel, in kdo ve, kolike važnosti postane še lahko to pismo!

Lenka se torej odloči, sede in napiše na naslovno stran z jasnimi, velikimi črkami:

»To pismo sme odpreti samo Friderika Zaviniščaka vnuk (Fricetovega otroka otrok), bodisi moškega ali ženskega spola.«

Potem odpre predal, koder je imela shranjena pisma in denar in vrže štirikrat zapečaćeno pismo predalu na dno.

* * *

Zaviniščak se je vrnil iz Zagreba in je privedel s seboj novega oskrbnika.

»Kako je s Fricetom?« ga je vprašala Lenka.

»Dobro napreduje,« je odgovoril Jože, »vsi hvalijo njegovo vedenje in pravijo, da bo Frice vrl oficir. Baje si ni mogel izbrati boljšega stanu. Kakor ustvarjen je za vojaka. Ko pride zopet na počitnice, bo že rožljala tod okolo njegova dolga oficirska sablja in žvenketale bodo svetle njegove ostroge!«

»O, moj Bog, to bodo zopet lepi časi!« se je radovala Lenka.

Že je gledala Friceta pred seboj, kako mu visi ob boku dolga oficirska sablja, kako je velik in lep, kako se je vrnilo z njim veselje.

»Ali si mu kaj povedal?«

»Vse sem mu povedal, ker ni še ničesar vedel. Videti je bilo, da ga je zbolel moj poraz pri volitvi. A ko sem mu dejal, da mi ni nič do tega, da zdaj vsaj vemo, kakšni ljudje živijo okoli nas, da vsaka šola nekaj stane, se je potolažil in mi svetoval, da se naj nikar več ne vtikam v take reči. Saj živimo tudi brez njih lahko dobro in mirno!«

»Vidiš, kako pametno misli!«

»No, da! Tako sem sklenil tudi sam, preden mi je svetoval sin!«

Z Zavinkovcev je poslala mati Jožetu glas, da bi rada govorila z njim, naj pride kmalu!

Kako je že pozabil Jože na mater! Pa saj ni drugače mogoče, ko so bili zadnji časi polni razburjenja in viharja.

A kar se je zgodilo, ni ostalo starki neznano. Potrlo jo je do smrti. Noč in dan je premolila pod oltarčkom. Bolelo jo je v dušo, ker je ni hotel slušati sin tedaj, ko je kupoval graščino. Tedaj se mu je nagnila pot v pogubo. Mati, vsa utrujena od peze let, je čutila, da mora kmalu ugasniti. In ker ni bilo Jožeta od nobene strani, je morala poslati ponj. Saj mora govoriti z njim, preden se ne poslovijo za vedno.

Jože je odšel v Zavinkovce. Hodil je peš, da se razgiblje in da ob počasni hoji zopet enkrat pregleda posestvo. Oskrbnika je vzel s seboj, da mu spotoma razkaže svoje zemljišče.

Kakih sto korakov pred seboj je zagledal duhovnika. Pred njim je pozvanjal cerkovnik.

»Z zadnjo popotnico gredo,« si je mislil Jože, »a kam neki? Ali morda k materi?«

»K materi!« se mu je oglasilo v srcu.

Jože je pospešil korake, da ga je oskrbnik komaj dohajal. Zavil je na stranske steze, ki so se strmo spenjale v klanec. Ozrl se je nazaj. Duhovnik je bil še daleč zadaj na cesti. Jožetu je tekel znoj s čela. Ko je došel pred domačo hišo, je dobil tamkaj nekaj sosed in sosedov, ki so držali sveče v rokah.

»Ali je materi slabo?« je vprašal, a ni čakal odgovora. Planil je na vežo. Vrata v materino sobo so bila odprta.

»Mati!« je zaklical Jože in stopil k postelji.

»Kako je to lepo, da si prišel k meni!« je rekla starka, »počakaj tu, da pridejo z Bogom, potem se bova kaj pomenila — za slovo.«

»Ne za slovo, mati! Za slovo še ne!« je vzkliknil Jože in prijel mater za roko. Bila je vela in mrzla.

»Tako bo, moj dragi! Življenje se izteka, to čutim. Sami gospod Bog naj še pride, da me ojači za

zadnjo pot, in potem se zgodi božja volja,« je govorila mati. Obraz ji je bil miren, oči so se obračale do vrat. Ob zglavju sta goreli dve debeli voščenkni.

»Prišel si ravno prav,« je začela bolnica. »Videl boš, kako je človek srečen, kadar pride k njemu Jezus, stvarnik nebes in zemlje.«

Zaslišal se je glas zvončka. Bliže in bliže je prihajal. Starka je sklenila roke, Jože je pokleknil k postelji. Na vratih se je prikazal duhovnik in je napravil s ciborijem znamenje svetega križa. Jože je stopil iz sobe in zaprl vrata za seboj. Duhovnik je izpovedoval bolnico. Izpoved je bila kratka. Čista je bila starkina duša, oprale so jo molitve; napravile so jo vredno, da sprejme Sinu božjega.

Po izpovedi jo je duhovnik obhajal in opravil molitve, potem je odšel, in Jože je ostal z materjo sam.

»Življenje je težko, moj Jožel!« je povzela starka. »Človek se bojuje in poteza za posvetno blago, nazadnje mu ostane tolažba — upanje v usmiljenje božje. Takrat vidi, kako majhen je in neznamen, kakor kaplja v morju. Upanje v usmiljenje božje dvigne njegovo dušo, da želi pretrgati spone, ki jo vežejo na svet, da hrepeni po združenju z Njim, ki je nje začetek in konec.«

»Pa saj ne boste še umrli, mati,« je dejal Jože, »tako rad vas imam. Življenje me je odtrgalo od vas, življenje me je zopet privedlo do vas. Zdaj mi je tako dobro, ko vas gledam!«

»Vedno sem bila s teboj, čeprav me nisi videl. Spremljala sem vsa tvoja pota, trpela sem s teboj in se veselila. Moja ljubezen je bila, ki je potovala s teboj. Moja ljubezen bo, ki bo iz višav nebeških rosila nate svoj blagoslov.«

»Blagoslovite me, mati!« je prosil Jože in pokleknil k zglavju. Začutil je, kako mu je padla na teme mrzla, vela materina roka. Dvignil je glavo in

videl, kako so zalile solze materine oči in kako so gledale te oči kvišku, in videl je, kako so se gibale materine ustnice. Potem je mati zaprla oči in mirno obležala. Jože je segel po njeni roki in jo pritisnil na ustnice.

»Kadar je duša čista in Bogu vdana, takrat jo oblagodari materin blagoslov s srečo in blaginjo. Greh odvrča blagoslov in uničuje njegovo moč,« je šepe-tala starka. »Blagoslavljam tebe in tvojo ženo in tvojega otroka! To je bilo, zakar sem te klicala k sebi!«

Potem je umolknila in se onesvestila. In ni se več zbudila.

VIII.

Frice je dobil oficirsko sabljo in je ostal v gar-niziji v Zagrebu.

Bil je slok, lepo rasel mladenič, pravi oficir. Ve-sele nravi si je pridobil mnogo prijateljev, zlasti še zato, ker so vedeli, da je bogat z doma. Ni mu treba služiti pri vojakihi zaradi kruha, ker bi vsak čas lahko popustil službo in se preselil na očetov grad. A bil je še mlad in željan življenja, zato je služil pri vo-jakihi takorekoč za kratek čas. Služil je pri ulancih. Lepo ga je bilo videti na mladem, iskrem konju s čapko, s črnim žimastim repkom okrašeno, na glavi, ob desni rami z razpeto ulanko, ki mu je povihravala v zraku, kadar je izpodbodel konja, da je zdirjal v dolgih skokih po ravnih cestah zagrebške okolice.

Na plesih in veselicah, ki jih je prirejala zagreb-ška gospoda, je bil med najbolj čislanimi plesalci in družabniki. Vztrajal je vselej do zadnjega, zabaval in kratkočasil vsakogar, ki mu je prišel v bližino.

Za veselo življenje je bila njegova mesečna plača premajhna. Zalagal ga je oče, a ta je bil bolj sti-skav. Že za njegovega šolanja je izdal zanj lepe de-

narje, zdaj je menil, da naj živi ob svojem. Zato se je Frice zatekal k materi.

Ta je prišla predpustom v Zagreb. Vso zimo je bolehalo in večinoma ves čas prebilo v postelji. Komaj je čakala, da se je vreme nekoliko omehčalo, da je mogla v Zagreb, kjer so imeli sloveče zdravnike. Pozvedovala je pri njih in iskala pomoči zrahljanemu zdravju. Zapisavali so ji zdravila, razne neokusne kapljice in ji priporočali gibanje v toplem, svežem zraku. Dol na jug bi morala iti, da se ji okrepe pljuča.

A kadar je bila poleg sina, je pozabila na bolezen. Pozabila je na vse drugo, gledala je samo njega. Ko sta hodila po mestnih ulicah, je lahko videla mati, koliko je sinovo znanstvo. Na vsakih deset korakov ga je srečal znanec ali ga je srečala znanka. Zvečer je jemal Frice mater s seboj na veselice ali v gledališče. Seveda je morala nositi mati obleke, prirojene po zagrebškem okusu. Tako se je seznanila z mnogimi rodovinami, ki je z njimi občeval njen sin. Videla je njegovo veselo mladost, nič ji ni bilo žal denarja, s katerim je pokrivala njegove izdatke. Naj uživa mladost, resno življenje pride pozneje. In če ima človek mladost, ima vsaj nekaj, kamor se lahko ozre, kadar pridejo težki, skrbi polni časi.

Fricetovo veselje je bilo kipeče in neutešljivo. V noč je morala ostajati mati poleg njega. A če jo je končno le premagala slabost, jo je spremil sin na stanovanje in se vrnil k radovanju. Nikoli mu ni rekla: Nehaj, postoj! Privoščila mu je veselo pomlad življenja, ker je sama ni imela in ker je vedela, kako je bridko, ako je človek brez nje.

Gospa Lenka se je vrnila domov z mnogimi recepti in nasveti, na zdravju prav tako šibka kakor je odšla v Zagreb. Prosila je sina, naj si vzame dopust, da odpotuje z njo v kraje, kamor so ji svetovali zdravniki. Ali v prvem letu službovanja ni dovolila vojaška oblast Zaviniščaku dopusta. Zato je mati

odložila potovanje dotlej, ko pojde lahko z njo tudi Frice. Poletne mesece je posedala gospa Lenka na vrtu pod smrekami. Nestrpno je čakala časa, ko pride sin in odide z njim, da se vrne potem vsa ozdravljena in okrepčana.

Kolikor je mogla preudariti za svojega bivanja v Zagrebu, občuje Frice z najodličnejšimi rodovinami, med katerimi je mnogo bogatih. Gotovo si izbere mladi, lepi častnik iz obilice znank mlado, lepo in — kar je glavno! — bogato nevesto. Dotlej bo že zadoščal materin denar, ki si ga je prihranila tekom let, potem, če ne bo dovolj plače, bo zalagala žena, da bo pri Fricetu zmeraj lepo in bogato. In kadar mu bo zadosti mestnega življenja, pride domov, saj je vse njegovo, kar je njenega in očetovega. Vsak človek se izživi in naveseli, naposled si zaželi pokojnega življenja, ki je daleč od mestnega hrupa.

Za mladim, lepim ulanskim častnikom Zaviniščakom so se ozirale dekliške oči. Samo migniti bi mu bilo treba s prstom, in izvoljenka bi se mu ovila okrog vratu. Tovariši so ga zavidali, a mladi Zaviniščak ni maral tako zgodaj prodati svobode. Dekleta, ki so se ozirala za njim, niso bila samo lepa, bila so tudi bogata. A vkljub temu ni še mislil Frice na ženitev. Izživeti se mora, užiti vse sladkosti svobodnega življenja, potem naj pride ženitev, če že mora priti.

Odrta so mu bila vrata v najuglednejše zagrebske hiše. Vabili so ga na domače pojedine in zabave, da je moral časih izbirati ali se pa odpovedati vsem vabilom, da ni bilo zamere. V takih primerih se je izgovarjal z boleznijo.

Najčešče so mu dohajala vabila iz hiše bogatega tvorničarja Mihajloviča.

Tvorničar Jovan Mihajlovič je bil previden gospodar, ki si je pridobil z izdelki iz stekla in porcelana veliko imetje. V svoji stroki je izvežbal sina

Vladoja, a gosposko je dal izobraziti hčer Jelko. Bil je ugleden mož, ki so ga klicali na odlična mesta v razne zastope in mnoga društva. Dasi skrben in previden, je bil vendar vesel in dobrovoljen človek, in njegova hiša je bila gostoljubna. V nji se je zbirala gospoda civilnega in vojaškega stanu.

Na veselicah se je Mihajlovičeva rodovina seznanila tudi z ulanskim častnikom Zavinščakom. Najbolj se je prikupil Jelki, ki je bila prijazna in vljudna, a manj lepa kot bogata. Bila je majhna in pegasta po licih. A bogata je bila, to so vedeli vsi, in tako ni bilo videti drobnih peg na njenih licih.

Jelka se je s srcem nagnila k Zavinščaku. Zato je bil tolikokrat vabljen k očetu. Na njegovem krožniku je vedno dehtela najlepša cvetka, in gospica Jelka si je izbrala sedež poleg njega ali pa njemu nasproti. Kadar so napravljali ob nedeljah izlete v okolico, je moral Frice prisesti k njim v kočijo ali pa je moral obljubiti, da prijaše za njimi. Jelka ga ni nikoli klicala drugače nego »gospod poročnik Frice.« Če sta bila tako skupaj, da sta lahko šepetala sama zase, je izpuščala v nazivanju gospoda in poročnika in ostajal je sam Frice.

Pa tudi staremu Mihajloviču je bil Frice všeč. Odlikoval ga je od drugih s tem, da mu je ponudil pobratimstvo, in če je storil oče to, je moral storiti tudi sin Vladoje.

Fricetu torej ni bilo težko ugeniti, kaj bi radi Mihajlovičevi.

Seveda so zvedeli o tem tudi njegovi tovariši in mu prigovarjali, naj bo pameten in naj izkoristi ugodno priliko.

»E, bratje, tako lepo je, če je človek mlad in svoboden,« je dejal Frice, »svoboda je več vredna nego zlato! Naposled pa, če mi je Jelka res tako naklonjena, mi ne uide niti tedaj, kadar se zbudi meni volja po ženitvi.«

»Zdi se mi,« mu je odvrnil tovariš, »da te motijo njena nizka rast in pege na njenih licih.«

»Kaj tisto,« je odgovoril Frice, »človek se temu privadi. Ko bi čutil do Jelke le polovico tiste naklonjenosti, ki mi jo izkazujejo Mihajlovičevi, pa bi se zvezal z njo. Ali samo zaradi njenega denarja nečem še prodati svobode. Ako pride doba, da jo bo treba, pa jo bom. A vojak ni navezan samo na eno mesto. Kdo ve, kam me pokličejo jutri ali kako se zasučejo razmere doma. Mlad sem še, in človek nič ne ve, kaj pride. Zatorej kratkoinmalo: pustimo za zdaj vse to!«

In pustili so vsa taka razpravljanja.

Frice je bil še nadalje vabljen k Mihajlovičevim. Užival je vso vljudnost in naklonjenost njihove hiše, a dalje ni prišlo. Oprezen je bil v besedah. Nikoli ni rekel kaj takega, kar bi bilo obvezno in zahtevalo posledic. Vesel je bil in vljudnost je vračal z vljudnostjo. Več ne.

Prišla je doba manevrov. Vsa garnizija se je pripravljala, da odide na velike vojaške vaje. Prišli so v Zagreb rezervisti, vse ulice so bile polne vojakov. V vojašnicah je vršalo in šumelo. Snažili so orožje in obleko, polnili telečnjake. Konjeniki so pregledavali konjsko opravo, sedla in jermenje. Častniki so pripravljali torbe in kovčege.

Zvečer pred odhodom je bil Frice z nekoliko ožjimi prijatelji pri Mihajloviču. Bili so dobre volje in pripovedovali razne dogodke iz vojaškega življenja. Poslovili so se nekoliko prej nego navadno. Drugi dan je bilo treba zgodaj vstati. Ko so odhajali iz jedilnice, je bil Frice zadnji. Jelka ga je potegnila v sobo nazaj in se mu ovila okrog vratu.

»Zakaj si tako trd, Frice?« je vprašala.

»Ne umem tega, Jelka,« je odgovoril. »A zdaj ni časa za razgovor, oni že čakajo na veži.«

In Jelka se je spela do njegovih usten in ga je poljubila.

»To je prvi moj poljub,« mu je rekla, »naj te spremlja na tvojih potih in te varuje nezgod.«

»Hvala!« je rekel Frice. Gledal ji je v oči; iz njenih solz se je utrinjala luč visokega lestenca.

Zbežal je po stopnicah in se poslovil od Mihajloviča in Vladoja.

Drugo jutro je še gosta megla ležala nad širokim posavskim poljem, ko se je ravnal Zavinščakov eskadron na odhod. Nemirno so kopali konji po tleh in natezali vratove. Poveljnik je potegnil sabljo iz nožnice in jo zavihtel visoko nad glavo. Sto sabelj je šinilo iz nožnic, ostroge so zazvene, in udaril je ob zemljo peket konjskih kopit. Zunaj mesta so se spustili v dir. Zavihrali so praporci na dolgih suhlicah, zaplapolale so ulanke v hladni jutranji sapi ...

* * *

Po končanih manevrih so se vrnil vojaki v garnizijo. Frice je prijahal nazaj zdrav in vesel. Nič se mu ni zgodilo ob naporih in težavah vojaških vaj, zvesto ga je nosil konj, dobri tovariš. Friceta je čuval nezgod Jelkin poljub.

Rezervisti so se razšli, ostalo je le stalno moštvo. Mnogo častnikov je dobilo dopust. Med njimi je bil tudi Frice, ki je moral domov, kjer ga je mati težko pričakovala.

Ustrašil se je, ko jo je zagledal. Bila je blede in upadla. Globoka senca ji je ležala pod očmi. S težavo mu je šla naproti. Roka, ki mu jo je podala v pozdrav, je bila suha, sama kost in koža.

»Samo da si prišel,« je rekla, »zdaj bo zopet vse dobro in lepo!«

Frice je moral pripovedovati materi in očetu, kod je vse hodil in kaj vse je doživel. Drugi dan je počival, potem sta se pa odpravila z materjo na jug, iskat zdravja.

Pot je bila naporna, ker je mater dušil kašelj in je časih omagovala od slabosti. Pa tudi dolga je bila pot, ker sta morala spotoma večkrat počivati, da si je mati nekoliko opomogla. Končno sta dospela do dalmatinskega obrežja, do slikovitega, staroslavnega Dubrovnika.

Jasno je bilo nebo, od morja je pihljala dobrodejna, hladeča sapa. Obrežje so senčile visoke ciprese; dehtele so oranže in citrone. Mirta je cvetela po vrteh, vsa obsipana z belim cvetjem.

Mati in sin sta posedala po prisojnih krajih, izravnanih v lepa izprehajališča.

»Tako mi je dobro in lepo,« se je radovala mati, »ko si ti pri meni, Frice! Nobene bolečine, nobene slabosti ne čutim. To blago solnce ima čudovito moč.«

Svetilo je na zemljo blago solnce. Grelo je ude in kri. Človeku je bilo dobro in lepo.

»Solnce ima čudovito moč!« je ponovil sin.

»Solnce je kakor sreča,« je govorila mati, »kamor posveti solnce, tam odbegne mraz in temota, in kamor se ozre sreča, tam vstane veselo življenje. In oboje — solnce in sreča — si meni ti, Frice!«

Naslonila se mu je na prsi. Pred njima je dvigalo mirne, šumljajoče valove brezbrežno morje.

»Frice,« se je zdramila mati, »Bog ve, kje je zdaj onkraj morja stric France? Ali je še živ? Kaj misliš?«

»Gotovo je še živ, sicer bi že dobili kako poročilo.«

»Ali je srečen?«

»Tudi srečen je! Saj vam nič ne piše, in le v sreči pozabi človek človeka.«

»O, moj Bog, kako smo se razkropili daleč po svetu!« je vzdihnila mati. »Solnca ni bilo, in šli smo tako daleč vsaksebi.«

Gladila je sinovo roko.

»Ali zdaj bo zopet vse dobro, samo da se vrne ljubo zdravje. In vrača se bolj in bolj. Vsak dan se čutim krepkejšo. In potem, ko se oženiš, se za stalno

vrneš k meni ali pa pridem jaz k tebi. In kakor ima vsak dan svoj večer, tako ga ima tudi vsako človeško življenje. Starost je naš večer. In ta večer mojega življenja bo lep, ker ga bo ozarjala tvoja sreča, moj Frice, edini, zlati!»

Materina roka je segla do sinovih lic. Frice je začutil vlažen hlad.

»Da, mama! Vaši upi se uresničijo.«

In tako sta presedela vse dneve, dokler se ni začel Fricetu iztekati dopust. Odpotovati sta morala. Dolžnost je klicala sina od matere.

IX.

Kraljevi pevec — Pavel Plesec — je hodil po Kranju, brenkal na kitaro brez strun in pel:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma!

V omračenem duhu so umrle jasne misli. Bil je miren in krotak. Nikomur ni storil nič žalega. Hodil je od hiše do hiše, ves ubog in bolan. Lice se mu je smehljalo, nikoli ni nič prosil. Ljudje so imeli usmilenje do njega. Kadar mu je bila obleka umazana in raztrgana, mu je kdo podaril svojo, že obrabljeno, da ni Pavla zeblo in da ga ni močil dež do kože. In to obleko je zopet nosil toliko časa, dokler mu ni razpadla na telesu. Vse je vzel, kar mu je kdo ponudil. Kralj je hodil po hišah pobirat davke. Preko rame mu je visela torba. Vanjo je metal prežete darove: kruh, sadje, meso. Denar je spravljal v žep in ga znašal v žganjarnico.

»Dajte mi strun!« je zahteval in stresel denar na mizo.

In dali so mu strun, natočili so mu žganja.

»Tako si jih napnem,« je dejal in izpil strupeno pijačo.

Z roko se je pogladil po prsih: »Ah, zdaj bodo zopet lepo pele nove strune!«

Prijel je kitaro in je začel:

Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

»Hvala ti, cesar Neron, kralj Pavel, hvala ti!« so mu klicali ljudje.

Zravnal se je Pavel, dvignil glavo pokonci. Stisnil je napol trepalnice v znak milosti in kraljevega priznanja.

»Zdaj grem k Manici in k materi — kralj gre k mrličem,« je dejal časih in odšel na pokopališče.

Ponosno, dostojanstveno je stopal med grobovi do tja, kjer sta počivali Manica in mati. Tiho se je glasila njegova pesem. Ni hotel peti na glas, da ne bi motil kraljevih mrličev. Ti hočejo imeti mir v smrti, ker so imeli toliko dela in težav v življenju. Kakor on sam. Najrajši bi legel k njima in bi počival. Truden je že in zaspan, ali njegova pot še ni dovršena, delo še ni dopolnjeno. Velika je njegova dežela. Kaj bi počeli njegovi zakladi, ako bi ga ne bilo ponje? In če se dvigne sovražnik in prihrumi z veliko vojsko, da mu ugrabi zaklade — kdo jih bo čuval, ako bi legel kralj spat in počivat? Ne sme! Ne sme! Zakaj njegova pot še ni dovršena in delo še ni dopolnjeno!

»Zdaj grem k Lenki,« je dejal, ko je odhajal s pokopališča.

Po prstih se je bližal hiši, da jo preseneti, da bo veselje tem večje, ko tako nenadoma zagleda pred seboj njega — kralja Pavla, rimskega cesarja Neron!

Najprej tiho, potem glasno in vedno glasneje je donela njegova pesem:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Cloveška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

Žile so se mu napele na vratu, hripav, kričeč, oduren je bil pevčev glas.

Pavel se je oziral po oknih, stopil je v hišo, a Lenke ni bilo nikjer!

Nikjer ni bilo Lenke, zatorej je vprašal: »Zakaj se skriva pred menoj? Recite ji, da mora priti takoj! Obsipala jo bo moja kraljeva milost.«

A Lenke ni bilo.

»Lenke še ni nazaj!« so mu pravili domači ljudje, tisti, ki so se naselili tu po odhodu Franceta Ribiča.

»Pa jo počakam!« je dejal Pavel in sedel v gostilniški sobi za mizo.

Prinesli so mu pijače iz navade, iz usmiljenja.

Prekrižal je roke na mizi pred seboj, globoko se mu je nagnila glava. Tako je pričakoval Lenke.

»Ali je že prišla?« je vprašal čez nekaj časa.

»Ni je še!« so mu odgovorili.

»Kam pa se je skrila? Ali pa je morda kam odšla?«

Povedali so mu že stokrat, da je Lenka daleč tam ob hrvaški meji, v Zavinkovcih v Beli Krajini, onkraj Gorjancev.

»Grem pa do nje!« je dejal in stopil iz hiše. Obrnil se je proti mostu, da odide po Lenko, a ko je dospel na most, je pozabil, kam se je namenil. Okrenil se je in odšel v mesto nazaj.

Tam so ga sprejeli otroci.

»Kralj Pavel gre! Cesar Neron prihaja!« so kričali in se drenjali okolo njega.

»Ali bi ne zapel tiste svoje pesmi, o, kralj, o, cesar!« so govorili nekateri.

Pavel se je ustavil. Otroci so se razvrstili v krog, se prišli za roke in se začeli sukati ob njem. Pavel je prijel kitaro, in na trgu se je začulo kričavo petje.

Tako se je ponavljalo malone slehrni dan.

Časih je hodil tudi po vaseh v bližini, tako da je tudi okolica poznala kraljevega pevca in njegovo pesem.

»Ali ste videli Lenko?« je izpraševal vaščane.

»Lenke ni pri nas,« so mu odgovarjali.

Šel je dalje do druge vasi.

Otroci so začeli kričati: »Kralj Pavel gre! Cesar Neron prihaja!«

Otroci so se sklenili okolo njega v krog.

»Ali bi ne zapel tiste svoje pesmi, o, kralj, o, cesar!« so ga prosili.

Pavel je vzel kitaro v roke in začel peti, in otroci so peli z njim:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

»Ali ste videli Lenko?« je začel izpraševati.

»Lenke ni pri nas!« so mu odgovarjali.

»Kam se je izgubila? Kam se je skrila?«

In vrnil se je v mesto, ker ni bilo Lenke nikjer.

A priti je moral do svojega zaklada.

»Saj bi jo človek še dobil, a zmeraj pozabim, kje je, in nič ne vem, kod naj grem, da pridem do nje,« je tožil gostilničarju.

Nekoč se je zasmel na ves glas. Pogledal je veselo, kakor da se mu je zbudila rešilna misel.

»Tako bo, tako bo! Tako pridem gotovo do nje!« je vzkliknil.

»In kako se to zgodi?« ga je vprašal gostilničar.

»Na listek papirja mi zapišite ime onega kraja, kjer prebiva Lenka!« je prosil.

Gostilničar se je smejal in mu je napisal na list papirja z velikimi črkami besede: »Zavinkovci v Beli Krajini, onkraj Gorjancev.«

Pavel je vzel papir v roke in je čital zlog za zlogom: »Zavinkovci v Beli Krajini, onkraj Gorjancev.«

Potem je spravil listek v žep in je ponovil na pamet: »Zavinkovci v Beli Krajini, onkraj Gorjancev. — Dobro, zdaj vem, kje je Lenka. — Zavinkovci v

Beli Krajini, onkraj Gorjancev. — Tam je Lenka, tja moram, če jo hočem videti! — In zdaj še nekaj!»

»Kaj še?»

»Pojdite z menoj do onkraj mostu, da mi pokažete pot. Tam sta dve cesti: ena na desno, druga na levo. In nikoli ne vem, ali naj grem na desno ali na levo. Pojdite in mi pokažite!»

Gostilničar je vzel klobuk in šel s Pavlom. Ta je govoril venomer: »Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .«

Ko sta dospela onkraj mostu, pokaže gostilničar proti levi in reče: »Tod morate hoditi, da pridete do Lenke . . .«

»Hvala, hvala!»

Gostilničar je odšel proti mestu. Na mostu je postal in se ozrl za Pavlom. Videl ga je, kako je krevsal po cesti, kako se mu je majala kitara na hrbtu. V grmu si je odlomil palico in stopal dalje-indalje.

»Ta ne pride daleč! Jutri bo zopet pri nas!» si je mislil gostilničar.

* * *

Jutro je bilo. Solnce je svetilo toplo. Nobenega oblačka ni bilo na nebu.

Po cesti proti Gorjancem se je pomikal truden potnik. Ves je bil sključen, kakor da se vsak hip zgrudi na prašno cesto. Opiral se je ob palico in vlekel noge za seboj, da se je dvigal prah, koder je stopal. Zeval je od utrujenosti, kakor da umira od žeje.

Umazan je bil in raztrgan; imel je črevlje na nogah, a hodil je po svojih podplatih. Na hrbtu mu je visela kitara brez strun. Šepetal je venomer:

»Zavinkovci, Zavinkovci . . .«

Srečavali so ga ljudje in se ozirali za njim.

»Berač, siromak!» so ga pomilovali.

»Ali pridem kmalu v Zavinkovce?« je izpraševal srečujoče.

»Še dobre tri ure imate hoje!«

»O, moj Bog, kako so daleč moji zakladi in kako veliko je moje kraljestvo,« je zdihoval sam zase. »Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .«

Čimbolj je lezel k zemlji. Oddaleč je bilo videti, da se plazi po rokah in nogah. Solnce se mu je upiralo v hrbet. Vroče mu je bilo, da mu je curljal znoj izpod klobuka.

O, Pavel, kralj!

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mráz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

Vzpota je žuborel studenec, lep hlad se je širil okolo njega. Pavlu so se sprijemala usta, vse se je posušilo. Ko je zagledal studenec, ga je vrgla žeja na tla. Nagnil se je nad vodo in pil v dolgih, globokih požirkih. Z naporom vseh sil se je dvignil na noge in krevsal dalje.

»Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .«

»Ali pridem kmalu v Zavinkovce?« je izpraševal srečujoče.

»Poglejte, tam zgoraj sol!«

Pavel je pogledal in videl na hribu vas.

Samo še ta košček pota, in kralj pride do svojega zaklada.

Pavel se je opiral z obema rokama ob palico. Omahoval je, noge so se mu tresle. Dvigal je oči in meril daljavo od sebe do vasi.

»O, Bog moj, kako so daleč moji zakladi, kako strma in težavna so pota do njih!«

Zdaj z desno, zdaj z levo roko se je oprijemal grmovja in kamenja, da se ni zgrudil, da si je pomagal naprej. Pot mu je lil curkoma po obrazu. V prahu in umazanosti so se poznale njegove sledi.

Dospel je do vasi. Prvega človeka, ki ga je srečal, je vprašal: »Kje je Lenka?«

»Kakšna Lenka?« se je začudil oni.

»Lenka! Saj je samo ena Lenka na svetu!« je odgovoril Pavel.

»Ali morda Zavinščakova?« je vprašal kmet.

»Da, da, tista!« je dejal romar.

»E, dragi moj! Lenka je zdaj gospa! V metliški graščini biva zdaj!«

Široko je odprl Pavel oči in usta. Globoko je sopol. Z rokami se je naslonil na kolena.

»Kje pa je to? Ali je daleč?«

»Ni daleč! Tam v dolini,« je odgovoril kmet in pokazal v dolino, kjer se je dvigal v višave zvonik.

Pavel ni odgovoril ničesar. Obrnil se je in drsal po skalnati stezi v dolino.

»Nobena dolina ni tako globoka, da bi ne prišel do nje!«

Lovil se je zopet ob grmovju in kamenju, s palico se je upiral, da ga ni utrujenost vrgla na tla.

X.

Čim bliže je prihajal gradu, tem manj utrujenosti je čutil. Na dvorišče je stopal po prstih, polglasno je pel, da bi jo presenetil, da bo veselje toliko lepše in popolnejše, ko se tako nenadoma srečata po dolgem, dolgem času. In vedno bolj glasna in glasnejša je bila njegova pesem, ki se je razlegala po dvorišču.

Ubog popotnik hodi križemsvet,

srce ga sili, da za srečo roma.

Človeška srca krije mraz in led,

in romar brez miru je in brez doma! . . .

Na dvorišču pri vodnjaku je stala dekla in vlekla vedro iz njega.

»Ali je tukaj Lenka?« jo je vprašal neznani pevec.

»Katera Lenka?«

»Moj Bog, vsi ljudje me izprašujejo tako! Saj je samo ena Lenka na vsem svetu!« je odgovoril Pavel.

»Ali mislite morda našo gospo? Naša gospa je Lenka,« je rekla dekla.

»Da, to mislim! Kje je?«

»Zgoraj v sobi!«

»Recite ji, da jo pričakuje kralj Pavel, rimski cesar Neron! Dospel sem do svojega zaklada!« je velel Pavel.

Deklo je obšla groza. Izpustila je vedro, ki je padlo nazaj v vodnjak. Zbežala je po stopnicah. Pavel je pel:

Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

Dekla je zbežala h gospé, ki je sedela na naslonjaču v sobi pri oknu. Prihajal je do nje kričeči glas neznanega pevca.

»Gospa,« je zaklicala dekla, »na dvorišču stoji neznan mož, ves umazan in raztrgan. Tamkaj prepeva in pravi, da je kralj Pavel, rimski cesar Neron. Vprašal me je po vas!«

»Kralj Pavel, rimski cesar Neron?« je vprašala gospa. Prijela se je za ročaje in se dvignila s sedeža. »Moj Bog, Pavel, Pavel . . . Pa saj ni mogoče!«

S trudnimi koraki je odšla iz sobe na hodnik. Naslonila se je nanj in pogledala na dvorišče. Srečala sta se s pogledi, drug drugega sta se ustrašila.

»Lenka — Pavel!« sta vzkliknila obenem.

Pavel je stekel po stopnicah in stal je pred njo, ves ubog in raztrgan.

»Lenka, ali me še poznaš? Jaz sem kralj Pavel, cesar Neron sem, ki hodi po svetu in poje. Dolgo sem iskal svoje zaklade, zdaj sem prišel k tebi!« je govoril Pavel. »Pozdravljena mi bodi!«

Podal ji je roko, posušeno in od solnca zagorelo. Tudi Lenka mu je podala roko, vso suho in blede. Žile so se poznale skozi kožo.

»Pa kaj je s tabo, Pavel! Moj Bog, kakšen si!«

»Kralj je lahko tak, kakršen hoče biti,« je odgovoril Pavel. Gledal je Lenko in jo vprašal: »Ali imaš tudi ti svoje grobove?«

»Tudi jih imam! In kaj je z Manico in z materjo?«

»To sta moja kraljeva mrliča, zakaj tudi jaz imam grobove! Zdaj si izkopljem še enega zase. Moja pot je dovršena, moje delo dopolnjeno — dospel sem do svojega zaklada! Ali pojdeš z menoj, Lenka?«

»Ne morem, vsa sem bolna! Ali je Manica umrla? In mati tudi?«

»Obe! Saj to je najbolje. Časih se zgodi, da nima človek nobenega veselja več, in tedaj je najbolje, ako umrje. In tako sta si Manica in mati izvolili boljši del. Zdaj je tudi moje veselje prikipelo do vrhunca. Ali pojdeš z menoj, Lenka?«

»Bolna sem, ne morem!«

»Potem pa prideš za mano! Kdor je bolan, umrje; saj mrjo še zdravi ljudje.«

Pavel se je ozrl, za hrbtom je začul korake. Prihajal je Jože.

Zasmejal se je Pavel in mu nutil roko v pozdrav.

»Saj se poznavata, ne?« ga je nagovoril.

Jože je obstal in odkimal z glavo.

»Kdo bi ne poznal kralja! Pavel sem, kralj, rimski cesar Neron!« je rekel Pavel.

Jože se je začudil in vzkliknil: »Pavel!«

Lenka je gledala na dvorišče, s prstom je pisala po šipi.

»Gotovo ste žejni in lačni,« je rekel Jože. »Pojdite dol v izbo! Prineso vam jedi in pijače.«

Jože je poklical deklo, naj ga spremi dol. Pavel se je poslovil. Pomigal je z roko, kakor delajo visoki

dostojanstveniki, napol je zaprl trepalnice. Kitaro je vzel v roke in pel je, po stopnicah grede:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

Glas je umiral. Na hodniku sta stala Jože in Lenka in nemo gledala drug drugega. Prišlo je nekaj groznega, morečega, neizraznega. Vzduh je bil težak, le z naporom so se dvigale prsi. Polmrak je prepregel dvor, pomedlela je solnčna luč kakor da ugasne sredi dneva. Dekla je prišla k vodnjaku, škripaje se je zasukalo vreteno . . .

»Tak je konec!« je vzdihnil Jože.

Lenka je pisala s prstom po šipi.

»Kaj pišeš?« je vprašal Jože in stopil do nje. Dahnili so v šipo, prikazale so se črke, čital je: »Smrt, smrt, smrt . . .«

»To je konec!« je dostavila Lenka. Oprijela se je moža, in odšla sta v sobo. Lenka je sedla k oknu na naslonjač. Okno je bilo odprto. Rahel vetrec je priušal z vrta vonje cvetočih grmov. Uspavajoče so plavali v sobo, dišalo je po omamljivem kadilu. Lenka se je naslonila nazaj in zaprla oči. Z roko je segla po ruti in si jo položila pred usta. Roka pa je kmalu omahnila, Lenka je zaspala. Ko bi se ji ne dvigale prsi, bi človek mislil, da je umrla. Tak pokoj ji je ležal na licih.

Jože je odšel, da pogleda, kaj dela Pavel.

Pavel je ležal na klopi in spal. Utrudila ga je dolga, naporna hoja. V posodi je bilo še do polovice vina. Zaspanec je bil jačji nego žeja. Ali sta se srečala Pavel in Lenka tudi v sanjah?

Pavel se je zbudil, ko je bilo v sobi že mračno. Gledal je okrog in izpil vino do zadnje kaplje.

»Ali nisem na poti do svojega zaklada?« se je vprašal, »in zdaj polegam tu in zapravljam čas.«

Stopil je iz sobe. Na dvorišču je bilo tiho in mirno. Pavel se je oziral in se ni mogel domisliti, kje je.

»Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .« so mu šepetale ustnice.

»Tam je Lenka, tja moram še nocoj!« je dejal in šel z dvorišča. Pred njim so se razvrščale hiše, popolnoma tuje mesto je stalo pred njim.

»Ali so to Zavinkovci?« je vprašal moža, ki ga je srečal.

»Ne, to niso Zavinkovci. Zavinkovci so tam zgoraj na hribu!«

In Pavel je potoval daljeindalje v hrib. Noč je prihajala, zvezde so se užigale. Ozrl se je, okna mestnih hiš so bila razsvetljena: migljale so luči spodaj pod njim in visoko zgoraj na nebu. Po hribu je plezal on — cesar Neron.

Čul je o njem pripovedovati, kako je dal nekoč zažgati mesto Rim. Gorelo je na vseh koncih, a Neron je stal in gledal strašni prizor in pel in brenkal na strune. Kako bi bilo lepo, če bi on — rimski cesar Neron — zažgal to mesto pod seboj! Kako bi švigali plameni kvišku, kako bi on lepo pel in brenkal na kitaro! Ali če bi zažgal vsaj to vas, ki sanja tu na griču prav tik pred njim!

»Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .« so mu šepetale ustnice.

Šel je mimo lepega, belega poslopja. Velik skedenj je stal tam koncem vrta.

»O, Neron!« se je poklical Pavel, »ali bi ne zažgal Rima? Kako lepo bi bilo gledati goreča poslopja, kako lepo bi se glasila tvoja pesem, kako sladko bi pele tvoje strune!«

Pavel je potegnil žveplenico ob hlače in jo vrgel pod skedenj, ki je stal tam koncem vrta. Stopal je dalje. Glasno so odmevali njegovi drsajoči koraki, zakaj vas je že spala v trdem snu. Večkrat se je ozrl Pavel nazaj. Črna poslopja so se dvigala za njim.

»Ali ne bo videl Neron gorečega Rima?« se je vprašal.

Stopal je dalje po neznanih krajih. Ozrl se je nazaj, in vasi ni bilo več, potopila se je v globoki temi. Zašel je v gozd. Roke je iztezal pred se, da mu niso veje udarjale v lice. Pokala je suhljad pod njegovimi nogami, tema je ležala kroginkrog. Naposled se je pritipal iz gozda. Zasvetilo se je pred njim z zvezdami posuto nebo, pot je držala vedno višje. Pavel se je ozrl in je videl, kako se žari nebo.

»Rim gori!« si je mislil in pospešil korake, da bi prišel dalje v hrib.

Postal je in pogledal tja, odkoder je prišel.

Videl je, kako se utrinjajo visoki plameni, kako je ono veliko poslopje vse razsvetljeno, kako ga objema ogenj od vseh strani, da je videti kakor velika goreča grmada.

»O, Neron, tvoj Rim gori!« je vzkliknil Pavel, poln presrčnega veselja.

Nebo je žarelo kakor velika razbeljena krogla. Daljeindalje se je spenjal po njem odsev požara. Okrog gorečih poslopij je bilo videti majhne, črne, gibajoče se sence. Kakor mravlje so bili ljudje.

Mirno je stal Pavel. Zravnal se je ponosno, kitaro je vzel v roke.

»Slava ti, cesar Neron! Ti mogočni, slavni!« je zaklical. Oglasila se je njegova pesem. Iz bližnjega gozda je odmeval vsak glas, da je bilo čuti, kakor bi ga oponašal v gozdu drug pevec.

Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

In potem se je spomnil, koliko sovražnikov je imel Neron, ker je bil krut in neusmiljen in je preganjal kristjane. Zasledovali so ga in mu stregli po življenju, naposled pa se je dal usmrtiti svojemu sužnju.

Zasledovali so ga, ker je zažgal Rim in dolžil druge, da so storili to strašno dejanje. In kaj potem, če bodo zasledovali tudi njega, sedanjega cesarja Nerona, če mu bodo stregli po življenju? Ali ne rastejo tiste majhne, črne, gibajoče se sence okrog gorečih poslopij? Ali ne rastejo boljinbolj in se spenjajo proti njemu? Ali se ne izteza proti njemu tisoč rok? Sklepajo se v pesti, grozeč mu prete! Bližeinbliže prihajajo, prav tik njega so že . . .

O, Neron, cesar, beži, beži, beži!

Roke, maščevanja željne, se iztezajo proti njemu...

Pavla obide groza. Silen strah ga odtrga s kraja, kjer je stal, da se spusti v divjem begu po neznani cesti naprej, naprej. Za njim tisoč rok, sklenjenih v pesti. Pavel beži preko kamenja in grmovja. Noge mu krvave, trnje mu trga obleko, ga praska po rokah in obrazu . . .

Pokojno so spali Zavinkovci, ko so se vneli prvi plameni. Pokalo je že tramovje in se rušilo, ko so se zbudili ljudje in doznali z grozo, da gori. Planili so s postelj, pol oblečeni so hiteli k ognju. Udarila je plat zvona. Ječe so plavali tožni glasovi v noč.

»Hvala Bogu, saj je le Zavinščakovo!« so govorili eni.

»Kakor dobljeno — tako izgubljeno,« so klicali drugi.

V vasi je bilo le malo vode. Ljudje so namakali rjuhe in jih polagali na sosedne hiše, da jih očuvajo požara. Zavinščakov hlapec je zdirjal v Metliko, da obvesti gospodarja, kaj se godi v Zavinkovcih. S težkim kladivom je tolkel po zapahnenih grajskih vratih, da je zbudil ljudi.

»V Zavinkovcih goril!« je zaklical.

Zavinščak je skočil s postelje, zajahal konja in odjezdil v Zavinkovce.

Lenka se je splazila do okna. Gledala je gor v hrib. Tam je bilo vse razsvetljeno, kakor da vzhaja

solnce. Zavinkovci gore, kraj, kjer se začenja zgodovina njenega rodu. Kdo je storil to?

Ko je zvečer vprašala, ali je Pavel še v gradu, so ji rekli, da je že odšel.

In zdaj se je oglasilo v nji samo ob sebi: »Pavel je zažgal! Pavel se je maščeval!«

XI.

Ista misel je obšla tudi Jožeta, ko je dirjal na konju proti svoji rojstni hiši. Z grozo so opazale njegove oči, da ji ni več rešitve. Ko je prijezdil do tja, je ustavil konja. Skedenj je zgorel do tal. Kup žerjave je stal na onem prostoru. Veter je zapihal, odtrgal s skednja goreč jezik in ga vrgel hiši na podstrešje. Užgalo se je, in plameneči jeziki so švignili izpod strehe, prežgali strop, ki se je grmeč zrušil v notranje prostore in tako zanetil ogenj v prvem nadstropju. Pregorel je tudi tukaj strop, in zdaj so objemali plameni tudi že spodnje prostore. Skozi okna, skozi vrata so švigali ognji — med štirimi stenami je gorelo kakor v mogočni, velikanski peči.

Ena osrečujoča misel se je zbudila Jožetu: »Hvala Bogu, da je umrla mati. Sicer bi zgorela.«

Proti jutru, ko je že ogenj pojemal in so bila sosedna poslopja brez nevarnosti, je poslal hlapca v mesto z brzojavko, ki jo je naslovil na orožništvo v Novo mesto. Rekel je v brzojavki, naj pazijo, če pride v mesto tak in tak človek, naj ga primejo, ker je požigalec.

Potrt je stopal Jože po pogorišču. Uničeno, izgubljeno! Dom njegovega očeta je plen hudobne roke, žrtev plamena! Ali je to morda začetek splošnega propada? Ali bi se tudi pripetila ta nezgoda, ako bi ostal — kakor mu je svetovala mati — tukaj na domu in bi se ne preselil v grad? Ali ne pride lahko hudoben človek in mu ne upepeli tudi gradu?

Tako so bile njegove misli žalostne in obupne.

Nikjer ni videl tolažilnega pogleda. Njegovi hlapci so razkapali žerjavico in jo polivali z vodo, da je čvrčeč ugašala in umirala.

Pavel je begal in divjal, kakor da mu gori zemlja pod nogami. Čutil je za sabo hropenje zasledovalcev, vsak hip je pričakoval, da ga popadejo trde, maščevanja željne roke. In begal je. Pljuča so mu hropela, pene so mu stopale izmed zob. Oči so se mu izbulile, da je bil pogled divji, blazen. Izpodtaknil se je in se zgrudil na tla. S čelom je priletel ob kamen; krvav curek mu je brizgnil iz rane. Kri se je pomešala z znojem in mu tekla z njim po licu.

»Neron, beži, beži, beži!« je hropel pred se.

Pred sabo je zagledal dva orožnika.

»Zasledovalci, morilci!« je siknil in hotel zbežati v stran. A ni vedel, kam. Obstal je sredi ceste in gledal okolo sebe.

»Jaz sem kralj Pavel, rimski cesar Neron!« je kričal, »in zažgal sem Rim. Cesar to tudi sme! Pustite me, preganjalci, sužnji, pustite me!«

Orožnika sta pristopila in mu velela s seboj.

Pavel je šel. Brez ugovora je stopil z njima.

»To je moja telesna straža!« je dejal. »Le čuvajta me, bogato vaju poplačam!«

Počasi so stopali proti mestu. Pavel je segel z roko na hrbet, a kitare ni bilo več. Izgubil jo je v begu.

»Saj pojem lahko tudi brez nje,« je dejal in začel:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mráz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

»Ali veste, kaj ste storili?« ga vpraša eden orožnikov.

»Vem!« odgovori Pavel, »iskat sem šel svoje zaklade, zakaj jaz sem rimski cesar Neron! A zakladov nisem dobil, potem sem pa zažgal Rim, glavno mesto

svojega cesarstva! Ali vaju kaj to briga? Jaz sem vendar svoj gospod, prvi in najvišji, in delam, kar hočem! Ako ne izpolnita mojih ukazov, vaju dam obglaviti!»

Stopal je med orožnikoma in se priklanjal zdaj na desno, zdaj na levo, kakor da izkazuje milosti.

»Ali sta videla Lenko?« vpraša hipoma. In ne da bi čakal odgovora, reče: »Glejta, to je moj zaklad. In ker ga nisem dobil, moram iti drugam ponj. Zavinkovci, Zavinkovci, Zavinkovci . . .«

Pred sodiščem so dognali in spoznali, da je Pavel blazen.

Sodna obravnava je bila torej izključena, in Pavla so poslali v blaznico.

»Ali je to moja kraljeva palača?« je vprašal, ko so ga izročili blazničnemu oskrbniku.

»Tu je vaša palača,« je odgovoril ta in ga dal odvesti v celico, »in tu je vaša dvorana, kjer bo vladalo vaše kraljevo veličanstvo.«

Pavel se je ogledal, sedel na posteljo in si zapel pozdravno pesem:

Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice;
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

* * *

Pogorišče je prišla pogledat tudi Lenka. Pripeljala se je v Zavinkovce, ker tako daleč ni več mogla hoditi. Kakor pleheče žalostna lastovica nad razrušenim svojim gnezdom, tako žalostno sta stopala po pogorišču Jože in Lenka.

»Glej, to je naša usoda!« je vzdihnila Lenka.

Jože je prikimal z glavo in brskal s palico po pepelu in oglju. Prav na tleh, tam, kjer je stala soba njegove matere, je izbrskal iz ogorkov kipec Matere božje.

»Glej, materin oltarček!« je dejal in pristavil:
»Vse je zgorelo, samo Mati božja ni zgorela!«

»Ali je storil to Pavel namenoma?« je vprašal.
Lenka je skomizgnila z rameni.

Da bi storil namenoma? Ali niso semkaj odvedli nje, ki mu je bila upanje in tolažba? Vse je izgubil, ostalo mu je golo življenje. Teplo ga je tako, da mu je njegova kruta in neusmiljenja moč ubila jasne misli. Prišel je semkaj, da vidi njo, ob kateri se mu je obetalo srečno življenje. A prepričal se je, da je Lenka zanj izgubljena. Lahko, da mu je prišla jasna zavest, da je zavržen, izgubljen. Ogorčenje je vstalo v njegovi duši. Zbudila se mu je silna, neukročena želja po sladkem maščevanju. Tedaj je zanetil požar. Mogoče je torej, da je storil Pavel ta čin namenoma. A mogoče je tudi obratno.

Tako je mislila Lenka, a odgovorila ni nič.

Dim, ki se je še vedno dvigal s pogorišča, jo je dušil, zato ni mogla več vztrajati tam. Sedla je zopet na voz in se odpeljala z Jožetom v grad.

Ozrla se je nazaj. Tako otožne so bile njene oči, kakor da se poslavlja s temi pogledi za večno od kraja, kjer se je začela zgodovina njenega rodu.

Ob povratku v grad se je Jože nehote spomnil tistega dne, ko je pripeljal Lenko na svoj dom, ki leži danes v razvalinah. Štiri gole, ožgane in okajene stene štrle v zrak, glasna priča minljivosti — to je ves ostanek tedanjih srečnih dni. Prihrumel je vihar življenja in mu pustil samo spomin, ki mu živi v srcu. In če se ozre v bodočnost, kaj se mu obeta? Skrivoma se je ogledal na Lenko. Videl je, kako je bleda in suha, kako jo duši kašelj, ki se tako votlo oglašča iz prsi.

Zato se je zbal, da pride kmalu dan, ko jo spremi na zadnjem poti. Ona ne bo nič vedela, kako mu bo krvavelo srce.

»Jože,« ga je poklicala Lenka, »kdaj boš zopet tam zgoraj sezidal hišo?«

»Ne vem,« je odgovoril, »morda nikoli več!«

»Zakaj ne? Fricc vendar ne bo podedoval pogorišča,« je rekla žena.

»Svet lahko izravnam, trava ga preraste, in nihče ne bo vedel, kje je stal moj rojstni dom.«

»Kakor grob, ki me polože vanj!« je rekla tiho Lenka.

»Lenka, zakaj misliš vedno na smrt?«

»Smrt mi je zdaj najbližja!« je dejala, »to čutim! Vsaka tolažilna beseda je zaman! In trava preraste grob, in nihče ne bo vedel, da je kdaj živel Lenka!«

Jože ni vedel, kaj bi odgovoril. Stisnil je ustnice, zamahnil z bičem po konjih.

»No,« je dejal črez nekaj časa, »tebi že napravimo tak grob, da bo vedel vsak, da je živel Lenka, moja žena!«

Jože je postavil Lenko na tla. Lahka je bila kakor otrok. Oprijemala se je ročaja, ko je šla po stopnicah v gorenje prostore. Odšla je v sobo k podobi matere. Proseče, tolažbe željno jo je gledala mati s podobe.

»Saj se kmalu vidiva!« je rekla Lenka. »O, mati, kmalu pridem k vam! Tako daleč sem od vašega groba, a smrt naju zopet združi. Smrt raztrga vsako razdaljo, bodi še tako velika. In tako se združim tudi s Francetom! O, mati! Tako lepo je, če človek misli, da prihaja počitek! In nobenega strahu ne čutim, ker me je življenje izpokorilo. Dalo mi je kupo grenke pijače v roke. Izpila sem vso to grenko pijačo, samo še ena kaplja je na dnu kupe. Najhujše pride zmeraj nazadnje, in tako je ta zadnja kaplja izmed grenkih najgrenkejša. To je slovo od Friceta. In če se vprašujem, zakaj je prišlo tako, si ne vem odgovora. Kamor sem stopila, se je izpremenila rodovitna zemlja v puščavo. In tako mi je bil puščava ves svet, vsa doba od mladosti do danes mi je bila dolg, mračen

dan. Razžarjala ga je samo ljubezen do Friceta, in ta ljubezen je bila mojega življenja največji, najdražji zaklad. Bila je kot solnce, ki je grelo in oživljalo, ko je vladala zima kroginkrog. Če je bilo še kaj drugega v mojem življenju veselega, je bilo le kratek, neskončno kratek sen, ki je napravil resnico še bridkejšo, ko je minil.«

Tako je govorilo Lenkino srce.

Odšla je v svojo sobo in je sedla na naslanjač poleg odprtega okna.

Plavali so v sobo vonji vrtnih cvetov. Dihala jih je Lenka vase.

»Tako se bo širilo ob meni vonjajoče kadilo, a jaz ga ne bom čutila več.«

Pavel, ti ubogi, nesrečni! Izgubil je Manico in mater in čiste misli. In tudi Lenko je izgubil. Vse mu je vzelo življenje — več mu ne more. Zdaj še diha, já, pije, spi — a vse kakor mrtvi, brezdušni stroj, ki nič ne ve, kaj in čemu se giblje. In zakaj vse to? Kje je tisti greh, ki je tako velik, da zahteva take osvete? Lenka je že čitala v knjigah, da se morajo otroci pokoriti za greh svojih staršev. Ali se pokori tudi ona zato, ker so grešili starši? O, mati, zakaj samo gledaš in nič ne govoriš?!

V sobo je stopil Jože.

»Jože, tako si želim Friceta. Tako rada bi ga videla,« je izpregovorila Lenka.

»Ali mu naj pišem, da pride?« jo je vprašal.

»Piši mu! Reci mu, da sem bolna in da bi ga rada videla. Naj pride! Še nikoli ga nisem pričakovala tako težko. Ali pa, čakaj! Pišem mu sama. Morda bo to poslednje pismo.«

Jože jo je s stolom vred prenesel do mize in ji pripravil papir. Odšel je iz sobe, tako mu je bilo tesno, da ni mogel ostati.

Lenka je začela:

»Moj dragi Frice!«

Toda kaj mu naj pove? Ali mu naj piše kar naravnost, da se bliža njen konec? Lenki so zalile solze oči.

»Odkar si se poslovil zadnjič od mene, se je moje zdravje poslabšalo. Bojim se zaradi tebe, da se zgodi, kar se mora zgoditi, kadar opešajo vse moči. A naj se zgodi karkoli, tebe moram videti. Tvoj prihod mi morda vrne moči, ako ne, se posloviva in razideva v upanju na snidenje. Pridi gotovo in ne odlašaj, ampak pridi takoj. Glej, da dobiš dopust, glej, da mi izpolniš to željo, saj je morda poslednja.

V nestrpnem pričakovanju te poljuba
tvoja mati.«

Lenka je prebrala list, in debela solza je kanila na papir.

Bližal se je večer; spuščal se je na zemljo na temnih krilih. V gradu so vedeli vsi, da je gospé slabo. Položili so jo v posteljo in ji napravili visoko zglavje. Dihala je težko. V kratkih presledkih so se ji dvigale prsi.

V grad je prišel duhovnik z zadnjo popotnico.

Dolga je bila izpoved. Lenka je govorila težko, le v pretrganih stavkih je pripovedovala duhovniku dogodke iz svojega življenja. Povedala mu je vse, česar se je spomnila. Ničesar ni zamolčala, o čemer je mislila, da bi ji oteževalo dušo in govorilo proti nji pred sodnim stolom.

Blažen pokoj se ji je razlil po licu, ko jo je duhovnik obhajal. Jože je moral sesti poleg postelje. Prijela ga je za roko in mu z velikimi očmi vdano gledala v obraz.

»Oprosti mi, če sem te kdaj žalila!« je govorila, »moja mladost je bila žalostna, in zato ni bilo vse tako kakor bi moralo biti. Ti si mi bil zmeraj blag

in dober, moje srce ti je vdano z vso hvaležnostjo
Moj dobri, blagi mož!»

Jože ji je gladil mrzlo, suho roko.

»Saj ne bo nič hudega!« jo je tolažil, »zdaj si res nekoliko slaba. A nocoj boš dobro spala, potem pride Frice in potlej bo zopet vse dobro.«

»Moj dobri, blagi mož!« je govorila Lenka.

Začutil je Jože, kako se je zganila njena roka. Hotela ga je potegniti k sebi, a v njeni roki ni bilo nobene moči več. Jože se je nagnil k nji, in mrzle, posinele ustnice so se dotaknile njegovega lica.

Potem je Lenka zaspala in prespala vso noč. Drugi dan se je čutila krepkejšo, da je lahko vstala in sedela na naslanjaču poleg okna. Proti poldnevu, ko je bilo na vrtu toplo in mirno, so jo prenesli tja. Blazine so ji naravnali na stol pod smrekami, kamor je sedla. Zacvetela so ji lica, kri je zagorela v njih.

Pritekel je po stezi domači pes, kodrodlaki Pozoj. Šel je naravnost proti gospodarici. Veselo je mahal z repom in se spenjal k nji. Gladila ga je Lenka po glavi. Vesela je bila vdane zvestobe domačega psa. Po vejah so ščebetali vrabci. Šumno so se preletali z grma na grm. Vsenaokrog so se dvigali iz cvetja sladki vonji. Ves zrak je bil napolnjen z njimi. Kakor da so zadehtele ljube cvetice nji v pozdrav, ki je zopet prišla med nje. Kolikokrat jih je gojila, negovala in zalivala njena roka! Ob zgodnjih jutrih in ob poznih večerih je segala po njih njena roka, jih uravnavala in jih nagibala k sebi. In tako dolgo je ni bilo k njim! Dolgočasile so se nežne cvetke, niso vedele, komu naj cveto, ker ni bilo nje, ki jih je vzgojila!

»O, moje cvetice!« je vzkliknila Lenka. Iztegnila je roko, da bi segla do njih. Zavela je mirna, komaj znatna sapica. Nagnile so se cvetke proti nji, proti gospé Lenki. A razdalja je bila prevelika — niso mogle druga k drugi.

»Tako me odtrgajo tudi od vas! A na grob vas morajo vsaditi. In vaši cvetovi in vaši trni bodo govorili o mojem življenju . . .«

Saj je tako čitala nekje. Napol so ji ostale v spominu one besede:

Kadar bom ugasnil,
grob mi izkopljite,
nanj mi ostro trnje
zasadite.

Pomlad bode prišla,
trnju cvet zbudila,
grob moj osameli
okrasila.

Trni, v cvet odeti,
bodo na gomili
o življenju mojem
govorili . . .

Po stezi je prišel Jože.

»Lenka!« jo je zaklical oddaleč. Po zraku je mahal z listom papirja. Smejal se je: »Lenka! Frice brzojavljaj!«

»Kaj?« je vprašala.

Jože razgrne list in čita: »Takoj pošljite voz v Karlovec. Pridem jutri zjutraj. Frice.«

»Hvala Bogu!« je vzkliknila Lenka in sklenila roke.

»Voz že naprezajo. Takoj odide,« pravi Jože. »Frice se pripelje najbrže jutri s prvim vlakom v Karlovec. Ponoči se bodo konji izpočili, in potem jutri okrog poldneva bo Frice tu!«

Z dvorišča je zdrdral voz.

»Že gre ponj!« je rekel Jože.

»Pozdravite Friceta!« je zaklicala Lenka. A njen glas je bil preslab, zamrl je v ropotu voza in v petketu konjskih kopit.

Hrepenenje po sinu, nestrpno čakanje njegovega prihoda je ojačilo njene moči. Sama je vstala s stola in se oklenila Jožetove roke. Tako je prišla do stopnic.

»Glej, kako sem močna,« je rekla. »Gotovo še ozdravim, samo Frice naj pride.«

»Ali ti nisem pravil,« je dejal Jože, »ti pa govoriš tako čudne reči, ko ni vse skupaj nič!«

»Da bi le ne bilo!«

Počasi sta prišla celo po stopnicah. Res je morala večkrat postati, da je prišla do sape, a vendar je dospela sama, oprta ob Jožetovo roko, prav tja v sobo do naslanjača.

»Vidiš, kako rad me ima Fricel!« je rekla veselo. Že dolgo ni videl Jože takega smeha na njenem obrazu.

En drugi dan je bila vsa srečna, vsa vesela, vsa zdrava. Lahko bi tekla po stopnicah dol, da bi pozdravila Friceta že pri vozu. Ali tolikega napora vendar ni treba, ker bi ji utegnil škodovati. Pač pa ga je pričakovala na hodniku. Slonela je prav tam, kjer je zadnjič poslušala kraljevega pevca. Njena sapa je dihalo v šipe. Prikazale so se črke: »Smrt, smrt, smrt . . .«

Potegnila je z dlanjo, izbrisala besede, ki niso primerne za današnje njeno razpoloženje.

Oddaleč je prihajalo drdranje voza.

Ljudje, ki so srečavali Friceta, so si šepetali: »Prišel je se je k pogrebu.«

Ko je začula Lenka drdranje voza, je vztrepetala od veselja in zaklicala: »Moje življenje prihaja.«

»Frice, moj Fricel!« je klicala mati, ko je skočil sin z voza. Zdirjal je po stopnicah. Mati ga je sprejela z razprostrtimi rokami.

Po obedu ji je prišlo slabo, stemnelo se ji je pred očmi.

»Veselje te je prevzelo,« je dejal Zavinsčak, »pojdi malo v posteljo.«

»Veselje me je prevzelo,« je ponovila Lenka.

Oče in Frice sta jo privedla do postelje. Bolnica je zaprla oči.

»O, saj bo kmalu zopet boljše!« je rekla s tihim, pojemajočim glasom.

Kmalu potem se je spela na ležišču. Visoko so se ji dvignile prsi. Dolg, globok vzdih je priplaval iz njih. Oči so se odprle in strmele. Potem je omahnila

na zglavje nazaj. Glava se je nekoliko nagnila. Ugasnilo je življenje . . .

Zvonovi so peli v zateglih, žalostnih glasovih. V dolgih vrstah so hodili ljudje kropit grajsko gospo.

Ležala je na visokem odru, bogato okrašenem z najlepšimi cveticami svojega vrta. Na vsako stran odra je gorelo po šest debelih voščenih sveč. Ljudje so jo kropili in so govorili, da se ni dosti izpremenila. Samo nekoliko vdrtla lica ima in pa oči so se nekam poglobile.

Pogreb je imela lep, malo takih je še bilo v mestu. Vsi domači duhovniki in tudi oni iz bližnjih fará so prišli, da jo pokopljejo. In tudi vsa gospoda se je zbrala k žalostnemu izprevodu. A prišlo je tudi mnogo ljudstva. Saj ni bila hudobna in škodoželjna. Samo visoke želje je gojila. A proti temu ne more človek nič. To mu je v krvi. Smrt pa zbliža sovražne ljudi. Njeno veličastvo dvigne pokojnikove kreposti in v njih se izgube slabosti.

Fricetu je ostavila mati denar, kolikor si ga je prihranila. Oče mu ga je odštél. »Čuvaj ga, denar je drag!« mu je dejal, ko mu ga je izročil. Po smrti materini je ostal Frice teden dni doma. Izposloval si je dopust na očetovo prošnjo. S sinom sta šla pogledat tudi pogorišče. Kakor tisti dan po požaru Jože in Lenka, tako sta hodila zdaj po pogorišču oče in sin žalostno in potrto. Oče je brskal s palico po pepelu in oglju.

»Frice!« je poklical sina. Hotel mu je nekaj povedati. A ni mogel. Pokril si je oči z dlanjo. Prvič je bilo, da je videl sin jokati očeta. Šele zdaj se je izlila bolest v solze.

XII.

Poguba Franceta Ribiča je bila, da mu je bil spremljevalec Ilija Prelič. France ni imel samo toliko denarja, kolikor ga je bilo treba za vožnjo. Ostalo

mu ga je še precej, ko sta stopila z Ilijo zopet na kopno zemljo.

Pred njim se je razgrnil ves drug svet, drugi ljudje so ga srečavali, drugačno življenje, drugačni običaji so obračali nase njegovo pozornost. Tako tuje, hrupno in šumno je bilo vse okolo njega, da se je zdel kakor otrok, ki ga postavijo v sobo, napolnjeno z najrazličnejšimi igračami. Gleda in gleda in ne vidi ničesar in nič ne ve, kam bi posegel, kaj bi vzel.

»In kaj zdaj?« je vprašal France Preliča.

»Zdaj je najprej treba, da se nekoliko razgledava in udomačiva,« je odgovoril Ilija, »le lepo z menoj hodi in zaupaj se mi popolnoma. Jaz sem tu kakor doma, zatorej ne bodi v skrbeh. Ti tudi še ne umeš tujega jezika, zato bi te ljudje opeharili, ko bi zvedeli, da imaš nekaj drobiža. Zaupaj se meni, potem boš kmalu tukaj domač kakor sem jaz.«

Hodila sta po velikanskih novojorških ulicah. Kolikor je videl France sveta doslej, je bil proti temu tako neznavten in malenkosten, da ga ni mogel primerjati z njim.

»Ali se ne bi malo ogledala po kakšnem delu, po kakšnem opravi?« je silil France.

»Za to je še dovolj časa! Delo dobiva takoj, čim izprevidim, da ga bo nama treba. Jaz dobim dovolj dela in kakršnega hočem, a zdaj še ni treba,« ga je tolažil Prelič. »Ne bodi kakor otrok! Tu mora biti človek pogumen in odločen, sicer bi bilo bolje, da bi ostal doma. In nemara se ti že toži po domu! A to ti povem, z domotožjem ne prideš nikamor, kvečjemu če se odpelješ takoj nazaj, odkoder si prišel. Pojdi spet za domačo peč!«

France ni nič več govoril o delu. Zanašal se je na Ilijo, da mu ga preskrbi, ko pride doba za to.

Živela sta dobro in veselo ob Ribičevem denarju.

Prelič je vedel, kam se mora človek zateči, da si uteši vse želje.

Hej, veliko življenje! Človek se izgubi v njem, nihče ga ne vidi, nihče ne ve zanj. V njega šumečih in kipečih valovih odmrje spomin na domačo tesnobo, na tesnobo domačega sveta. Človek je svoboden, živi, kakor mu hoče srce.

»Le živimo, dragi moj, živimo! To je najbolje in najpametneje! Življenje je zato, da ga človek uživa. Doma sem bil kakor medved v kletki, a tu živim, kakor se mi hoče. Nikar ne povešaj glave! Tu morajo biti naše želje drzne, potem se uresničijo vsaj deloma. Malodušnost in ozkosrčnost te je sklonila k zemlji. Nad teboj zavihra veliko življenje in te pogazi in ugonobil« ga je učil Prelič.

Človek potuje po prašni cesti. Obleko mu pokrije prah, da je videti vsa umazana in zanemarjena. A pride domov, otepe prah, očedi obleko — in zopet je vsa lepa in nova.

In tako se je otresel tudi France vseh misli, vseh spominov na potovanje po domači zemlji. Ves drug človek je bil — ves lep in nov, da je imel Ilija nad njim dopadajenje.

To je šlo toliko časa, dokler je imel Ribič kaj denarja v žepu. Ko se je začel žep prazniti, so ga zopet naskočile skrbi, kaj bo zdaj. Zdaj še nazaj ne more, ker nima več toliko, da bi bilo za pot v domovino.

»Zdaj je prišla doba, da izpolniš obljubo,« je opozoril France Preliča.

»Kakšno obljubo?« se je začudil Ilija.

»Dejal si, da mi preskrbiš dela, kadar ga bo treba,« je rekel Ribič.

»Vidi se, da si otrok,« ga je zbadal Prelič, »vedno te naj vodim kakor otroka. Saj si se vendar že moral razgledati, da te ni treba vleči za povojke kakor majhno dete. S tabo je težko izhajati. Ko bi ti ne bil prijatelj, bi te pustil sredi ceste. Na vseh koncih in krajih se ti ponuja kruh, samo prijeti je treba zanj. A ti

tiščiš roke v žepu in čakaš, da se ti pride delo samo ponujat.«

V Francetu je vstajal črt. Najrajši bi udaril Preliča po ustih, da bi mu izbil vse umazane zobe, a potem bi ga res ostavil sredi ceste, da bi se izgubil in da bi ga uničili. Krotil se je torej in ga prosil pomoči.

»Kar sva imela, sva potrošila. Res, prijatelj, prosim te, samo namigni mi, kam se naj obrnem za prvo silo. Pa saj tudi ti ne boš mogel živeti kar tako,« je govoril Ribič.

»Zame se nikar ne boji! Moja briga naj ne bo tvoja briga,« je odvrnil Ilija. »Pojdi, da ti pokažem, kje je dovolj kruha!«

Šla sta na obrežje. Velike ladje so stale tam v pristanišču. Vse polno ljudi se je gibalo. Vse je mrgolelo kakor v mravljishču. Težaki so prevažali na vozovih blago, drugi so valili sode, tretji nosili na ramah zaboje. Oni so znašali razno blago na ladje, drugi so ga vlačili z ladij. Vsi so bili umazani in znojni od dela. Nihče ni počival. Življenje se je gibalo naglo, enakomerno, brez oddiha, brez počitka. Mišice so bile napete. Dlani žuljave kakor iz trdega podplata. Pazniki, nadzorniki so hodili med živimi stroji, kričali, naganjali k delu. Vse je šlo prepočasno, leno, zaspano. Naprej, naprej! Brez odmora, brez prestanda mora delati tak živ stroj. Še toliko nima časa, da bi si otrl znoj s čela. Teče mu v debelih curkih po licu. Žile se napenjajo, ko nakladajo roke težak tovor na rame. Človek se skloni pod njim, ves se zašibi, kakor da se zdajci prelomi v pasu. Ti živi stroji — ubogi trpeči ljudje — delajo tiho, nemo, z naporom vseh sil, z nadčloveškimi močmi, z velikan-skim samozatajevanjem. Pogledi so mračni, nobenega upanja ni, da bi bilo jutri bolje nego je danes. In naj bi se kdo oglasil, samo s pritajenim zdihom se uprl krutemu delodajalcu — pri tej priči ga odslove iz

službe, zakaj za vsakega ima sto namestnikov, ki čakajo gladni in žejni tam v ozadju . . .

»Bože moj!« je vzdihnil France. »Ali me to čaka? . . .«

»Da, dragi moj, tako bomo začeli!« odgovori Ilija. »To je ameriško delo . . .«

In ko je delo končano, gredo živi stroji počivat. Vsi so sklonjeni in izmučeni; kakor da ni več mozga v kosteh, drsajo po tlakovanih ulicah, globoko nagnjeni k tloraj. Zdaj si šele otere ubogi trpin znoj s čela. Pogleda ne obrne nikamor od tal. Zakaj na levo in desno kipe tik pod nebo ponosne, velikanske zgradbe, bogate, prekrasne palače, visoke in drzne, da jim komaj oko splava do slemena. Vse te zgradbe stoje na žuljih živih strojev, zgrajene so iz njegovih izčrpanih moči, lepo okrašene s krvavim znojem nemega trpina. Tja ne sme pogledati njegovo oko, da se ne razlije žolč po človeku . . .

Počitek je kratek. Zgodaj potrkla dolžnost na vrata. Kostí pokajo od utrujenosti, a kruh kliče, zakaj sto rok, kruha lačnih, čaka pripravljenih, ako ni ob pravem času živega stroja na odkazano mesto.

»Glej, tu je bil tudi moj začetek!« je pripovedal Prelič. »Samo da pride človek do dela, potem si že kako pomaga naprej. Zdaj si videl, kje režejo ljudem kruh. Stopi torej jutri zjutraj sem, morda dobiš kaj. Danes se še lahko komu zdrobi in zlomi roka ali mu jo odtrga stroj; jutri bo treba zanj namestnika. Če ti je sreča mila, izbero tebe, in potem imaš kruh.«

»Ali ne pojdeš z menoj?« je vprašal France Ilijo.

»Dobro, pa grem s tabo!«

»Res te prosim! Navadil sem se sicer že nekoliko angleških besed, a vendar se bi sam še ne mogel pomeniti.«

Žalosten je legel France spat.

Mračno je še bilo, ko je vstal Ilija in se začel napravljalati.

»Ali že greva?« ga je vprašal Ribič.

»Ne še. Samo majhno pot imam še. Takoj se vrnem. V tem se opravi, in potem odideva za kruhom,« je odgovoril Prelič.

Ribič je vstal in se napravil. Čakal je in čakal, a Ilije ni bilo nazaj. Zdanilo se je že popolnoma. Na ulicah se je razvilo življenje, a Ilije še vedno ni bilo nazaj. Franceta se je polastil nemir. Sumiti je začel, da mu je Ilija odšel in da ga več ne bo nazaj. Čas je hitel, škoda je vsake minute. Čakati ne kaže več. Ribič se je torej odpravil z doma in krenil proti pristanišču.

Ko je došel tja, se je mravljišče živahno gibalo. France je stopil prav blizu, bil je čisto v sredi velikega življenja. Gledal je okrog in iskal, kam se naj zateče, da poprime za delo. Mimo je privozil težak, ubogi živ stroj, voziček, naložen z železjem. Roke so mu bile napete kakor da se mu zdajci iztrgajo iz ramen. Odleteli so gumbi na srajci. Težko so dihale razgaljene prsi.

Peza je bila prevelika. Težak je postal in se od-dahnil. Pljunil je v dlan in pomel roko ob roko.

Hitro je pristopil paznik. Sirovo se je zadril nad njim: »Vi samo počivate in nič ne delate. Takega človeka ne moremo rabiti! Tu je vaš zaslužek, in z Bogom!«

Težak je hotel ugovarjati, se opravičiti.

»Nič besed! Zdaj bi se še upiral!« Segel je v žep in mu odštel denar. »Opravila sva! Z Bogom!«

Živi stroj je dokončal svoje delo. Odšel je in se izgubil v množici.

Paznik se je ogledal. Pristopil je France in dejal: »Bom pa jaz namesto onega!«

»Dobro! Vozite dalje, tam do onega skladišča,« je velel ta in pokazal s prstom na veliko poslopje tam daleč ob obrežju.

France je prijel za ročaje in dvignil breme. Bilo je težko. Še nikoli ni bilo v njegovih rokah tolike peze. Mislil je, da mu popokajo žile, da se razklenejo roke v sklepah. Vsa njegova telesna moč se je uprla v težo voza in ga premaknila. Ko je pripeljal voz do skladišča, je bil ves premočen od znoja.

»O, Ilija, kaj si napravil z menoj!« je zdihoval sam pri sebi.

A kako bi ga čul Ilija! Ta je v tem času že potoval globoko dol v druge kraje, kjer je bival prej in kjer se mu obeta boljši in lažji zaslužek.

France je trpel huje nego živina, trpel toliko bolj, ker ni bil vaje delu. Koža mu je razpokala na dlaneh. Peklo ga je, ko je prijemal za delo. Ves je bil truden in upehan, a trpel je brez ugovora, brez mrmranja. V duši mu je bilo hudo in žalostno, zakaj v nji so mu vstajali spomini na lepe čase, ki jih je lahko miselno in brezskrbno užival doma. Kes mu je množil trpljenje, spoznanje ga je mučilo bolj od težkega dela. Zaslužek je bil skromen, v početku ga je bilo komaj toliko, da je zadoščal za stan in jed. Ko se je izkazalo, da je uporaben delavec, so mu nekoliko primaknili.

Hej, lepi dolarji v žepu, in France bi si ne privoščil ene vesele ure!

Zašel je v družbo, ki je pela in pila. Denar je rožljaj Francetu v žepu; pozabil je na trpljenje, užival je svobodo in bil vesel z veselimi.

Drugo jutro se je zbudil s težko glavo. Pogledal je in je videl, da se je zakasnil. Naglo je planil s postelje, brž se je oblekel. Še umiti se ni utegnil, tako se mu je mudilo. A ko je došel na svoje mesto, ni bilo več prostora zanj. Drug težak je opravljal njegovo delo.

»Zaspancev ne rabimo!« ga je pozdravil paznik. »Hodite z Bogom in si poiščete dela drugod, kjer vas bodo plačevali za spanje.«

Tako je stal France sredi ceste. Vprašal je tu, vprašal tam — a nikjer ga niso mogli rabiti, ker je bilo dovolj delavcev.

Kam in kaj zdaj?

Odpravil se je v kraje, tja, kjer je čul, da dela več njegovih rojakov globoko pod zemljo v rudokopih.

Sprejeli so ga z novico, da se je ravno zasul rov, ki je pokopal več delavcev. Ker jim je bilo treba namestnikov, so ga sprejeli v delo.

In tako je zanj ugasnilo solnce, razsvetljevala mu je težko pot življenja bleda lučca, ki je svetila pred njim, ko je izkopal iz zemlje bogastvo tujemu, neznanemu človeku.

Ril je kakor krt v mračnih, zatohlih podzemskih hodnikih. Udarci njegove rovnice so odmevali od dolgih sten, vročina je pritiskala, da je delal nag do pasu. Znoj ga je oblival, kakor da bi ga obdajala mlačna kopelj. Ni se ozrl kvišku. Tam je visel nizko nad njim kameniti strop, podprt z lesenimi stebriči. Stali so skrivljeni, zlomljeni v sredi. Velikanska je bila peza, ki je slonela na njih. Če odnehajo šibki podstavki in če zagrmí kameniti sklad — kdo bo vedel, kje je pokopan? Razdrobi ga in razmelje, da ne ostane kost pri kosti. Kakor se je zgodilo onim, katerih ostanke iščejo zdaj pod kamenjem, tako se lahko zgodi tudi njemu. Delal je pod zemljo v večnem strahu in trepetu. Odbijal je kamenje, da si z glasnim, naglim kljuvanjem razpodi žalostne misli.

Daleč tam v sosednem rovu so raztrelevali kamenje. Zabučalo je po rudniku, kakor da prihaja silovit vihar, kakor da se ruši kameniti strop. Zazeblo je Franceta, obšla ga je groza pred smrtjo. Spel je roke kvišku, da prestreže podirajoče se sklade, da ga ne zasujejo in ne umore.

Bil je le strel, ki je odmeval v podzemlju. Smrti ni bilo . . .

Ali bi ne bilo bolje, da pride? Trajalo bi samo trenutek, hipna bolečina—in potem bi bilo vsemu konec. Morda bi ga privlekli na dan, na svetlo solnce, a kdo bi ga spoznal? Ves bi bil spačen, vse kosti bi bile zdrobljene, a končano bi bilo vendarle.

In kadar je dokončal delo in prišel iz jame, so ga skelele oči. Ni mogel gledati solnca, navadil se je teme.

Ali naj piše sestri, kako mu je, kako se je vse izpremenilo? Ali naj ji pove, da ne velja tukaj France Ribič nič, da je tako malo in tako nič on kakor so vsi drugi? Čemu naj piše? Dejala bi, da se mu godi prav, ker je ravnal tako nespametno, kvečjemu da bi ga pomilovala. Zdaj si morda misli, da je bogat in da je njegovo delo lahko in prijetno, in ga blagruje. Nič ne bo pisal! Nihče naj ne ve, kako mu je.

France se je vdal v položaj. Delal je brez ugovora, brez mrmranja. Redno je prihajal na delo, opravil posel, šel počivat. Mišice so se mu utrdile. Debeli žulji so prekrili dlani. Upognil se mu je hrbet, lasje so mu začeli siveti. Ugasnilo je upanje. Živi stroj je delal brez misli, brez želja . . .

XIII.

V blaznici je Pavel Plesec pozabil na zunanji svet. Ustvaril si je tu svoje novo kraljestvo. Napravil si je papirnato krono in jo nosil na glavi. Ker je bil miren blaznik, je smel svobodno hoditi po obširnem vrtu. Na tleh je pobral deščico, jo privezal na vrvco in imel je zopet kitaro. Vse druge pesmi je pozabil; znal je samo eno:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.
Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

Tudi Lenko je dobil v blaznici. Toliko časa je iskal svoj zaklad, šele po dolgi, naporni hoji je do-

spel do njega. Lenka mu je bila uboga blazna žena. Hodila je po vrtu s povešenimi rokami in s povešeno glavo. Razpleteni lasje so ji viseli po hrbtu. Nikoli ni izpregovorila besedice. Na vsako vprašanje je prikimala z glavo.

Ko jo je Pavel srečal prvič, jo je ustavil in jo vprašal: »Kaj ne, da si ti Lenka?«

Blazna žena je prikimala.

»Potem pa prav! Dolgo sem te iskal, zdaj si vendar moja! Kaj ne, da si moja?« je zopet vprašal Pavel.

Blazna žena je zopet prikimala.

»Saj me še poznaš? Kaj ne, da me poznaš?«

Žena je prikimala.

»Kaj ne? Pa povej, kdo sem!«

Žena je zopet prikimala.

»No, jaz sem kralj Pavel, rimski cesar Neron!«

Blaznica je prikimala.

»Saj vidiš krono na moji glavo. Ali ne?«

In zopet je žena prikimala.

»In zdaj pojdi z menoj!« je velel Pavel in stopal po vrtnih potih.

Njegova Lenka je šla za njim s povešenimi rokami in s povešeno glavo. Prej je bila vesela in srečna mati. Imela je dvoje ljubkih, cvetočih otročičev, a v enem tednu ju je pobrala davica. Takrat se ji je od bolesi omračil duh, in od tedaj prebiva v blaznici.

Pavel je vzel deščico v roke in je začel po nji prebirati s prsti. Glas mu je popolnoma ohripel:

Nezvan, nevabljen, vedno sam s seboj,
nemirne misli le so mu družice,
nikjer nikogar, da bi del mu: Stoj!
Da bi izprala bol — več ni solzice! . . .

Žena je stopala za njim in prikimala z glavo.

Pavel je stopal s počasnimi, ponosnimi koraki tja na skrajni konec vrta. Tamkaj je znosil na kup nekoliko suhljadi, tresak, kamenja in trave, da je bil kup oddaleč podoben gomili.

»Vidiš, Lenka, to so moji kraljevi grobovi!«

Žena je prikimala.

»Tu počiva moja Manica in moja mati. Saj si ju poznala. Ali ne?«

Zopet je žena prikimala.

»Ali kaj mi hoče to! Samo da imam tebe, Lenka!«

Utrgal je šop trave in jo položil na gomilo.

»Bodi vama v spomin!« je dejal in odšel po vrtu nazaj.

Drugi blazniki so ga srečavali in so se spoštljivo umikali s pota.

»Cesar Neron prihaja!«

»Kralj Pavel gre!«

In Pavel je stopal med njimi, s papirnato krono na glavi in z deščico-kitaro v rokah. Ponosno je dvigal glavo, gledal je s polzaprtimi očmi. Zdaj se je priklonil na desno, zdaj na levo stran. Milostno je pozdravljaj vdane podložnike. Ko je prišel mimo njih, so se zgrinjali za njim v dolg izprevod; moški in ženske, stari in mladi so stopali za njim, za kraljem in cesarjem. In Lenka je šla prva za njim, s povešenimi rokami, s povešeno glavo, molčeča kakor grob.

Kraljevi blaznik je začel s prsti begati po deščici. Začel je peti svojo pesem o ubogem popotniku. Tudi spremstvo se je oglasilo. Zavpili so po vrtu divji glasovi, neubrano petje se je polagoma prelivalo v divji krik, v blazen grohot in plosk.

Pavel se je ustavil in je dal z roko znamenje, naj se ljudstvo razide. Dolgo je stal tako, s polzaprtimi očmi, z iztegnjeno desnico, s papirnato krono na glavi.

Vsi so se razšli in razkropili po vrtu, samo Lenka je ostala pri njem.

Končan je bil izprevod po domu ubitih človeških duhov.

Zdaj se je zopet smel vsakdo lotiti svojega dela.

Ta je pestovala dete, napravljeno iz cunj. Pritiskala ga je k sebi in ga poljubljala. Potem ga je vrgla daleč stran, začela jokati na ves glas, zbežala do zavrženega otroka, ga pobrala in prižemala k srcu. Zopet ga je vrgla od sebe, kričala in si pulila lase. Oni drugi je brez prestanka stopal okolo drevesa, vsak dan okrog enega in istega drevesa, v širokem krogu je bila trava pohojena od njegovih stopinj. Tretji je dirjal po stezah in kričal na pomoč, češ, da ga zasledujejo sovražniki. »Umoriti me hočejo, zaklali me bodo!« je vpil in begal po vrtu. Pristopila je usmiljenka, dobra žena v dolgi, črni halji in ustavila nesrečnika, ljubeznivo mu rekši: »Umirite se, saj ni nikogar za vami.« Ustavil se je blaznik in pogledal nazaj. Res ni bilo nikogar. Hvaležno se je nasmejal in stopal mirno naprej. A zdajci je začel zopet teči, glasno je klical na pomoč. Zopet je začutil preganjalce za svojim hrbtom. — Ona ženska je pokleknila vsakih deset korakov, se skesano trkala in prekrizavala roke na prsih, se globoko klanjala in šepetala čudne, neumljive besede. Druga zopet je znašala suhljad, odpadlo listje, travo in ovenele cvetice, vse to potresala in naravnavala po tleh, kakor da postilja posteljo. Legla je in ležala nepremično kakor da je umrla. Tam iz poslopja, skozi zamrežena okna je prihajalo venkaj na vrt divje kričanje, tuleči glasovi so se razlegali daleč po vrtu. Na oknu se je pojavil bled obraz, roke so se oprijele omrežja in so ga začele tresti. In tresle so ga toliko časa, dokler niso omagale. Neskončno žalostno je bilo vsepovsod. Žalostneje je bilo v hiši nego na vrtu. Tam notri so blazniki besneli, da so jih morali oklepati v čvrste jopiče. Pene so jim silile skozi zobe, oči so bile velike, osteklenele.

Med blazniki so stopale usmiljene sestre. Zdravniki so se izprehajali med njimi, jih opazovali, nago-varjali, študirali njihovo duševno stanje, razmišljali, kaj bi se dalo ukreniti pri tem, kaj pri onem, da se

mu misli zopet razjasne, da se mu prežene duševni mrak, da mu bo mogoče zopet ostaviti kraj nesrečnih ljudi, bolnih na umu.

Pavel se je čutil vzvišenega nad vse, zakaj vsi so mu bili podložniki. Samo zdravnika je smatral za nekaj več nego je sam, zdravnik mu je bil vzvišenejše bitje.

»Kako je, kraljevo veličanstvo?« ga je vprašal zdravnik.

Vsakega drugega bi odpravil s prezirljivim pogledom in bi mu dal z roko znamenje, da se naj ne drzne hoditi pred njega, a zdravniku je bil prijazen. Snel je z glave papirnato krono in vljudno je odgovoril: »Hvala za vprašanje! Dobro mi je, da ni treba boljšega. Lenko imam in svoje grobove imam in kitaro imam — drugega ne rabim. To je moje kraljestvo, to so moji zakladi!«

Skupno sta stopala po vrtu, za njima je stopala žena s povešenimi rokami in s povešeno glavo.

»Časih morate pokarati ljudi,« je začel Pavel, »mislite si, da ste moj minister. Kadar pojem, mi nečejo ploskati, kakor bi se spodobilo. Cesarju Neronu je treba drugače ploskati nego navadnemu človeku.«

»Vse storim po vašem ukazu!«

»Jaz sem sicer potrpežljiv, ali kadar mi bo dovolj, bodo vse ječe polne. Čuvajte torej ljudi nesreče!«

Kadar je bilo hladno in oblačno vreme, ni smel Pavel na vrt.

Prijazno mu je svetoval zdravnik: »Ostanite v gradu, da se ne prehladi vaše kraljevo veličanstvo!«

Pa tudi hoditi ni več mogel Pavel tako lahko kakor v početku, ko je prišel v blaznico. Slabele so tudi njegove telesne moči.

Žalostno je hodila Lenka po vrtu, še žalostneje nego prej, ko je stopala za Pavlom. Nikoli ni zgenila z rokami, nikoli ni dvignila glave. Počasi je stopala naprej po vrtnih stezah; hodila je tja do kraljevih

grobov in se vračala zopet do glavnega poslopja. Zaman so pričakovali podložniki kraljevega prihoda. Lenka je hodila sama. Začudeno se je pogledovalo ljudstvo, ker ni bilo njega, kralja in cesarja. Žalostno je bilo, polno bridkosti vsepovsod . . .

Pavla ni bilo. Prepeljali so ga v hiralnico, kjer so čakali rešitve na smrt bolni blazniki. Polegali so po sobah, brezizrazno so jim gledale oči. Niso slutili, niso vedeli, da se jim bliža smrt.

Vso zimo je preležal Pavel.

»Kam je šla Lenka?« je izpraševal strežnico.

»Že pride, že pridel« ga je tolažila.

A Lenke ni bilo. Vedno se je oziral do vrat. A niso se hotela odpreti, Lenke ni bilo k ubogemu bolniku. In kadar so se odprla vrata in je stopil v sobo zdravnik, je zopet vprašal: »Kam je šla Lenka?«

»Saj pride, le potrpite!« ga je potolažil.

Prinesti so mu morali kitaro-deščico. Izkušal je prebirati s prsti po nji. A roka mu je bila suha in slaba, da mu je omahnila na posteljo. Hotel si je zapeti svojo pesem, pesem o ubogem popotniku, a peti ni mogel več, samo šepetal je polglasno, pretrgoma:

Ubog popotnik hodi križemsvet,
srce ga sili, da za srečo roma.

Človeška srca krije mraz in led,
in romar brez miru je in brez doma! . . .

A prišel je mir, in njegov dom se mu je odprl! Vrnila se je pomlad, dišeči dihi so plavali nad zemljo. Drevje je zabrstelo, po njem so požvrgovali ptiči.

»Ker je ni, grem pa sam k Lenki!« je dejal Pavel.

In šel je k nji, k Lenki je šel in k Manici in k materi.

Njegovo sobo so izzračili; izčistili so jo z jedko tekočino. Nihče ni vprašal, kje je ubogi kraljevi pevec. Dospel je do svojih zakladov, objel ga je toliko zaželeni mir, sprejel ga je vase pokojni dom. Nad njim so zahrumeli viharji življenja. Pohiteli so med svet,

med ljudi, da si poiščejo novih žrtev. In tako so izbrisali vsako sled njegovih nog. V njih se je potopil spomin nanj in na obupna dejanja žalostnih njegovih dni. Trava je zarasla njegov grob. Prekrila ga je črezinčrez . . .

XIV.

V Zavinkovcih so se zbirali ob cerkvi možje. Bilo je v nedeljo popoldne, in vse delo je počivalo. — Zbirali so se, da se pogovore o tem in onem, kaj je kdo zvedel ali doživel. Žene so postale pred hišami in pazile na otroke, ki so se igrali po travi. Sosea je prišla k sosedu. Bilo je dosti besed o kokoših in o draginji, ki raste boljbolj. Lep pisan naglavni robec je stal prej ubogih dvajset krajcarjev, zdaj ga dobiš komaj za pol goldinarja. A zmoči ga prvi dež, in robec je — cunj. Žalostni časi! Možje preveč pijo — popijejo svoje vino, tako se navadijo pijači in potem zapijejo še to, kar so morda iztržili za preostalo vino ali za žito, če so ga kaj prodali. Ali težko gre zdaj s prodajo, ko melje in prodaja gotovo moko Zavinsčak. Ob tržnih dnevih prineso ženske žito v mesto na trg, prodati ga morajo pod ceno, ako nečejo polnih vreč zopet nositi domov. Z jajci je ravno tisto. Gospoda bi imela vse najrajša zastonj in še zabelo po vrhu. Živini je tudi padla cena. Mesarji hodijo v Karlovec, nakupijo tam suhe hrvaške buše za majhen denar, a doma žre živina, dela samo škodo in ne donaša nič dobička. Tako je vse življenje velika žalost! Pa zemlja sama se že upira. Nič več ne rodi takega krompirja in takega zelja kakor ga je prejšnje čase. Stari ljudje so pripovedovali, da je bil krompir kot največja moška pest, a zdaj je vsaka otroška peščica večja od krompirja. Zeljnata glava — prej kakor buča, zdaj bi jo človek vtaknil v žep, pa bi bilo še dovolj prostora v njem. Pa tudi grozdje samo! Že sveto pismo pripoveduje, da so bili tiste čase grozdi

toliki, da so jih možje prenašali na kolih — en grozd dva moža! A danes jih otrok pozoblje deset, pa je še lačen. — Sadno drevje lepo zacvete, da ga je krasota videti, a zaveje uboga sapica, kakor da bi zamahnil z roko, in cvetje odpade, in jeseni je drevje tako golo kakor je bilo pred cvetjem. Vse skupaj — nič! Človek se peha in trudi in oteplje sam ubogi kruh, pa ni nikjer nič. Samo plačaj in plačaj: plačaj davek, plačaj sol, plačaj to in ono, A možje pijo in pušijo tobak. Žena pa delaj in vleci, da se Bogu usmili! In kaj bo iz otrok? Pasejo in pečejo krompir, se pode po vasi in trgajo obleko. Kdo bi jih pošiljal v šolo? In potem najemal pastirja in ga plačeval? Lahko je bilo to Zaviniščaku, a Zaviniščak je samo eden. Ako je drugim prav, da ostanejo otroci neuki, je njim še bolj prav; tako imajo vsaj vedno koga pri roki, ako je treba po vode ali položiti svinjam ali napojiti živino. To je vsaj nekaj dobrega, ti otroci! Človek jih ima namesto poslov.

Možje niso mogli začeti pravega razgovora. Odkašljevali so se, tlačile pipe.

»Ali ste čuli danes, kaj je oklicaval birič po rani maši?« vpraša eden.

»Ha, ha!« se oglasi drugi, »Zaviniščak zopet pritiska. Licitanda bo, krava pojde iz hleva in izgine v njegovem hlevu tam na pristavil!«

»Ali ste videli Zaviniščaka, kako se drži? Kot slabo vreme! Pa, bogme, to ni malo! Najprej mu umrje mati, potem mu pogori hiša, in potlej mu umrje žena. Vse eno za drugim — da se ni mogel niti oddahniti. To je dobro, da je še nekdo več nego on!«

»Pa kdo je bil tisti človek, ki mu je zapalil to-le domačijo?« je vprašal eden iz družbe in pokazal tja na desno stran. Ožgano, okajeno zidovje je štrlelo kvišku, žalostni ostanek Zaviniščakovega domovanja.

»Jaz sem srečal tistega človeka,« se oglasi drugi, »sem gor je prikrevsal po stezi, ves zasopel in nad-

ložen, in me je vprašal, ali ni tukaj Lenke. Tam doli je, sem mu rekel, tam v metliškem gradu se masti s pečeno teletino, sem mu rekel. In tisti tujec, ves zasopel in nadložen, ni rekel ni besedice, ampak obrnil se je in odkrevsal dol po stezi proti Metliki. Potem se je pa zgodilo, kakor veste.«

»No, lepo znanstvo je imela grajska gospa! Tako znanstvo — zasopli in nadložni ljudje, ki zažigajo hiše — eh, to je družba!«

»In tako govore vsakojake reči. Pa kdo bi vse verjel!«

»Če ni vse res, pa je vsaj nekaj. V vsaki laži je nekaj resnice, ker govori laž tako, kakor ni bilo, kakor pa bi bilo lahko,« pravi mož, ki je srečal tujca.

»Ti učiš krivo vero,« mu seže v besedo prejšnji govornik, »resnica je resnica, in laž je laž, tega mi ne opovržeš! Za resnico je umrl sam Bog; ko bi bilo v resnici kaj laži, bi ne šel zanjo umirat. Resnica, potvorjena z lažjo, je vino, pomešano z vodo! To je moja misel!«

»Ne umeš me, sosed! Jaz ne učim krive vere! Nikar ne misli, da sem antikrist! — Briga me pretvarjati resnico in jo napravljati enako laži! Hotel sem reči, da bi bilo to, kar je laž, tudi lahko resnica; če pa ni resnica, je laž, torej je resnica podobna laži. Če bi jaz zdaj-le prišel iz Amerike in ti rekel, da imam v žepu pettisoč dolarjev, bi mi ti verjel; če bi pa ne imel ničesar v žepu in bi mi ti vkljub temu verjel, bi jaz lagal, a ti bi verjel laži — evo, laž bi bila resnica! A ta enakost je le zunanja, za oči. Tako-le na znotraj — ali kako bi rekel — v bistvu pa bi moja laž čisto nič ne pretvorila resnice: naj bi te naglal tisočkrat, moj žep bi ostal vedno prazen! Ali me zdaj razumeš?« Gost oblak dima je puhnil mož iz pipe. Pljunil je pred se in si z rokavom obrisal usta.

»Glej, tako je ta reč! Zato je morda več laži v tem, kar govore o tistem požigalcu, nego resnice, ali pa je več resnice nego laži. To je kakor z mojim žepom: dokler ne pogledaš vanj, ne veš, koliko je v njem. Tako tudi mi ne moremo priti tej govorici do dna, ker se je vse vršilo bogve kje in bogve kdaj. In to je tudi znano, da brž razneso ljudje, da se podira svet, ako se je kje prevrgel voz peska!«

»Ali pomnite tistega dne,« je vprašal drug mož, »ko je Kolpa odnesla most?«

»Da, da!« se jih oglasi več.

»No, takrat se je raznesla govorica, da so videli ljudje zmaja, ki je plaval v oblakih. Natanko so videli, da je imel tri glave in da je bruhal ognjeno sapo iz sebe. Toliko, da mu niso prešteli zob v čeljustih! — A jaz sam sem bil poleg. Kosil sem na travniku in hitel spravljati seno — pa mi ga je odnesla voda — a zmaja sem videl toliko kakor svojo smrt! Glejte, tako je! Ljudje več govore nego je res!«

»Saj to ravno trdim,« je dejal prvi.

»Da, da! A jaz sem hotel samo reči, da trdiš pravo!«

»In kaj je zdaj vse to?« se oglasi drugi.

»Tako-le pravijo in govore, da je tisti požigalec, ko je prišel na grajsko dvorišče, pel neko čudno pesem, o nekakšnem romarju je pel in ko je zagledal gospo, je hitel k nji in ji podal roko v pozdrav, kakor da sta stara in najboljša znanca. Gospa pa je omedlela, tako se ga je ustrašila! Potem sta imela, tako govore in pravijo, gospa in Zaviniščak dolg in hrupen razgovor. Dol na dvorišče se je slišalo, kako sta kričala. Tako se je pozvedelo, da sta bila s tistim popotnikom svoje dni najboljša znanca, da se je tisti tuji pevec vdal pijači in zapravil svojo graščino nekje na Gorenjskem, da so ga potem pognali po svetu in da je prišel k Zaviniščaku prosit miloščine. In ker mu je niso dali, se je razsrdil in zažgal to-le Zaviniščakovo

domovanje! Tako pravijo in govore! Jaz povem samo to, kar sem slišal. Če bi mi pa kdo dejal, naj prisežem na to, pa bi ne prisegel, ker ne vem, kaj je res in kaj ne! Pa kaj me tudi brigal!»

»E, ljudje znajo govoriti! Saj so pravili tudi o Iliji Preliču, da je prinesel milijone s seboj!«

»Ho, to je govoril sam,« se oglasi nekaj mož.

»Torej je sam lagal! A kaj si je pomagal z lažjo? Niti za toliko ne, kolikor je za nohtom črnega! Napajal nas je in nas begal od dela in pa — no, saj veste! . . .«

»A šipe smo mu le pobili,« vzklikne eden in zažuga s pestjo proti pogorišču.

»In kaj si imel od tega? Zaprli so te! To je bilo vse!«

»Zaprli! Saj so tudi tebe!«

»Vem! Saj mi je še danes tisti smrad v nosu! Pa saj so Ilijo tudi, čeprav je bil svoboden Američan, kakor se je trkal na prsi! Svoboda sem — svoboda tam, bodi Peter — bodi Pavel, iz Evrope — iz Amerike, kadar pobiješ komu šipe — hajdi v luknjo! To ti je vsa modrost!«

Na družbo je leglo nekaj neprijetnega. Bili so spomini na mračne dni. Možje so utihnili. Čulo se je, kako so puhali iz pip.

»Bogve, kako je z Markom?«

To vprašanje prekine molk.

»Žena je pravila oni dan moji ženi, da mu ni nič hudega. V zaporu se peča z rokodelstvom, z mizarstvom, če se ne motim,« je pripovedal eden. »Tako bo vsaj nekaj znal, ko pride zopet na svobodo. Saj pride kmalu, to jesen poteče njegova kazen.«

»E, dobro je, če človek kaj zna. Lažje bo živel nego mi!«

»Dobro je, dobro, če kdo kaj zna,« pritrdijo nekateri.

»Vidite, zato se mi ne zdi pametno, da smo se tisto leto upirali Zaviniščaku, ko nas je začel nago-varjati, naj si postavimo šolo v vasi.«

»A jaz mislim drugače,« se oglasi oni, ki je prej žugal s pestjo.

»Kako misliš?« ga vpraša sosed.

»Tako mislim, da je tem bolje za človeka, čim manj zna in ve.«

»Potemtakem so norci najsrečnejši ljudje,« se zasmеje mož, ki je govoril o šoli.

»Tega ne vem, ker nisem sam norec. A toliko vem in to trdim, da mi nič ne pomaga to in to znanje, ako nimam sredstev, da bi si pomagal do tega in tega, kar mi ponuja ali o čemer mi govori znanje.«

»Glej, tako si nespameten, da bi te ugnal tvoj sin, ako bi ga pošiljal samo leto dni v šolo. Zdaj te vprašam: Ti prodaj deset veder vina, vedro po dvanajst goldinarjev. Koliko ti plača kupec?«

Mož šteje na prste in govori: »Dvanajst in dvanajst je deset in deset, je dvajset, in dve in dve je štiri, in dvajset in štiri je štiriindvajset, in dvanajst je deset in štirindvajset, je štiriintrideset in štiri — ne! — in dve je štiriindvajset, štiriintrideset in . . .«

»He, ali ga vidite!« se zasmеje prvi.

»Čakaj,« pravi ta, »zdaj sem šele pri tretjem prstu!«

»Tako ne izračunaš do jutri zjutraj! In ko prideš do desetega prsta se boš zmotil ravno petstokrat. In zakaj? Zato, ker ne znaš računati!«

Oni se popraska za ušesi: »E, pa bom le izračunal, le počakaj!«

»Nič ne bo! Pero v roke in piši!«

»Ko bi znal!«

»Vidiš, kako je dobro, ker nič ne znaš! Peter je zatajil Kristusa trikrat, preden je petelin dvakrat zapel, a tebe bi opeharil kupec stokrat, in petelinu ne bi treba niti enkrat odpreti kljuna! To pa vse zatega-

voljo, ker nič ne znaš, ker poznaš šolo samo odzunaj! — Glej, to je tako-le: Deset veder vina po dvanajst goldinarjev je ravno toliko, koliko je desetkrat dvanajst, in to je desetkrat deset, kar dá sto, a desetkrat dve je dvajset. Skupaj: stoindvajset! Odštej jih, prijatelj, in vino je tvoje!»

»Dobro! Res je!» so pritrdili drugi.

»Vidiš, pa še lažje bi bilo tvojemu fantiču boso-petniku, če bi vsaj ene hlače raztrgal na šolskih klopeh!»

»Kako bi bilo?» so vprašali nekateri.

»Tako-le! Pogledal bi v zrak in bi dejal: desetkrat dvanajst! K dvanajstim pristavim ničlo, pa imam stoindvajset!»

Pipe so obvisale možem v ustih; radovedno, zavzeto so gledale oči.

»Ha, ali zdaj vidiš, kako je dobro, če človek nič ne ve!»

»Take reči so že koristne, ne rečem!» se je izgovarjal oni, »ali drugo, bi mislil, da je vseeno, če človek zna ali ne.«

»Pa povej kaj takega!»

»No, tako na primer . . .« je pomišljal mož, »na primer . . .«

»Tako na primer,« mu je pomagal oni, »tako na primer, kako se preganjajo čarovnice — to je pač vseeno, če človek zna ali ne — zato ker čarovnic ni! Ali to pa že ni vseeno, če človek zna ali ne, kako je preganjati trtno uš. To je resnica, čista in gola, brez vsakega primeska laži, ker ni nobenega znanja, ki bi ne koristilo človeku!»

Mož je nekoliko pomislil in nadaljeval: »A vse, kar znaš, moraš uporabljati s pametjo. Kar je gospodar v hiši, to je pamet v glavi. Ako veš, kako žive bogati ljudje, ne boš izkušal živeti njim enako, ker nimaš zato sredstev. V enem tednu poženeš po grlu ves imetek, in potem je konec tvojemu gospodstvu. A če znaš pametno gospodariti in računati, bo

rastel tvoj imetek, da boš lahko plačeval davke in ti bo še kaj ostajalo, da ne bo hiša brez okroglega. V zemlji je mnogo zakladov, a neuki človek jih ne dvigne, ker jih ne zna dvigniti. Ako ne znaš ravnati s plugom, ti nič ne pomaga, če imaš še toliko lepih lemežev v kolarnici. Takrat reže plug lepe brazde, kadar ga ravna vešča roka. Tudi s trto ni nič, ako jo pustiš, da raste po svoji volji. Lepo jo moraš okopati, obrezati, pričvrstiti h kolu, ji pognojiti zemljo — potem ti uspeva in rodi. Živina ti bo jalova in mršava, ako ji ne pokladaš o pravem in rednem času, ako se valja po gnoju, namesto da gnoj pomečeš iz hleva in zvoziš na njivo. Vse to ti je znano, kaj ne? In znano ti je zato, ker si se temu naučil. A gospoda vsega tega ne ve, ker pozna pero in ne pluga. S peresom orje po papirju, a bedak tisti, ki bi šel s peresom orat njivo ali ki bi šel črešnjo cepit na hruško. Tako mora človek svoje znanje prav upotreb-
ljati, potem mu je v korist in potem spozna njegovo vrednost!«

»To je resnično!« se je oglasil eden. »Saj vidimo pri tebi, da ti gre dobro, ker imaš pamet v glavi.«

»Dobro — no, hvala Bogu, vsaj tako, da človek živi!« je dejal oni. »Tisto je res! Nič nimam dolga, v dimu je zmeraj kos mesa in v kleti zmeraj sod vina, tudi za tobak mi ni treba jemati na posodo. Jaz se pa tudi nisem vdajal Ilijinim vabilom, nisem hotel piti njegovega vina, ker je tisto vino imelo moč, da je ubijalo pamet in slepilo oči. Zato pa ste šli drugemu pobijati okna, namesto da bi sebe naklestili po zadnji oplati. He, mene so izučile knjige! Kakor Zavinsčaka. Njega je oče poslal v Metliko, pa sem si mislil: Ako Jože — zakaj ne tudi jaz? In dostikrat sem se ukradel z doma in sem se — skoro bi rekel — pritihotapil v metliško šolo. Doma je pela palica, ker ni bilo pastirja, a jaz sem se vendarle seznanil s črkami, pisanimi in tiskanimi, da še danes lahko berem in pišem,

čeprav mi je roka težka in okorna. Vi pa ste se mi smejali in me imeli za bedaka, ker se vam je zdelo lepše in ugodnejše, peči na paši krompir, nego se ukvarjati s številkami in črkami.«

Možje so se premikali na svojih prostorih. V živo so jih zadevale govornikove besede.

Tisti, ki je zagovarjal nevednost, se je potuhnil, potegnil klobuk na oči in se splazil okolo cerkve proti domu.

Nekateri so ga opazili in so se mu smejali.

»Ta ne more nikamor s svojo modrostjo, samo črez domači prag pride z njo in v posteljo zleze,« so se norčevali iz njega.

Oni jih ni slišal. Dospel je že do doma in zaloputnil vrata za seboj. Jezen je bil nase in na druge.

»Le bodimo pametni, možje,« je začel tisti izšolani kmet, »in priznajmo odkritosrčno, da bi bilo bolje za nas in naše družine, ko bi bilo v glavi več pameti in manj otrob. In kaj čaka naše otroke? Stopajo na naša mesta, žive isto življenje kakor mi, naše trpljenje je njih dedščina. Sami si ne morejo nikamor pomagati. Sreča je, pravijo, za sina, ki ga vzemo k vojakom. Vsaj tista leta je meso. Ko pride nazaj, ni več za kmetiško delo, postaja in izsesava iz starega denar, potem gre kam služiti za hlapca — in stari ostane brez denarja in sina, ampak s starimi nadlogami. Hči se omoži, vzame sosedovega, gre izpod ene strehe pod drugo — a enako je tu in tam. Če se ne omoži, gre služiti in za dom takorekoč odmrje. Zdaj pa še ta Amerika! Kaj je Amerika, to nam je povedalo Preličevo življenje. Svojega fanta sem dal v metliško šolo. Ker ga nisem, kakor Zavinščak svojega, mogel dati v Zagreb, sem ga dal k mizarju. Zavinščakov je danes oficir, a moj je v Metliki mizar. Dobro mu gre, ker zna, kako si služi človek kruh.«

Tam od hiš so se zaslišali glasovi: »Jure, Tone, Martin! . . .«

Žene so klicale k večerji. Možje so vstali in se razšli. Zmračilo se je že.

XV.

Po ženini smrti je Zavinsčak najprej poskrbel, da izpolni besede, ki jih je govoril Lenki, ko sta se po požaru vračala iz Zavinkovcev. Takrat ji je obljubil, da ji napravi tak grob, da bo vedel vsak: Glejte, živila je Lenka, Zavinsčakova žena!

Grob je dal obzidati in ograditi. Nanj je postavil velik, kamenit križ. Z zlatimi črkami je bilo pod križem vdolbeno njeno ime. Nagrobni spomenik je bil preprost in zato je bil najlepši na domačem pokopališču.

Potem se je želel razvedriti. Umiriti je hotel svoje misli, ki so jih zadnji dogodki tako razdražili, da niso mogle preudarjati s trezno razsodnostjo.

Po vse dneve je prebil v mlinu in gledal, kako se vrte kameni, kako drobe in meljejo nasipano žito. Tako nas zmelje in razdrobi življenje, je mislil. Pride z viharjem in s težkimi udarci, in človek omaga in podleže. Preko njega zavihra valovje, hiti naprej, kakor da se ni nič zgodilo, in človeka ni več!«

Sedel je na žagi in gledal, kako sezajo brušeni železni zobje globlje in globlje v les. Človek komaj dobro pogleda, in že je en del odločen, odtrgan od skupnosti. Nobene sile ni več, da bi ga še kdaj združila z njo v eno, nerazrušno, popolno celoto. In glej, tako pride smrt in udari po skupnem življenju. Eden člen te skupnosti odpade od celote, se odtrga od nje, omahne v grob, in nobene sile ni več, da bi ga še kdaj združila z njo v eno, nerazrušno, popolno celoto.

Na žagi je delal zdaj Markov sin. Tudi tega je moč življenskega viharja odtrgala od očeta. Ali ne razmišlja tudi on Zavinsčaku enako, kadar gleda, kako mu celoto trga v kose žaga, ki jo ravna njegova roka?

Morda pa mu je postalo delo tako vsakdanje, tako brezpomembno, nobene misli zbujaajoče, da ga opravlja iz gole navade, ne da bi njega uspeh in učinek prispodabljal razmeram in okolnostim svojega življenja.

Če je tako, potem je to najbolje!

Tega si želi tudi Zaviniščak. Źeli si, da bi se mu odtrgale misli od preudarjanja, da bi se dvignile, prepojile s pozabnostjo. Ali mu kaj koristi, da se mu vedno in vedno potapljaajo v pretekle čase in razmišljajo, kako bi bilo, če bi se to ne zgodilo; če danes sanjajo, kako bi bilo zdaj, ako se bi prej razmere in odnošaji zasukali tako in tako, a ne tako, kakor se so? Tako beganje misli v preteklost, tako sanjavo preustvarjanje sedanjega položaja z namišljenim razvojem preteklosti je popolnoma brezpomembno. Človek živi v sedanjosti in mora računati z razmerami, ki v resnici obstoje. Nima sicer moči, da bi si iz sedanjih razmer ustvaril popolnoma tako bodočnost, kakršne si želi njegova duša, a toliko stori lahko, da računa s sedanjostjo, da si gradi na podlagi resničnih odnošajev bodočnost. Zmeraj je bolje, da si obeta manj nego več. Razočaranje pride tako rado, in to je tem manjše in tudi temmanj boli, ako niso bili načrti presmeli. Razvoj življenja ne pozna tesnih mej, kamor bi ga uklepal človeški duh in si ga ustvarjal po svoji volji. Obratno! Źivljenje gre svojo pot, svobodno kakor nihče drugi, ono uklene človeka v spone, razgrinja pred njim pot, koder mora hoditi, čeprav so si njegove misli začrtavale druge in drugačne steze. Tako si življenje usužni človeka. Vsak ponos, vsaka visoka želja, vsak smeli vzlet sanjavega duha se mora ukloniti, ponižati čisto do tal, kadar prihrumi življenja vihrajoča in uničujoča moč. Človek se mora vdati. Razgledati se mora po sedanjosti, zamoriti v sebi, kar je zraslo v mislih večjega in jačjega nego je moč in veljava danih razmer, in živeti mora z jasnim pre-

udarkom, gledati z odprtimi, svojimi, človeškimi očmi — zdramiti se mora iz sanj.

In tega si želi Zaviniščak, da bi se razgledal, da bi videl. Gleda in ne vidi.

Glej! Ravnokar je prijahal njegov hlapec napajat oba konja, ki mu vozita kočijo. Kaj si misli hlapec? Ali misli na gospodinjo, ki sta jo prevažala konja, in ki je zdaj ni več?

Hlapec gleda, kako vsak konj sklanja vrat, kako namaka gobec v vodo, kako pije, a na gospodinjo ne misli. Zaviniščak pa vidi konja, vidi kočijo in vidi Lenko. Ako bi ne bila bolna, ako bi se ne zgodili zadnji dogodki, potem bi živela še zdaj, še zdaj bi se lahko vozila na grajski kočiji.

Zaviniščak je vzel lovsko puško in je odšel na lov v gozd na Gorjance. Pozoj je šel z njim. Kolikokrat ga je gladila Lenka! Kolikokrat se ji je laskal, mahal z repom in se spenjal k nji! Še nekaj dni pred smrtjo je pritekel k nji, ko se je grela na vrtu. A zdaj ni več tiste suhe in bele roke, ki je gladila dobrega, zvestega Pozoja! O, srečni pes, ki si bil glajen od njene roke!

Šumelo je vejevje, se sklanjalo med seboj in se pogovarjalo v tajinstvenih, človeškemu sluhu nerazumljivih glasovih.

Tudi Lenka je hodila tod pod zeleno streho senčnatega drevja! Poslušala je to tajinstveno šepetanje, ta človeškemu sluhu nerazumljivi razgovor šuštečega vejevja. A zdaj stopa po tem čudokrasnem domu Jože sam, zakaj Lenkini koraki so se ustavili, njena pot se je iztekla v grob!

S ceste se je oglasilo ropotanje voza.

Ozrl se je Jože tja. Skozi listje in debela in grmovje se je belila cesta.

Tako so ropotala kolesa tudi tedaj, ko se je peljal tod Jože z Lenko. Natančno še ve, kako je gledala tedaj, ko se je prvič peljala z njim v te kraje.

Voz je švignil mimo. Dva človeka sta sedela na njem: moški in ženska. A Lenke ni bilo. Nikoli več se ne bo vozila po Gorjancih, zakaj težak kamenit križ stoji na njeni gomili.

Med listjem, ležečim po tleh, je nekaj zašumelo.

Zbudila se je v Zaviniščaku lovska strast. Puško je snel z rame, napel petelina in mirno čakal plena.

Zagledal je zajca. Vohal je z gobčkom po tleh. Zaviniščak je držal Pozoja za vrat. Ta je drgetal od veselja in nemirú. Spenjal se je; skočiti je hotel za zajcem. Zajec je gibal z ušesi, gledal okrog. V velikih, dolgih skokih se je spustil v beg, ko je zapazil lovca. Zaviniščak je izpustil Pozoja. Hitro kakor misel je šinil za dolgouhim beguncem. Zaviniščak je nastavil puško, pomeril. Že se mu je skrčil kazalec, da izproži petelina. A v istem hipu mu je odpovedala roka, puška se je pobesila.

»Naj živi!« je rekel Zaviniščak in vrgel puško na ramo.

Smrt je tako strašna!

Zabrlizgal je na piščalko. Tenak, oster pisk je odmeval po gozdu. Zapokala je preperela suhljad, zašumelo listje. Pozoj je tekel h gospodarju, ki ga je poklical. Jezik mu je visel iz gobca. Začudeno je gledal gospodarja, češ, zakaj me kličeš nazaj, ko sem bil že tako blizu plena. Zaviniščak je umel njegov pogled. Potrepljal ga je po vratu in ga pritiskal k sebi ob visoki škorenj.

»O, kako si priden, Pozoj!«

Odšel je proti domu. Ni šel naravnost po cesti, ampak je krenil po stranski poti, da pregleda polje in travnike.

Lepo je zelenela trava. Kakor velik zelen prt, pretkan s pestrobojnimi cveticami, se je širil pred njim travnik. Ob robu je tekla tiha vodica, vrbe so se nagibale k nji.

Tudi tod je hodila Lenka. Polno košarico cvetic si je natrgala, tako rada jih je imela.

A zdaj ni Lenke več! Nikoli več ne stopi semkaj njena noga! Cvetice so prepregle njen grob.

Doli pod travnikom je bilo polje, lepo ravno polje. Kakor umetno razprežene vzporedne črte so se razgrinjale v daljo brazde, spodaj vse črne od mastnega gnoja, zgoraj vse zlate od valovite pšenice. Ali kako se danes žalostno gibljejo pšenični valovi, ko jih več ne gledajo prijazne gospodaričine oči! Na te oči je legla večna tema, pokrov tesne krste je poveznjen nad njimi.

Zavinščaku se še ni hotelo domov.

Krenil je na levo stran preko sosednega polja, stopil nekoliko navkreber in prišel do svojega trtja.

V lepih, ravnih vrstah so stale trte, oklenjene ob kolih. Široki, narezljani listi so viseli ob njih. Grozdi so se skrivali pod njimi. Jagode so se debelile; nabiral, dozoreval je v njih sladki sok. Izmed široke brajde je gledala bela zidanica, njegovemu očetu najljubši kraj; tiha, bela zidanica, ti ljuba, dobra znanka!

Odprl je Zavinščak vrata, zadišalo je po vinu. Odvrtal je čep. Zlata tekočina je švignila v nastavljeno majoliko. Ali naj pije? Za koga? Na čigavo zdravje?

Nikoli več ne bo gledala Lenka trgatve. Nikdar več ne bo zobala grozdja.

Zavinščak se je spomnil tiste jeseni, ko je bila prvikrat tu. Spomnil se je onega razgovora in onega jutra, ko je odšla k materi v Zavinkovce. Gledal je izpred zidanice za njo, videl je, kako jo je cesta, skrita za ovinek, odnesla izpred njegovih oči.

In glej! Tako se je zavila cesta, in Lenke ni več.

Po stezi je prišel viničar. Odkril se je pred svojim gospodom.

»Na, izpij to vino!« mu je rekel Zavinščak in mu ponudil majoliko.

»Na vaše zdravje, gospod!« je dejal ta, nastavil posodo in jo izpraznil.

Ali je pač mislil tudi na njo, ki mu jo je tolikokrat natočila, ki je bila gospodarica tudi temu trtju? Mož je pil vino in mislil samo na njegovo dobroto.

Dejal pa je, da pije na njegovo zdravje, na zdravje Zavinščakovo.

Čemu? Kaj treba njemu zdravja, ko nima nikogar več!

Nikogar več?

»Glej,« je govoril sam pri sebi, »pozabil si nanj, ki ti je še edini ostal!«

Spomnil se je Friceta.

Odšel je proti domu.

Prehodil je vse vrtne steze. A Lenke ni bilo nikjer.

Dospel je pod smreke. Miza je stala tam in klopi so stale okolo nje, a Lenke ni bilo več pod smrekami.

Stopil je med dišeče grme. Tudi tam ni bilo Lenke. Potrgali so rožnim grmom najlepše cvetove in ji okrasili z njimi poslednje ležišče.

Tudi na dvorišču je ni bilo. Vse je bilo prazno.

Stopil je v hlev. Ozrla sta se konja k vratom. Ali sta pričakovala, da jima prinese ljuba gospodinja sladkorja? Uboga žival, Lenke ni več.

In nikjer je ne bilo: ni na stopnicah ne na hodniku. Tudi v sobi je ni bilo nikjer. Ob odprtem oknu je stal njen naslanjač. A Lenke ni bilo nikjer. Morda je pri materi? Tako rada je hodila gledat njeno podobu. Toda tudi tam ni bilo Lenke.

Nikjer, nikjer!

In zdaj je samo še Frice, ki misli Zavinščak nanj.

Gospodje, prijatelji Zavinščakovi, so ga vabili v svojo sredo. Družba razvedri človeka, razžene temne misli.

Ženina smrt je izravnala ono rahlo napetost, ki je nastala med gradom in gosposkim meščanstvom po dovolilnem porazu in po oskrbnikovem uboju. Roke

so se približale in segle prijateljsko druga v drugo. Gospoda je vabila Zaviniščaka s seboj na izprehode. Menili so se o raznih dogodkih, ki jih je doživel ta in oni. Resno so si prizadevali, da odvrnejo Zaviniščakove misli od ženine smrti. Za hip se je to tudi zgodilo.

Zvečer pa, ko se je vrnil Zaviniščak domov, ga je zopet obšlo tesno, otožno čuvstvo. Vse v gradu je bilo tiho in mirno. Mož je hodil iz sobe v sobo, čakal je polnočne ure. Slišal je pripovedovati, da se tedaj vračajo mrličii. Udarila je ura, zadnji, dvanajsti udarec je odzvenel in se razgubil v noč. A nič se ni ganilo. Vse sobe so ostale prazne in tihe. Nikjer ni nič zaropotalo. Pogledal je skozi okno. V mesečini so se svetile vrtné steze; raztezale so se po vrtu in se zopet družile, a nič se ni zagibalo na njih. Lenke ni bilo od nikoder. Zaviniščak je stopil na vrt. Prehodil je vse steze, šel pod smreke in med rožne grme. Mesec mu je razsvetljeval pot, da je videl pesek po stezah, da je razložil vsako vejo, vsak cvet, ki se je nagnil in spal — a Lenke ni bilo nikjer. Ni je bilo, zakaj tudi nad njeno gomilo je sanjala noč, lepa in uspravajoča, in Lenka ni mogla priti, ker je bilo njeno spanje nevzdramno, večno.

XVI.

Preko zime je ostalo pogorišče tako, kakor ga je napravil požar. Sneg ga je prekril, nič se ni videlo, kaj je pod njim. Golo zidovje, spodaj obsipano s sneženimi zameti, ki jih je tjakaj nanosila burja, in zgoraj obloženo z debelim snegom, je bilo podobno starodavni razvalini. Skozi luknje in razpoke, ki so nastale tam, kjer so bila prej okna in vrata, je brila sapa. Vse je bilo osamljeno, grozno puščobno. Ljudje, ki so hodili mimo, so se obračali vstran; nekaj mrtvaškega je ležalo nad nekdanjo Zaviniščakovo domačijo.

Pozimi ni bilo Zavinsčaka nikoli sem gor. Doma je gledal skozi okna na vrt in videl je, kako je vse mrtvo. Pospalo je vse, vse počiva pod mrzlo odejo. Pod težo snega so se pobesile smrekam veje, grmičevje se je stisnilo in uklonilo. Velika puščava se je širila okrog. Sredi nje je stalo staro, začrnelo grajsko poslopje, ostanek življenja, plen bodočim viharjem...

ln kako more biti šele tam, v Zavinkovcih?

Česar ni uničil požar, to je končala zima. Ako je tukaj puščava, mora biti tam grobišče. ln Zavinsčak ni šel preko zime nikoli tja gor. Ako je hotel videti grobove, je šel obiskat Lenko.

V mestu so začeli snovati denarni zavod kakor so obljubljali ob volitvi.

Kmetje v okolici in meščani sami so se razveselili uresničevanja dane obljube. Imeli so priliko, da se otresejo dolgov, ker so dobivali v novem zavodu posojila proti zanesljivemu jamstvu za primerne obresti. Kdor je imel kaj prihrankov, jih je plodonosno nalagal. Med deležniki, ki so podprli s prvimi doneski mladi zavod, pa je bil tudi Zavinsčak. Odbiti niso mogli njegove prijave, ker so rabili denar; a on je izprevidel, kak namen imajo, zato ni mogel dopustiti, da bi ne bil sam stopil v krog ustanovnikov. ln tako je postal podpornik onemu zavodu, s katerega pomočjo so preprečili njegovo zmago pri zadnjih občinskih volitvah.

»Tako človek poljublja roko, ki ga je topla,« si je mislil, »a če kaže to korist in dobiček, zakaj bi ne storil tega.«

Trgovino s prešiči je opustil. Domače gospodarstvo je zahtevalo vso njegovo pozornost, ki jo je mogel deliti toliko manj, ker je bil sam, brez gospodinje. Pa tudi naveličal se je že tega napornega potovanja, dasi je bilo zadnja leta že jako redko.

Preračunal je, da bi izhajal do smrti, četudi bi popustil kmetovanje, mlin in žago. Vse posestvo in

še nekaj denarja bi ostalo sinu Fricetu. Že oni, doslej neiztirjani dolgovi znašajo lepo vsoto. Frice naj stori, kar mu drago. Naj služi in naj si poišče bogato nevesto. Če se naveliča vojaškega življenja, naj gre v pokoj in se preseli sem, v očetov grad. Živel bo ob penziji in ob ženini doti. Za zabavo se bo ukvarjal s poljedelstvom, hodil na lov, jahal konja. Tudi za očeta bo še dovolj prostora v gradu. Ako bi ga pa ne bilo, se stari lahko umakne.

Kam?

Na pristavo?

Ne! Še zmeraj mu je pred očmi krvavi dogodek onega večera.

V zidanico?

Tudi ne! Preveč samotno je tam. V potrebi bi ne bilo človeka. In tudi to. Tamkaj je prišlo nasprotstvo med njegovim očetom in med Lenko do tako glasnega izraza, do take napetosti, da se nikoli več ni poravnalo.

V Zavinkovce?

Kam v Zavinkovce?

Domačija mu leži v razvalinah. Tako strašno mora biti tam, da si ne upa iti niti pogledat. In potem bi moral ves ostanek nekdanjega doma podreti do tal in postaviti novo hišo, kar bi ga stalo mnogo denarja.

Zavinščak se ni mogel odločiti.

Tako je minila zima.

Velika puščava ob gradu se je raztajala. Izkopnel je sneg, zemlja se je prekrila z novim zelenjem. Grmičevje se je otreslo snežene peze, je razprostrlo veje in čakalo, da zabrsti popje. Zapihale so tople sape. Vsepovsod je zakipela nova, mlada moč zbujenih prirodnih sil. Dotaknila se je drevja: brstje je pognalo, razvilo se je v mlado listje, svetlozeleno, mehko in nežno. Popje se je napenjalo. Razmaknilo se je, razširilo, in rosní cvetovi so zadehteli po rožnih grmih.

Opojni vonji so se pretakali po zraku. Človeku so se širile prsi, solnce, oblagodarjeno s poživljajočo toploto, je pregrevalo ude in gnalo kri v hitrejšem toku po premrlih žilah. Zbori vračajočih se pevk so prepevali po vejah in grmih pozdravne pesmi zmagovalki zimskega spanja — pomladi.

A vkljub pomladi, vkljub nje vseoživljajočim dihom ni se hotel grajski vrt odeti v ono prelestno lepoto, ki se je v nji odlikoval prejšnja leta, ko mu je bila skrbna vrtnarica grajska gospa sama, Lenka.

Posli so sicer prekopali in prerahljali gredice, a delo je bilo površno. Ni jih pazilo skrbno oko gospodaričino. Tudi steze so pograbili in poravnali in posipali z novim peskom, ali kmalu ga je prerastel plevel, da ni bilo več onih lepih, belih, gladkih stez.

Vse je govorilo: Lenke ni več!

Tem lepši pa je bil njen grob.

Ob križu se je že spel zeleni bršljan. Oprijemal se ga je in se vil kvišku kakor upanje, ki se namlanja na križ, da ne pade in se ne zaduši ob nizkih, umazanih tleh. Na grobu so cvetele rože podolgem in počrez. V obliki križa so dehteli cvetovi, živordeči, kakor namočeni v kri, prepojeni z njo. Vse je bilo lepo in živo nad grobom, vse tiho in mirno pod težko zemeljsko odejo.

Tudi na razvalinah v Zavinkovcih je pomlad raztajala sneg. Umikal se je pred njenimi toplimi dihi skoro vidoma. Po okrušenih zidinah se je pocejala voda, kakor da joka mrtvo kamenje. Ves žalostni ostanek prejšnjega lepega stanja se je prikazal v stari, še povečani grozi. Tajajoči sneg je namreč razrahljal kamenje in opeko, da je zidovje razpadalo. Vetrovi, kdove kdaj in kdove odkod, so prinesli s seboj travnate in osatne kali in jih posejali po zidovju. Zabrstele so kali, si s koreninicami poiskale trdih tal in pognale mlado rast. Ni nobenega grobu in

nobenega pogorišča, kjer bi ne zakipela moč novega življenja.

Zavinščak je prišel preko trtja, polja in travnikov v Zavinkovce. Bal se je trenutka, ko mu prvič zazro oči pogorišče. Njegov strah ni bil zaman. Obrnil se je in sklenil, da ne bo na tem prostoru več zidal hiše. Naj ostane kakor je. Naj dokonča čas, kar je začel ogenj. Če hoče, naj zgradi tu novo hišo Frice, on je ne bo.

Koncem vasi je stala hiša Preličeva, ki je bila pozneje Markova in ki je zdaj njegova. To si predela, prezida, popravi, da mu bo za bivališče, ako se vrne sin domov in ako bi ne mogel živeti skupno z njim in z njegovo rodovino, kakor ni mogla Lenka z njegovim očetom.

In ravno tukaj!

Tam z one hišice se vidi ravno na pogorišče. Tako naj stoji vedno pred njim ta priča minljivosti, ostanek nekdanjega lepega domovanja.

Človek se trudi in dela in trpi, naposled pride udarec, in vse zagrmí na kup. O, visoke misli, lepi načrti, kje ste? In tako spozna človek, kako je majhen in ubog. Njegova duša zasanja. Bliža se mu bodočnost, sijajna in uspehov bogata. Vse želje se mu uresničujejo, vsaka misel, še ne čisto porojena, mu prehaja v resnico. Svet je poln ljubezni in prizanesljivosti — nikjer ni zavisti, nikjer sovražne sile. A komaj se človek zave, vidi povsod prevaro, povsod neuspehe. Sovražna sila, tajno skrita, neslutena, prihrumi in poniža človeka in ga napravi majhnega in ubogega. Zgodi se kakor se je zgodilo tu zgoraj z njegovo domačijo. Podtaknil je nekdo gorečo žveplenico. Kaj hoče uboga, brleča iskra temu velikemu, ponosnemu poslopju? A iskra tli in tli, se oprijemlje lesenega stebrovja, ki sklepa steno s steno in temelj z vrhom, dobiva moč, raste, in plamen švigne kvišku, tako hitro in nenadoma oblizne goreči jezik svojo žrtev, da v trenutku zagori vsa kot ena sama velikanska plame-

nica. In kar je bilo prej veliko in ponosno, je poslej priča minljivosti, ostanek nekdanje lepote, tem žalostnejši ostanek, čim lepša je bila lepota . . .

Naj ostane ta priča!

Naj priča ta ostanek!

Prišli so zidarji in so začeli prezidavati hišico. Doslej je bil strop nizek, da ga je človek srednje rasti lahko dosegel z iztegnjeno roko. Zdaj so strop nekoliko dvignili. Razširili so okna in vrata. Na desni so napravili dve lepi, svetli sobici, na levi strani veže kuhinjo in dvoje manjših sob. Desno stran si je izbral Zaviniščak zase za slučaj, da bi se mu hotelo ali trebalo preseliti semkaj. Na levi strani bi bivala služkinja, ki bi mu stregla in kuhala, prav kakor je bilo z materjo, ko je ostala sama na domu in se ni hotela preseliti z njim v grad.

Tudi prostor okolo hiše je dal urediti. Pusto grivo je ukazal izravnati in prekopati. Napravil je vrt po vzorcu grajskega vrta. Ravnotako so bile izvedene steze, ravnotako je posadil v en kot skupino smrek, ravnotako je posadil po gredah cvetične grme. Vse je bilo kakor ob gradu, samo vse manjše, ličnejše je bilo. Ob prisojni steni je zasadil trte, ki ga naj spominjajo ljube, prijazne zidanice. Ako bo star in bolan, ne bo več mogel hoditi tja, zato naj ima na tem tesnem prostoru vse: grad in zidanico in tamkaj v bližini pričo minljivosti, ostanek nekdanje domačije.

Tako je bilo vedno dovolj dela. Oskrbniku ni več toliko zaupal, odkar je vedel, kako je ravnal oni, ki ga je ubil Marko. Zato je hodil med delavce sam. Jahal je na konju in bil zdaj tu, zdaj tam. Med najpridnejšimi delavci pa je bil Marko. Za prenovljeno hišo je napravljal s pomočjo mestnega mizarja potrebno opravo, potem mu je namenil gospodar stalno službo na žagi.

Delo je razvedrilo Zaviniščaka. Gibanje v svobodni prirodi ga je okrepilo. A vkljub temu se je

poznalo, da ga je potrla življenje. Postaral se je, in lasje so mu posiveli. Hrbet se mu je nekoliko upognil. V lica so se mu začrtale globoke brazde. Ob njem je bučal vihar življenja in je ostavil svoje sledi.

Ljudje so ga videli. Polaščalo se jih je nekaj kakor sočutje.

»Ves se je izpremenil,« so govorili.

»To ni več oni ponosni Zaviniščak!« so menili drugi.

»Tako iztrezni človeka življenje,« so dostavljali tretji.

Ob nedeljah so se zbirali moške pred cerkvijo.

Dolga zimska doba jih je silila k peči. Shajali so se le po gostilnicah. Tu so gledali mračno, nič veselega ni bilo v zakajeni sobi. Molče so sedeli in pili.

A zdaj se zopet lahko shajajo na pomenek zunaj na vasi, pod vedrim pomladnim nebom.

»Da, da! Tako izučil življenje človeka. In tudi Zaviniščaka je izučilo,« je pravil mož, ki je bil zagovornik šole. »To ti je šele šola, to!«

»Glej, tako je izučilo življenje tudi Marka,« se oglasi drugi. »Kako je zdaj dober in pameten mož. Nič mu ni do harmonike. Zvečer, ko je že vse delo opravljeno, si zagode poskočnico in je vesel in dobre volje, kakor bi se nič ne zgodilo.«

»Prej pa sama muzika in muzika. Človek pleše in pleše, pa zapleše iz sobe na vežo, z veže na prag, in komaj se zavé, pa je pod kapom in brez strehe.«

»Še enkrat naj bi kaj udarilo Zaviniščaka, pa bi bil čisto krotak. Še dolgove bi nam pozabil!« se je oglašil mož, ki mu je bilo treba plačati obresti.

»Ne želi drugemu nezgode, da tebe ne potiplje nezgoda,« je učil sosed sosedu. »Mi še pravzaprav ne vemo, kako je človeku, če ga prijemlje življenje s tako trdimi rokami, kakor je prijemalo Zaviniščaka.

Nikoli nismo izkusili bogve kaj dobrega, zato ne more tudi zlo biti kdove kakšno. E — pa vendar! Žena mi je že stara, da se komaj giblje, pa bi ji vendarle ne dal umreti, ko bi bilo meni odločevati. In to je najhuje: zlo pride samo, ko se ga človek nič ne nadeja, zaloti ga zahrbtno, ko ni pripravljen na udarec. Čudno, da se ne zgrudi na zobe.«

»Zatorej ni napačna tista prislovica, ki pravi, da sta tat in volk vsako dobo zrela. Če postavimo tu namesto tata in volka nesrečo, pa imamo golo resnico in staro rečenico, da nesreča zmeraj svatuje.«

Moževali so in uganili mnogokaj, a zopet so jih razdružile večerne sence, ki so prihajale oddaleč in se bližale vasi.

Hoteli so se približati Zaviniščaku. Prijazno so ga pozdravljali.

A Zaviniščak je bil nezaupen. Občeval je z ljudmi, kolikor je bilo treba. Lice mu je bilo vedno resno, beseda kratka. Dolg razgovor je bil z njim nemogoč.

Pa so se zopet odmikali od njega. Skomizgali so z rameni in hodili svoja pota. »Če je njemu prav — nam tudi,« so govorili. In v tej dobi je imel tudi vsakdo sam na svojem toliko posla, da ni bilo med tednom ni časa ni volje za preudarjanje in za razgovor. Do prihodnje prilike pa so že pozabili na to.

XVII.

Mlademu človeku se ponuja življenje — pa bi ga ne užival? Na razpolago mu je vsa njegova vabljliva lepota — pa bi je ne gledal? Sredstva ima, da ni navezan samo na dohodke, ki mu jih daje služba — pa bi ne pil radosti iz polne kupe? Kamor se ozre, povsod cveto rože — pa bi jih ne trgal? Za radovanje mu je dan prekratek — pa bi se ne radoval tudi ponoči? V veseli družbi šele spozna mlad človek pravo sladkost razkošnega uživanja — pa bi ne iskal vesele družbe? Zavest ima, da mu ne morejo poiti

sredstva — pa bi razmišljal, ali hoče ali ne? Zagotovljena mu je sijajna bodočnost — pa bi presamotaril sedanjost?

In Frice je živel.

Zdaj je že nosil na vsako stran po dve zvezdi. Ponosno je stopal po zagrebških ulicah. Vedel je, da ga gledajo ljudje z zavistjo in z blagrovanjem obenem.

Kdo si tudi more misliti srečnejšega človeka nego je ulanski nadporočnik, ki ima lepo zunanost in polne žepe denarja?

S svojo službo je bil vsak dan kmalu gotov. Ker je bil razumen, so ga premestili od moštva v pisarnico. Bil je poveljnikov pobočnik. Z njim je ob jutrih jezdil na izprehode ali ga spremljal na vežbališče. Ostali čas je bil njegov. Hitro je opravil pisarniško delo, tako da je bil malone slehrni popoldan prost. Dobil je sebi primerno družbo, ki je z njo odjezdil kam v okolico, koder so točili dobro vino. Zvečer se je šele začel njegov dan. Po večerji so se shajali mladi veseljaki h kupici vina. Ko so bile vse glave razvnete, so se zatekali v kavarne, iskali skritih kotov in metali kvarte za visoke denarje.

Kaj dé, ako je izgubil Frice enkrat, dvakrat? Tretjič je dobil več, nego je zaigral obakrat. In potem, če je bila igra izgubljena — prava malenkost. Saj ima materino dedščino. Poleg igre sladke, žgane pijače — to so bile lepe noči, polne razburjenja in pričakovanja. Nihče ni pogrešal spanja. Kdo bi tudi spal, ko je bilo tako lepo življenje.

Čimbolj se je kazal hladnega proti Jelki, tembolj se je vnemala zanj. Rekla si je, da mora biti Frice njen, naj velja, kar hoče.

Stari Jovan Mihajlovič je še vedno prirejal svojim prijateljem domače zabave. Nikoli pa je ni bilo, da bi ne povabil Friceta.

»Na Friceta ne pozabi!« ga je opomnila Jelka.

»Ne bom, saj ne smem, je li, da ne?« jo je poravno vprašal oče. Prijel jo je za brado in ji gledal v oči, »no, dej, reci, da ne smem pozabiti nanj!«

Jelka ni nič odgovorila, iztegnila je roke in jih ovila očetu okrog vratu.

»Že dobro, ti priliznjena mačica!« je govoril oče in jo gladil po laseh. »Le stoj, saj bo vse dobro. Ali nekaj ti moram povedati. Pa oprosti. To je moja dolžnost!«

»Kaj takega, oče?«

»Govore, da je Frice veseljak prve vrste, da rad ponočuje in — no, tudi igra rad!« je govoril oče in jo gladil po laseh.

»To nič ne dé!«

»Dé že, ker stane denar!«

»Kaj pa naj tudi počne, ko je tako sam, a ljudje ga imajo tako radi!«

»Ali ti je to všeč?«

»Všeč? — Kaj vem? Nič ne vem!«

Stari jo je še vedno gladil po laseh.

»No, če pride do česa,« je dejal, »se bomo že tako pomenili, da bo prav na vse strani. Le zaupaj mi. Nisem zaman trgovec.«

Res ni bil stari Jovan Mihajlovič zaman trgovec. Vse je že preudaril, kako bo ukrenil, ako ga kdaj Frice zaprosi Jelkine roke.

Vsa družba si je šepetala, da mora med Fricetom in Jelko priti do združitve. To je že zahtevala njegova čast. Bil je v hiši takorekoč reden gost, in Mihajlovičevi so občevali z njim kot s svojcem. Ali njemu, mlademu Zavinščaku, se še vedno ni hotelo, prodati svobode za Jelkino doto. Sicer se je dekletu privadil že toliko, da ni nič več opazil peg na njenem obrazu.

In nekoč je Frice pogledal, pomislil, štel — materine dote ni bilo več. Vroče mu je postalo. Kako je to mogoče? Potem je preudarjal; vse noči, ki jih je

preživel, je preromal v duhu. In res! Drugače ni mogoče. Danes toliko, jutri toliko, potem zopet to in ono, izguba, konji, zabave, izleti — res! Ni mogoče drugače.

Težko je človeku, omejiti razvade, odreči se veselju in zabavi, igri in družbi. Bilo je težko tudi Fricetu. Sklenil je, da odide takoj po večerji domov. A ko je povečerjal, se ga je lotila stara strast. In potem pa tudi, ali ne bi tovariši in prijatelji takoj začeli sumiti, da so izčrpani njegovi viri, da ni Frice zdaj nič drugega nego preprost ulanski nadporočnik, ki je navezan samo na svojo plačo? Ali bi ga ne bilo sram, ko bi moral slišati, da je bilo vse rožljanje z denarjem golo bahaštvo, nevredno toliko čislane oficirja? Vsa družba bi se obrnila od njega, vse mesto bi gledalo s preziranjem nanj.

In tudi naklonjenost Mihajlovičevih bi se ohladila, zaprla bi se mu vrata v ono hišo, kjer ga čaka poleg Jelke bogata njena dota.

Malodušnost in obupnost nista dostojni za pravega častnika. Glavo pokonci. — Kdor ima svetlo sabljo in dobro ime, ima tudi kredit. Koliko je njegovih tovarišev, ki ne sklanjajo glav, čeprav so v istem položaju kakor on zdaj. V Zagrebu je dosti ljudi, ki imajo dovolj denarja, ki ga radi dajejo na posodo. Človek podpiše menico — in zadeva je rešena. Ali je njemu, Fricetu, treba trepetati ob misli, kako bo vračal dolg? Ali nima tudi še očetove dedščine, ali nima Jelkine dote? Dokler pa ne pride do očetove dedščine in do Jelkine dote, bo mu na ta način lahko prikrivati pravo svoje gmotno stanje. Nihče ne bo vedel, kako stoji z njim. Kdo ve, koliko takih slučajev se je že pripetilo, a ljudje niso obupavali. Pomagali so si toliko časa, dokler ni prišla stalna rešitev. Le boječi ljudje, ki si ne znajo pomagati iz hipne zadrege, čakajo s prekrižanimi rokami, da jih uniči taka majhna nepravilika.

Vzravnal se je Frice, si navihal brke in udaril s peto ob peto, da so glasno zazvenele ostroge.

Stopil je tja do starikavega, umazanega moža, ki je barantal s starinami v skriti, mračni ulici. Bal se je, da bi ga kdo ne videl. Gledal je po ulici gor, po ulici dol, preden je stopil v temno, tesno sobo.

Starec, z naočniki na krivem nosu, se je globoko poklonil prišlec. Mel si je roke in takoj ob vstopu vprašal: »Koliko si želi vaše blagorodje?«

Krivosi starec je bil vaje takih obiskov, zato je dobro vedel, da si ne želi tudi to blagorodje ničesar drugega nego denarja.

»Koliko si želi vaše blagorodje?« je hitel umazani starinar in se klanjal pred Frice. »Ali izvoli sesti vaše blagorodje?«

Ponudil mu je stol, ki ga je obrisal s pisano žepno ruto.

Frice ni vedel, koliko naj hoče.

»Ali rabimo mnogo?« je blebetal stari. »E — da, da! To so križi! Pridejo razmere, okolnosti — pa je treba. Vem, vem! A jaz rad pomagam. Človek je človeku brat. O, sveti Jeruzalem, vsi smo trpini! Koliko torej, vaše blagorodje — tristo, štiristo, petsto —«

»Petsto,« je rekel kratko Frice.

»Prav! Pa petsto, saj to ni mnogo. No, dobro, dobro! Petsto — petsto . . .«

Stari je brskal po predalu, privlekel ven papir in nekaj pisal nanj.

»Petsto — petsto! Dobro, dobro. Drugo že vse uredimo, vaše blagorodje, da bo prav na obe strani. Vse tako, kakor je navada pri meni. Kaj ne, vaše blagorodje?« je govoril in pisal po papirju.

»Da,« je rekel Frice.

Tesno mu je bilo in mučno, kakor da je legla nanj vsa ta umazanost.

»Tako, tako! Zdaj smo gotovi. Samo vaše blagorodje naj izvoli to-le podpisati, prosim.« Z desnico

mu je ponudil pero, z levico je kazal na tistem papirju mesto, kamor naj podpiše svoje ime.

Frice je vzel pero in se podpisal.

»Hvala, hvala!« Stari krivokljun je vzel papir v roke, ga dvignil prav tik nosu in bral počasi, zlog za zlogom: »Frice Zaviniščak, nadporočnik.«

»Hvala, vaše blagorodje!«

Potem je starec zganil papir, skrbno potegnil po njem s suho dlanjo in ga spravil v predal. Stopil je do omarice v kotu in prinesel iz nje kup bankovcev. Ko jih je nesel do mize, se mu je tresla roka.

Potlej je začel šteti: »Petdeset — sto, petdeset dvesto, petdeset — tristo, petdeset — štiristo, petdeset — štiristopetdeset! — Tako, prosim! Vaše blagorodje naj prešteje še enkrat, da ne bo pomote.«

Frice vzame bankovce in šteje.

Pogleda starca in mu reče: »Tu je samo štiristopetdeset goldinarjev. Rekla sva pa petsto.«

Stari si je mel roke in se globoko priklanjal: »Da, da! Vaše blagorodje je prej reklo, da naj bo vse tako, kakor je pri meni navada. In petsto smo zapisali tjakaj, a tu smo jih odšteli štiristopetdeset. No, človek mora tudi nekaj zaslužiti — malenkost za uslugo, vaše blagorodje.«

Frice ni mogel gledati lokavih njegovih oči. Spravil je denar v notranji žep in hotel oditi.

»Kaj ne, vaše blagorodje, tako-le za pol leta se zopet oglasite? Toda, prosim, ne tam skozi ta vrata na ulico. — Sveti Jeruzalem, tam so ljudje. Tukaj prosim — tukaj zadaj, potem pa na dvorišče in skozi glavna hišna vrata . . .«

Globoko se je priklanjal umazani oderuh, ko je odpiral Fricetu skrivna vratca v zadnji steni. Frice se ni ozrl nanj, ni rekel nobene besede. Ko je stopil ven na ulico, je držal sabljo v roki, da ni udarila ob tlak. Z roko je potegnil po čelu; oddahnil se je.

Še vedno se je priklanjal stari; mel si je roke in ves obraz se mu je smejal.

»O, sveti Jeruzalem,« je govoril pred se, »pa smo spet napravili majhno kupčijico. Dober dan, lep dan — o, sveti Jeruzalem! . . .«

Frice je čutil denar v žepu, in obšlo ga je veselo čuvstvo. Za nekaj mesecev je bilo zdaj zopet nekaj zaloge, potem se pa že kako preukrene, da se iznebi umazanega dedca in se otme za zmeraj takih neprijetnosti. Zvečer je bilo zopet veselo. Frice je igral in je imel srečo. V družbi so imeli nocoj tujega tovariša. Bil je huzarski oficir, ki je prišel pogledat z Ogrskega Zagreb. Sin bogate magnatske rodovine je imel denarja kot peska. A nocoj ni imel sreče v igri. Izgubljal je zapored, ves denar se je iztekal k Fricetu. To pa ni motilo dobre volje ogrskega oficirja. Naročal je drage pijače v dolgih, vitkih steklenicah, a Frice je spravljal denar. Imel je dobro žetev. Priigral je toliko, da bi judu takoj lahko vrnil dolg. A tega ni bilo treba še zdaj. Pa je tudi boljše zanj, če ima vedno nekaj denarja v zalogi.

Ogrski oficir je odšel s praznim žepom in je obljubil, da se vrne s polnim. Igralska strast mu je zbudila željo po izgubljenem denarju.

Tudi Frice je težko čakal tovariševega prihoda. Še nikoli ni imel toliko sreče.

Zadnje dni so opazili Mihajlovičevi, da je bil Frice nekoliko otožnejši, potrtejši nego navadno. Dasi ni hotel kazati skrbi, ki jo je imel zaradi denarja, dasi se je premagoval in se silil k dobri volji, se je vendar poznalo, da ni nekaj v redu. Morda je bilo ravno posiljeno veselje tisti vzrok, da se mu je poznala prikrivana skrb. A zdaj, ko je imel Frice denar v žepu, je bil zopet stari veseljak. Nobene skrbi ni imel, ker je bilo denarja dovolj. Pozabil je na starega, krivonosega oderuha in na dolžnosti, ki jih je imel do njega. V veselem uživanju se potope skrbi.

Zopet je prišel huzarski oficir. Družba se je zbrala, in sreča je bila na Fricetovi strani. Tja do polnoči je rastel kup denarja pred njim. A čim bliže je prihajalo jutro, tem manjši je postajal kup denarja pred Fricetom, a tembolj je rasla v njem igralska strast. Toda strast ni sreča, v igri pa je sreča vse. Danilo se je že, ko so se razšli igralci. Bledi so jim bili obrazi, oči zaspane. Razšli so se z oblubo, da se snidejo zopet zvečer.

Frice je zaigral vse. Če bi ga ne bilo zvečer, bi dejali, da je berač ali strahopetec, ki nič nima ali ki se boji izgube. Na vsak način bi bila to zanj sramota, madež bi bil to na njegovi oficirski časti. Kako naj pride do denarja? Do večera ga mora imeti, a kje ga dobi?

Spomnil se je oderuškega juda. Težka je bila pot do njega, toliko težja, ker mu ni plačal še nič starega dolga. A staremu je za dobiček, še vesel bo, da se je Frice zopet oglasil pri njem.

Stopil je torej do njega. Šel je skozi vežo in potrkal na skrivna vratca. Obrnil se je znotraj ključ, in že se je klanjal pred njim umazani jud.

»O, vaše blagorodje, vaše blagorodje!« se je klanjal pred njim, »ta izredna čast, to veliko odlikovanje. — Takoj napraviva, takoj, takoj!«

»Prav! Meni se mudi! Ali dobim še petsto?« vpraša Frice.

Starec se zravna. Zresni se mu lice, in naočnike si popravi na nosu.

»Vaše blagorodje!« reče, »izvolite počakati, da pogledamo, kaj pravi ono prvo pismo.«

Starec odide do predala in lista po papirjih.

»Tu je podpisano vaše blagorodje,« pravi in mu pokaže podpis. »In tu stoji, da mora biti ta dolg do danes tedna« — pogleda na koledar — »da, ravno do danes tedna poravnam. Ne morem, ne morem, vaše blagorodje.«

»Toda jaz rabim, rabim nujno in neodložljivo! Tisto poravnam do danes tedna.«

»Vaše blagorodje! Jaz rad pomagam, ker smo vsi ljudje bratje. O, sveti Jeruzalem, kolikim sem že pomagal. Ali tudi natančen sem — to je moja dolžnost, da ne zanemarjam svojih ubogih koristi. Veste, vaše blagorodje, natančen sem!«

Dvignil je glavo in ga gledal z ostrimi pogledi.

»In kaj je potem?« je vprašal Frice.

»Potem imam navado, da vzamem tak-le papir in grem h gospodu polkovniku in mu ga pokažem. Tam me zmerjajo z umazanim judom, a to nič ne de, umazani jud pride do svojega. Kaj se zgodi s tistim, ki je podpisan, mi nič ni mar! Tako je, vaše blagorodje! To je moja dolžnost, ki jo imam do samega sebe. O, sveti Jeruzalem, kje bi že bil, ako bi ne izpolnoval dolžnosti do samega sebe!«

»A če vam rečem, da dobite danes teden vse do zadnjega!« je rekel Frice. Govoril je kar tako, saj ni vedel, ali mu bo mogoče čez teden dni preprečiti judovo nakano.

»Če je tako, potem dobro, vaše blagorodje. Ako ne, veste, kako izpolnujem dolžnosti do samega sebe.«

»Svobodno storite, kar hočete, ako ne izpolnim dane besede. A zdaj mi pomagajte, rabim nujno in neodložljivo!

»Saj rad pomagam, rad pomagam, sveti Jeruzalem! Koliko ste že rekli?«

»Petsto!«

»Petsto in zopet petsto! Jehova, to so lepi denarci!«

»Toda če rabim!«

»Nö, potem mora biti. Človek pride v stiske, in vsi ljudje smo bratje.«

Spet je iskal po predalu in začel pisati.

»O, sveti Jeruzalem!« je mrmral med pisanjem. »Življenje stavi na človeka toliko zahtev. — Petsto,

petsto . . . Kaj ne, tako napravimo, kakor je moja navada, kakor je dostojno in pravično, da je prav na obe strani, kaj ne, vaše blagorodje? . . . »

»Da!« je potrdil Frice.

»No, in zdaj prosim vaše blagorodje, da podpiše tu-le svoje cenjeno ime.«

Frice je podpisal.

»Dobro, dobro!«

Stopil je do omarice in prinesel denar.

»Sami lepi, novi stotaki. Ej, sami lepi denarci!«
Potem je začel šteti: »Sto — dvesto — tristo — štiristo . . . »

»No, naprej!« je rekel Frice.

»Naprej?« je začudeno vprašal jud. »Ne morem, ker ni to moja navada. Zapisali smo petsto — tu jih je štiristo. To je vendar dostojno in pravično. O, sveti Jeruzalem! Tega vendar ne misli vaše blagorodje, da meni rasto bankovci. O, Jehova, koliko dela, koliko zatajevanja, koliko pritrgovanja je treba! . . . Štiristo, štiristo! Le vzemite, vaše blagorodje.«

Frice je zarožljajal s sabljo. Najrajši bi jo potegnili iz nožnice in udaril po umazanem oderuhu. A danes je moral imeti denar. Brez besed je pobral denar, ga spravil v žep in odšel po poti, koder je prišel.

Do tal se mu je klanjal oderuh in si mel roke.

Frice je nestrpno čakal večera, ko se zopet snide družba. Zvečer se nagne sreča k njemu, in potem bo vse dobro.

A sreče ni bilo. Izgubljal je in zaigral vse. Razburjen je bil, ko so se razšli, prisiljeno se je smejal. Zvečer — v tretje — se mora zasukati tako, da se vrne izguba z dobičkom. Poslovili so se z obljubo, da se snidejo zopet, nocoj poslednjikrat, ker mora potem ogrski tovariš na svoje mesto.

Dana beseda mora biti oficirju sveta. Kdor je ne drži, si oskruni čast.

A kje naj dobi Frice zdaj denar? Če gre k judu, ga gotovo sramotno zapodi. Ali naj brzojavi očetu? Kako mu naj brzojavno dopove, da rabi nujno denar? Ali naj gre k Mihajloviču? Trpela bi njegova čast.

Spomnil se je vojaške blagajnice. Ključke do nje je imel on. Danes ne pride nihče pregledovat blagajnice in nihče ne bo vedel, da si je za nocoj izposodil tri — štiri stotake. Nocoj dobi gotovo on, saj ni mogoče, da bi izgubil tri večere zaporedoma. Jutri dene zopet v blagajnico izposojeni denar, in vse bo v redu.

Šel je v pisarnico. Zaprl je vrata za seboj, odklenil blagajnico in vzel iz nje štiri stotake. Truden je bil, dve noči ni že spal. Sedel je za mizo, da bi delal. Roka, ki je z njo prijel za pero, se mu je zdela umazana, omadeževana. Polastil se je z njo tujega imetja. Če se to zve, je izgubljen, uničen.

Prišel je v pisarnico poveljnik, strogi gospod polkovnik.

Frice je planil pokonci, zravnal se je v pozdrav.

»Danes teden pride inšpekcija,« je začel polkovnik, »gospod general pride. Glejte, da bo vse v redu, vsi zapisniki, vsi spisi, blagajnica, knjige in tako dalje. Ukazujem vam, da mi napravite povsod najstrožji red. Preden pride gospod general, pregledam vse sam. To vam povem že danes, da imate dovolj časa in da ne bo potem nič nepravilnega. Za vse ste odgovorni vi!«

Frice je bil razburjen, da se je komaj držal pokonci. Kaj bi bilo, ako bi zdajci polkovnik zahteval ključke od blagajnice? Uničen bi bil, izgubljen.

Polkovnik je malo pobrskal po papirjih in potem je odšel. Kamen je padel Fricetu od srca. Samo nocoj se naj obrne po sreči, in potem naj pride pregledovat blagajnico cesar sam.

XVIII.

Frice je pobledeval, trepetali so mu vsi živci, šumelo mu je v glavi — zaigral je tudi izposojeni denar.

Tovariši so videli njegovo razburjenje. Hoteli so vrniti, kar je izgubil nocoj. Da bi prejemal miloščino? Ta sramota.

»Kaj mislite? Ta malenkost!«

Na stanovanju se je zgrudil Frice na stol. Ako si ne izmisli rešilne poti, mora poseči po samokresu in se umoriti sam. To je gotovo. Zakaj ako zapazijo v vojašnici, da je poneveril denar, mu v tistem hipu vzamejo oficirsko šaržo in ga zapro v trdnjavo. Ako ni rešilne poti, je poguba neizogibna.

Kaj naj stori?

Z zagrebškim znanstvom ni nič. Tu se ne sme izdati, da je v taki stiski — družba bi se ga ogibala, ker bi ga smatrala za navadnega sleparja, ki bahari in nosi pokonci glavo, v resnici je pa lažnik, nevreden oficirske uniforme.

Na steni nad posteljo je visel njegov samokres. Tja so mu silile oči. Mraz mu je šinil po hrbtu. To je zadnja rešitev — prej mora poizkusiti kaj drugega.

Da ni tako daleč od doma. Stopil bi k očetu in mu povedal, da je zdaj sinova bodočnost v njegovih rokah. Ako hoče in more, naj ga reši. Toda oče je tako daleč. Ali mu naj piše? Časa je tako malo. In če pride nepovoljen odgovor, potem ne bo več časa, da bi iskal pomoči drugod. Edino dobro bi bilo, če bi mu dal polkovnik dva dni dopusta, da gre sam domov in dožene zadevo z očetom. Ko bi ne pričakovali inšpekcije, bi dobil izlahka dvadnevni dopust. Ali zdaj mu ga polkovnik gotovo ne da, samo ako pride s tehtnim, uvaževanja vrednim razlogom. Ako bi imel kako tako očetovo pismo, ali še najboljša bi bila brzojavka. Pregledal je vsa pisma, kolikor jih je še imel od očetove roke, a nobeno ni bilo primerne vsebine. Izpremenil bi samo datum. Kaj, ko bi napisal sam pismo s ponarejeno, očetovo pisavo? Pa saj ni treba, da bi bila pisava čisto podobna očetovi,

saj je polkovnik ne pozna; dovolj je, če svojo toliko izpremeni, da je ne bo spoznati.

Sedel je in začel pisati. Vsako črko je primerjal s črko v očetovem pismu. Po dolgotrajnem naporu je vendar sestavil list.

Dragi sin!

Izprosi si nemudoma dvadnevni dopust in pridi nemudoma domov. Pričakujem te zanesljivo še danes. Jutri zjutraj je pri sodišču nova zapuščinska obravnava po pokojni materi, ker so se oglasili njeni sorodniki, ki zahtevajo del njene zapuščine, češ, da je tvoja mati umrla brez oporoke. Torej je v veliko tvojo korist, ako prideš osebno. Oni baje pripeljejo s sabo svojega odvetnika. Neizogibno je potrebna tvoja osebna udeležba, da preprečiš zlobne nakane. Prosi gospoda polkovnika tudi v mojem imenu, naj ti dovoli dvadnevni dopust ter mu sporoči zagotovilo mojega visokega spoštovanja. Toliko v naglici!

Željno te pričakuje tvoj oče

Jože Zavinsčak.

V Metliki, dne . . .

S tem ponarejenim pismom je odšel Frice v vojašnico. Polkovnik je prišel ob navadni uri.

»Gospod polkovnik,« se je javil Frice, »ponižno prošnjo imam do vas!«

»Kaj je?«

»Danes zjutraj, ravnokar, sem dobil od očeta to-le pismo. Blagovolite prečitati.«

Ponudil mu je pismo. Roka se mu je tresla.

»Kaj vam je?« ga je vprašal polkovnik, »ali ste razburjeni?«

»Da, gospod polkovnik! Iz vsebine razvidite, da sem lahko razburjen.«

Polkovnik je vzel list v roke in začel brati. Zibal se je od desne na levo, da mu je sablja udarjala ob

nogo in se zopet odbijala. Bral je pismo z mrmrajočim glasom.

»Hm, hm, hm!« je začel polkovnik, ko je prebral list, »to je seveda važno, a to je pravzaprav privatna zadeva. Vi pa ste najprej vojak in potem šele dedič svoje matere. In zdaj pričakujemo inšpekcije, torej vas ne morem pogrešati.«

Izročil mu je pismo. Frice ga je vzel in dejal: »Kakor ukažete, gospod polkovnik.«

»Todal« je povzel polkovnik, »pokažite še enkrat pismo.«

Vročina je obšla Friceta: zdaj je spoznal, da je pismo ponarejeno. Izgubljen je, uničen. Njegova sleparija ga je izdala.

»Pa kakšna je dedščina? Velika? No, kakor pravijo, je precej, kaj?«

»Da, gospod polkovnik!«

»Ali bi me kleli, če vam ne dam dopusta?«

»Da, gospod polkovnik!«

»Ako se ne vrnete v dveh dneh, vam dam tri tedne sobnega zapora in nikoli več nobenega dopusta.«

»Da, gospod polkovnik!«

»Pojdite torej, da bi ne bil jaz kriv, ako bi bili zaradi tega nesrečni.«

»Hvala, gospod polkovnik.«

Frice je odšel ves vesel, poln upov. Odpeljal se je s prvim vlakom v Karlovec in odtod z vozom v Metliko.

Začudeno je pogledal oče, ko je prišel Frice tako nenadoma.

»Kaj pomeni to?« ga je vprašal. »Pa kar s tujim vozom. Zakaj mi nisi pisal, da bi prišel na postajo pote?«

»Ni bilo časa, oče. Moral sem do vas tako naglo, da vas nisem utegnil prej obvestiti o svojem prihodu.«

»Pa kaj se je zgodilo?«

Odšla sta v sobo. Frice je bil utrujen in razburjen, da je moral sesti. Sam ni vedel, kako bi začel. Vso pot je razmišljal, a ni mogel priti do pravega. Toliko je sklenil, da pove očetu naravnost. Lagal je s pismom, zdaj ne more več. Studil se je samemu sebi. Oficirska uniforma je bila umazana.

»Kaj je torej tako nujnega?« ga je vprašal oče.

Nekaj se mu je zazdelo. Čul je že večkrat, koliko denarja porabijo mladi častniki, posebno taki, ki so pri konjenikih. Ali je morda to prignalo Friceta domov?

Ne da bi čakal oče odgovora na svoje vprašanje, je dostavil naglo: »Ali rabiš morda denarja?«

Frice je vstal in rekel odkritosrčno: »Da, oče.«

Oče je hodil po sobi. Vihal si je brke in gledal v tla.

»Pa nujno, kaj ne?« je vprašal zopet.

»Da, nujno!«

»Tisti denar, ki si ga podedoval po materi, si že zapravil. Kaj ne?«

»Zapravil? — No, da! Tako pridejo razne prilike, in potem človek . . .«

»Vem, vem!« mu seže oče v besedo. »Takrat, ko sem ti izročal denar, sem ti sicer rekel, da pazi nanj, ker je denar drag . . .«

»Da, ali . . .«

»Že dobro. Vem. Ne poznaš še njegove vrednosti, ker ne veš, kako ga morajo drugi težko služiti. Ali čas bi bil, da se izpametuješ. Jaz ne bom vedno. Ko prejmeš mojo dedščino, boš moral pač previdnejše ravnati z denarjem, sicer bo zlo! . . . To samo tako mimogrede. Koliko pa rabiš?«

Frice je nekoliko pomislil. Brž je seštel svoj dolg in še nekoliko dodal. Potem je rekel: »Tritisoč.«

Stari se je ustavil. Ponovil je, poudaril zlog za zlogom: »Tritisoč. Hm, hm! To je lep denar.«

»Lep, a moram ga imeti. Sicer —«

»Ne bo treba. Jaz ti ne bom potiskal samokresa v roke. Saj si hotel to reči, ne?«

Sin je molčal in gledal v tla.

»Ako ti dam te tri tisočake danes, ti jih ne bo treba dati pozneje in jih tudi pozneje ne bo. Ali vsaka dobrota gre do gotove meje. Toliko in toliko bo tvojega — toliko in toliko ostane meni, ker bo treba tudi na stare dni živeti. Ali me razumeš?«

»Da, oče.«

Stari je odšel v sosedno sobo. Prinesel mu je denar. Položil ga je pred Friceta na mizo.

»Tu imaš. Pa bodi pameten.«

Frice je segel po denarju. Potem je stopil k očetu in ga prijel za roko.

»Le pusti. Nič besed. Stvar je urejena in pozabljena. A pomni besede, ki sem ti jih prej povedal: Vsaka dobrota gre do gotove meje. Toliko pa tudi nimam, da bi ne moglo zmanjkati. To pomni in bodi pameten. — Zdaj pa nič o tem. — Do kdaj ostaneš doma?«

»Jutri zjutraj moram že nazaj. Pojutrišnjem moram že biti v pisarnici. Zdaj je dosti posla, ker pride general inšpicirat.«

Frice je rad razveselil očeta s čimerkoli. Premišljal je, kaj mu naj pove. Spomnil se je Jelke in dejal: »Potem se pa kmalu oženim.«

»Tako je prav. Samo pametno se oženi.«

»Saj je bogata.«

»To je že nekaj, a ni vse. Ali se imata rada?«

»Seveda, posebno ona mene.«

»Torej glej, da bo kmalu svatba.«

»Čimprej bo mogoče.«

»Jaz se bom kmalu naveličal tega-le bremena,« je začel stari Zavinsčak. »Viharji so brili in so me postarali. Želim si počitka. Ako te bo volja, stopiš v pokoj in se z ženo preseliš semkaj. Ako ima denar, bosta lahko in lepo živela. Posestvo je zdaj lepo

urejeno, in gospodarstvo ti bo kar tako za kratek čas. Samo pamet, pamet! Ne jemlji več nego vzmoreš. Bolje je malo manj, ker potem še zmeraj kaj ostane. Ko pride starost, pride želja po počitku. In takrat je dobro, ako je kaj ostalo. — Sicer ne poznam tvoje neveste, a pozdravi jo vendarle. Ali ima še starše?»

»Očeta ima še.«

»Potem pa pridite o priliki pogledat sem k meni. Tu je časih tako dolgočasno. Prav vesel vas bom. In pa saj mora vendar nevesta vedeti, kam se moži. Ali ni v Zagrebu take navade?»

»Ne vem. A sporočim jim že vaše povabilo.«

Drugo jutro se je moral Frice odpeljati. Zvečer je došel v Zagreb. Šel je takoj v svoje stanovanje. Na mizi je dobil Mihajlovičevo povabilo na nocojšnjo večerjo. A zdaj je bilo že prepozno, pojde pa jutri tja, da se opraviči.

Legel je v posteljo. Ves je bil izmučen. Prečute, preigrane noči in razburjenje zadnjih dveh dni ga je telesno popolnoma ubilo. Kmalu je zaspal, zjutraj pa se je zbudil okrepčan, vesel in umirjen. Odšel je v vojašnico pred določeno uro, položil v blagajnico izposojeni denar in začel delati. Pisal je hitro, da nadomesti zamujeno. Tako se je zatopil v delo, da ni slišal, ko je polkovnik odprl vrata.

»Tako pridni ste danes, gospod nadporočnik,« ga je poklical.

Frice se je ozrl in skočil s stola.

»Gospod polkovnik, oprostite. Potopil sem se v delo.«

Polkovnikovo lice je bilo nenavadno prijazno.

»No, dobro, dobro!« je dejal. »Pohvaliti vas moram, da ste prišli tako točno. Kako ste opravili doma?»

»Hvala, gospod polkovnik, prav dobro.«

»Veseli me, in čestitam vam. Pohvaliti pa vas moram še zaradi nečesa drugega.«

»Ali smem vprašati, zakaj, gospod polkovnik?»

»V vaši odsotnosti sem pregledal vso pisarno in dobil vse v najlepšem redu. Hvala vam. Samo blagajnice nisem mogel pregledati. Gotovo ste vzeli ključe s seboj.«

»Da, gospod polkovnik.«

»Torej vas moram grajati. Kadar gre pobočnik na dopust, mora izročiti ključe svojemu poveljniku. Zapomnite si to. Kaj bi bilo, če bi nujno rabili denar. Ulomiti bi morali blagajnico.«

»Da, gospod polkovnik.«

»Odprite mi zdaj blagajnico, da jo pregledam.«

Frice jo je odprl. Polkovnik je preštel denar.

»Dobro. Vse je v redu. Zdaj se nam ni bati inšpekcije.«

»Ne, gospod polkovnik,« je vzkliknil Frice. Njegov glas je bil vesel, poln zadovoljstva.

»Zdi se mi, da bi najrajši zavriskali.«

»Da, zavriskal bi, gospod polkovnik, saj veseli tudi mene, da je vse v redu in da ste zadovoljni.«

»Prav tako. To je naša oficirska čast. Pošteno, točno delo, brezpogojna pokorščina in čiste roke. To je naša čast!« je rekel polkovnik. Udaril je Friceta po rami. To je bilo znamenje izrednega dobrega razpoloženja. »Ali imate še mnogo pisanja?«

»Ne posebno, malenkost.«

»To storite lahko popoldne. Pojdite, da zajaševa konja in pojezdiva malo na izprehod.«

Spotoma sta se živahno razgovarjala. Polkovnik je pripovedoval pobočniku o svojih dogodkih, ki jih je doživel v dolгих letih službovanja. Bil je zgovoren in prijazen kakor malokdaj. Tudi o Jelki je vprašal Friceta. Vse mesto si že šepeče, da jo vzame nadporočnik Zavinsčak, a on, njegov predstojnik, še ničesar ne ve o tem. Fricetu se je smejalo lice, tako dobre volje je bil danes. Ni mogel reči z gotovostjo, da se poroči z Jelko, a misli, da ne bo drugače, ker je dobro, blago dekle in ga ima rado. Tako sta se potopila

v razgovor, da nista pazila na čas. Oddaleč so se oglasili zvonovi. Po mestnih zvonikih je zvonilo pol-dne. Obrnila sta konja in odjezdila v mesto.

Po obedu je odšel Frice v ono ozko, umazano ulico.

Globoko se je zopet priklanjal krivonosec.

»O, vaše blagorodje, ta izredna čast, to odlikovanje!«

»Pokažite mi tiste papirje,« je dejal Frice z zapovedujočim glasom.

»Tiste papirje, zakaj tiste papirje, vaše blagorodje?« je izpraševal.

»Tiste papirje. Brž. Sicer te udarim za uho,« je rekel Frice in zamahnil z roko.

»O, sveti Jeruzalem!« je zajavkal jud in se prijel za lice, kakor da ga je že zaskelela Fricetova zaušnica.

»Ne boj se! Ne bom si umazal roke.«

Jud je izbrskal iz predala, kar je zahteval Frice.

»Pokaži sem!« je velel nadporočnik.

Pograbil je papir, ga raztrgal in vrgel judu pod noge.

»O, sveti Jeruzalem! O, Jehova!« je jecljal oni in se grabil za glavo. »Nasilstvo, nasilstvo! O, sveti Jeruzalem!«

Frice je vzel iz notranjega žepa denar in ga odštel na mizo.

Jud je začel ploskati z rokami in šteti in prelistavati s suhimi prsti bankovce.

»Prav, vaše blagorodje, prav, čisto prav in v redu. O, vaše blagorodje, vaša milost, vaše veliko poštenje...«

Pogledal je kvišku, Friceta ni bilo več.

XIX.

Zdaj je bil rešen vse te umazanosti. Izginil je madež z njegove oficirske uniforme. Tisto pismo je bilo le pomoč v sili. Veselo so mu gledale oči. Nobene težave ni bilo na srcu. Namenjen je bil k Mihajlovičevim, da se opraviči zaradi sinočnje odsotnosti.

Ali kaj je povedal očetu? Dejal mu je, da se v kratkem poroči, da ima že izbrano nevesto. Kaj je povedal danes dopoldne polkovniku? Rekel mu je, da ne bo drugače, nego da se poroči z Jelko, ker je dobro in blago dekle, ki ga ima rado. Ali naj pove tudi nji, da jo hoče vzeti za ženo? Ali naj ostane na laži? Ko se je vozil domov k očetu in z doma zopet nazaj v Zagreb, je sklenil z vso resnostjo, da opusti ponočevanje in igro, da zopet ne zabrede v take stiske, v take neprilike, ko bi mu bilo skoraj poseči po samokresu, da se otme vojaški kazni in se kaznuje sam. Ali more biti samemu sebi porok, da tudi ostane tako, da ni bil njegov sklep sama prazna beseda? Kaj bi storil, če bi zdajci pristopil tovariš in mu dejal, naj pride zvečer v kavarno, kjer bodo igrali? Ali bi odbil njegovo povabilo zdaj, ko ima zopet denar? Zato je že iz ozirov na samega sebe, v nekakšno varnost proti enakim bodočim neprilikam dolžan, da uresniči to, kar je rekel očetu in polkovniku.

Dospel je k Mihajlovičevim, in sprejela ga je Jelka z vprašanjem, kje je bil sinoči, da ni poslal niti opravičila. Zažugala mu je s prstom. Jezna je bila nanj.

»Nikar se ne jezite, Jelka,« je dejal Frice, »vaše žuganje je neopravičeno.«

»A spodobilo bi se vsaj, da bi nam naznanili, da ne morete ali pa — kar je bolj gotovo — nečete priti. Tako smo pa čakali na vas, in bilo je dolgočasno,« se je jezila gospica.

»Naznaniti vam nisem mogel, niti da ne morem niti da nečem priti, ker sem prejel vaše vabilo šele pozno zvečer, ko sem se vrnil s kolodvora.«

»Ali niste bili včeraj v Zagrebu?« je vprašala mirnejše.

»Ne.«

»Kje pa ste bili?«

»To je tisto, s čimer vam dokažem, da je bilo vaše žuganje neopravičeno,« se je šalil Frice.

»Govorite vendar jasno. Nič vas ne umem,« je prosila Jelka.

»Doma sem bil, pri očetu.«

»In čemu? Nič niste povedali prej. Ali ste imeli dopust?« Jelka je postala nemirna, udarila je z nožico ob tla. »Povejte vendar! To ste počasni!«

»Potrpite!« se je smejal Frice. »Po važnem poslu sem moral domov k očetu.«

Umolknil je in jo gledal.

»To je neznosno! Kako to govorite! Moj Bog, recite vendar jasno besedo.«

»Važen posel, da, da! Šel sem povedat očetu, da se v kratkem poročim, oženim.«

»Kako?« je zavzeto vprašala Jelka, »kaj ste mu povedali?«

»Da se v kratkem poročim. Tudi svojemu gospodu polkovniku sem danes to povedal,« je dejal Frice. Roke je del v boke in se zibal na prstih.

Dekletu je vsa kri udarila v lica. Povesila je glavo.

»Ali vas smem vprašati, gospod Frice? ... Tako bi vas rada vprašala . . .«

»Le vprašajte, povem vam odkritosrčno.«

V sobo je stopil Jovan Mihajlovič.

»O, izgubljenec!« je pozdravil Friceta, »kod hodiš, da te ni na izpregled?«

»Ravnokar sem povedal Jelki, da sem bil doma pri očetu. Zdaj bi me nekaj rada vprašala, pa se ne upa.«

»Kaj je tako strašnega, da se ne upaš vprašati?« se obrne oče k hčeri.

»Le naj pove Frice, po kakšnem poslu je bil doma,« je odgovorila Jelka.

»To pač lahko povem,« je rekel Frice in se smejal, »to ni vendar nič hudega. Dejal sem, da sem šel povedat očetu, da se v kratkem poročim, oženim.«

»To je tisto,« je dostavila Jelka, »in zdaj neče povedati, katera je tista izvoljenka!« Jelki je šlo na jok, vzela je ručo in si jo pritisnila na oči.

Potem je začutila, kako jo je prijel Frice za roke in jih odtrgal od njenih oči.

»Tudi tega se ne bojim povedati. To smeta slišati vi in oče in vsi drugi ljudje. Ta izvoljenka si ti, Jelka!«

Pritisnil jo je nase, ihtela mu je na prsih.

»Ali dovoliš, prijatelj Mihajlovič, da stojiva tako pred teboj?« je vprašal Frice očeta, obrnivši se k njemu.

»Dolgo sem že slutil, da pride do tega,« je rekel Mihajlovič, »zato se mi zdi čudno, da Jelka joče.«

»O, saj ni res. Saj ne jočem, saj sem vesela in srečna kakor nisem bila še nikoli,« je hitela mladenka, in v njenih očeh je bil jok in smeh.

* * *

Kmalu se je razvedelo po mestu, da sta Frice in Jelka zaročenca. Tudi časniki so pisali, da se je ulanski nadporočnik in pobočnik Friderik Zaviniščak zaročil z gospico Jelko Mihajlovičevo, hčerjo tvorničarja in spoštovanega meščana Jovana Mihajloviča. Iskreno čestitamo! — In res so dohajale obema čestitke od vseh strani. Tako že zdaj ob zaroki, kaj bo šele potem ob poroki!

Frice je sporočil nevesti in njenemu očetu svojega očeta vabilo, da bi se odpeljali v njegovo domačijo na obisk.

To se je tudi zgodilo.

Na Zaviniščakovem domu je Mihajlovičevim jako ugajalo. Posebno staremu je bilo všeč veliko, lepo posestvo. V živem razgovoru sta ga prehodila s starim Zaviniščakom in z Vladojem. Ona dva — Jelka in Frice — sta imela svoje razgovore; kaj so jima bili mar njive, travniki, gozd in trtje!

Po obedu je šla trojica mladih na vrt, stara dva sta ostala v obednici, da se domenita glede poroke.

»Treba je odkritosrčne besede,« je dejal Zavinsčak, »ker gre za srečo otrok! Jaz sem mnogo izkusil v življenju, lahko bi povedal celo dolgo zgodbo. Zatorej vem, koliko je vredno, ako vlada v hiši mir. To je prvi pogoj k srečnemu rodovinskemu življenju, mir in pa zaupnost. Nič skrivnosti ne sme biti, vse mora biti čisto kot na dlani. Friceta poznam. Dober človek je, pa tudi lahkoživ in lahkomiseln. Zato mu je treba roke, ki ga vodi. Ženitev bo zanj sreča, če žena ne bo preveč popustljiva.«

»Jelka — ne vem!« je pristavil Mihajlovič. »Ima tudi svojo glavo!«

»Frice mi je edinec,« je zopet začel Zavinsčak, »zato bo tudi vse njegovo, kar imam. Tudi jaz se umaknem iz teh prostorov, če bo treba. Vem, kako je, če je komu kdo napoti. No, zdaj ne morem ničesar reči — ali pripravil sem se za vsak slučaj. V Zavinkovcih, kjer je začetek mojega rodu, sem si priredil hišico, ki bo dovolj velika, da preživim v nji stare svoje dni. Tu naj živita in gospodarita ona dva. Mislim namreč, če bi se Fricetu ne hotelo več služiti vojakom, se da lahko upokojiti in se preseli z ženo in deco, če je kaj bo, semkaj, kjer bo dovolj prostora in razvedrila. Morda samo za nekaj mesecev v letu ali za zmeraj — to bo njegova stvar. Gotovo je, da ima svoj dom.«

»To je dobro!« je rekel Mihajlovič, »Friceta poznam tudi jaz, saj je bil redno moj gost. Poznam ga z dobre in slabe strani. Rad je vesel, v družbi se razvije njegova nprav. Potem ima še druge razvade, no, mlad častnik je še, ki misli, da je ves svet zaradi njega. Jelka je ustvarjena za dom. Po materini smrti je bila ona gospodinja. Zato jo bom težko pogrešal. A saj imam sina, ki mu bo tudi kmalu doba, da se oženi, in potem že dobimo namestnico za Jelko. Tej

nečem jemati sreče. Izbrala si je Friceta, hotela ga je imeti — pa naj ga ima. Bolelo bi me, ko bi bil jaz kriv njene nesreče. V zakon ji dam že take nauke, da bo dobro zanjo in za moža, če se bo ravnala po njih. Pred vsem to-le . . .«

»Pred vsem je treba,« je povzel Zaviniščak sam, »o, vem, vem! Kaj bi si prikrivala. Frice ne sme imeti denarja, ker ne zna ceniti njegove vrednosti. To dobro vem. Denar, ki ga dobi človek kar tako na roko, je lahko zaslužen. Taki mladi gospodje ne vedo, koliko je treba truda, preden se nabere nekaj krajcarjev. Zato — aló: vino, godba, kvarte . . . Kaj ne?«

»Da, da!« je pritrdil Mihajlovič, »to je tisto, to sem hotel reči!« Prijel je za kozarec.

»Saj res! V takem razgovoru bi skoro pozabila, da sva tudi žejna. Na zdravje!«

Mihajlovič je vstal.

»A zdaj, ko ste stopili najini hiši tako blizu skupaj,« je izpregovoril, »morata tudi njiju gospodarja postati prijatelja. In to se glasi tako tuje, ako se ogo-varjava z vi in z vi. Ali hočeš, da se objameva?«

»Dobro in veseli me.«

Ko sta se objela in poljubila in izpila, je dejal Zaviniščak: »Zato bi ti svetoval, da ne daj hčeri dote v gotovem denarju. Jaz si mislim tako-le . . .«

Primaknil je stol bliže.

»Ne vem sicer, ako je tako, ali lahko bi bilo. No, Frice mi je rekel, da dobi bogato ženo.«

»Bogato!« se je oglasil Mihajlovič, »bogato! To se lahko različno pojmi! Oficir, ako se oženi, mora imeti denar, takozvano kavcijo. Poročnik toliko, nadporočnik toliko in tako dalje . . . To mora položiti, sicer se ne sme ženiti.«

»Tako, tako! Tega pa še nisem vedel.«

»Torej jaz hočem, da založi Jelka ta denar. Vrhutega ji dam še dvakrat toliko za doto. No — to je

tisto bogastvo! Ni kdove kaj, pa tudi ni nič. Tako-le srednja reč. Toliko glede bogastva . . .«

»Dobro, dobro!« je hitel Zavinščak, »torej denar bo že! In če bi dobil Frice ta denar v roke — hej, bodimo veseli, saj imamo! Ne iz zlobnosti ali iz kakega drugega namena, samo zategadelj, ker ne pozna cene denarja in pa ker je tako lepo, če je človek vesel. In potem pridejo prijatelji, se dobrikajo, laskajo, in to prija človeku — e, vem, vem! Ne gleda, ne pomišlja nič. Zapravlja denar, zanemarja dom in službo — in evo nesreče! — Toda zopet sva pozabila na pijačo. Daj, brate, daj, to je domač pridelek!«

»Izborna kaplja je to,« je rekel Mihajlovič, posrebal par kapljic, grgral in se z roko pogladil po grlu, »res, izborna! Kar po žilah gre!«

»Ali ni res, kar sem povedal?« je vprašal Zavinščak.

»Res je tako, popolnoma pametno govoriš!« je potrdil Mihajlovič. »In to je prav, da ne damo nikomur prilike, da bi zašel v nesrečo. Jaz ne vem, ako bi bilo s Fricetom tako, kakor si ravnokar omenil — pa govoril si splošno, in tudi v tem slučaju bi bilo lahko tako. Jaz pa moram tudi gledati, da preskrbim hčer za vsak slučaj. Kakor bi bilo tebi hudo, če bi čul, da ni srečen tvoj sin, tako bi bilo hudo tudi meni, če bi čul, da mi je nesrečna edina hči.«

»Gotovo! Zato le stori tako, kakor svetujem! Daj knjižice ali kake druge papirje na njeno ime. Če bo ona hranila svoje in on čuval svoje, bosta imela oba dovolj in še potomstvu bo ostalo zadosti. Tu čaka Friceta — kako bi dejal — no, lepo, toplo gnezdo brez dolga. In potem še prijazna, skrbna in pametna družica in ljuba družinica — kaj si moreš misliti lepšega?«

»Res! Na zdravje! Da bi le bilo tako!«

Moža sta trčila na zdravje svojih otrok.

»In potem, kakor sem rekel, če se ne bo hotelo služiti Fricetu, lahko popusti in pride semkaj. Nekaj časa, mislim, bom še jaz, a dolgo tudi več ne pojde. Moči pešajo, pa naj zastavijo mladi. Toliko sem ti hotel povedati.«

»Vesel sem tvojih odkritosrčnih besed. Nadejam se, da bosta najina otroka srečna. Midva storiva svoje, Bog daj blagoslov, in potem ne more iti narobe.«

»Kdaj bo poroka?« vpraša Zaviniščak.

»Tega ne morem povedati tako natanko. To naj določita sama. Ženske rabijo navadno dolgo časa, preden vse pripravijo in našivajo. To bo zdaj dirindaj v hiši. Pa bo vsaj življenje. A zdaj bi skoro malo stopila k onim na vrt. Malo svežega zraka bi tudi nama ne škodilo.«

»Vidiš,« je dejal Zaviniščak, ko sta stopila na vrt in je pesek zašumel pod nogami, »glej, vse lepše je bilo prej, ko je še vladala tod roka moje žene, Fricetove matere. A zdaj je tako. Kaj hočemo! Pa bo že drugače, ko pride Jelka.«

Zamahnil je z roko, obrnil se je vstran.

Izpod smrek je zvenel glasan, presrčen smeh. Stara dva sta stopila hitreje, da se poveselita med veselimi, mladimi ljudmi.

* * *

Slovesno in bogato so obhajali poroko nadporočnika Friceta in Mihajlovičeve Jelke. V Zagreb je prišel seveda tudi stari Zaviniščak. Kakor je pripeljal njegov oče k njegovi poroki v Kranj sodec najboljše starine, tako je tudi on poslal najboljši svoj pridelek v Zagreb.

Svatje so se odpeljali v cerkev v kočijah. Vsi vozovi so bili okrašeni s cveticami. Konji so imeli grive spleteno v kite, med njimi so se prepletale pisane vrvce. Na jermenju so visele kite cvetic, tudi kočijaži so imeli šopke na prsih in celo na bičevnikih.

Saj se tudi v Zagrebu ne poroči vsak dan hči iz take hiše, kakršna je Mihajlovičeva.

Od glavnih vrat do velikega oltarja so bile pogrnjene po tleh preproge. Vsa cerkev je bila razsvetljena kakor ob velikih praznikih. Ko so se kočije ustavile pred cerkvijo, so na koru zabučale orgle. Vsipali so se v cerkev mogočni akordi, ki so odmevali in se odbijali od visokih sten tem glasneje in šumneje, ker je bila cerkev deloma prazna, dasi se je nabralo precej radovednih gledalcev. S kora je zadonela pesem psalmistova:

Blagor možu, ki ne hodi v svet brezbožni,
na pregrešnem potu ne stoji
in v grdilcev družbi ne sedi,
komur draga božja je postava,
ki jo vsekdar premišljava!

Pristopil je duhovnik in je zvezal Friceta in Jelko.

Govoril je jima presrčne, ginljive besede in ju blagoslovil v imenu troedinega Boga.

Takoj so pristopili svatje in čestitali mlademu paru. Radovedna množica se je razdelila po sredi, in Frice je vodil za roko ženo Jelko do izhodnih vrat. Na koru so se zopet oglasile orgle. Pevci so zapeli psalmistove besede:

Čuj me, hči, uho obrni k meni:
dom očetni, narod svoj pozabi!
Kralj po tvoji hrepeni lepoti,
njemu klanjaj se, on tvoj gospod je!
Tirova ti hči darí prinaša;
knezi klanjajo se ti z darili.
Hči kraljeva čista je lepota!
Nje obleka z zlatom je pretkana.

Jože Zaviniščak se je tako živo spominjal tistega dne, ko je šel s svojo Lenko pred oltar. Natanko so mu oživelí oni dogodki v spominu. Videl je Lenko, kako je prišla po stopnicah z objokanimi očmi, kako je bila žalostna, a se je pozneje razvnela, da je bila zgovorna in prijazna. Spomnil se je nagle smrti njenega

očeta, starega Ribiča, ki je s tako plašno silo razbila glasno družbo. Spomnil se je Franceta in pogreba in odhoda — vse mu je stalo jasno pred očmi. Zato se je bal, da bi ga ne obšla slaba volja, ki bi utegnila pokvariti splošno veselo razpoloženje.

A tudi s starim Mihajlovičem je bilo tako. Tudi on se je spominjal vsega, kar se je vršilo na dan njegove poroke. Tudi on se je zbal, da bi ga ne navdali ti spomini z bridkostjo, ki bi tudi lahko neprijetno vplivala na dobro voljo mladega para in mnogoštevilnih svatov.

Iz cerkve domov sta se vozila oba očeta sama skupaj v enem vozu. Bila sta molčeča, zakaj oba sta gledala v duhu prizore iz nekdanjih, davnih, srečnih dni.

Prvi se je zdramil iz zamišljenosti Mihajlovič. Obrnil se je k Zaviniščaku, se oklenil njegove roke in mu dejal: »Nič ne razmišljaj, prijatelj!«

Zaviniščak se je zdrznil.

»Ker pa je prišlo samo ob sebi!« je dejal. »Pa kaj pomagal! Kar je bilo — je bilo!«

»In kar bo — bo! To je beseda za današnji dan. Zatorej: proč skrbi in proč spomine. Danes morava biti vesela, da ne bo zaradi naju kislih obrazov in dolgega časa.«

In ni bilo ni kislih obrazov ni dolgega časa. V veliki, bogato opremljeni obednici so se sešli sami veseli ljudje. Čimbolj se je nagibal dan, tembolj je rasla dobra volja. Nazdravljali so drug drugemu v besedah in pesmih.

XX.

Znanci so govorili, da se je Frice čisto izpremenil. Držal se je doma, le redko je prihajal v družbo. V družbi je bil vesel, zgovoren, a več resnosti je bilo na njem. Z domačimi potrebščinami je zalagal kuhinjo in klet oče, stari Mihajlovič, da je bilo v mladem Zaviniščakovem domu zmeraj vsega dovolj. Stanovanje

sta imela Frice in Jelka prostorno in krasno opravljeno. Oče Mihajlovič je priredil vse tako, da je vezalo Friceta na dom.

»Komur ni dom prikupen in vabljev, temu ni v njem obstanka. Ogiblje se ga, in rodovinska sreča se ne naseli vanj,« si je mislil Jovan Mihajlovič.

Oče je vedel, da ni Jelka telesno tako lepa, da jo je Frice vzljubil zaradi lepote. Ni bila — kakor govore povesti — vitkostasa, črnooka devojka, dolgih, valovitih las, belega in cvetočega lica, mleko in kri. Nič ni bilo na nji takega, kar bi obračalo pozornost nase, kar bi moža priklepalo k sebi. To je vedel oče. Tudi njegova žena je bila taka, a vendar to ni motilo prijazne domače udobnosti, osrečujočega hišnega miru, medsebojne vdanosti in zaupnosti. Njegova žena je bila lepa po srcu in plemenita po duši, zato je priklenila moža tako nase, da ni gledal njene zunanosti, nego da je znal ceniti njeno blago notranjo lepoto.

»Najboljši porok tvoji sreči je, ako si možu ne samo žena in gospodinja, nego tudi najboljša prijateljica in tovarišiča, ki zna braniti tudi svojo veljavo,« jo je učil oče, »ki zna prizanašati in z umirjeno odločnostjo odvracati moževe napake in razvade.«

Teh naukov ni bilo treba izvajati Jelki. Nič ni bilo takega, da bi bilo treba braniti svojo veljavo in z umirjeno odločnostjo odvracati napake in razvade. Zato ni tudi Jelka nič premišljala, kako naj brani svojo veljavo in kakšna bodi umirjena odločnost.

Prišla je doba velikih vojaških vaj, in Frice je moral z doma.

Zopet so konji nemirno kopali po tleh in natezali vratove. Zabliskala se je v zraku polkovnikova sablja. V tem hipu je šinilo iz nožnic sto sabelj; ostroge so izpodbodle konje, udaril je ob zemljo peket njihovih kopit. Zunaj mesta so se spustili v dir. Zavihrali so praporci na dolгих sulicah, ulanke so zaplapolale . . .

Pravemu oficirju ni nič lepšega nego so mu izprememb bogate vojaške vaje. Iz kraja v kraj vihra na svojem konju, kri mu veselo kroži po žilah. Vojaške trombe pojo, pokajo puške in topovi, bobni ropočejo. Preko cest, travnikov in polja, preko dolin in gričev se vale vojaške čete, prhajo vznemirjeni konji. Nikjer ni meje živemu navalu. Za njim pohojena trava, poteptano žito, pred njim ukazi poveljnikov in vojskovodij, ki dajejo ukaze, vnemajo vojaško kri in izkušajo svoje zmožnosti. Vse je, kakor bi bila resnična vojna. In potem se zopet oglase trombe, od čete do čete odmeva veseli glas, ki kliče k odmoru, k počitku. Končan je boj! Pesmi orijo po šotorišču, sliši se smeh, šala, dovtip. Razhajajo se po bližnjih krajih, zabave, pijače iščoč. Po cestah postajajo devojke, krvavordeči nagelni se jim zibljejo na prsih. Kako jim gledajo oči! Kako jim rdé lica! Ah, tak vojak, ki mu ne more vzeti čilosti in razposajene volje največji napor! Komu bi ne obšla srca toplota ob pogledu nanj!

Vsa okolica je polna živahnega gibanja. S hribov dol se pomičejo čete in se zgrinjajo po dolinah v dolge, slikovite vrste. Vse se leskeče. Solnce se odbija od svetlega orožja, od gumbov in verižic in svetlo zlikanega jermenja in usnja. Po zraku vihrajo prapori, vojaku najsvetejše svetinje; vojaška godba svira, da izginja trudnost iz nog, da se vnema plamen srčnosti in navdušenja.

Tudi Fricetu je potopilo to razburljivo, pestro življenje spomine na mlado ženo. Zbudila se je v njem stara vojaška nprav: lahkoživo, svobodno mu je potekal čas. Zvečer so se shajali tovariši; pili so dobro, ognjeno vino, ki budi pesmi, odganja zaspčnost, vnema srca, navdaja oficirja z drznimi mislimi, z zavestjo, da je človek s svojimi posebnimi praviciami, ki jih nimajo drugi, civilni ljudje!

Zrahljale so se vezi ljubezni. Jelka je bila pozabljena.

Po končanih vajah so se vojaški oddelki vračali vsak v svojo garnizijo. Frice se je vrnil v Zagreb. Bližal se je mestu in tedaj se je zopet spomnil Jelke, ki ga hrepeneče čaka doma. Sprejela ga je z odkritosrčnim veseljem.

»Tako pusto in dolgočasno je bilo, ko te ni bilo toliko časa, Frice!«

Tesno se ga je oklenila in mu drhtela na prsih.

»Vedno je bil oče pri meni ali sem pa bila jaz pri njem, a brez tebe ni več veselja zame, nihče te ne more nadomestiti,« mu je govorila. »In zdaj bo zopet tako lepo, ko boš pri meni.«

Čisto se je privila k njemu in mu nekaj pošepetala na uho. Glavo mu je potem naslonila na ramo in je trepetala od veselega pričakovanja.

Zvečer je moral Frice z doma.

»Domenili smo se s tovariši, da se snidemo nocoj na skupni večerji,« je govoril, »kar je rezervnih častnikov, ti odidejo jutri, mnogo naših gre na dopust. Pred razhodom se moramo še enkrat sniti.«

Frice je bil med onimi, ki so najbolj zabavali družbo. Nobena misel ga ni motila, da bi ne bil vesel.

»Glejte, saj je vendar še ostal stari, dobrovoljni Frice!« so si govorili tovariši.

Noč se je nagnila že daleč črez polnoč, ni bilo več dolgo do jutra, ko se je Frice vračal domov. Sablja mu je rožljala in odskakovala po tlaku, da je odmevalo daleč okrog, ker je bilo še vse mesto v spanju. Ko je vstopil, je gorela v stanovanju luč. Jelka je slonela pri mizi. Sprejela ga je z objokanimi očmi.

»Zakaj ne spiš?« jo je vprašal.

»Ne morem spati. Vsa sem bila v skrbeh zate! Ko si bil na vajah, mi ni bilo ponoči tako hudo. A zdaj, ko si doma, mi je tako težko, ko te ni tako dolgo,« je tožila žena.

»Pa kaj hočeš od mene? Ali naj se zmeraj držim tvojega krila kakor otrok?«

Frice je preveč pil, zato ni mnogo mislil na besede.

»Tistega ne! Ali mislila sem si, kako si živel šele na vajah, ko si bil daleč od mene, ako že tukaj tako lahko prebiješ vso noč, ne da bi mislil na dom.«

»Kakršen je človek sam, take si misli tudi druge ljudi,« je brez premisleka rekel Frice.

»Kaj hočeš reči s tem? Da bi bila tudi jaz taka, da zanemarjam dom in si iščem zabave drugod?«

Frice ni več vedel, kaj je rekel prej.

»Tako si mislim, da se moraš tudi temu privaditi. Jaz vendar ne morem trpeti, da bi se mi tovariši posmehovali in me zbadali z opazkami, da sem popolnoma v tvoji oblasti in da se še okreniti ne smem brez tvojega dovoljenja! To napačno misel jim moram enkrat za vselej izbiti! Tudi tebi moram pokaziti, da sem jaz gospodar in da ti nisem prodal svobodne volje! Zato pojdem z doma tudi nocoj, ako se mi bo hotelo.«

»A jaz te pustim in grem domov k očetu!«

»Zdaj pa pojdi spat, da bo mir in da bom tudi jaz lahko spal!«

Frice se je razpravil in legel v posteljo.

Drugi dan se je zbudil pozno, in glava ga je bolela. Toliko je vedel, da je prišel pozno domov, da ga je Jelka čakala in da se je razgovarjal z njo. A pomnil ni več, kaj je govoril. Preveč je pil sinoči.

Jelka je bila bleda in žalostna. Nič ni govorila.

»Kaj ti je, da si taka?« jo je vprašal Frice. Plašno mu je bilo; slutil je, da ni nekaj bilo prav. »No, kaj ti je?« jo je vprašal še enkrat.

»Nič mi ni! Kaj bi mi tudi bilo, ko si bil zmeraj tako ljubezniv!« je vendar izpregovorila.

»Potem je dobro, če sem bil ljubezniv! A ti misliš najbrže drugače kakor govoriš.«

»Da! Očital si mi, da zanemarjam dom in da si iščem zabave drugod. Potem si dejal, da mi moraš dokazati, kdo je gospodar v hiši —«

»Neumnost! To se ni zgodilo namenoma, samo tako — no, ker je bilo sinoči preveč veselo . . .« se je izgovarjal Frice, »a enkrat ni nobenkrat!«

»Enkrat ni nobenkrat,« je ponovila Jelka, »zakaj si pa rekel, da pojdeš zopet nocoj! Samo da te ne bodo zbadali tovariši, da se brez mojega dovoljenja še okreniti ne smeš. Seveda, tovariši so ti več nego jaz, žena!«

Frice ni vedel odgovora. Opravil se je in odšel v vojašnico. Dasi ni imel nobenega opravka tam, je vendar odšel z doma. Neprijetno mu je bilo. Bal se je, da bi mu žena še kaj drugega ne povedala, kar ji je morda izblebetal v omotici. Moral je na zrak, da se mu razvedri glava.

* * *

Dogodilo se je večkrat, da je odhajal Frice zvečer v družbo. Zlasti v začetku meseca, ko je bilo denarja v žepu. Kadar je začel denar pohajati, je ostajal mož doma, se dobrikal ženi, bil vljuden in prijazen, da popravi, kar je zagrešil. Tožil je tudi, da imajo častniki premalo plače, da ne morejo niti sami izhajati z njo. Tako je govoril zategadelj, da bi omehčal Jelko in izvabil iz nje kaj denarja. A skrbno je hranila žena svoje knjižice, in nič ni bilo dobiti iz njenih rok.

»Svojo plačo imaš sam zase, to ti je menda dovolj priboljška, ko ti ni treba nič skrbeti za domače potrebe. Svojega denarja ne smem načenjati, ker človek ne ve, kaj pride.«

Tako je umevala očetov nauk o brambi svoje veljave in o umirjeni odločnosti.

Nastala je napetost med njo in možem. Bolelo je Jelko v srcu, a prikrivala je bol, da bi je ne videl oče. Bala se je, da bi Frice zopet ne začel igrati.

Povila je otroka, hčerko Nadino.

Zdaj sta se mož in žena zopet zbližala. Otrok, majhen in droban, je izravnal nasprotje med očetom in materjo.

Jelka je oslabela in je morala na zdravnikov nasvet izpremeniti zrak. Frice si je izposloval dvame-sečni dopust in se je preselil z ženo in otrokom domov v očetov grad.

Tu je Jelki jako prijalo. Lica so se ji zopet začela rdečiti, šibkost je izginjala. Dovolj je bilo prilike za gibanje pod milim nebom: vabili so jo travniki in gozdovi, trtje in polje. Najprijaznejše se ji je zdelo na domačem vrtu pod smrekami, med cvetočimi grmi!

Staremu Zaviniščaku se je zdelo, da se je vse okrog gradu polepšalo, pomladilo, izpremenilo tako kakor je bilo svoje dni, ko je še živela gospodinja. Bilo je zopet, kakor da se je vrnila Lenka. In pa kako prijazna je bila sneha. Lepo se ga je oklenila za roko, in z njo je moral hoditi po vrtnih stezah, z njo je moral hoditi povsod, koder je hodila ona, ji razkazovati, pripovedovati vse, česar ni vedela in umela. Kdaj je videla v Zagrebu, kako se obdeluje polje, kako se ravna trtje? In koliko življenja, koliko tajnosti in lepote je tam, kjer ustvarjajo čudotvorne prirodne sile! Jelka je bila vsa srečna in okrepčana. Vsako jutro je natrgala na vrtu cvetja in ga nesla na grob Fricetovi materi. Hvaležno jo je gledal stari Zaviniščak; ljubil jo je kakor bi ne mogel bolj lastne hčere.

In pa vnukinja, prelepa Nadina, kako se je razvijala v zdravem zraku. Že je iztezala ročice in se nasmihala vsakomur, kdor se je nagnil nad njeno zibelko. Vse okrog nje je bilo lepo in vabljivo. V grad, ki je bil videti zaklet in pozabljen, se je vrnilo novo življenje. Tiho je bilo, srce je čutilo njegovo blago sladkost, zato je bilo toliko lepše.

Hitro se je raznesel glas o dobroti in plemenitosti mlade grajske gospe. Ubogi ljudje so prihajali k nji; tolažila jih je in jim lajšala trpljenje.

»Pa saj tudi lahko,« so govorili ljudje.

»Bogata je,« so sodili.

V Zavinkovcih so se zbirali nedeljski misleci, kmetiški modrijani. Nabralo se je za razpravljanje dovolj snovi.

»Kdo bi si mislil, da se tako izpremene razmere? To je kakor po dolgih, dolgih slabih letinah zopet ena sadow bogata, vesela jesen!« je govoril star očanec.

»Svet je kakor njiva, ki jo je prerastel osat in plevel. Sama žalost, kamorkoli ti pogleda oko. A izmed osata in plevela priklje vendarle tuintam zdravo in plodovito zrno. Toliko lepša je njegova rast, ker je vse daleč naokrog žalostno in puščobno. In tako je tudi z mlado grajsko gospo. A kaj pomaga! Plevel in osat ženeta bahato rast, hitita kvišku, pijeta iz zemlje zdrave sokove, in rast klenega zrna se duši, peša, usiha in usahne. Tako vam povem, možje, tudi mlada grajska gospa mora usahnuti, ker je vse okolo nje dušeče, umorno. Stari grajski zidovi hranijo toliko temnega v sebi, da mora v tistem zraku oveneti vsaka dobra in koristna rastlina!« je pripovedoval drug možak.

»A vendar se dogajajo stvari, ki bi človek sodil o njih, da se ne bodo nikoli. Kdo je kdaj mislil, da bo stari Zavinsčak nosil smehljaajoče se lice? Tako je bil že oduren in mračen, da ni bilo čuti od njega prijazne besede. A zdaj taka izprememba! Mislim, da je to dobro znamenje!« je ugibal tretji izmed družbe.

»Tudi nebo se razvedri. Oblaki, ki se zbirajo za gorami, hipoma priplavajo nanje, vse je zopet črno. Strela si išče poti iz dalje v daljo. Nenadoma pride. Človek se še ne zave, in kar hipoma je vse drugače.«

»Ničesar ne moremo trditi: zdaj je tako in tako ostane, ali pa: jutri bo drugače. Zato že poskrbi nekdo, ki ima več moči, nego je ima ves svet in vsa gospoda skupaj. Glej, če greš v Gorjance po drv, najprej pregledaš voz, pretiplješ osi in oje in ročice, če je vse dobro in zdravo. Vse je dobro in zdravo! Aló, le pojdimo! Nalagaš, nalagaš, naložiš — hi! — zdaj-le pojdimo proti domu! Kolo zaškriplje, os poči, se prelomi

kakor šibica — a ti se praskaš za ušesom, češ, kaj bo? — Glej, in tako je tudi z nami. Vse je lepo in pripravljeno, da ne more izpodleteti. A na rame navali peza, življenje pritisne, in ko hočeš naprej — hrk! — noga ti klecne v kolenu, padeš pod pezo, pod nevidno močjo. Tako vam povem, možje, mlado gospo potare ta skrita peza grajskih zidov!»

Tako so modrovali možje, a Jelka je mislila drugače.

Bilo ji je lepo in dobro. Friceta ni izvabljala z doma nobena družba. Oče in žena in hči so mu bili vse veselje, vsa družčina.

Zato se je Jelka bala povratka v Zagreb, ker je poznala moževe slabosti. Najrajša bi ostala tu.

»Kar pri meni ostani,« jo je prosil stari Zaviniščak.

»Rada bi ostala, a dolžnost me kliče z možem,« je odgovorila.

Dopust je potekel, in Frice je moral nazaj. Tudi žena in Nadina sta odšli z njim.

XXI.

»Na kmetih človek otrpne in podivja,« si je mislil Frice, ko je stopal po zagrebških ulicah. »Tu mi zopet svobodno diha jo prsi. Ko bi ostal tamkaj še dlje časa, bi se sam pokmetil, in morda bi mi ugasnila želja po mestnem življenju. Pa saj tako se tudi zgodi slejaliprej. Zato pa treba živeti, dokler imam priliko.«

Življenje je zato, da ga človek uživa. Drugega pomena nima. To kratko dobo, ki jo človek živi na zemlji, mora iskoriščati sebi v prid. Sam je sebi prvi in zadnji. Tisti, ki pridejo za njim, naj si pomagajo, kakor jim kaže bolje, da izrabijo to kratko ped časa. Ni moževa naloga, da bi čepel doma za pečjo in pestoval otroka. Ljubezen čuti do njega, a te ljubezni ne more kazati s tako mehkobo, s takim pootročenjem, kakor to lahko stori žena. Mož čuti to ljubezen, jo

skriva v srcu kot nekaj tajnega in svetega, in zato je njegova ljubezen morala biti globočja in iskrenejša nego materina, ki se izpričuje z ljubkovanjem in božanjem, ki je torej bolj zunanja, zato površnejša, plitvejša. Mož stori svojo dolžnost, in s tem je opravljeno njegovo delo. Čiste roke mora imeti oficir, je dejal njegov polkovnik. Njegove roke so čiste. Samo enkrat jih je nekoliko omadeževal, s tujim denarjem in ponarejenim pismom se je zagrešil proti svoji oficirski časti. A to je bilo tako malenkostno in tako potrebno, da je bila le dolžnost nasproti lastni časti, da se je poslužil tega neznatnega prestopka. Od tedaj je minilo toliko časa, da je že vse pozabljeno, kakor bi se nikoli ne zgodilo. Zdaj stoji pred njim življenje, a on ga ne sme samo gledati, temveč tudi uživati ga mora. Sedanjost mora izrabiti, ker pride bodočnost s svojimi zahtevami, ki ga odtrga od vesele družbe in vrže v samoto, na očetovo mesto.

Tako je umeval Frice nalogo življenja, in to mu je prijal. Zopet je bil na glasu veselega, ponosnega častnika, ki so mu dostojanstvo in pravice stanu več nego vse drugo.

Jelka je trpela in se privadila.

Ni pogrešala nobene družbe, ker je imela vso svojo srečo vedno pred očmi. Nadina je bila, ki ji je sladila življenje.

Njen boter, stari oče Mihajlovič, je naložil za Nadino takoj ob rojstvu v hranilnico precej denarja. Knjižico je izročil Fricetu. Povedati mu je hotel s tem, kako naj ravna s svojimi preostanki. Tega pa Frice ni hotel razumeti. Kadar mu je zmanjkalo denarja, ga je vzel na Nadino knjižico. In tako ni bilo treba niti proti koncu meseca ostajati doma.

Radovedno se je izpraševala Jelka, odkod dobiva Frice denar.

Zazdelo se ji je, in ustrašila se je te misli.

In kar naravnost je rekla možu: »Nadinin denar zapravljaš!«

Presenečeno jo je pogledal Frice.

»Kako to veš?« jo je vprašal.

»Natanko vem. In sram te bodi!«

In bilo ga je sram. A hotel se je opravičiti.

»Od tebe ni dobiti krajcarja,« je dejal, »in človek rabi, ker so izdatki vedno večji nego dohodki. Potem pa ta malenkost. Nadina bo imela dovolj, saj vendar zanjo hraniš svoj denar. In čigava bo dedščina po mojem očetu, ako ne njena? Pusti mi vendar malo življenja. Saj potem, ko se postaram, bo konec, takrat bom vedno doma, da me boš še podila iz hiše.«

»Lep oče si, to moram priznati.«

»Najprej sem oficir, potem pride šele drugo. Živeti moram svojemu stanu primerno. In nikakor ne morem dopustiti, da bi me pomilovalno gledali ljudje in majali z glavo.«

Po odhodu Friceta, Jelke in Nadine je bilo v Zaviniščakovem gradu pusto in dolgočasno. Vse je bilo prazno kakor po pogrebu. Stari Zaviniščak ni imel nobenega veselja. Hodil je okrog in je iskal razvedrila. Dobil ga ni nikjer. Vse je bilo prazno kakor po Lenkinem pogrebu.

Prehladil se je in je začel bolehati. Nikamor ni smel in mogel iz gradu. Žalostno mu je bilo, da bi najrajši umrl. Saj je že čas, da pride konec. Dolgo je bilo življenje, skrbi, težav, bridkosti polno, zdaj naj pride počitek. Uredil je vse, da bi ne bilo nič zmešnjav, ako res pride smrt. Ako pa ozdravi, je sklenil, da pregovori sina, naj pride z rodovino domov, ker je njemu, očetu, dovolj vsega. Zastavi naj Frice, kjer je nehal oče. Tako je prebil vso zimo v sobah.

Pomladno solnce ga je pregrelo in mu vrnilo, okrepilo zdravje. Nič ni bilo hudega, bil je samo hud prehlad. Ko se je čutil dovolj trdnega, je odpotoval k sinu, da se domenita.

»Ponujat sem ti prišel to, kar je tvojega,« mu je rekel.

»Kako mislite to?« ga je vprašal Frice.

»Jaz imam dela in skrbi dovolj,« je dejal oče. »Odločil sem se, da ti predam posestvo in grad, ako hočeš domov.«

Frice si je mislil: »Nisem živel zaman, zdaj bo konec.«

Jelka je bila vesela očetovih besed. Spomnila se je lepih dni, ki jih je preživela po bolezni v gradu, in zopet si je zaželela tistih časov.

»Seveda, Frice!« je rekla, »zahvali Boga in očeta. Zdaj se lahko rešiš vsake odvisnosti.«

»Kakšne odvisnosti?« jo je vprašal.

»Vsaka služba je odvisnost, nikoli ni človek svoboden. Toda doma boš popolnoma sam svoj gospod. Kadar se ti bo zljubilo, pojdeš lahko v Zagreb ali v Ljubljano ali kam drugam, saj je treba vsakemu tudi razvedrila. A sam svoj gospod boš, popolnoma neodvisen. In to je glavno.«

Frice je vedel, da pride do tega, a zdaj, ko je prišlo, je dospelo tako naglo, da se ni mogel takoj odločiti.

Stalnost vojaške stalnosti je nestalnost. Pride glas povelja: »Napravi se, odidi!«

Vojak se mora napraviti in oditi. Nič ni izpraševanja: »Zakaj, čemu? Ali je res?«

Proti vojaškemu povelju ni ugovora.

In tako je prišlo v Zagreb k Fricetovemu eskadronu povelje, da mora biti do tega in tega dne pripravljen na odhod. Odkazali so mu novo garnizijo tam daleč v Galiciji.

Nihče ni izpraševal: »Zakaj, čemu?«

Častniki in moštvo so se vdali in se začeli pripravljati na odhod.

Kaj naj stori Frice? Ali naj tudi vzame ženo in otroka in gre daleč tam v neznane kraje, v tuje razmere? Ali mu je treba?

Žena ga je prosila in mu dopovedala, da mu je slučaj sam namignil, naj sprejme očetovo ponudbo. Koliko njegovih tovarišev bi bilo srečnih, da so v njegovem položaju.

Frice sam ni imel dovolj odločnosti. Stopil je k svojemu polkovniku in ga vprašal, kaj bi storil on na njegovem mestu.

»Jaz, gospod nadporočnik? Da vam povem odkritosrčno: sprejel bi očetovo ponudbo in nam, ki odhajamo, želel srečno pot. Kakor mi kažejo razmere, vam tudi ne bo nič drugega storiti. Po naravnih zakonih boste gotovo dlje živeli nego oče. Torej boste morali pozneje na dom. Ali ga hočete mar prodati ali dati v najem?«

Frice se je odpovedal službi. Odločil se je, da ostane še do prihodnje pomladi v Zagrebu, potem pa da se preseli v Metliko. Polkovnik mu je za slovo izposloval dostojanstvo ritmojstra.

Frice je preživel veselo noč, ko se je poslavljal od tovarišev in ko so se ti pred odhodom v novo garnizijo poslavljali od njega in od Zagreba.

Kar je bilo starejših častnikov, so blagrovali Fricea, da mu ni treba na daljno pot, da se mu ponuja mirno, stalno, brezskrbno življenje v domačem kraju. Mladi oficirji so bili veseli preselitve: novi kraji — novo življenje, veselo, izpremembe polno. Saj to je mikavnost mladega oficirskega življenja, da ni navezano na eno ped zemlje, da je ves svet njegov, da je povsod doma.

Ko so se naravnali k odhodu, je prijezdil v vojašnico tudi Frice, na vsako stran po tri zvezde. Polkovnikova sablja se je zabliskala v zraku, švignilo je jeklo iz nožnic. Udarila so konjska kopita. Dolga vrsta konjenikov se je izlila z dvorišča. Vojaki so se ozrli na dolgo, visoko poslopje. Gledala so jih prazna okna.

»Z Bogom, dolgi hodniki, prostorne sobe, obokani hlevil«

Enakomerno so odmevali udarci kopit. Odpirala so se okna, ljudje so pozdravljali odhajajoče ulance.

Zunaj mesta je stisnil Frice vsakemu oficirju roko. Zaplapolali so praporci na dolgih sulicah, ulanke so zavihrale v zraku. Prah se je dvigal vedno gosteje izpod kopit. Frice je obstal sredi ceste. Srce mu je igralo od nemiru; hotel je izpodbosti konja in zdirjati za njimi. Konj je kopal z nogami, natezal vrat, mišice so mu drgetale, z ušesi je strigel. Tesno je napel Frice uzdo, lepa žival, vsa razigrana, ni mogla stati mirno. Vedno gosteji, vedno višji je bil oblak prahu. Dvignil se je toliko visoko, da ni bilo več videti dragih tovarišev. Iz dalje je bobnelo. Tiše in tiše je bilo peketanje. Frice je zamahnil z roko. Pozdrav je vrnil za pozdrav, za zadnje, umirajoče glasove konjskih kopit. Potrepljal je konja po vratu nategnil uzdo. Zdirjal je proti mestu.

Ozrl se je nazaj.

»Z Bogom, tovariši! Z Bogom, življenje!«

Frice ni slekel vojaške suknje, dasi bi jo lahko.

»Nosil jo bom vse življenje. Tako lepo je bilo!«

* * *

Spomladi, ko se je ustanovilo vreme, se je preselil Frice z ženo in hčerko v Metliko. Otrok je bil lepo razvit; lepetal je že prve besede: »Mama — očka.«

Tako sladke so bile te besede; nobena pesem ni slajša od njih.

Stari Zaviniščak jih je sprejel z drhtečim srcem, z veselimi očmi. Prišlo je vendar, vendar je prišlo novo življenje. Čakal je na tako življenje že tja od svoje mladosti. Zdaj je prišlo. Zasvetilo se je vse po gradu. Rože so se dvignile, trava je zazelenela. Sladko je odmevala otrokova pesem: »Očka — mama!«

Koliko truda, koliko prevar, koliko boja — a prišlo je. Lepa večerna zarja je obsevala večerno nebo . . .

In tedaj je izpregledal Jože Zavinščak in je videl svojo starost.

Spomnil se je tistih časov, ko je privedel Lenko, svojo ženo, na dom.

Kako je bilo takrat?

Ali ni bil njegov oče Lenki na poti? Ali ni bežala pred njim in se ogibala njegovih pogledov? Zgodilo se je, da sta si drug drugemu postala sovražna. Nobenega veselja ni bilo v hiši. Celo mati, dobra žena, se je skrila v svojo sobo, da bi ne bila nikomur v nadlego, nikomur v napotje. Oče je šel dlje, oče je umrl in je napravil prostor drugim.

In tako se lahko zgodi tudi njemu. Tudi njegova stara leta lahko stopijo na pot mlademu življenju, da bo zavirano v svobodnem razvoju. In to spoznanje bi ga potrla; zavest, da ga trpe, a ne ljubijo, da jim je v napotje, bi mu ogrenila zadnje dni in bi zastrupila njegovo starost. Stran mora! Zdaj, dokler še ni sovražnega pogleda, mora stran, da ne pride, kakor je prišlo takrat. Stran mora, zakaj prišla je mladost, ki zahteva svojih pravic. Še v grobu bi ne imel pokoja, ako bi zaradi njega vstal vihar, ki bi uničil upe, katere je prinesla Jelka s seboj. Stran mora, dokler še ni prepozno.

Ali ni že vedel prej, da bo moral stran, kadar pridejo drugi na njegovo mesto? Zakaj si je pa dal tako udobno pripraviti tisto hišico v Zavinkovcih, ako ne samo zato, da se umakne, kadar pride mladost na njegovo mesto? Kaj bi se še zdaj ustavljal, kaj bi še dalje razmišljal. Tako je sklenjeno in odločeno: starost mora stran, kadar pride mladost, ki hoče imeti svoj svet, oblit s solnčnim zlatom, a ki neče imeti temnih senc, ki bude spomine na starost in smrt.

»Glej, Frice!« je poklical sina, »vse sem ti lepo pripravil. To je bil končni smoter. Vse je bilo zato, da bo tebi in tvojcem dobro. Moje delo je torej dovršeno.«

»Da, vaše delo je dovršeno, in zdaj pride počitek.«

»Lep počitek, kaj ne, oče?« je dostavila Jelka. Lepo ga je pogladila po sivih laseh.

»Ali bo zmeraj taka z menoj?« se je v sebi vprašal stari Zavinščak, »ali si ne bo želela moje smrti, ako ostanem?«

In na glas je dejal: »Počitek pride, saj sem ga potreben! Tam v Zavinkovcih sem si pripravil hišico. Saj jo poznaš?«

»Da,« sta rekla Jelka in Frice obenem.

»Pripravil sem si jo zato, da tamkaj preživim stare svoje dni.«

Nič niso pomagale prošnje. Stari Zavinščak se je preselil v hišico v Zavinkovce. Kjer se je začelo — tam se naj tudi konča. Tako lepo je bilo gledati skozi okno tiste glasne priče minljivosti, tiste ostanke nekdanjega domovanja. Življenje, ki se je nekoč razpletalo tam okrog, je zaživelo vsak dan z novo silo v starčevih spominih. Iz gradu pa so hodili obiskavat starega samotarja.

Tretji del.

I.

kna in vrata hišice starega samotarja v Zavinkovcih so bila noč in dan zaprta. Vrt je sameval in je bil zanemarjen. Nobena roka se ni ganila, da bi po stezah poplela travo in zanikrno rastlinje, ki je preraslo pesek. Po gredah se je ščeperil osat, namesto pisanih cvetic so cvetele mrtve koprive. Brajdo je odtrgal veter in jo pripògnil globoko k tlom. Široki listi so porumeneli in oveneli. V žlebu so se naselili vrabci. Cvrčali so na ves glas. Nikogar se niso bali.

Starega Zavinščaka ni bilo več. Prenesli so ga v še tesnejši dom. Položili so ga poleg žene Lenke.

Ljudje so hodili mimo po svojih navadnih poslih. Redkokdaj se je kdo ozrl na osamljeno hišo. Pozabili so starega samotarja. Ljudje so imeli druge misli, druge skrbi. Imeli so opraviti sami s seboj.

Življenje je bilo težko in žalostno.

Nič več ni bilo živahnih razgovorov okolo cerkve. Ob nedeljskih popoldnevih je sameval prijazni hram božji. Tiho je bilo po vasi. Gostilničar je zdehal na klopi pred hišo in je sam pil svoje slabo vino.

Prišlo je življenje, težko in žalostno.

Draga, sveta domača gruda, prej polna zdravih moči in oplojujočih sokov, se je izčrpala. Bila je kakor

bolnik, ki leži na postelji, in v njegovih mišicah ni več krepke sile.

Sveta, draga domača zemlja je dala svojemu ljudstvu, kar mu je mogla dati najboljšega. Vsa se mu je žrtvovala. — In zdaj, ko je izrabila svojo moč, mora počivati, dokler ne pride novih, hranilnih, poživljajočih snovi vanjo. Več kot sebe ni mogla žrtvovati svojemu ljudstvu. In tako je bila zemlja še svetjša, še dražja, ker se je popolnoma darovala in izžela zanje, ki jih je rodila in živila.

Zaplodil se je v trtje pogubni mrčes. Na milijone se ga je razredilo po vinogradih. Razjedal je nežne korenine, pil sok iz trte, a zemlja ni imela moči, da bi ga pregnala in da bi izgubljeno nadomestila z novim.

Ljudje so gledali in so bili obupani.

Tako naglo in v toliki meri je prihrumela nesreča, da so se je komaj zavedali. Od leta do leta je bilo trtje ubožnejše. Pritlikavo se je vilo po tleh. Naslanjalo se je k ljubi rodni prsti, kakor da jo prosi pomoči in rešitve. Listje je bilo majhno, vse zvito, prava pravcata potvora. Majhni grozdiči z drobnimi, trdimi jagodami so samevali po sključenem, trhljem lesu; bili so videti kakor otroške igrače, napravljene iz umazanih steklenih kroglic. Preletavali so se po trtju roji lačnih ptic; kljuvali so jagode, plaval z glasnim vriščem dalje, zakaj jagode so bile kisle in trde, nevšečna hrana ptičjemu kljunu.

Vinogradniki so kopali iz tal kljukaste korene, vse razjedene od požrešnega mrčesa. Zasajali so debelačo in krompir tam, kjer je po prisojnih bregeh zorela vinska jagoda, sladka in sočna, da se je skozi njo svetilo solnce. A nič ni hotelo rasti, nič uspevati. Zemlja je bila trudna, njene moči so bile izrabljene. Kakor vojak, ki mu iz rane izteče kri in ki si želi pokoja. Je in ni. Še dvigne roko, še zagiblje s prstom, ali ob tla bi ga vrglo ubogo dete, ki se je napilo tečnega mleka, ako bi se mu postavil v bran. Ni

zdravih sil, ni tople krvi, zato je ubita njegovega življenja moč.

Tudi koruze in krompirja niso sadili več. Raslo je, kar je zasadil veter, kar je samo ob sebi pognalo iz tal. Vzkalilo je, zagnalo ponižno rast in je usahnilo in umrlo. Velike, rjave lise opustošene zemlje so se širile tam, koder se je prej razpletala vinska trta. Velika puščava se je prostirala naokrog. V zidanicah je umoknil glas vesele napitnice. Posoda se je sušila, obroči so popuščali; zrahljano so viseli ob sodih. Pajčevina je hitela iz kota v kot. Slamnate strehe je razkopal dež in veter. Vrabci so si gradili in kopali luknje pod kapom. Gola lesena rebra niso mogla zadrževati vlage, ki je pronicala strope, da je vse dišalo po vlagi in plesnobi.

Ključalnice so zarjavele. Posušene brajde so oklepale okrušeno zidovje, kakor bi se ga prijemale suhe, od solnca ožgane roke, ki hočejo zanemarjeno zidovje stisniti od vseh strani, da bi se ne porušilo in zgrmelo na kup. Samo grmovje je še zelenelo. Raztreseno je samevalo po puščavi — kakor spomeniki na pokopališču . . .

O, draga, sveta domača zemlja, ti neskončno ljubljena!

Uboštvo je tvoj delež!

Sosedje so se srečavali in so gledali z žalostnimi očmi.

»Ali si videl moje trtje? Jaz ga ne morem gledati. Srce me boli.«

»Ali si videl mojo puščavo? Srce se mi trga. Jaz je ne morem gledati.«

Nobenega veselega glasu ni bilo slišati. Malo marno so visele roke, glave so se sklanjale. Po domih je bilo pusto, žalostno. Žene so lupile krompir in postavljale nezabeljenega za kosilo in večerjo na mizo. Molk je vladal vsepovsod, kakor da leži na

mrtvaškem odru drag mrlič. Oči so bile krvavo obrob-ljene, strašne so bile v skrbeh prečute noči.

A od nikoder nobene pomoči!

Kar je bilo prihrankov, je vse šlo za sol in davek. Za obleko ni bilo več. Krpali so staro, že obnošeno in zavrženo opravo. Uboštvo je gledalo vsepovsod, ki je bilo toliko strašnejše, ker ni bilo nobenega upanja, da pridejo boljši časi. Dolgovi so rasli. Denarni zavod v Metliki je pomagal, dokler je bilo dovolj varnosti. Ko je bilo že obremenjeno vse zemljišče, je usahnil tudi ta vir.

O, sveta domača zemlja, ali ne poznaš več svojih otrok? Ali moramo stran, drugam si iskat obljubljene dežele? Ti sveta, ti edina! Ali si nas začela sovra-žiti? Ali si nam mačeha, pisana mati, zlobe polna, željna naše pogube? O, ti edina, sveta, neskončno ljubljena!

Prenaglo je prišla nesreča, ljudje se niso mogli zdramiti od težkega udarca.

Nič več niso škripali in drobili kamenja težki vozovi po strmih potih. Nikogar ni bilo iz tujih krajev, da bi kupoval vino in štel gotove denarje.

Zavinkovci so samevali pozabljeni.

»Kaj mi je početi?« je izpraševal mož ženo.

Žena je molčala in si je brisala objokane oči.

»S solzami nam ni nič pomagano.«

Podprl si je mož glavo z rokami in je strmel pred se. Poglavljal se je v razmišljanje. A čimbolj je mislil, tem jasnejše mu je stopala nesreča pred oči.

»Ko bi ne bilo otrok, bi si človek že kako po-magal. Služit bi šel kam: jaz za hlapca, ti za deklo. A kam hočem, ko me vežejo otroci na dom.«

Tedaj se je zgodilo, da so začeli blagrovati Ilijo Preliča, ki je bil daleč tam za morjem. Še ob pravem času mu je prišla pametna misel, da je ostavil že drugič dom in da se je odpravil daleč po svetu.

»Pojdimo za njim!« se je oglasilo po vasi.

»Za njim pojdimo!« je odmevalo od hiše do hiše. Vsi ljudje so govorili: »Pojdimo za njim!«

Hipoma je postalo vsem jasno, da ni druge rešitve, da ni drugega izhoda, nego slovo od doma. Potno palico v roke in — hajdi, koder ni nesreče!

Žene so jokale in so prošile može, naj ne ostavljajo domačij.

»Tako daleč hočete, in potem se ne vidimo več!«

Napravljale so otroke, da so jokali pred očeti in jih prosili, naj jih ne ostavijo.

A mož za možem se je dvignil in se odpravil na pot. Hujšega kot umreti ne more. Umri tu — umri tam, smrt je smrt!

Napravljali so se in so odhajali.

Pride zima, in ptica se dvigne in odleti. Šibka stvarca je, a njen pogum je večji od njene moči. In ko se dvigne na pot, ji pogum podvoji moč, da reže z drznimi krili visoki zrak, da preleti široko morje in se spusti na zemljo tam, kamor jo je dvignila in privedla želja. Tam si poišče novo domačijo, koder ni mrzlih zimskih vetrov, koder je leto in dan samo cvetje in samo solnce. In ko zasluti, da so v domačem kraju izbesneli viharji, da je solnce raztalilo snežene zamete, tedaj zopet razvije krila in priplava nazaj. Veselo je njeno petje: v pozdrav se oglašča rod-nemu gnezd, polno je ljubezni in sladkosti. Kdo ve, koliko si je želela nazaj. A zdaj je hrepenenje umir-jeno. Zopet si spleta ptica gnezdo.

O, zemlja, ti sveta, neskončno ljubljena!

Ali moramo biti ptici enaki?

Težko življenje je prišlo in je izganjalo ljudi z doma.

»Glej, tako gre tudi ptica jeseni od nas,« je to-lažil mož ženo, »a ko se vrne pomlad, pride ptica nazaj. Zdaj je prišla huda zima, in tudi jaz moram stran. Ko pride doba, se vrnem. Potrpi, saj ne bo dolgo. Ako pa izprevidim, da bo bolje, prideš za mano. Saj

ni človek priklenjen samo na ta kos zemlje. Popotni ljudje smo in za kruhom moramo, ako ga zmanjka doma. Od gladu ne bomo pomrli.«

Tako je govoril mož, a bilo mu je težko. Bridkost se mu je dvigala v prsih; moral se je premagovati, da se mu ni bridkost izlila v solze.

Še enkrat je prehodil vse stanje. Vse kote je pregledal v hiši, hlev je obhodil in skedenj. Vsak kamen je pogledal in ozrl se je na vsako vejo, na vsak grm. Od vsega se je moral posloviti.

Vstal je kmalu po polnoči. Pokrižal je vsakega otroka, del kovčeg na ramo in stopil iz hiše. Pri cerkvi ga je čakal sosed, namenjem z njim. Žena se je oklenila moža. Slonela mu je na prsih, ni se mogla ločiti od njega. Siloma se je izvil iz njenega objema. Molče je stopil na pot, na daleko, v neznane kraje, za srečo.

Ogledala sta se znanca. Vas je spala na holmu. Dvoje hiš je bilo razsvetljenih. Kmalu je ugasnila luč. Ženi sta se vrnili domov in legli v posteljo. In tako je bilo vse temno za njima in vse temno pred njima. Ko so se navadile oči temi, se je pred njima razvila cesta, dolga, kamenita; cesta, držeča daleč, daleč v neznane kraje, za srečo.

Čimdalje sta stopala, temveč je bilo poti pred njima. Tam vrhu griča je bo konec. A ko sta dospela vrhu griča, je bila pred njima dolga, kamenita cesta, daljša od one, ki sta jo prehodila doslej. Nemo sta stopala drug poleg drugega. Težke so bile misli, zato je bilo potovanje toliko težje. Ko bi se vsaj že zdnilo, da bi bilo videti kaj sveta, da bi se človek še enkrat ozrl na domačo vas. Kdove, če jo vidi še kdaj!

»Še nikoli nisem hodil tako težko, in vendar ni toliko bremena na rami. V eni roki bi nesel ta kovčeg pet ur daleč in še bi ne bil truden,« je rekel prvi drugemu.

»Danes ni bremena na hrbtu, danes je breme v srcu,« je odgovoril sosed. »Tudi jaz ga čutim. Kaj bi ti prikrivall«

Breme je bilo v srcu, zato je bilo potovanje tako težko. Nihče ne pojmi njegove peze, kdor ni nosil bremena v srcu.

O, ti sveta zemlja, ti ljubljena, edina!

Srce je zdihovalo, ko je bilo vedno dlje od domačega kraja.

»Ko bi se vsaj že zdanilo, da bi ne bilo tako žalostno!« je vzdihnil mož z bremenom v srcu.

Spotoma je raslo drevje. Nagibalo se je v vetru, ki je pihal z Gorjancev. Naklanjalo se je k izgnancema, poslavljal se je od njiju.

»Kam greva?«

»Za kruhom!«

Življenje, težko, neusmiljeno!

»Ali Ilija še živi? Najprej bi se zglasila pri njem.«

Sosed ni odgovoril. Breme ga je pripognilo k tlom. Velelo mu je molčati.

»Poglej, dani se!«

In dvignil je glavo in je pogledal.

Na obzorju se je odkrila široka plast sinjega neba. Kakor bi prižgala za gorami nevidna roka veliko, sijajno luč, tako je zažarelo nad vrhovi. Spodaj je v megli počival svet; dramil se je iz jutranjega, rahlega sna.

Popotnika sta se ozrla nazaj. Nič več ni bilo videti Zavinkovcev. Skrili so se za gore in gozde. Meja se je dvignila med njima in med domačim krajem.

»Ničesar več ni za nama, vsenaprej gre najina pot.«

»Pospešiva korake, da prideva prej dalje! Poglej, kako velik je svet. A morja še ni nikjer. Ptica je komaj sfrčala. Domača zemlja je še pod njenimi krili, in pred njo je velika daljava.«

Iztegnil je izgnanec roko.

»Do tistih gorá morava in potem naprej in naprej! Kako daleč je najin kruh!«

O, sveta zemlja, ti edina, neskončno ljubljena!

Breme je bilo težko, neskončna je bila ljubezen, in tako neskončno je bilo tudi trpljenje. Toda ptici podvoji pogum njeno moč, da razvije krila in se spusti v neskončno daljo. V neskončno daljo morata — tam je kruh, tam je sreča!

Tako so odhajali: mož za možem.

A doma je ostalo trpljenje. Žena je delala za moža in zase, da ni bilo prevelikega stradanja, da niso prodali vsega in je z otroki pognali po svetu. Zgodilo se je tudi, da je ta in oni kaj poslal za popoljšek, za davek in za obresti. Takrat je bilo nekoliko veselejše v hiši. Tudi vino je moralo biti na mizi, in pa nov robec za gospodinjo, lepo rdeč, z zelenimi rožami. A če je dobil mož dovolj dela in zaslužka, je pisal ženi, naj pride za njim. In žena se je dvignila na pot in je odšla za možem. In hiša je ostala prazna. Okna in vrata so bila noč in dan zaprta, kakor da je vse izumrlo.

Vas se je praznila vedno bolj. Doma so ostajali stari ljudje in morda tudi otroci, ako niso z jokom prisilili staršev, da so jih morali vzeti s seboj. In tedaj ni bilo nič več delavnih rok. Trtje je bilo prazno, polje je prerasla trava. Puščava vsepovsod . . .

II.

Nadina je rasla in se razvijala. Poklicali so iz Zagreba gospodično, ki jo je učila vsega, kar se naučiš v šoli. Lepa deklica je bila in živahna in razumna. Dasi gosposko vzrejena, ni bilo v njenem vedenju nič gosposkega. Kadar je šla s svojo gospodično na izprehod, je ustavljala otroke na cesti, ogovarjala delavca na polju. Gledala je, kako se pase grajska goved, kako muli travo, jo žveči in gleda mlado Nadino z velikimi, prijaznimi očmi. Kadar je teliček

dvignil rep in se spustil v beg, bi najrajša skočila za njim, da je ni gospodična prijela za roko in potegnila nazaj.

»To se ne spodobi, to ni lepo!«

Oče ji je kupil čisto majhen voz in čisto majhnega konjička. Navadil je otroka ravnati vojke, da je kočirala Nadina sama, kadar se je z gospodično ali materjo odpeljala iz gradu tam do pristave ali do gozda na Gorjancih. Dal ji je oče napraviti čolniček, da se je vozila v njem po potoku kraj mlina. Lep čolniček je bil, belo pobarvan, z zelenimi poševnimi progami. Mati ji je napravila čisto pravo belokranjsko obleko: kratko krilce in rokavce in rdeče nogavice in pisano ruto. Ko bi ne bilo tako belega lica in mehkih ročic, bi nihče ne vedel, da je ta belokranjska devojka gorska hči Nadina.

Potem je šla v Zagreb k staremu očetu in se je tam navadila lepega, uglajenega vedenja. Razcvetela se je kot roža v pomladnih dneh. Lepa je bila in velika, ko se je vrnila k staršem. Daleč naokrog je slovela njena lepota. Govorili so o njenih bujnih laseh, o njenih ognjenih očeh, o njenih belih licih. Čisto se ji je prilegala popevka:

Tvoje lepe črne oči,
komu bodo zasijale? . . .

Nadina je bila polna življenja, kipečega in veselega. Nikoli ni bilo oblačka na njenem čelu, nikoli meglice v njenih očeh. Vse je bilo jasno.

Najrajša se je ukvarjala na vrtu. Samo pravljičice govore o takih vrtovih. Kamor se ozreš, samo cvetje; zrak je prepoln opojnih vonjev. Zacvetel je vsak grm, ki se ga je dotaknila njena roka. Hodila je po stezah kakor kraljična, vse je bilo njeno, a sama vseh cvetic cvetica, vsega cvetja kraljica.

O, vrt, kako si srečen, da ti vlada Nadina!

Tako se je uživala v svoje vrtnarstvo, tako je ljubila svoje cvetice, da so se ji zdele živa bitja, ki

jo umejo, ki jo poznajo in ji ljubezen vračajo za ljubezen.

»Kako si danes zopet lepa, ti rdeča moja rožica!« je ogovarjala ob jutrih prvi cvet, ki ga je zapazila.

In kako bi rožica ne bila lepa, ko je spala ponoči in jo je zjutraj umila rosa in jo poljubil prvi žarek mladega solnca!

»Komu cveteš ti, bela, dehteča šmarnica?«

Bela, dehteča šmarnica cvete tebi, cvetic kraljica, Nadina!

»Ne samo meni! Ti, ti! Ali boš huda, če te odtrgam in povijem v kito? Ali te bo bolelo? O, saj te bom prijela tako rahlo, tako mehko, da še čutila ne boš. In potem te ponesem Mariji na oltar. Če boš zvenela, boš zvenela tam, in sladka bo tvoja smrt!«

Stopila je dalje ob gredah in se pripognila do tal.

»Pa komu si namenjen ti, živobojni moj nagelj?«

Zate je, tvoj je!

In utrgala je živobojni njegov cvet in si ga pripela na prsi.

In tako je bilo življenje cvetoče grajske Nadine lepo in radostno. Kamor je stopila, se je dvignilo veselo upanje. Kakor čarovnica je bila, kakor blaga gorska vila, ki zbuja radost povsod, kamor se ogleda, kamor se dotakne njena roka.

Nikomur ni bilo slajše nego materi, kadar jo je gledala. Nadina je čutila njeno ljubezen. Sredi cvetic se je spomnila matere in je zbežala do nje in se ji ovila okrog vratu.

* * *

Frice Zaviniščak se ni mogel navaditi civilne obleke. Kadar se je oblekel vanjo, mu je bilo tesno in neprijetno, zato je izvečine nosil vojaško uniformo.

»Vojaška uniforma! — Kako se ta prilega kmetu, kar sem zdaj!« se je norčeval sam iz sebe.

Sam je vedel najbolj, da ne ume ničesar o gospodarstvu. Zato je prepuščal vso skrb svojemu oskrbniku. Za gospodarstvo se je pobrigal le tedaj, kadar mu je bilo treba denarja. Večkrat in prevečkrat se mu je zbudila želja po mestnem življenju. Ta želja je bila tolika, da je ni mogel premagati. Pa tudi hotel ni. Zdolgočasilo se mu je doma. Grad mu je postal pretesan, vsakdanja družba, ki se je gibal v nji — žena, hči in posli — mu je bila dolgočasna. Zdehal je in postopal okrog brez opravka. Brž je poprodal, kar je bilo pripravljenega, ali so bile nažagane deske ali namleta moka ali spravljeno seno ali hrast v lozi, samo da se je napolnila mošnja — in potem v Zagreb ali kam drugam. Povsod je bilo dovolj družbe, povsod obilo zabave. Ko je potrošil denar in se naplačal za prebite dolgočasne dneve, se je vrnil domov.

Kakor se ni žena poslovila od njega z veselim licem, tako ga tudi ni sprejela s prijaznim pozdravom.

»Samo zato hodiš z doma, da po nepotrebem zapravljaš denar,« ga je karala.

»Čemu ga pa imam? Ali samo zato, da bi ga gledal in naposled umrl od dolgega časa? Jaz ne morem dolgo vztrpeti v samoti. To je moja smrt. Razvedrilo je meni to, kar ribi voda in ptici zrak. Tu doma vedno in vedno eni in isti obrazi, eno in isto enakolično življenje — to ni zame, za starega oficirja. In prava reč, če sem z doma dva ali tri dni!«

»Če te ni doma, postavajo posli. Oskrbnik poseda po gostilnicah, ljudje pa delajo, kar se jim zdi. Da ne tebi v korist, si lahko misliš. In to je tebi prava reč!«

»Ne morem drugače! Rad bi, pa ne morem, ker sem vzgojen za oficirja in ne za kmeta. In če vse propade, ne morem. Po mojih žilah teče vojaška kri. Vihravo, raznoliko življenje je moj element. Nisem, kakor mi je bil oče, ki si je izbral samoto. A še njega je ubila!«

»To pa vse zategadelj, ker nas ne maraš. Toda ako ne maraš zame, bi moral marati vsaj za Nadino. Tako ljubezniv otrok je, nič ti ni storil žalega, a ti ga zanemarjaš. Kmalu ne bo vedela, da ima očeta.« Zasolzile so se Jelki oči. Res je bilo, kar je govorila.

»To ni res! Rad imam tebe in Nadino, a tega ne morem, ne znam kazati tako kakor bi rad. Neokreten sem v ljubkovanju. Konja potrepljem po vratu, in žival ume, da jo imam rad. Pogleda nazaj, in zaiskre se ji oči. Nadine vendar ne bom trepljal po vratu ali po licu; bolelo bi jo, in tebe tudi. Tako je pač! Vojak je vojak — oduren je v besedah in vedenju, ker mu je tako v krvi, a dobro je njegovo srce. Pogledam Nadino in rad jo imam. Več ne morem. Za pestovanje pa tudi ni več, ker je prevelika. Ljubezen se razodeva tudi v samem pogledu.«

»Izgovarjati se znaš, to umeš dobro. A vsaj takrat, kadar si doma, se malo bolj pobrigaj za otroka; če ne zanj, če ti tega ne da tvoja vojaška kri, pa se vsaj pobrigaj za gospodarstvo, da te ne bodo varali in kradli na vseh koncih in krajih. Pred vsem glej oskrbniku na prste. Neče se mu delati, samo plačo bi jemal in dobro živel. To ni nič! Jaz sama ne morem vsemu kaj. Pa kaj bi tudi rekli, ko bi se vtikala v tvoje zadeve. Če hočeš sebi dobro, pa me slušaj. Za Nadino bom skrbela že jaz sama!«

In res je gospodar opazal že dlje časa, da je oskrbnik len in zapravljiv. Živel je preko svojih razmer, zato ni bilo težko uganiti, odkod je jemal, da je pokrival izdatke, ki so presegali njegove dohodke.

Z njim je Zavinsčak hitro obračunal. Odpovedal mu je službo, pa ga je bil rešen. Ko je ostal brez oskrbnika, je sklenil, da bo odslej opravljal svoje posestvo sam. In res je nekaj časa vztrajal pri sebi dani obljubi. A dolgo ni bilo tako. Hitro se je naveličal beganja s polja na travnike, s travnikov v mlin in na žago, odtod v trtje, s trtja v gozd in na pristavo.

»To ni zame; preveč me utrudi in upeha! Prehladil bi se in dobil pljučnico!« je tožil ženi.

»Saj ti tega tudi ni treba, ako ne moreš! Za ta denar lahko dobiš poštenega, izvežbanega moža, ki ti bo zvesto služil.«

»Res! Treba se bo ogledati!«

Tako je imel vsaj zopet vzrok, da je šel z doma. Še nikoli mu ni bilo treba toliko razvedrila kakor zdaj, ko je moral toliko trpeti in delati. Tako je pomiloval samega sebe, ko se je peljal proti Zagrebu.

»Ko se vrnem, presenetim Nadino z lepim darilom, da boš videla, kako jo imam rad,« je rekel ženi pred odhodom.

V Zagrebu ni najel samo novega oskrbnika, ampak je kupil tudi dva lepa, mlada konja za ježo: enega zase, drugega za Nadino. Grajska in častnikova hči mora znati tudi jezdit konja. Tako naj kaže tudi hči pred vsem svetom, da ji je oče oficir, ponosen na svoj stan!

Ježe bo Nadino že kmalu naučil. Konja sta sicer mlada, a sta krotki živali. Sam je izvrsten jahač, in tudi novi oskrbnik zna dobro jahati, saj je služil za podčastnika pri konjenikih. In kakor pravi, je učil ježe samo polkovnikovo hčer.

Zavzeto sta pogledali žena in hči, ko se je prijeljal Zaviniščak domov. Dva nova konja sta bila uprežena v kočijo.

»Kje sta ona dva konja?« je vprašala žena.

»To je napovedano presenečenje!« je odgovoril mož. »Toda pred vsem: to je naš novi oskrbnik, Dominik Blažič, kaj ne?«

»Da!« je dejal oskrbnik in se poklonil.

Tudi gospa in Nadina sta se poklonili.

»To je gotovo moja sedanja gospodarica,« si je mislil Blažič ob pogledu na starejšo, »a to je grajska hči,« si je dejal, ko je pogledal Nadino.

Gospa Jelka je naglo premerila s pogledi novega oskrbnika. Bil je mlad človek tridesetih let, lepega, izrazovitega lica. Oblečen je bil v sivozeleno lovsko obleko z zelenimi našitki.

»Torej moje presenečenje!« je začel Zaviniščak. »Konja, ki sta me peljala do Karlovca, sem spravil po železnici v Zagreb, tam prodal in kupil ti-le krasni živalci. Kaj ne, da sta to krasni živalci, Dominik?«

Z dlanjo je gladil konja. Dlaka se je svetila kakor bi bila iz svile.

»Da, gospod! Krasni živalci!« je potrdil oskrbnik. Odprl je enemu gobec in mu pogledal zobe. »Vse zdravo in čilo, mlado,« je dejal.

»In zakaj sem storil to, kaj misliš?« je vprašal Zaviniščak, obrnjen h gospé.

»Ne vem. Najbrže ti nista bila ona dva všeč,« je odgovorila.

»No, všeč! To ravno ne. A kaj misliš ti, Nadina?«

»Ne vem. Če mama ne ve, kako naj vem jaz!« je odgovorila deklica.

Zadovoljno se je smejal Zaviniščak. Res ju je presenetil.

»Obe ne vesta nič!« je dejal in stopil k hčerki. »Izberi si enega, katerega hočeš!«

Deklica je pogledala očeta.

»Čemu mi bo? Saj imam že svojega konjička!« je rekla.

»Seveda ga imaš, ali tistega samo uprezaš. Za drugo rabo ni tista živalca! Ali nič ne veš, kaj je tvoj oče?«

»O, da!« je prikimala Nadina.

»Oficir, kaj ne?«

»Da, oficir!« je ponovila deklica.

»In hči vsakega poštenega, vsakega pravega oficirja mora znati jezdit. Ali me razumeš?« je govori, s poudarkom oče.

Nadina je tlesknila z rokami in poskočila od tal.

»Jaz da bom jezdila? Mama, ali si čula!« je rekla, vsa vesela, vsa presenečena.

»Ali si vesela?« jo je vprašal oče, »ali vidiš, kako rad te imam?«

Nadina je razpela roke in skočila k očetu in se mu ovila okrog vratu.

»Moj dobri, dobri, dobri očka!« je hitela venomer.

»Ali če se ubiješ?« je skrbeče vprašala mati.

»Kaj se bo ubila!« je odgovoril oče. »Poglej, kako je gibčna in lahka. Kakor pero. Bova že skrbela jaz in oskrbnik, da bo izvrstna jahalka. Je-li, Dominik?«

»Brez skrbi. Učil sem ježe tudi polkovnikovo gospodično hčerko. Ni treba nič strahu, milostljiva.«

Z dvorišča je stekla Nadina naravnost v kuhinjo k služkinji Meti, ki jo je imela izmed vseh poslov najrajša. Pestovala je Nadino in jo je ljubila.

Tudi Meti se je obesla Nadina okrog vratu in je zaplesala z njo po kuhinji.

»Meta, to veselje, to presenečenje!«

Meti se je zvrtilo v glavi.

»Ali kaj se je vendar zgodilo?«

»Jezditi se bom učila! Očka mi je kupil lepega, lepega konja.«

Nič ni pomagalo. Meta je morala z Nadino iz kuhinje na dvorišče, da vidi njenega konja. Prej je morala dati dekletu pest sladkorja, da se z njim takoj prikuži svojemu novemu konju.

V tem so že izpregli kočijo, in konja sta zobala oves v hlevu. Meta je morala z Nadino tja. Mati, oče in oskrbnik so odšli v gorenje prostore. Gospa in gospod sta dajala oskrbniku naročila in navodila za njegovo poslovanje.

Še tisti večer je odpeljal hlapec oskrbnika na pristavo. Drugo jutro mu je bila prva skrb, da je pripravil prostor, kjer se bo učila Nadina ježe.

Izbral je primeren kraj malo dol pod vrtom, ga dal lepo izravnati in posuti z drobnim peskom. Prostor

je ogradil v velikem krogu. Hlapcu je naročil prejšnji večer, naj zgodaj prijaše konja na pristavo. Ko je prišel hlapec z obema konjema, ju je preizkušal oskrbnik. Najprej enega, potem drugega. Navezal si je na škornje ostroge in jahal konja v hitrem diru po jahališču zdaj naprej, zdaj nazaj. Žival je delala pravilne korake; lepo je iztezala noge, stopala počasi, se spenjala na zadnje noge, dirjala v dolgih, iztegnjenih skokih v krogu — kakor jo je ravnal izvežbani jezdec. Zadovoljno je trepljal konja po gladkem, ploščatem vratu, a konj je sklanjal glavo in spenjal vrat, kakor da čuti jezdečevo zadovoljnost. Glasno je rezgetal, nozdrve so se mu širile in ožile. Tam, koder mu je ležalo jermenje na svetli dlaki, so se nabirale bele pene.

»To bo veselje za mlado gospodično!« je govoril oskrbnik sam pri sebi.

Na pristavo sta prišla oče in hči.

»Ali je že vse pripravljeno?« je vprašal Zavinsčak.

»Vse je pripravljeno,« je odgovoril oskrbnik. »Konja sta izvrstna. Krotki živali sta. Nič se ne bojte, gospodična!«

»Kaj bi se bala. Ali takoj začnemo?« je vprašala in stopila h konju, ki ga je prej jahal Dominik. Nogo je dela v stremen in hotela skočiti na konja.

Oba — oče in oskrbnik — sta se nasmejala.

»Ne, gospodična! Ta konj ni osedlan za vas. Oni ima vaše sedlo!«

Oskrbnik je prijel drugega konja za uzdo in pomagal Nadini na sedlo.

Lahko je gledati s tal na konja, težje s konja na tla. In tako je vzkliknila tudi Nadina: »Padla bom, padla bom!«

»Nič se ne bojte! Čvrsto se držite za uzdo in sedite čisto lahko kakor na stolu,« jo je tolažil oskrbnik. »Nič se vam ne zgodi. Samo strahu ne smete imeti!«

Potem je prijel konja za grivo in ga je peljal v krogu po jahališču. Najprej sta šla korakoma. Dominik je začel stopati hitreje, in tudi konj je pospešil korake. Oskrbnik je stopal čimdalje hitreje, naposled je začel teči. In tako tudi konj — lepo v lahkih, prožnih korakih je šlo v krogu naprej. Zmeraj hitreje in hitreje. Končno je bilo oskrbniku dovolj, da je popustil konja, in Nadina je dirjala na konju sama, prav sama po obširnem prostoru.

»Zdaj pa že znam, zdaj pa že znam,« je klicala veselo.

Oče se je smejal od zadovoljnosti. Ploskal je z rokami in hvalil navdušeno jahalko: »Bravo, bravo!«

Ljudje, ki so hodili mimo, so postajali ob ograji. Gledali so z začudenimi očmi. Še nikoli niso videli jezdit ženske. In taka radovednost je Zavinsčaku močno prijala.

III.

Nadina je bila vsak dan na jahališču. Vstajala je zgodaj, ko sta še spala oče in mati, in je šla na pristavo.

»Komaj sem vas pričakoval, gospodična!« jo je pozdravljal oskrbnik, »tako lepo je na pristavi, kadar pridete sem. Poglejte, ravnokar je vstalo solnce. Kako lep je svet, ki se koplje v prvih njegovih žarkih. Vse je svetlo, kakor bi bilo pozlačeno. In, glejte, tako zasije v sijajni luči vsa pristava, kadar pridete semkaj, Nadina!«

Lepo je znal govoriti oskrbnik, mladi Dominik, v sivozeleni opravi z zelenimi našitki.

Nastavil je dlan, Nadina je stopila nanjo in se zavihtela na sedlo. Konj je začutil lahko breme, zadržetale so mu mišice, upognil je vrat, kakor da se klanja pred mlado svojo gospodarico.

Nadina je nalahko pritegnila vojke, toliko da se je dotaknila jermena, in že se je spustil konj v dir.

Tekel je z jahalko v valovitem krogu, Nadina je poskakavala s sedla v enakomernih presledkih. Videti je bilo, kakor da konj plava v zraku, ki se giblje v lahni, mehki valovih. Ko bi ne bilo čuti udarcev, bi človek mislil, da se žival ne dotika zemlje.

Ali zakaj jaše samo tu, v tej tesni ograji? Ali bi ne bilo lepše, da bi odjezdila po ravni, gladki cesti, tja daleč, daleč v svet? In Dominik z njo. Čitala je v knjigah o starih narodih, da si je njih domišljija ustvarila konja, ki so ga nosila mogočna krila. Ko bi zdajci tudi njenemu konju zrasla taka mogočna krila, da bi se dvignil v zrak in jo ponesel v neznane dalje, tja visoko pod solnce, tja preko onih-le višav, ki se sklepajo na obzorju v velik, skalovit, z zelenjem obsenčen pas. In Dominik z njo. Kako bi gledala svet pod seboj! Vse bi bilo majhno: hiše kot igrače in ljudje kot mravlje. A ona visoko pod solncem, in Dominik z njo!

»Krasno jezdite, gospodična! Niti polkovnikova hči ni jezdila lepše. Nihče ne jezdil lepše od vas, Nadina!« je govoril Dominik.

Toplota je obhajala Nadino. Nihče ni znal tako govoriti.

Gledala ga je in mu je bila hvaležna.

»Videl sem mnogo sveta in mnogo ljudi, ali take jahalke nisem videl nikjer!« je pripovedoval oskrbnik. »A ne trudite se preveč. Postojte! Stopite malo s konja!«

Dominik že ve, kako mora biti: postati mora, stopiti s konja. Pritegnila je vojke, konj je obstal na mestu. Upognil je vrat, zahrskal, udaril s prednjo nogo ob tla.

»Pomagajte mi s konja!« je rekla Nadina.

Dominik je pristopil in jo prestregel v roke. Obvisela je v njegovih rokah. Zaprla je oči, in kri ji je zaplala v lica. Nekaj je občutila na ustnih, nekaj je

zagorelo na njih. Nič ni vedela, kaj je, samo sladko je bilo.

Sedla je na klop, in Dominik je sedel poleg nje. Molčala sta. Nadina je črtala s palčico v pesek. Delala je velike kroge, ki so se vezali in prepletali med seboj. Tako ji je bilo, da bi se najrajša razjokala, a sama ni vedela, zakaj. Hudo ji je bilo in tudi ne. Grenko ji je bilo v srcu in sladko obenem. Še nikoli ji ni bilo tako. Ko bi jo kdo vprašal, kaj ji je, pa bi mu ne mogla povedati. Ali je bolna? Ali je trudna? Ali je lačna? Ali je žejna? Igrala se je s palčico in delala v pesek kroge in črte. Pogledala je, in v pesku je bilo zapisano: »Dominik«. Ustrašila se je. Naglo je vstala s klopi in z nožico razgrebla in izravnala peščena tla, da je vse izginilo, kar je zapisala v sanjah.

Sanje pridejo in izginejo. Človek misli, kaj pomenijo. Preudarja, ugiblje. To je vse, kar ima od sanj . . .

Oče se je prepričal, da zna Nadina že toliko jahati, da gre lahko iz one ograje ven in potem po cesti kam daleč z njim. Naročil ji je posebno jahalsko opravo: dolgo črno krilo in škornje iz svetlega usnja in črn klobuk, ovit z belim pajčolanom.

Na grajskem dvorišču sta čakala osedlana konja. Prišla sta po stopnicah oče in hči: oče v oficirski uniformi, hči v črni jahalski obleki, on že deloma posivelih las, ona mlada in cvetoča kakor jutro samo, ki jo je pozdravljalo. Zasedla sta konja. Mati je stala na hodniku in pomahala z roko. Konja sta prestopila grajski prag. Jezdila sta po cesti proti pristavi. Tam je čakal Dominik. Ko ga je zagledala Nadina, ji je močneje udarilo srce. Potem so vsi trije odjahali dalje po cesti, čez most, naprej in naprej. Povihra val je beli pajčolan v zraku; lovil se je v vetru.

Lep je bil prvi jutranji izprehod. Nadina je jezdila v sredi, oče na desni, Dominik na levi.

Veselo se je oziral oče na hčer.

»Izvrstno, izvrstno!« je klical.

Z leve jo je ogledoval oskrbnik.

»Nisem še videl take jahalke,« jo je hvalil.

»To je vaša zasluga, Dominik,« je rekla Nadina. Vsa je bila srečna, ker je bila v njegovi bližini. Rada bi mu povedala še kaj drugega, še kaj lepšega, a ničesar se ni mogla domisliti.

Kadar je bila sama s starši, je bila tiha in otožna. Čudno se jim je zdelo in izpraševali so se, kaj je Nadini.

»Ali si kaj bolna?«

»Bolna? Nisem!«

»Pa kaj ti je, da ni več veselja v tvojih očeh?«

»Nič mi ni!«

Hodila je med gredami, med cvetjem, ki ga je sama vzgojila.

»Kaj vam je, da ste tako žalostne, ljube moje cvetice?« jih je izpraševala.

Nič niso odgovorile, samo žalostne so bile.

A ko je začula njegove korake, ko se je bližal Dominik, tedaj je zavonjalo vsenaokrog. Cvetovi so se dvignili, nobene žalosti ni bilo nikjer. In ko je odšel, je stopila do vrtna ograje. On je ni videl, ker je bila skrita za grmovjem. A Nadina je nalahko, prav tiho razgrnila goste veje, in samo njeno oko je gledalo, kako odhaja. In tedaj so se zopet povесili cvetovi, veselja ni bilo več.

»Kaj pomeni ta čudna izpremena?« se je izpraševala mati.

»Čemu ti žalostni pogledi?« je pozvedoval oče.

Ničesar nista vedela. Lastna hči je bila jima uganka.

Nadina je posedala pod smrekami. Z grma si je odlomila šibo. Sedela je, in tako čudno ji je bilo. S šibo je črtala po pesku. Ali je bolna? Ali je trudna? Ali je lačna? Ali je žejna? Nič! Spomnila se je prav-

ljice, ki govori o kraljični, kako je zaspala in kako se je cvetično grmičevje razraslo in sklenilo okolo nje, da ni mogel nihče v njeno bližino. Vseokrog je spalo, zakaj spala je tudi ona, kraljična! In potem je prišel junak, lep mlad vitez. Razklenil je s pogumnimi rokami trnje, ki se je razpredlo vsenaokrog, stopil do speče deklice in se nagnil k nji in jo poljubil. In tedaj se je zdramila, in vse, kar je spalo, se je zbudilo iz dolgega sna, in življenje, novo in mnogo lepše, je zavalovilo povsod, in kraljevič je prijel kraljično za roko in jo vzel za ženo. Ko bi zaspala tudi ona. Ko bi se strnilo vse grmovje, posipano s cvetjem, in bi napravilo okolo nje visoko, neprestopno ograjo. In potem bi prišel on, v sivozeleni opravi, z zelenimi našitki. Nagnil bi se k nji in jo poljubil. In prijel bi jo za roko in jo vzel za ženo.

Zašumel je pesek pod nogami. Nadina je pogledala. Prihajala je mati. Vstala je in ji šla naproti.

A mati jo je videla, kako je sedela Nadina s sklonjeno glavo.

»Povej mi vendar, kaj je s teboj?«

»Razmišljala sem o oni pravljici, ko je kraljična zaspala in ko je zaspalo vse življenje okolo nje!« je rekla Nadina.

»Tako, tako!« je odgovorila mati.

Zakleta kraljična — a kje je kraljevič?

Materin glas je bil tak, da se ga je Nadina ustrašila. Bil je vprašujoč in očitajoč obenem, kakor bi ne bilo jasno in lepo, kar ji je povedala.

»Glava me boli!« je tedaj rekla Nadina. A glava je ni bolela; rekla je samo zato, da je šla lahko stran, v svojo sobo. Bilo je prvič, da se je zbala materine bližine.

Mati je šla po stezi naprej, tja do smrek, in je sedla na hčerino mesto.

»O zakletih kraljičnih sanjal!« je rekla polglasno. »V dekličinem srcu se je nekaj zbudilo.«

Gospa Jelka je pogledala na tla in je videla kroge, ki jih je črtala v pesek.

In hipoma je vstala in zopet sedla. Pripognila se je bliže k tlom in si pomela oči, da bi videla jasneje.

Res! V pesku je stalo zapisano: »Dominik.«

Črke so bile velike. Globoko so bile začrtane v tla.

Vse je bilo jasno. Gospa je umela Nadino.

In šla je v grad. Ali naj pokliče moža? Ali naj zataji, kar je zvedela? Liliya je vzrasla na grajski gredi, bela, polna čiste nedolžnosti. Lepi zeleni listi so pognali iz tal, cvet se je razvijal. Kakor prvi sneg je bil bel, nobenega madeža ni bilo na njem. Ali naj zamori slana cvet, preden se razvije in razcvete? Ali naj se mu zaje črv v korenino, da usahne v zgodnji mladosti? Grob bi ostal tam, kjer stoji mlado, toliko obetajoče življenje.

In šla je gospa in poklicala moža.

»Pojdi, da vidiš Nadinino bolečino,« mu je rekla. Zaviniščak je vstal in šel za ženo.

Prišla sta do smrek, in Jelka je pokazala na črke, globoko zarisane v pesek.

»Dominik,« je bral Zaviniščak.

Roke je naslonil v boke in bral je še enkrat.

Ni verjel lastnim očem, a vendar je stalo zapisano v pesku: »Dominik.«

»Ta predrznost, ta sramota!« je zaklical.

Ozrl se je okrog kakor bi nekoga iskal. Mahal je po zraku z rokami. Rad bi nekaj povedal, kaj takega morda, da bi z eno besedo izrazil vse, kar mu je čutila užaljena duša. A take besede ni bilo nikjer.

Žena ga je umela, ker je videla njegovo razburjenost. Prijela ga je za roko in mu rekla mirno: »V prvem hipu ne stori ničesar, ker bi bilo vse pre nagljeno. Počakaj, da se umiriš.«

»Sramota, predrznost!« je vpil. »Nadina, hči moja, oficirjevo dete! In pa oskrbnik, navaden človek, prav-

zaprav hlapec! Oskrunjeno je moje ime, blato je padlo na mojo oficirsko čast. Nadina, Nadina!« je klical in vihral po vrtu.

Nadina je sedela v sobi in je čula očetov glas. Bil je jezen, nikoli je ni klical tako. Deklica se ni zavedala ničesar, kar bi bilo tako, da bi moglo zbuditi očetovo jezo. Sanje so prišle, nič drugega ni bilo. Tresla se je na vsem telesu, in oči so se ji zalile s solzami. Kaj se je zgodilo? Kaj je storila, da jo kliče oče z jeznim glasom?

Začula je korake na hodniku. Trdi so bili in prihajali so bliže in bliže.

Deklica je trepetala, roke je sklenila k molitvi: »Sveta Marija . . . mati božja . . . milosti polna . . .«

Vrata so se odprla. Nadina se je ozrla in je zagledala na pragu očeta. Bled je bil v lice, gledal jo je ježno.

»Nadina!« jo je zaklical in je stopil v sobo. »Ali veš, da sem oficir in da si moja hči? Ali veš?«

Nič ni mogla govoriti. Vsa se je tresla.

»Saj nisem nič storila,« je končno izpregovorila, »nič ne vem, kaj se je zgodilo.«

Njen glas je bil odkritosrčen.

»Pojdi sem! K meni pojdi!« je ukazal oče.

Nadina je vstala in skočila k očetu. Naslonila se mu je na prsi in se razjokala na njih. Omehčalo se je očetu srce. Videl je hčerino nedolžnost. Gladil jo je po lepih laseh. Pomirjal se je vihar v njegovem in njenem srcu.

Sanje pridejo in izginejo. Človek misli, kaj pomenijo. Ugiblje, preudarja. To je vse, kar mu ostane od sanj . . .

Oskrbnik je moral še tisti dan stran.

IV.

Bližala se je doba vojaških vaj. Zavinsčak je zvedel iz časopisov, da se bodo zgrinjali vojaki k

letošnjim manevrom tja doli v Slavoniji. Poklicani so bili pod orožje voji z vseh strani. Zavihrali so prapori; pod njimi so se zbirale pisane čete. Prhali so konji in natezali jermenje. Vse ceste so bile polne vojaštva. Zemlja se je tresla od udarcev konjskih kopit. Veselo vojaško življenje je zavalovilo preko širokih planjav. Kri je gorela po žilah. Hrum in šum se je razlegal tja gor do visokega neba.

Tako je sanjal Zaviniščak, premišljujoč nekdanje dni, želeč si jih nazaj.

Zajahal bi konja in bi se zagnal z njim v vrtinec pestrega vojaškega življenja. A kaj hoče siromak. Nikamor ni mogel z doma. Trgalo ga je po nogah, da jih je komaj prestavljal.

A nekaj ga je tolažilo. Obetalo se mu je, da bo vsaj nekoliko deležen tega vabljivega vrveža. V načrtu, ki so ga prijavile novine o velikih manevrih, je stalo tudi določilo, da se mora en eskadron dragoncev vrniti v svojo garnizijo skozi Metliko.

To je bil svetel žarek v neutešljivost njegovih želj. Mazal in drgnil si je Zaviniščak razboljene ude z hudim žganjem, si jih zavijal v tople rjuhe in jih paril v vodnem hlapu, da si vsaj toliko prežene bolezni, da mu bo mogoče zajahati konja in dostojno sprejeti in pogostiti vojake, ki pojdejo ob povratku skozi Metliko.

Nestrpno je čakal napovedanega dne. En dan prej je že prijezdil v mesto poročnik z nekoliko vojakov, ki so imeli nalogo, da preskrbe oficirjem in moštvu stanovanja in konjem hleve za en dan in eno noč, ko bodo počivali. V gradu je odbral Zaviniščak stanovanje za polkovnika, njegovega pobočnika in še za tri druge višje častnike. Nadalje je dal vojakom na razpolago vso pristavo s hlevom vred.

Drugi dan zjutraj je bil Zaviniščak prvi na nogah. K sreči ni čutil nobenih bolečin. Zato je bil vesel kakor že dolgo, dolgo ne. Razburjeno je hodil po

gradu, po dvorišču, po hlevu. Tudi njegov konj mora biti očejen in opravljen, da bo že na živali poznati, da ji je oficir gospodar. Takisto mora biti tudi z Nadinim konjem. Zaviniščak je namreč sklenil, da pojezdi s hčerko do mostu, kjer pozdravi in sprejme dragonce. Oblekel je najlepšo uniformo. Vse se je svetilo na njem. Ogledoval se je pred zrcalom in si vihal brke. Zadovoljno se je smejal.

»E, Frice! Še si stari ritmojster!«

Tudi po mestu je bilo vse živo. Bogve, koliko je že od tedaj minilo let, odkar so tod skozi zadnjič marširali vojaki. Samo najstarejši ljudje pomnijo tistega dne. A danes pridejo konjeniki! Ljudje so praznovali; dolge vrste radovednežev so se pomikale proti mostu. Vsak je hotel videti, kako bodo prijezdili dragonci v domače mesto. Mestni zastop je kupil dva velika soda vina, ki ga bo popoldne točil vojakom, ubogim izmučencem, da bodo pomnili belokranjsko gostoljubnost.

V grajski kuhinji je bilo od ranega jutra vse polno dela. Zaviniščak je sklenil, da povabi danes k obedu ves častniški zbor. Hlapci so polnili steklenice z najboljšim vinom.

Bilo je določeno, da pridejo vojaki zjutraj ob deveti uri. Zaviniščak in Nadina sta zajahala že ob osmih in odjezdila po cesti proti mostu. Zaviniščak je sedel na konju pokonci in ponosno je gledal okrog. Nadina je bila razvnetá že od očetovega veselja. Lepo so ji žarela lica. Spotoma je zaval Zaviniščak na pristavo in še enkrat pregledal, ali je vse očiščeno in pripravljeno za ljube, najdražje goste.

Po cesti je bilo vse polno ljudi. Pozdravljali so grajskega gospoda in njegovo hčer. Dostojanstveno je odzdravljaj Zaviniščak. Tako majhni so bili ti preprosti ljudje v navadnih, civilnih oblekah. Na njem pa se je vse svetilo, vse je bilo praznično.

Tam daleč na cesti se je valil oblak prahu. Pomikal se je bliže, kakor da ga podi vihar. Začulo se je peketanje konjskih kopit. Prihajalo je bližeinbliže in vedno je bilo glasneje. Že je bilo razločiti konje in vojake na njih. Zabobnelo je na mostu, glasno so odmevali udarci. Že so se razločili obrazi, spoznavale poteze na licih. Prvi je zopet stopil na kopna tla polkovnikov konj, poleg njega je jezdil nadporočnik-pobočnik.

V Zaviniščaku je trepetalo srce: tako je nekoč jahal tudi on poleg svojega polkovnika.

Zaviniščak je pozdravil in predstavil svojo hčerko. Takoj je povabil polkovnika in vse druge častnike k sebi na obed.

Pobočnik je prijezdil k Nadini in se vso pot ljubeznivo razgovarjal z njo. Zaviniščak se je zatopil v razgovor s polkovnikom.

Cesta se je spenjala v rahlo brežino in se onkraj zopet spuščala v dolino. Tamkaj, kjer se je začela nižati, se je izpodtaknil pobočnikov konj in je padel z jezdecem vred na tla. Nadporočnika je zajezilo. Konj mu je ležal na desni nogi, z levo ga je častnik izpodbodel, da je bila žival hipoma zopet na nogah.

»Ali se vam je kaj zgodilo?« ga je v skrbeh vprašala Nadina.

»Ah, kaj! Žival je trudna in nerodna! Nič se ni zgodilo!« je rekel ta.

Nobene bolečine ni čutil; ko je padel s konjem vred, ga je malo zbodlo v nogi, a zdaj je zopet dobro.

Prihajali so v mesto, in vojaki so se razšli, koder so jim bila odkazana stanovanja.

Polkovnik in nadporočnik sta odjezdila z Zaviniščakom in z Nadino v grad. Stopili so s konj. A ko je stopil nadporočnik na tla, mu je odpovedala desna noga. Polkovnik in Zaviniščak sta ga prijela vsak pod eno pazduho in ga odvedla v sobo, ki mu jo je odločil gospodar. Brž so poklicali vojaškega

zdravnika, ki je dognal, da si je nadporočnik pri padcu zlomil nogo. Naravnal mu jo je in ga pustil samega v sobi. Brž se je razvedlo med meščani in vojaki, kaj se je zgodilo z nadporočnikom Romanom Brankovičem. Meščani in tovariši so ga pomilovali, a vojaki so mu privoščili nezgodo. Nadporočnik je bil sirov in neusmiljen človek, mnogoteri vojak je že moral okusiti njegovo krutost.

Po mestu je bilo živahno gibanje. Po ulicah so hodili vojaki in častniki. Polkovniku je delal družbo Zavinsčak. Opoldne so se zbrali v gradu k obedu vsi častniki, le nadporočnik Brankovič je zdehal in klel in se jezil sam v svoji sobi. Prinašali so mu jedila in pijače, a nič mu ni šlo v slast. Takoj bi ustrelil konja, ko bi mogel do njega. V gradu se je razvila živahna, glasna zabava. Častniki so bili veseli in dovtipni. Zavinsčak se je ves pomladil. Bil je zgovoren in gostoljuben, da so ga vsevprek hvalili.

Zdravnik je dejal, da ne bo mogel Brankovič dva meseca stopiti na nogo. Najbolje bi bilo, da ostane toliko časa tu, ako mu ne odreče Zavinsčak strehe in postrežbe. Tako je povedal zdravnik polkovniku in bolniku.

Polkovnik je prosil Zavinsčaka, naj stori nadporočniku to uslugo, sicer bo moral prositi županstvo, da preskrbi zanj prostor. Bilo bi sitno, ako bi ga morali prevažiti tja do garnizije. Nadporočnik je poslal k Zavinsčaku svojega slugo s prošnjo, naj se potruzi do njega.

»Oprostite, gospod ritmojster, da moram zaradi žalostnega tega slučaja izkoriščati vašo gostoljubnost. To mi je skrajno neprijetno.«

»Ali prosim vas, gospod nadporočnik, to ni nikakšna gostoljubnost, to je le moja dolžnost, da pomagam svojemu tovarišu. Veseli me samo, da vam lahko dam na razpolago to-le sobo z vso postrežbo in z obljubo, da se bom na vso moč prizadeval, da

vas kmalu spravimo na noge. Naš mestni zdravnik tudi dobro ume lečiti take bolečine; jaz pa bom tudi s svoje strani storil vse, da ne boste preveč bridko čutili nesreče in naše samote.«

Kakor je raslo veselo življenje v gradu, tako se je tudi čimbolj razvijalo na trgu, kjer so se napajali vojaki z vinom, ki jim ga je podaril mestni zastop. Po trgu so odmevale vesele pesmi. Pozabljene so bile težave, zdaj je prišlo uživanje. Meščani so prinašali vojakom kruha in prekajenega mesa, da je temlažje tekla dobra pijača. Veselje je kipelo zunaj pod milim nebom tja do trde noči, dokler ni ob devetih zvečer zapela vojaška tromba in klicala vojake k počitku.

Kakor bi odrezal, je potihnil šum. Moštvo se je razgubilo in pleglo in pospalo. Po trgu so odmevali enakomerni koraki patrolje, ki je hodila po mestu pregledovat in pozvedovat, ako je vse v redu.

Drugi dan zgodaj zjutraj je bil napovedan odhod. Točno ob uri so stali vojaki pripravljeni na trgu. V spremstvu Zaviniščakovem je prijezdil polkovnik. Oglasilo se je povelje, jezdec so zasukali konje, in — hajdi! — naprej za ukazom!

Zaviniščak je jezdil z odhajajočimi dragonci do Gorjancev.

Tam ga je polkovnik še enkrat zahvalil za prijaznost in gostoljubnost ter mu iznova priporočil nadporočnika Brankoviča.

Potem so se razšli: vojaki naprej, a Zaviniščak nazaj.

Nadporočnik Brankovič se ni mogel pritoževati, da mu je dolg čas. Družbo mu je delal Zaviniščak. Najprej mu je dejal, da se morata tikati, kakor je običajno med oficirji. Potem mu je pripovedoval in natančno opisoval vse svoje življenje tja od vstopa v vojaško šolo pa do današnjega dne. V družbi tovariša-oficirja je bil zgovoren in odkritosrčen, da je Brankovič kmalu poznal vso njegovo preteklost in ves njegov sedANJI položaj. Zvedel je tudi, da mu je

najdražje bitje na svetu hčerka Nadina, ki je jako izobražena, plemenita po srcu in bogata po materi. Če bi se poročila še za očetovih živih dni, bi se smela poročiti samo s častnikom. Z drugimi civilnimi ljudmi ni nič. Samo vojak je vreden take žene.

Ako je bilo slabo vreme, je presedel Zaviniščak v Brankovičevi sobi po ves dan. Obžaloval je, da je pustil vojaško službo. Zdaj bi že nosil zlat ovratnik, in veselo bi bilo njegovo življenje. Tako pa sameva tu v tem starem zidovju, in samo Nadina je, ki mu sladi življenje.

Nadina mu je bila v srcu, in zato mu je bilo njene ime vedno na jeziku.

»Izvrsten človek to! Krasen oficir, vojak z dušo in s telesom ta Roman Brankovič!« je govoril Zaviniščak ženi. »To bi bilo nekaj za našo Nadino, ne pa tisti hlapec, tisti nesramni predrznež Dominik! Kar kri mi zavre, kadar se spomnim nanj.«

»Vidiš, kako govoriš brez premisleka,« mu je odgovorila žena. »Kako moreš reči, da bi bil Brankovič za Nadino, ko ga nič ne poznaš? Tako kratko časa je tu; kako moreš spoznati popolnoma tujega človeka? In kar hčer mu ponujaš, edino, ki jo imaš. To je neprevidno, ako ni lahkomišelnost!«

»Človeka ni treba dolgo spoznavati. Izgovori ti besedo, te pogleda v oči, napravi kretnjo — in že ti stoji njegova duša na dlani. In tako sem spoznal Brankoviča. Sploh pa — kako more biti oficir slab človek? Taka misel je nepremišljena, ako ni predrzna!«

»O tem se je seveda zaman prerekati s tabo. Oficir tu — oficir tam, drugi ljudje sploh niso ljudje. Poznam to. Ali toliko si bil morda vendarle previden, da nisi nadporočniku — kako bi dejala? — napravljaj kake ponudbe? Kaj bi si potem mislil o nas! Da ponujamo Nadino!«

»Tega nisem storil, ker vem, kaj je dostojno in kaj ne. Rekel sem mu samo — in razgovor je tako

nanesel — da jo imam rad, da je izobražena in plemenita po srcu. Če bi hotel biti odkritosrčen, bi mu moral priznati, da je to, kar je plemenito v nji, še več nego plemenito. Ali ji je treba tekati za vsakim beračem, vsakemu raztrganemu paglavcu dajati kruha in imeti z vsemi ljudmi usmiljenje? Ako boli Meto zob, se joka Nadina namesto nje. Ali ni to že več nego usmiljenje? A tega mu nisem povedal, ker vem, kaj se sme in kaj ne. Zato sem oficir!»

»Plemenitosti ni nikoli preveč,« je rekla Jelka, »resno in samostojno življenje napravi mero tudi v radodarnosti. A radodarnost ni zapravljivost. Zapravlja človek sam zase, a radodaren je za druge. To je velik razložek. Morda veš sam kaj o tem?»

»Ali mi ne očitaš?« jo je vprašal mož.

»Ne! Kjer ne pomaga lepa beseda, tam ne pomaga niti očitjanje. Samo to sem hotela še reči, da ne bomo sklepali nobene zveze, dokler ne vprašamo Nadine, kaj poreče k temu njeno srce. Kamor se bo nagnilo to, tam pojde z njo moj blagoslov. Življenje poleg oficirja, ki ni po ženinem srcu, je ravnotako nesrečno, kakor življenje poleg vsakega drugega človeka, ki ga združi z dekletom sila, a ne lastna volja. V tem nimate častniki pred drugimi ljudmi nobene prednosti, to mi smeš verjeti!»

»A eno je gotovo,« je dejal Zaviniščak s poudarkom, »to namreč, da mi ne vzame Nadina nikogar, ako ne mara oficirja. To je moj trden in neomajen sklep!»

»Zdaj so ti zmešali glavo ti vojaki, zato je zaman misliti, da bi bila s tabo mogoča resna in pametna beseda. Sicer pa imam govoriti tudi jaz, zakaj Nadina je prav tako moj kakor tvoj otrok!»

Jelka je bila razburjena in je odšla iz sobe.

»No, bomo videli, čigava obvelja,« je rekel Zaviniščak.

Brankovič je okreval toliko, da je mogel ob palici po sobi. Če ga je podpiral njegov sluga, ki je

ostal pri njem, je prišel tudi na vrt in sedel na klop pod smrekami.

Običajno je sedela tam Nadina. Ko je videla, da se bliža nadporočnik, je hotela zbežati. A že je začula njegov glas: »Kaj bežite pred menoj, lepa gospodična Nadina? Ali se me bojite? Bolan sem, in vi bežite pred menoj, da je moja bolezen še večja!«

Nadina je obstala. Minile so njene sanje, zdaj ji je vseeno, o čem govori.

»Bodite kakor usmiljena Samaritanka in mi lajšajte bolečine. Vaše zasluženje bo veliko.«

Smejal se je Brankovič, in Nadina je gledala na tla. Z bližnjega grma je vzela list in ga trgala z drobnimi prsti, da je v majhnih koščkih padal na zemljo.

»In tako kruto ravnate tudi z menoj, ko hočete bežati pred menoj. Imejte usmiljenje z bolnim človekom!«

Prijel jo je za roko. Ni se branila, saj so minile njene sanje.

»Kako je mehka ta vaša ročica. Kako bi hitro prešla vsaka bolezen tistemu, ki bi ga gladila ta mehka ročica.«

Nadina je poslušala Brankoviča, a do srca ji niso šle njegove besede. Naklonila se je in je odšla.

»Krotka, ponižna stvarca,« je šepetal nadporočnik. In računal je s treznim preudarkom.

Lepo doto bi dobil, ako bi poročil Nadino. Denarja mu je treba, ker ima dolgove. In tako lepo in svobodno se da živeti, kdor ima dovolj denarja. Zažvižgal je slugi. Bil je vaje temu, kakor pes, ki mu zažvižga gospodar, in priteče.

»Pokliči gospoda ritmojstra! Reci, da bi rad govoril z njim.«

»Da, gospod nadporočnik,« je dejal sluga in odšel po Zaviniščaka.

Tako lepo bi bilo potem! Nobenih sitnih in mučnih denarnih skrbi bi ne bilo več. Potem bi se šele

začelo pravo življenje. Zdaj je plača tako skromna, da ni za nikamor. A oficir mora živeti, sicer je dolgočasno in ničevito ubogo preganjanje po vajah in vojašnicah. He, Nadina in pa njen denar!

»Kaj želiš, prijatelj?« je klical že oddaleč Zaviniščak.

Brankovič je vstal in stopal ob palici.

»Nikar se ne trudi, le ostani,« mu je velel Zaviniščak.

»Nič se ne trudim, samo pokazati sem ti hotel, da bo kmalu treba odriniti. Noga je zdrava, samo malo trda je še!«

»Žal mi bo, res! Zdaj je bilo življenje pri nas, poslej bo puščaval«

»Tako bo težko tudi meni!« je dostavil Brankovič. »Tako lepo je tu! Vedno bi ostal, a kliče me dolžnost. A ti ne boš hud name, če sem odkritosrčen proti tebi. Če ti ne bo všeč, kar ti povem, stori kakor bi ničesar ne slišal in pozabi takoj, ko izgovorim.«

»Dobro! Tu imaš mojo roko! A kaj imaš tako skrivnostnega?«

»Preden odidem, moram biti na jasnem. Gre za srečo mojih bodočih dni. Tiče se Nadine!« je rekel nadporočnik odločno in glasno, da ni bilo nobenega dvoma o resnosti njegovih besed.

»Sedival« je rekel Zaviniščak.

Sedla sta.

»Kako si rekel?« je vprašal Zaviniščak.

»Rekel sem, da se tiče Nadine,« je ponovil Brankovič.

»Kako to mišliš?«

»Tvoja hči — da govorim brez ovinkov — mi ugaja, kakor mi ni še nobena ženska doslej. Preveril sem se, da je resnično, kar si govoril o nji: blaga je v srcu in izobražena. Ustvarjena je, da bi lahko bila moja sreča. Vprašam te odkritosrčno in te prosim tudi odkritosrčnega odgovora: Ali bi mi jo dal za ženo?«

»Hm!« je dejal Zaviniščak, »tako naglo je prišlo to vprašanje, da si moram izprositi nekoliko odloga. A toliko ti povem lahko že danes, da si mi simpatičen človek in da še vedno vztrajam pri besedi, ki sem ti jo že povedal, da mora biti mož moje Nadine samo oficir.«

Brankovič je bil zadovoljen s tem odgovorom.

Ko je ostal po večerji Zaviniščak sam z ženo, ji je povedal, kaj ga je vprašal nadporočnik.

»Vedel sem, da pride do tega!« je pristavil. »In tako je tudi najbolje. Ali ni mogoče, da pride zopet kak Dominik in zbega dekleta in nam napravi sramoto?«

»A toliko pravice do svoje hčere mi vendar pustiš, da se pogovorim najprej z njo, kake so njene misli?« je rekla žena.

»To se razume! To je tvoja pravica in tvoja dolžnost!«

Jelka ni spala vso noč. Vso noč je mislila na hčer. Njeno srce je molilo zanjo, vse bi se žrtvovalo zanjo, iztočilo bi zanjo zadnjo kapljo krvi. Ako ga hoče, ji ne sme braniti. Bolje je, da ostane mati brez hčere, nego hči brez sreče. Ako ga neče, tedaj mora zmagati njeno srce nad očetovo trmo. In tako je minila noč; dolga je bila in polna skrbi.

Drugo jutro je vstala in odšla v Nadinino sobo. Tam je ni bilo več. Pogledala je mati skozi okno in je videla hčer na vrtu. Bila je pri svojih cveticah, sama najlepša med njimi, cvetic kraljica.

Mati je šla na vrt in jo je vprašala: »Ali bi se omožila, Nadina?«

Pogledala jo je in se je nasmejala: »Zakaj to vprašanje, mama? Če bi se omožila?«

»Da,« je pritrdila mati, »včeraj je vprašal gospod nadporočnik Brankovič očeta, ali bi te dal njemu za ženo.«

Nadini se ni nič izpremenil obraz: ni se zavzela, ni se prestrašila, mirno so gledale njene oči. Minile so njene sanje, zdaj je vseeno . . .

»Reci očetu, da ga vzamem, nadporočnika Brankoviča namreč!«

Govorila je tako jasno, da ji je mati verjela.

»Nadina!«

Samo poklicala jo je in sklenila je roke.

»Da, mama! Ako si ti oficirjeva žena, zakaj bi ne bila tudi jaz? Saj vem, da ima očka oficirje najrajši. In morda ustrežem s tem očetu bolj nego nadporočniku samemu.«

»Vse to govoriš brez premisleka,« je rekla mati, »ali taka vez ni za kratko časa, ampak za zmeraj.«

»Nič se ne boj, mama! Vse to vem: Kdor se poroči, se ne poroči za en dan, za dva ali za tri dni, temveč za vedno, do smrti. In kaj bi se bala, kaj bi premišljala? Prišlo je, torej naj se zgodi!«

Na vrt je prišel tudi oče. Radoveden je bil, kaj je opravila mati.

»No, Nadina,« je klical že oddaleč, »kako je, kaj je?«

Namesto nje je odgovorila mati: »Nadina pravi, da se naj zgodi po tvoji volji.«

»Ali ne tudi po njenem srcu?« je vprašal oče.

»Tudi, tudi!« je rekla Nadina.

In zdaj je bil Zaviniščak najsrečnejši človek, tako je vsaj trdil. Njegovo ime ostane čisto, njegova čast neomadeževana. Ni mogel pričakati Brankoviča, zato je šel v njegovo sobo. Nadporočnik je še spal. Naglo je odprl Zaviniščak vrata in ga zbudil.

»Moj zet, moj zet!« mu je klical z veselim glasom. Planil je k postelji, ga začel objemati in poljubljati.

Brankovič je dobil odgovor, kakršnega si je želel.

Tistega dne so obhajali zaroko. Pri obedu je Zaviniščak vstal in govoril nadolgo in naširoko. »Življenje je boj, in mi smo vojaki, ki zmagujemo. Kdor nas premaga, temu moramo dati, kar hoče imeti od nas. Poznal sem trdnjavo, ki je hranila v sebi

dragocen zaklad. Prišel je junak in je vzel trdnjavo in zahteval od premaganega gospodarja oni dragoceni zaklad. Ta ga je ljubil, a dal mu ga je vendarle, ker je vedel ceniti junaštvo. In glejte! Ta zaklad je moja Nadina« — in Jelko in Nadino so oblile solze — »in ta junak je nadporočnik Roman Brankovič in tisti gospodar sem jaz. Zmagalo je njegovo junaštvo, zato mu dam zaklad, ki mi je drag in neprecenljiv, a dam mu ga vendarle, ker je treba ceniti junaštvo!« Končal je slikovito napitnico s tem, da je nazdravil ženinu in nevesti.

Zdaj je bila Brankovičeva dolžnost, da se je zahvalil. Poprijel se je Zavinščakove prispodobe in zagotavljal nevesto in njene starše, da bo znal kot navdušen oficir čuvati ta zaklad, ki mu ga ne more vzeti nobena sila. Njegova sablja bodi porok za to!

Zavinščak je kimal z glavo in si mel roke.

Brankovič je nazdravil staršem nevestinim.

Kmalu potem se je nadporočnik odpeljal, da uredi svoje stvari. Kadar se vrne, tedaj pride po Nadino in jo vzame s seboj.

Nadina se ni nič bala tistega dne. Tako je bila razpoložena, da se ji je zdelo, kakor da ga težko pričakuje. Kar je bilo od tistega dne naprej, je bilo vse potopljeno v globoki tajnosti. In to je bilo, kar jo je mikalo. Ničesar si ni obetala, ker je vedela, da je potem tudi razočaranje manjše. Ko je videla mati vdano in upokojeno hčer, se je tudi sama umirila in je pričakovala bodočnosti, hčerine sreče.

A eno si je takoj izprosila Nadina od matere. Bila je Meta. Z Nadino sta si bili prijateljici od njenih otroških nog, in Nadina je hotela imeti Meto s seboj. Ni ji mati odrekla, a tudi Meta je obljubila, da gre z njo, »in naj bo na konec sveta«.

»Tako bom imela pri sebi vedno domačega človeka,« je dejala Nadina.

Vedno je bila pri Meti. Z njo se je menila, kako si bosta opravili stanovanje, kako bosta lepo doma in kako se bosta pogovarjali o domu in o starših in o vsem, kar ostane tu, ko odideta oni dve.

Prišel je junak. Roman Brankovič je došel. Zaviniščak si je dal napraviti čisto novo uniformo. Slovesnost je bila izredna, nobene take ne bo več. Zato so pokali na pristavi topiči, z gradu je vihrala dolga zastava. Naj ve Brankovič, da jemlje Zaviniščakovo hčer.

Kmalu popoldan po poroki sta se odpeljala Roman in Nadina. In tudi Meta je odpotovala z njima.

Preden pa se je Nadina poslovila od matere, jo je ta poklicala k sebi v sobo.

»Med starimi papirji sem dobila to-le pismo,« ji je rekla mati in ji izročila zapečaten pismo.

Nadina ga je vzela in brala na naslovni strani: »To pismo sme odpreti samo Friderika Zaviniščaka vnuk (Fricetovega otroka otrok), bodisi moškega ali ženskega spola.«

Nadina se je nasmejala, in nasmejala se je tudi mati, rekoč: »Le vzemi pismo s seboj! Ako ti da Bog otroka, pa naj bere, kaj mu piše neznana roka!«

Hči je položila pismo med svoje papirje in ga vzela s seboj.

V.

Po odhodu Romana in Nadine je navdajalo Zaviniščaka in Jelko neprijetno, težko čuvstvo. Bilo je jima tako, kakor bi storila slabo in krivično dejanje, ki se ne da ni zagovarjati ni opravičiti.

»Zdi se mi, da nisva storila prav,« je rekla Jelka možu, »prehitro se je vse izvršilo.«

Takisto je mislil tudi Zaviniščak, a ženi ni hotel tega razodeti. Ležalo mu je samo v srcu.

»Nobena dobrota ni prenaglena,« je tolažil ženo »Nadina je zdaj navarnem, nobenega Dominika se

ni več bati. In tako je očuvana tudi moja čast, čast mojega imena in stanu. Ni se nama bati nobenega presenečenja, nobene neprijetnosti.«

»Vedno govoriš samo o časti. Ali pa ni tudi hčerinina sreča očetova čast?« je vprašala Jelka.

»Saj to je tisto,« je odgovoril Zaviniščak, »ako se ne čutim užaljenega na svoji časti, ako sem miren v svojem srcu, mi je to porok, da je zagotovljena Nadini srečna bodočnost, taka bodočnost, kakršno ji privoščiva in kakršno zasluži.«

Temu napačnemu sklepanju ni Zaviniščak sam prav verjel. A njegova »oficirska čast« je bila toliko samoljubna, da bi žrtvoval tudi hčerino srečo, če bi bilo treba. Sicer je bil pa preverjen, da ne more Nadina z možem-oficirjem živeti drugače nego srečno. Vkljub tej misli se pa Zaviniščak vendarle ni mogel iznebiti tesnega čuvstva. Ogibal se je žene, ker se je bal, da bi zopet ne začela razgovora o Nadini. Še pogostejše kakor prej je zajahal konja in jezdil okrog brez namena in smotra, samo zato, da se razmisli in da mu ni bilo treba ostajati doma in gledati žalostnega Jelkinega lica. A kadar je jezdil po svojem posestvu, mu je bilo dolgočasno in samotno, ker ni bilo Nadine ob njegovi strani.

Jelka ni mogla nikjer dobiti razvedrila. Kamorkoli je pogledala, kamorkoli stopila — povsod je bilo prazno in puščobno, ker ni bilo nikjer Nadine. Če je kje zagledala kako njeno stvar, obleko, slamnik, črevlje, pletenje, se je naglo obrnila vstran, ker jo je vse to spominjalo hčere, ki je ni bilo nikjer. Kakor bi jo odnesli na pokopališče, in bi klicali materi ti ostanki, da je bila Nadina, a da je ne bo nikoli več nazaj. Odšla je, da se ne vrne. In tudi mati je kriva, da več ne pride!

Tudi mati je kriva! In zato je bila Jelka Zaviniščakova otožna. Nobenega veselja ni bilo zanj.

Z možem je govorila malo. Hodil je svoja pota. Zdaj je bil sam, nobene druge skrbi ni imel, razen da je kratkočasil sebe. Še češče nego prej je hodil v Zagreb, da se je zabaval v družbi starih znancev in prijateljev. Zato je bilo treba denarja.

Treba je bilo denarja, ker je bilo veselo življenje drago. Svoj denar je dala Jelka hčeri, sebi je prihranila še toliko, da se ji ni bilo treba bati bodočnosti. Na moža se ni mogla zanašati, ker je poznala njegovo lahkomiselnost. Celo bati se je bilo, da bi kdaj ne bilo treba z njenim denarjem vzdrževati sebe in moža. Zato je začela Jelka po hčerinem odhodu skopariti, in Frice bi ne dobil od nje denarja, če bi jo prosil na kolenih.

Poizkušal je, a brez uspeha.

»Čemu stiskaš in skopariš,« ji je dejal. »Ljudje se zgledujejo, a jaz ne morem nikamor. Obeta se mi starost, grša od mladosti.«

Jelka se je delala, kakor da ga ne sliši.

»Nadina je preskrbljena,« je začel iznova, »in prav neumno se mi zdi tako skopuško ravnanje. Ali naj prijemlje stari oficir za plug, da mu ostane denar, ki ga mora plačevati za hlapca? Tega pa tudi ne more živ človek zahtevati od mene, da bi dremal v samoti in da bi na stare dni ne imel ničesar od življenja. Ko bi vedel, da pride tako, bi se premislil, preden sem te vzel!«

A tudi te besede niso nič izdale.

»Stari oficir — ha!« je tožil dalje Zavinščak, »svetli gumbi in prazen žep! Žena mu pa čepi doma in grabi na kup. In kaj ima človek od vsega tega? Jezo in bridke dni! Hči je preskrbljena, a oče samotari in se ubija na kmetiji. Namesto sablje si opašem motiko, da bo sramota toliko večja!«

Zganila se je Jelka in je gledala moža.

»Jaz imam svoje, Nadina svoje, ti svoje — tako je najbolje,« je rekla. »Vsi imamo dovolj, če hočemo biti

pametni. Star si dovolj in lahko bi bil pameten. Kaj siliš vedno z doma? Ni ti treba prijematati za plug, a gledati je treba, da delajo tisti, ki jih plačuješ za to. Ti pa samo v Zagreb in v Zagreb. Marajo tam za starega ritmojstra! Doma pa delajo ljudje, kakor se jim zdi. Seveda: gospodarja ni, njegove misli veljajo samemu sebi, in potem gre vse nazaj in vse zastaja. Zadnjič sem šla pogledat v mlin. Hlapec je spal o belem dnevu, kolesa so stala. Zakaj tako? Gospod je bil v Zagrebu, kdo bi se menil za delo. Jaz tudi ne morem biti povsod. Če me ni v gradu, je tu vse narobe. — Drži se doma, pa ne bo treba motike namesto sablje, in nikomur ne bo sramote. Tvoje posestvo je toliko, da ni treba praznega žepa. Nekoliko pameti, pa ne samo veselje. Ne vem, kaj imaš! Samo oficir in oficir in nič drugega. Človek se mora vdati: tak je položaj — tak bom sam.«

Frice si je vihal brke in je bil jezen. Trdo je stopal, da so zveneale ostroge.

»In ravno zato, ker se jezi, bom živel tako, kakor hočem sam,« je govoril samemu sebi. »Ne bom se kisal doma, da bi se mi ljudje smejali in govorili, da me je podjarmila žena in mi ugrabila svobodno voljo. Kaj me briga! Če mi ne da iz svojega, pa si vzamem sam iz svojega. Toliko je, da bo dovolj do smrti, kaj me mar za druge. Svojo voljo imam, in star oficir ne bo posedal poleg skopuške žene in je branil muh!«

Toliko časa si je dopovedoval Frice, da ni ustvarjen za kmetijo in za samotarsko zdehanje, da je naposled verjel samemu sebi. Prepričeval se je, da ima pravico do ugodnega življenja in da ima tudi sredstva za to.

Med ženo in možem je nastalo nasprotje. Molče sta se srečavala, oči so se obračale vstran. Nadine ni bilo, vse je bilo prazno. Ostalo je samo težko čustvo, da sta storila oče in mati velik greh. Nad gradom je plavalo dušeče ozračje. Bilo je, kakor da se

pripravlja nevihta, ki zahrumi z neznano silo. Kakor bi prihajala osveta, ki hoče maščevati nedolžno mladenko. Vseokrog je bilo neprijazno. Cvetice so venele, plašno so plehetale ptice po vrtu. — Očetu in materi je bilo tako, kakor da jima zdajci pride žalostno poročilo, ki se bo glasilo kot težka obtožnica: vidva sta kriva, da vene in umira Nadina. — Srcu ni bilo miru ne podnevi ne ponoči. Vse je bilo napolnjeno z zlo slutnjo. Dan je še kako minil. Ali noči so bile dolge. Minevale so brez spanja ali pa v hudih sanjah. Prihajala je do postelje grda, ostudna pošast. Oči so gorele v rdečem ognju. Roke so se iztezale, hrepeneč po plenu. Bila je vest, ki je očitala in grizla. In cvetice so venele, plašno so plehetale ptice po vrtu . . .

V Zavinkovcih so samevale razvaline. Prerastel jih je osat in plevel, da so bile videti kot zapuščeno groblje. Otroci so se pojali okrog. Okna in vrata v hišici so bila zaprta leto in dan. Vse je bilo pozabljeno.

Nesoglasje, ki je zavladalo v gradu, je udarilo na dan. Kot neubrana pesem je vzplavalo daleč v okolico. Prikrivali so ga grajski ljudje, a vse se je razvedelo. Ali je govorilo očrnelo zidovje? Ali so govorile veneče cvetice? Grajski posli so držali roke navzkriž in so hvalili gospoda, ki se ni menil zanje. Hvala je bila obsodba, in neubrana pesem je zvenela daleč po okolici.

Stari ljudje, ki so čuvali deco in domove v Zavinkovcih, so pokašljevali in se spogledavali. Namežikovali so si in kazali doli na grad in gor na razvaline, groblju enake. In dvigali so roke tja proti visokemu nebu in kazali za Zavinskčakom, kadar je slučajno prijezdil mimo.

Ko se je skrnil jezdec v prahu, in je utihnil topot konjskega kopita v dalji, so se nagibali drug k drugemu in so si šepetali in si kazali prazne dlani. Udarjali so se ob prazne žepe in dvigali ramena.

»Kaj nas briga!«

»E! Kakor prišlo — tako prešlo!«

»Zdaj jezdi zopet v lozo, da izbere hrast, ki ga podere jutri sekira. Treba je po svetu, zakaj dom je dolgočasen, kakor bi dremala v njem stara sova. Zato pa: le poj, sekira, da bodo peli tudi tolarji!«

Dobro življenje je drago, in zato je pela sekira žalostno pesem naprejinnaprej. Svetilo se je v gozdu, nič ni bilo več tistega udobnega somraka, lepe vabljive sence. Solnce je svetilo naravnost na mahovita tla in je črtalo po njih dolge, jasne proge. In čimveč je bilo solnca v gozdu, tembolj žalostno je bilo v njem.

Ljudje so hodili mimo in so bili namesto gospodarja žalostni svetlega gozda. Govorili so o slabem gospodarstvu in nobene lepote niso videli tam, kjer je prej tajinstveno šumelo košato vejevje. Jutro je prišlo, in takoj so zbežale sence iz gozda. Prej se je moralo jutro speti do velikega poldneva, preden je izmed gostega drevja odbegnil mrak, a zdaj — komaj je pogledalo, že je poblesčalo med vejami, in sence so padle na zemljo in so se krčile in se potopile in razgubile v jasnem dnevu.

Da ni bilo treba Zaviniščaku najemati toliko delavcev, ni obdelaval vsega polja. Posejal ga je deloma s travo, ki jo je najlažje spečal v denar. Prodal jo je kar na rastilu, ali pa je spravil seno in ga prodajal, ko ga je drugim zmanjkalo. Tako-le spomladi, ko še ni bilo košnje, je tudi njemu pošla krma, zato jo je moral kupovati za drag denar ali pa je poprodal toliko živine, da je pičlo izhajal z njo.

Tudi v njegov vinograd se je zaredila trtna uš. Svetovali so mu, naj prekoplje zemljo, jo pognoji in zrahlja ter zasadi z ameriškimi ključi. Njemu bo to lahko, ker ima s čim. S tem opomore sebi in pokaže sosedom, kako se da izogniti nesreči in zopet dvigniti propadlo vinarstvo. To bi torej bilo dobro na vse strani. A Zaviniščaku se ni hotelo. Koliko dela bi bilo treba, koliko stroškov, koliko čakanja, a kdo mu

je porok, da bi vse to imelo kaj uspeha. Zato je rajši iztrebil trte in posejal vinograde s travo. Tako je najmanj dela in najmanj stroškov, in vse, kar pri-dela, je dobiček.

Mlin je dostikrat stal. Kar je imel svojega žita, to je bilo kmalu zmleto. Drugi pa tudi niso prinašali toliko, da bi morala kolesa vedno ropotati.

»Kadar molči mlin — poje boben!« so govorili ljudje.

Čolniček, napravljen za Nadino, je stal ob bregu. Voda ga je razprala, da je bila barva umazana in les nagnit. Ni bil več za rabo. Stal je na vodi, do polovice potopljen vanjo, v spomin na Nadino, ki se je vozila v njem in bila vsa srečna in se je zdaj potopila v tujini.

Zavinščak je bil manj doma nego z doma.

Prijelo ga je in ni mogel vztrpeti. Začutil se je zapuščenega in nesrečnega in moral je med ljudi, ki so ga umeli in radi videli med seboj.

»Marajo tam za starega ritmojstra!« ga je sicer zbadala Jelka, a on dobi tudi tako družbo, ki mara zanj. Tamkaj pozabi na to kmetiško dolgočasnost, na to moreče ozračje. Pomladi se in poživi, veselo mu zaigra kri po žilah, vstanejo spomini na lepa, mlada oficirska leta — e, stari ritmojster je še vedno kre-pak in zabaven oficir.

Kri je kri! Ogenj, ki gori v žilah, se ne da po-gasiti. Človek živi samo enkrat. Ako ne živi tedaj veselo, potem ni vredno življenje življenja. Potopiti se v vsakdanje skrbi, se odreči uživanju in samo časih v težkih dneh zasanjati o minulem — to je za druge ljudi, a ne zanj. Ugrabiti sedanjosti to, kar ponuja najlepšega — to je bila njegova modrost.

In zato je tudi potrkal na posojilniška vrata in rekel: »Dajte mi na to in to toliko in toliko!«

In dali so mu, ker je bilo vredno denarja.

Ko je bil zopet denar v žepu, se mu je razjasnilo lice. Dvignil je glavo in je bil vesel in prijazen. Udarjala je sablja ob kamenje, da se je čulo nadaleč: Zavinščak ima denar! Hodil je po mestu in je ustavljaj ljudi po ulicah. Za vsakega je imel vljudno besedo. Vedeli so, da se pripravlja na odhod. Iznebiti se mora denarja, sicer ni zadovoljen.

»Pravzaprav je dober človek. Vse razsiplje, kar ima. Kakor sneg pod solncem, tako mu gine vse izpod rok. Morda mu ne ostane niti toliko svojega, kamor bi stopila podkev njegovega konja,« so pravili.

In res je odšel: za teden dni ali za dlje, kakor je že bilo z denarjem. In kadar se je zopet vrnil, je pripeljal s seboj novega konja, nov voz ali kaj drugega, samo da je bilo novo in lepo in da je pokazal ljudem, da ne hodi brez posla z doma. In zopet je bil siten in oduren, da so se ga ogibali. Povešal je glavo in je tožil, da je bolan, da nima nikogar, ki bi se z njim pozabaval in ki bi ga umel. Vse mu je bilo tako majhno, nizko in tesno, da se ni mogel niti svobodno okreniti, niti poleg volje razpeti rok, da bi se mu razširile prsi. Vseokrog je bilo neprijazno. Cvetice so venele, plašno so plehetale ptice po zraku . . .

Z ženo nista govorila. V gradu si je uredil svojo sobo in razobesil orožje po steni. Tam je presedal ob deževnih dneh, kadil iz dolge pipe in prebiral knjige o velikih vojnah.

»Izgrešil sem svojo pot. Zdaj bi že jezdil celemu voju na čelu, in zlato se bi svetilo na ovratniku. Vojna bi se začela, in zmagovalno bi vodil svoje čete v krvavi ples. Slavno bi bilo moje ime; brali bi ga v knjigah in govorili bi s častjo in z občudovanjem o velikem junaku. A tako pa samevam in ginem kakor hudodelec v ječi. O-o-o! Življenje, usoda!...«

Lilo je izpod neba, a zajahal je konja in ga podil po cestah, da je škropilo blato na konja in jezdeca. Pa je bilo lepo — kakor svoje dni na vojaških vajah.

Potem ga je začelo zbadati po nogah, da je škripal z zobmi in stiskal pesti. Treba je bilo poiskati si zdravniške pomoči, a še prej je bilo treba napolniti mošnjo. In ko je bila polna, mu je takoj odleglo. Dvignil je glavo, in vse je bilo zopet v redu.

Gospa Jelka je samotarila. Zaprla se je v grad, nikoli je ni bilo na izpregled. Ljudje so skoro pozabili nanjo. Včasih se je zagibala za ograjo grajskega vrta črno opravljena ženska postava. Tisti, ki so šli mimo in so jo videli, so se je spomnili: »Saj še ni umrla. Še živi!«

Živela je popolnoma sama zase. Tudi s posli je govorila samo toliko, kolikor je bilo treba. Glavo je sklanjala, oči so bile pol zaprte in roke sklenjene.

»Kaj je naši gospe, da je tako zamišljena?« so se izpraševali.

Naposled so se privadili in nič več se niso izpraševali. Pozabili so, kakšna je bila prej, in poznali so le tako, kakršna je sedaj. Čudno se jim je zdelo, če je kdaj dvignila glavo in razklenila roke. Oddahnili so se, kakor da je vedra sapa razgnala dušeče ozračje. A vrat se je zopet upognil, in roke so se sklenile. Ženska postava, oblečena v črno, se je premikala po gradu kakor da nekoga išče s polzaprtimi očmi. Posli so govorili šepetaje in hodili po prstih. Vse je bilo tiho in mirno, kakor da leži mrlič v hiši. Vseokrog je bilo neprijazno. Cvetice so venele, plašno se plehetale ptice po zraku . . .

Nadine ni bilo, zaman so jo iskale materine oči.

Hudodelstvo je bilo izvršeno, nič več se ni dalo popraviti. Srce je razjedal črv, in noči so bile dolge in strašne.

»Nadina, Nadina!« je klicala mati.

A ni bilo nobenega odziva. Pisala ji je in jo prosila, naj se vendar oglasi, naj ji pove, kaj pomenja ta strašni molk. A ni bilo nobenega odziva. Vprašala jo je, ali želi, da jo obišče, da pride mati k hčeri, da

se napije njene ljubezni in si umiri srce in se reši bremena, ki jo pritiska k tlom. A ni bilo nobenega odziva.

Hudo je bilo materi. Postarala se je, lasje so ji posiveli.

Minevali so meseci, dolgi meseci težkega, neutešljivega hrepenenja. Mati je odmrla svetu. Njene misli so bile žalostne kakor bi veljale najdražjemu mrliču. Nič več ni upala, ničesar več pričakovala. Mož je hodil poleg nje kakor popolnoma tuj človek. Nikogar ni poznala, nikomur ni gorelo njeno srce. Vse je ugasnilo, ko jo je pozabila Nadina. Samo misli nanjo so ostale, misli, tako iskrene in globoke, da so ustvarili Jelki nov svet tihe žalosti, ki je tem lepša, srcu tem dražja, čim globlje se pogreza vanjo.

VI.

Prvo, kar se je zgodilo, je bilo, da je Roman Brankovič zahteval od Nadine, naj mu izroči denar.

Dala mu ga je. Samo nekaj ga je prikrila.

Njene sanje so minile. Ni se več spominjala pravlјice o speči kraljični, zato ji je bilo vseeno. Z denarjem si ne more kupiti sanj.

Drugo, kar se je zgodilo, je bilo, da je Roman Brankovič Nadini prepovedal — in to strogo in s poudarkom neizprosneга oficirja — vsako občevanje z domom.

»Zdaj si moja žena, in ves svet naj te nič ne briga. Kar se zgodi v najinem stanovanju, to ne sme nikamor iz njega. Ako kdaj zvem, da mi ravnaš za hrbtom, gorje tebi in tistemu, ki bi ti pomagal!«

Njegov glas je bil trd, boječe je povabila Nadina oči.

»Ali si me razumela?« jo je vprašal. »Poglej mi v oči in mi povej, če si me razumela?«

»Da!« je rekla Nadina im mu pogledala v oči.

Zapretil ji je Roman z roko in jo premeril z ostrim pogledom.

Odtedaj se ga je bala. Ako je ni vprašal, ni nikoli nič govorila. Izpočetka se ji je zdelo čudno, da ne dobi nobenega pisma z doma. Ali so tako hitro pozabili nanjo? A Brankovič je prestregel vsako pismo, in tako ni prišlo nobeno v njene roke.

»Ako so pozabili name doma, je prav, da mi je prepovedal mož vsako občevanje z domom. Pa pozabim tudi jaz na dom.«

Tako je rekla Nadina in je živela brez sanj. Kakor plašna ptica v kletki, ki se preleta in išče po prirodnem nagonu izhoda, tako je hodila po stanovanju Nadina. Pogledi so ji uhajali ven na živahno ulico, preko gorá in dolin so si želeli, daleč, daleč so hoteli odtod. Tja do neba se je dvignil zid, nobenega izhoda ni bilo...

Kadar začuje otrok, da prihaja oče, kako mu zaigra srce, kako mu zbeži naproti, da ga objame in mu obvisi v tesnem objetju okolo vratu. Vsa ljubezen zakipi v otroku, saj prihaja on — oče. Objem vrača z objemom, poljub s poljubom. Otrok govori in govori in pripoveduje, kaj je delal, kaj videl, kaj učakal novega. V eni sapi bi rad povedal očetu vso to dolgo pisano zgodbo dnevnih doživljajev. Oče ga vzame na koleno in posluša otroka in mu gladi lase. Dostikrat ga ne ume, a vendar mu prikimava in pritrjuje in se ves pootroči poleg njega.

Egidij je bil že tako velik in razumen, da je znal govoriti in se igrati. A edina družba mu je bila mati Nadina in Meta in vojak Kiš, ki je stregel očetu. In vsi so bili zmeraj tako tihi in boječi, da je postal tudi Egidij njim enak.

Samo včasih mu je zaigrala mlada kri. Sama ob sebi je zagorela. Užgala jo je mladost. Tedaj je poskočil, ploskal z rokami in skočil materi v naročje. Puščava se je izpremenila v raj. Mlada mati Nadina se je spomnila domačega vrta, ko mu je bila še ona

vrtnarica, cvetic kraljica. Pokropila je sina s solzami, nekaj se je nagnilo k njenemu srcu; bilo je kakor zvezdnata noč s sladkimi sanjami.

Morala je priti tudi Meta, da je videla to veselo lepoto. Tudi Kiš je moral stopiti v sobo, da je videl Egidija, kako zna biti vesel. Vsi so se smejali in nič niso vedeli, da so navadno tako boječi in tihi, kakor bi prežala nanje težka roka krutega človeka, da zdajci pade in ubije lepoto in veselje.

»Ko bi ga le še ne bilo,« so natihem želela srca. Zazveneale so na stopnicah ostroge.

Prešinil jih je strah.

Kiš je planil iz sobe, Meta je zbežala v kuhinjo.

»Tiho! Oče gre!« je rekla mati.

Egidij se je ozrl, kam naj zbeži, kam se naj skrije. Ni bilo več časa, vrata so se že odprla, obstal je kar sredi sobe.

Mračno je gledal oče. Sedel je za mizo in čakal večerje.

»Že zopet ta mrtvaški molk in ti sitni obrazi,« je zamrmral in vstal in odšel.

Oddahnili so se. Vedeli so, da ga ne bo dolgo domov. Zdaj se zopet lahko smejejo.

Največkrat pa je prihajal Roman Brankovič šele pozno ponoči. Egidij je že dolgo in sladko spal. A vendar se je včasih prebudil, ker je oče prevrgel stol, treščil ob tla škornje in se jezil. In ponoči se je ves ta šum in ropot še bolj slišal, nego kadar je ropotal oče podnevi. Zato se ni zdelo Egidiju nič čudnega, da se je tako hipoma prebudil iz spanja. Obšel ga je strah, da bi zaklical mater, a bal se je, da ga ne bi oče udaril, kakor ga je že nekoč.

In nikomur domačih se ni zdelo nič nenavadnega, ako je takoj zjutraj, ko je odšel oče z doma, zaklical Egidij: »O, ko bi ga le dolgo ne bilo domov! Tako veseli smo, kadar ni očeta!«

In kadar ga ni bilo k večerji, so vedeli, da se jim ni bati njegovega prihoda. Vsi so bili ali v sobi ali v kuhinji in so se smejali.

Meta je znala lepo pripovedati. Veselje jo je bilo poslušati. Egidij bi sedel poleg nje dan in noč in bi jo poslušal. Samo ko bi spanca ne bilo. Zato je pa morala Meta hiteti, da je prej končala, nego je prišel spanec, ki je zaprl dečku oči in ga prenesel v drugo deželo še lepših pravljič.

Lepo je znala pripovedati Meta. Tolikokrat je povedala že vse pravljice, a vedno jih je morala ponavljati, ker so bile vedno lepe. Egidij jih je znal ponavljati malone od besede do besede, a vse lepše jih je bilo poslušati, ako jih je pripovedala Meta.

»Bil je grof,« je pripovedovala Meta, »ki je imel tri graščine in stodevetindevetdeset glav živine. Pol je bilo črne in pol bele. Črno je imel rajši, ker je bila enaka njegovi črni duši, bele pa ni maral, ker ga je bela barva bodla v oči in dušo. In zakaj je imel črno dušo? Črno dušo je imel zato, ker je bil ves poln zlih dejanj. V treh graščinah je imel vse polno grdih ljudi, ki so imeli kosmate brade in se niso nikdar česali. Iz njih družine je bil tudi levi razbojnik, ki je umrl poleg Kristusa križanega. Ti nepočesani bradači so prežali na popotnike in so jih pobijali s klanicami kakor nemo žival. Kar so nagrabili plena, so ga znašali v graščine in se tam mastili, da se jim je cedilo od ust. Pili so rujno vino in so govorili grde reči. Ako je zasadil grof belo rožo na vrt, se je takoj drugi dan vsa pordečila in tretji dan je že usahnila in je bila vsa črna. Ako je zasadil belo lilijo, je drugi dan visela po nji krvava rosa in tretji dan je počrnela in usahnila. Nobena roža ni hotela rasti, ker je bila vsa zemlja oskrunjena od zlih dejanj. Grof je pa imel ženo, lepo in pobožno. Oblačila se je v črno in je molila noč in dan. Kadar so se razbojniki gostili, so prosili grofa, naj povabi ženo, da se bo z

njimi gostila. Grof je bil pijan in je klical lepo in pobožno ženo, naj pride jest, pit in plesat. Žena pa ni hotela med divjake, zato pograbi grofa jeza, da gre do žene in jo prime za lase in jo vleče na dvor, kjer so pili iz škafov in jedli kar naravnost iz velikih kotlov. Grof je vlekel ženo za sabo, a žena je molila Kristusa križanega in mu dajala čast, ker trpi zaradi svoje nedolžnosti. Njena glava je tolkla ob tla. In kamor je udarila glava, tam se je podiralo. Glava je udarila ob tla, in tla so zgrmela v prepad; glava je udarila ob stopnice, in stopnice so zgrmele v prepad; glava je udarila ob dvor, in dvor je zgrmel v prepad, in v prepad so zgrmeli vsi oni razbojniki. Samo eden je ušel, in tega so potem ujeli in ga pribili na križ, da je umrl poleg Kristusa križanega na levi strani. Grof je hotel izpustiti ženo, a ni je mogel. Grozavica ga je obšla, ko je videl, kako vse okolo njega grmi v prepad. Šele tedaj, ko ni bilo nikjer ničesar, je lahko izpustil ženo iz rok. A komaj jo je izpustil, že je zletel iz nje bel golobec, ki se je dvignil naravnost nebu pod oblake, iz pepela njenega telesa pa je zrastel grm, ves obdan s trnjem in posipan z belim cvetjem. V tistem hipu se je izpremenil grof v volka. Bežal je do druge graščine — a nikjer ničesar. Samo trnje — znamenje trpljenja. Bežal je do tretje graščine — a nikjer ničesar. Samo trnje — znamenje trpljenja. In potem je bežal v lozo. Bil je strašno lačen, da se je videlo skozenj. Bil je lačen bolj in bolj, a kamor je zagriznil, je bil kamen. Začel je tuliti in zavijati, da se je čulo do tretje vasi. Tam so se dvignili kmetje in so šli na volka. Ko jih je zagledal, se je hotel rešiti. Tekel je naprej in naprej in je padel v prepad. Ubil se je, in iz prepada je vzplaval črn vran. Kmetje so se ustrašili in hvalili Boga, da niso volkovi.«

Egidij ni obrnil od Mete očesa, tako verno jo je poslušal. Pa tudi pravljica sama o tem grofu se mu je zdela najlepša, kar jih je znala pripovedovati Meta. To pa

zatorej, da je lahko potem vzkliknil: »O, mama, kako sem vesel, da nisem tak grof, ki se je izpremenil v volka in vrana. Tista grofica bi že bil, ker se je izpremenila v belega goloba in je zletela v nebo. Bog ve, ali jo je takrat kaj bolelo, ko ji je glava bila ob tla? Mene bi že!«

»Bila je sveta in pobožna, zatorej ni čutila nič bolečin,« je razlagala Meta. »Samo hrepenela je po nebeškem veselju.«

Egidij je moral spat; trudne so mu bile oči.

Legel je v posteljo in je zaspal. Dolgo ga je gledala mati. Rahlo se je sklonila nad posteljo in mu dahnila poljub na čelo.

Sami se ni hotelo v posteljo. Čemu, ko ne more spati? Pridejo težke misli, in ni spanja in ni sanj.

Zato je šla nazaj k Meti.

»Ali skrbno hranite tisto knjižico in tisto pismo?« jo je vprašala.

»Hranim oboje kakor čistost svoje duše,« je odgovorila.

Preden je izročila Nadina možu denar, ga je nekaj naložila na posebno knjižico. Kdo ve, ali ji ne pride prav? A te knjižice ni hotela imeti sama. Če bi jo videl on, bi ji jo vzel, kakor ji je druge. Zato jo je dala shraniti Meti. In tudi tisto pismo ji je izročila. Zdaj je naslovljeno na pravo ime. Zaviniščakovega Friceta otrok ima otroka, Egidiju je torej namenjena ona skrivnost. Samo da bi znal kmalu brati. Kaj hrani pismo? Ali tudi tako presenečenje, kakršnega ji je hranila njena bodočnost?

»Kaj je to, Meta? Včasih me obide tak strah, da bi jokala,« je rekla gospa.

»To ni nič, gospa. To so samo zle slutnje, ki nič ne pomenijo.«

»Zdi se mi, kakor da kmalu umrem. Kaj bo potem z Egidijem?«

»To so samo prazne slutnje, ki nimajo pomena,« jo je tolažila Meta.

»Tako bi se rada izgovorila. A nič ne vem, kaj bi povedala. Tako tesno mi je in tako težko. Jokala bi, pa ne morem. Toda hranite skrbno oboje, knjižico in pismo. — Če drugemu ne, pride prav Egidiju. Nič se ne ve, kaj se še vse zgodi.«

Meta hje vedela, kaj je gospé. Volk je ugrabil mladenko, lepo in pobožno. Lakoten je bil, in bilo je vedno manj tega, kar mu je prinesla na dom. Vstajala je slutnja, da nekoč poide vse — in kaj potem? Do tu je še mislila Nadina, dalje si ni upala. Pretemnaje bila bodočnost. Ustrašila se je in ni mislila dalje.

»Jokala bi, pa ne morem!«

To so samo prazne besede. Zakaj pa so njene oči tolikokrat obrobline? Ali ne od solz? Dogodilo se je tudi že, da je moral Egidij iz sobe v kuhinjo, kadar je prišel oče domov in je bil slabe volje. Tedaj se je slišalo v kuhinjo glasno govorjenje gospodovo, vmes se je začul obupen vzklik gospe Nadine. Bilo je čuti, kakor da jo tepe. A ko je odšel, je bila Nadina mirna in tiha — nič se ni vedelo, samo oči so bile vlažne. Včasih tudi ne — včasih v resnici ni mogla jokati.

In tako je vedela Meta, kaj je gospé. Nadina je ni imela za služkinjo; zaupno se je ozirala vanjo kakor hči v mater. Tako je bilo v njenem domu vendarle nekaj domačega, kar je vplivalo na Nadino blažilno in pomirjevalno, kadar je vihrala v sobi nevihta.

»Pri Meti bo takoj bolje,« si je mislila.

Kadar je Meta pripovedovala, sta Nadina in Egidij posedla prav tik nje. Naslonila sta se nanjo vsak od ene strani. Bila je njiju last — ona in njene pravljice. In to je bilo najlepše, kar sta imela v domu.

VII.

Roman Brankovič je bil človek, ki je poznal samo sebe. Zaradi zlomljene noge so mu odkazali delo samo

v pisarnici. Imel je obilo časa. Pregarjal ga je kakor je vedel. Vojaštvo ga je mrzilo, ker je bil siten in strog. Ni poznal nobenega usmiljenja.

Nobenega usmiljenja ni poznal — poznal je samo sebe.

Takoj, ko so zvedeli njegovi tovariši, da se poroči, so sklepali, da mora biti nevesta bogata. Zakaj Brankovič je vedno poudarjal, da se poroči le tedaj, ako dobi nevesto, ki bo imela toliko denarja, da lahko poplača svoje dolgove in da mu ostane še toliko, da bo lahko živel veselo in brezskrbno kakor noben drugi oficir.

Niso se varali. Brankovič je priženil lepo doto, poplačal dolgove in živel z ostankom, kakor je hotelo srce. A toliko ni bilo Nadininega denarja, da bi ga ne moglo zmanjkati. Kupčija, ki jo je sklenil z Zaviniščakom, ni bila toliko, da bi zadoščala za vse čase. A dokler je bilo denarja, ni bilo skrbi. Dokazati je hotel svojim tovarišem, da ni govoril praznih besed, ko jim je pripovedoval, kako nevesto si izbere. Njegovo življenje je moralo izpričati, da je ravnal pri izbiri neveste previdno in s preudarkom, da ni vzel Nadine iz ljubezni nego zaradi denarja. To je moral dokazati, da bi ne ostal na laži. Taka laž bi oskrnila njegovo oficirsko čast.

»Bedak je tisti, kdor čepi doma in pestuje otroka in se dobrika ženi! To ni mož — to je šleva! Žena ti bodi pokorna kakor sluga Kiš. Vzel sem jo, in tako je tudi njen denar moja last!«

Bil je popolnoma preverjen, da je samo tako ravnanje pametno.

Preden je odšel z Nadino od njenih staršev, ga je mati Jelka lepo prosila, naj bo z ženo dober in prizanesljiv, ker je še mlada in neiskušena. Večkrat naj se oglašata pismeno, da bodo vedeli doma, kako živita v lepi sreči. A že tedaj je vedel Brankovič, kako stori, da bo njemu ugodno. Toda ne smejo videti

ničesar. Sicer bi dohajala pomilovalna, solziva pisma, dolgočasne prošnje in še dolgočasnejši obiski — kaj bi mu ostalo od življenja? Zato je bilo treba takoj v početku pretrgati vsako vez z domom, da se zatare zdihovanje in kesanje takoj v kali, da se mu ukloni žena z vso svojo voljo, da ostane tudi nadalje svoboden gospod, toliko svobodnejši, ker ima ženin denar.

Tudi v družbo ni treba hoditi Nadini. Beseda da besedo, in tako človek pozve, kako žive tu, kako tam, kak je ta mož, kak oni. Vse skrivnosti domače hiše pridejo na dan. Ljudje blebečejo in obirajo, obsojajo človeka in pomilujejo drugega. A nikomur ni nič mar, kako je na njegovem domu. On je v njem gospod, in žena mora živeti tako, kakor hoče on. V takih družbah se navzame žena upornosti in svojeglavnosti, potem hoče imeti svojo veljavo, in mož mora uporabljati silo, da očuva svojo moč.

Zato ni smela Nadina nikamor.

Brankovičev polkovnik je bil mož dobrega srca, ne samo strog oficir, ampak tudi plemenit človek. Plemenitost je blažila strogost, da ni bila nikdar trda in okrutna.

Ob sestankih, ki so jih prirejale častniške rodovine, je redoma pogrešal Brankovičeve žene.

»Kje imate gospo soprogo?« ga je izpraševal.

»Zakaj ne pride nikoli z vami vaša gospa?« so silile vanj žene ostalih oficirjev.

»Prvič je bolehna in drugič ne mara družčine. Z doma je navajena samote,« se je lagal Brankovič. »Najrajša ostaja doma s sinom, in vse moje prigo-varjanje nič ne izda.«

V začetku so verjeli njegovim besedam. A nič ni tako tajnega, da bi se ne zvedelo. Nadina vendar ne more biti vedno toliko bolna, da bi ne mogla niti na ulico ali na izprehajališče, in toliko samotarska tudi ni, da bi se niti enkrat ne hotela ukloniti moževi prošnji in njegovemu prigo-varjanju. Potem pa so tudi dobro

vedeli, kako živi Brankovič. Nobena noč mu ni bila predolga in nobena zabava predraga.

In tako so hitro napravili svoje sodbo: »Brankovič je oduren samopašnež!«

Kar je bilo starejših častnikov, niso marali njegove družbe. Ogibali so se ga; bilo jim je neprijetno v njegovi bližini. Polkovnik je občeval z njim samo v službenih zadevah, in to s trdim in odločnim glasom. Smilila se mu je Brankovičeva žena, uboga jetnica. Poznal jo je komaj po obrazu. Videl jo je samo tedaj, ko je vrnil Brankoviču obisk. Imela je plahe oči in nežno, pobledelo lice. Zdaj je umel plahost njenega pogleda. Rešila je moža dolgov, zdaj mora za plačilo veneti v zaprtih sobah. — To hladnost starejših tovarišev nasproti sebi je dobro čutil Brankovič. Bolelo ga je, da si ni tega kazal javno. Domišljal si je, da je temu kriva njegova žena. Če bi ne imel nje, bi ne bilo tudi ti-stega preziranja. Zato je ženo popolnoma zanemarjal, češ, tako se maščuje. Ker so se starejši častniki obračali od njega, si je iskal družbe v krogu mlajših, lahkoživih, po nravi sebi sorodnih gospodov.

Mlajši oficirji so bili Brankoviču prijatelji. Poznali so njegove slabosti, zato so jih izkoriščali. Zvečer so ga začeli hvaliti, da ni boljšega oficirja v garniziji nego je on, da mu samo stari sitneži in godrnjavi predstojniki delajo zapreke, da ni bil že davno povišan v službi. Brankoviču je bilo prijetno ob takem laskanju. Naročil je skupno pijačo in nazdravljaj mladim prijateljem, ki ga sodijo po pravici. Popolnoma je pozabil na dom.

Vino mu je sililo v glavo, in laskajoči se čestilci so silili vanj s pretirano hvalo.

»Ti si nam vzor pravega častnika!« so kričali vanj.

»Pijmo na zdravje tovariša Brankoviča!« so hrupno vpili in dvigali kozarce proti njemu.

Brankovič se je smejal in naročal nove pijače. Bahato je odpiral denarnico in izpodbujal žejno tova-

rišijo, naj le pije na njegovo zdravje, saj lahko plača.

»In še eno krepost je treba posebno poudarjati, krepost, ki je nima noben drug oficir, a ki služi nam neoženjencem v najlepši zgled,« je klical mlad poročnik.

»Govori, govori jasno!« so zahrumeli drugi.

Brankovič je vedel, kaj bo povedal mladi prijatelj. Saj ni danes prvič. Naslonil se je na stolu nazaj, glava mu je omahovala, in samoljuben nasmeh mu je zaigral okolo ustnic.

Mladi poročnik je govoril:

»Ta neodvisnost, ta samostojnost, ki jo izpričuje tovariš Brankovič s svojim svobodnim življenjem, mora vsakomur zbujati do njega čut spoštovanja!«

»Bravo, bravo!« je zakričala družba.

»To je dokaz, da ni nobene sile na svetu, ki bi ga mogla odtrgati od nas. Kaj mu je žena, kaj otrok! Brankovič je oficir in nič drugega. Vse drugo je nameček. Srečen slučaj je vse drugo, dar prijazne usode, ki omogočuje tudi nam blage užitke njegove darežljivosti in njegovega gostoljubja. Ali naj nam ne služi tak značajan mož v zgled, kakšni bodimo sami, kadar se nam nasmehne enaka ali vsaj podobna sreča? Bilo bi grdo in nehvaležno od nas, ako bi s poznejšim samotarskim čepenjem za domačim ognjiščem delali sramoto svojemu vrlemu učitelju. Bilo bi pa tudi grdo in nehvaležno od nas, ako ne bi zdaj dvignili polnih čaš in mu nazdravili s hvaležnimi in vdanimi srci!«

Brankovič je mahal z roko, češ, saj ni treba. A komaj je pričakoval trenutka, da so mu zahrumeli v zahvalo in priznanje glasni klici vsega omizja, ki se je dvignilo in sililo k njemu.

»Donesite vina, vina!« je ukazoval Brankovič. »Kdor hoče živeti, naj živi tako kakor jaz, sicer ni vreden, da ga nosi zemlja!«

»Izborni! Resnično!«

Vsi so kričali in trkali s kozarci, da ni bilo razumeti nobene besede.

Brankovič je pil, in zmračile so se mu misli. Govoril je nejasno, vino ga je prevzelo. Tedaj so zapele kvarte.

»Ni boljšega igralca kakor je Brankovič,« so govorili vanj.

Napol je dremal. Včasih je pregledal z velikimi, motnimi očmi. Drobiž se mu je razsipal po tleh. Pogledal je in zamahnil z roko: kaj ta malenkost!

Nič ni vedel, kako je prišel domov, a domači so vedeli. Lovil se je in se oprijemal stolov in postelj. Mrmrjal je in ropotal, da je vse prebudil. A molčali so in se delali kakor da spe. Drugi dan ga je bolela glava. Razmetal je obleko. Umikali so se mu, ker so se ga bali. Odšel je in ni ga bilo domov niti opoldne.

»Hranite knjižico!« je prosila Nadina Meto.

Vedela lje, [da [mora priti dan, ko poide zadnji denar. Ako bi ga bilo na kupe, ga mora [zmanjkati, ko vedno samo jemlje.

Izgovarjal se je, da ga boli noga, da mora v toplíce. Dali so mu dopust. Odšel je, ne da bi komu povedal, kam. Naveličal se je tudi vedno istih obrazov, vedno enakega razkošnega življenja. Zato si je zaželel izpremembe.

* * *

Brankovič je prepovedal Nadini vsako občevanje z domom. Da! Ali kadar se zbudi ogenj ljubezni in hrepenenja, ki je toliko časa tlel goboko v srcu, kadar se zbudi ta ogenj in prevzame človeka z vso neukrotljivo silo — kje je potem prepoved in kje je moč, ki bi bila jačja od tega ognja?

In tak ogenj ljubezni in hrepenenja se je zbudil v Nadini, ko je odšel mož z doma. Zaželela si je materinega objema, da pozabi v njem vso bridkost,

da se navzame novih moči. Hotela je videti očeta, zakaj vsak dan bolj je rasla v nji slutnja, pol žalostna in pol vesela, da ne bo več dolgo, da jo kmalu potare duševna boleost ter jo za vedno odtrga od njih, ki jih je ljubila, in od njega, ki je bila vezana nanj.

Nadina se je ojunačila in se je napravila na pot k staršem. Če se vrne pred možem — dobro! Ničesar ne bo vedel, da je prelomila njegovo prepoved. Če se ne vrne pred njim, naj se zgodi potem z njo kar koli. Saj se vrne z novimi močmi, ki bodo lahko prebile vsako sirovost, vsako nasilje. Če ne, hujšega ne more priti kakor smrt.

In tako je šla na pot s hrepenečim srcem, z ljubezni žejno dušo. Z njo je šel on, najdražji njen zaklad, njena sladka tolažba — Egidij.

Čim bližje je prihajala domu, tembolj je ugašal v nji spomin na dneve žalosti in trpljenja. Svetilo se je pred njo obzorje nad domačimi gorami, kakor da vzhaja novo, mlado solnce. A nikoli ni hotelo biti konca dolgega pota. Vse prepočasi je vozil vlak, vse prelenu so hiteli konji. Tako veliko je bilo hrepenenje. Želelo si je utehe. Naposled je vendarle zdrdral voz skozi visoka vrata na domači dvor.

Nenadoma je prišlo veliko, nepričakovano veselje. Ostrmele so oči. Srca so utripala v glasnih, naglih udarcih. Solze so zalile poglede, roke so se razprostrle in stisnile. V sladkih objemih je zamrla vsaka beseda. Nema je ljubezni tajna govorica. Vsepovsod po gradu in okolo njega se je razvedelo: »Prišla je Nadina, z njo je prišel on, Egidij!«

Utešeno je bilo hrepenenje. Nadina se je vzravnala in je bila velika in močna. En trenutek ji je vrnil, kar so ji vzela leta. Lica so zacvetela, nič se niso videli posiveli lasje ob sencih. Egidij ni bil še nikoli tako živahen, zgovoren in vesel. Prišel je iz morečega ozračja v svobodo, ki jo ozarja ljubezen: otrok se je pootročil, postal je to, kar ni bil doslej.

V tesnem sobnem zraku vzgojena cvetka je prišla na zlato solnce in se je razvila in zavonjala v vsem bogastvu, v vsi krasoti.

»Kako živiš? — Kaj počneš? — Zakaj nič ne pišeš? — Kaj Roman? ...«

Navalila so se nanjo vprašanja očetova in materina, a žale besede ni bilo iz njenih ust. Kar je bilo, je pozabljeno. V tej jasni svetlobi, v tej vroči ljubezni ni bilo žalega spomina, zatorej ni bilo žale besede.

Globoko so sople njene prsi. Naužiti so se hotele vsega dobrega in lepega, kar jih je obdajalo, da bo bodoče življenje lažje, da bo moč jačja.

Bliskoma so minevali dnevi. Blesteča zvezda se je dvignila na obzorju in je švignila po visokem nebu in je zatonila na eni strani v temno brezzvezdno noč. Zgodilo se je kakor v sanjah, ki so lepe. Komaj se je razgledala Nadina, toliko da so jo pozdravile uboge, ostavljene cvetke na zapuščenih gredah domačega vrta, in že se je morala odpraviti na pot. Tesno je privila k sebi Egidija. Obšel jo je strah, da bi ji ne vzeli njenega zaklada, njene sladke tolažbe. Ako so minile sanje, naj ne mine resnica.

»Slutim, da staršev več ne vidim. Odslej mi ostaneš samo ti, dete moje!«

Tako je govorila v svojem srcu, ko se je poslavljala.

In kakor je bila prej vožnja dolga, tako se je zdaj krčil pred njo pot, kakor bi se bliskoma spuščal v prepad. Hotela je zaklicati, hotela prositi: »Počakajte, postojte, saj pride itak prenašlo!« A čim se je zbudila prošnja, je že utihnila, saj bo tudi prej konec, ako pride prej, kar mora priti.

»In tako je bilo lepo, a je že minilo,« je dejal Egidij. In tesno so ga objele materine roke. Ozrlo se je vanjo otrokovo nedolžno oko in ji je govorilo: »O, saj je tudi zdaj lepo; pri tebi, mamica, je bilo še vedno lepo.«

V metliškem gradu pa je ostala samota. Venele so cvetice, boječe so plehetale ptice po vejah. Plašno sta se pogledala Zaviniščak in žena: tako je, kakor sta slutila. Izgubila sta Nadino, edinko. Včasih, opolnoči, se vrne v sanjah mrlič. Glej, Nadina je prišla, da se potoži, da se razmisli. Šla je in ne bo je več nazaj. Iztegnila je mati roke, da si pridrži vsaj njega, Egidija. A bilo je prepozno: daleč sta bila ona dva, ostal je strah.

Nadina se je vrnila pred možem. Ko je stopila v stanovanje, je zakrilila z rokami. Globoko se je oddahnila. Potem so ji omahnile roke, oči so bile mirne, srce vdano. Vrnila se je jetnica.

VIII.

In moralo je priti tako daleč, da je poklical polkovnik Brankoviča pred se in ga premeril z ostrimi pogledi.

»Dohajajo mi pritožbe, da delate umazane dolgove! To je toliko bolj neopravičeno, nedopustno in neodpustljivo, ker ste si s ženitvijo pridobili tako stališče, da bi lahko živeli bolje nego mi vsi drugi, in vaša čast bi ostala čista in neomadeževana. Vaša lakomiselnost vas je privedla na rob propada! Takih častnikov kratkomalo ne trpim. Glejte, da se rešite, sicer si pripišite posledice sami!«

Trd je bil polkovnikov glas. Zvenel je kot težka obsodba, ki ji ni pomiloščenja. Brezglasno je stal Brankovič pred strogim sodnikom. Ničesar ni vedel povedati v svoj zagovor.

»Posledice si pripišite sami!« je dejal še enkrat polkovnik in se obrnil in odšel.

Brankovič je ostal na mestu kakor bi bil pri-rastel nanje. Nekaj ga je stisnilo za srce, vročina ga je obšla. Ali je res vsemu konec?

Res!

»Glejte, da se rešite!« mu je dejal polkovnik.

Kako? S čim?

Vse je bilo pozabljeno, vse se je potopilo v globokem valovju veselega življenja. In zdaj se dviga valovje in hrumi bližeinbliže, da poplavi tudi njega in ga pogrezne v globočino.

Zaškripal je z zobmi in odšel domov.

»Nadina!« je zaklical na vratih.

Nadina in Egidij sta bila v sobi. Začula sta njegov glas in zatrepetala od strahu. Iz enega samega klica sta spoznala, da se pričinja vihar.

»Odzovi se vendar, ako te kličem!« je zavpil Brankovič, ko je stopil v sobo.

»Kaj hočeš?« je boječe vprašala Nadina. Egidij se je plašno prijel materi za krilo. Iskal je zavetja.

»Hitro daj, kar imaš denarja! Rabim nujno in neodložljivo!«

»Nimam, ne morem dati!« je šepetala žena.

»Nimaš in ne moreš dati? Lažeš! Imaš in nečeš dati! Pa boš dala s silo!«

Prijel jo je za roko in jo stisnil, da je zakričala in se sesedla na kolena.

Meta se je v kuhinji zganila. Kiš je odprl oči in zastrmel.

»Jezus, Marija! Saj jo ubije!« sta zaklicala oba obenem.

Egidij se je stisnil k materi in je začel jokati. Hudo mu je bilo, ko je videl mater, kako trepeče v strahu. Njega samega je obšla bojazen: Zdaj pridem jaz na vrsto. Še tesneje se je stisnil k materi, v varno zavetje, in je jokal na ves glas.

»Kaj cviliš? Poberi se v stran!« je zarjovel nad njim oče. Udaril ga je z desno roko po licu. Prstan mu je prebil kožo, da je dečka oblila kri.

Ko je zagledala mati na otrokovem licu kri, ji je izginila plahost iz srca. Začutila se je močno in pogumno, da bi se postavila divji zveri v bran. Hipoma je planila pokonci in zakričala na ves glas:

»Živina!«

»Kdo pa si ti, ki se mi upiraš?« je divjal Brankovič. »Kdo si ti? Črv! Prah!«

Prijel jo je in dvignil od tal in jo vrgel v kot.

Nadina je potegnila otroka za seboj. Krvavo lice se je dotaknilo njene roke, da je bila tudi roka krvava. Ženo je zbolelo, da ni mogla od tal.

»Pomagajte!« je prosila, »sicer ubije otroka in mene!«

In kakor tedaj, ko je začula očetove korake na hodniku, je sklenila tudi zdaj roke. »Češčena Marija . . . mati božja . . . milosti polna . . .« je šepetala. Otroka je pritiskala k sebi, oči so ji begale po sobi kakor da iščejo izhoda, rešnika.

Kakor bi nekaj ukazalo Kišu, je stekel po stopnicah in bežal naravnost v vojašnico, ki ni bila daleč od stanovanja.

Na vratih bi se skoro zadel ob polkovnika.

Ustavil se je in sopes globoko in govoril v presledkih: »Gospod polkovnik, pomoč, pomoč!«

»Kaj se je zgodilo, Kiš?« ga je vprašal.

»Gospod, naš gospod ubija gospo in Egidija!«

Polkovnik se je ogledal in stopil proti Brankovičemu stanovanju.

Brankovič je gledal ženo, in obraz mu je rdel od jeze.

»Zdaj vidiš, kako si majhna. Črv! Prah! Pa boš še manjša!«

Planil je k nji in ji segel z roko v lase, v dolge, lepe lase. Ovil jih je okrog prstov in je vlekel ženo za seboj. Glava je bila ob tla. V kotu je trepetal Egidij, in kri mu je tekla iz rane. — V Brankoviču je umrl človek in zbudila se je žival. Srce se je strdilo v kamen. Nič usmiljenja ni bilo v prsih. Divja strast ga je obvladala.

Tedaj se odpro vrata, in mogočno je zadonel polkovnikov glas:

»Živina! Trinog!«

Brankovič je pogledal, in zašibile so se mu noge. Končano je!

Izmotal je roko iz las, glava se mu je sklonila.

»Takoj greste z menoj!« je ukazal polkovnik.

»Da, gospod polkovnik!« je odgovoril Brankovič. Odšel je v sosedno sobo.

Končano je! Odstrižejo mu zvezde in ga zapro. Samo trenutek še, in izgubljen je.

Polkovnik se je sklonil k Nadini. Brezzavestna je ležala na tleh. Dvignil jo je in jo odnesel na posteljo. V sosedni sobi je počil strel . . . Nadina je vztrepetala in odprla oči. Hotela se je dvigniti s postelje, a omahnila je nazaj in z roko pokrila oči. Egidij je skočil k materi in se je oprijel njene roke. Strah ga je bilo. Polkovnik se je ozrl tja in stopil do onih vrat. Odprl jih je in zopet zaprl.

»Končano je!« je tiho dejal sam sebi.

* * *

Nadino Brankovičevo, vso bolno in utrujeno do smrti, so prepeljali v bolnico. Metja je ostala z Egidijem v stanovanju. Jokal je deček po materi. Ko jo je šel obiskat, ni ga več spoznala. Ležala je mirno v beli postelji in je umirala in umrla. Časopisi so pisali o nedolžni mučenici. Vsa javnost jo je pomilovala.

Ko sta zvedela oče in mati, kaj se je zgodilo z Nadino, sta dejala obenem: »Prišlo je kakor sva slutila.«

Mati je legla in je bila bolna dolgo časa. Hotela je k Egidiju, da ga vzame s seboj. A ni mogla nikamor. Pisala je Meti, naj se pripravi na pot k nji.

»Vse je končano! Doživela sva življenje!« je tarlal Zaviniščak. Obšla ga je globoka otožnost.

Zaviniščak je doigral ulogo starega, lahkoživega ritmojstra. Grad se mu je zdel enak grobu, ki so ga pozabile ljubeče roke. Zidovje je počrnelo, dež je od-

pral omet. Streha je bila raztrgana, da se je pocejala vlaga po zidovju. Vrtne steze je prerasla trava. Kolo v mlinu je bilo polomljeno, žaga je rjavela. V taki puščavi ne more živeti živ človek. Zavest krivde je bila kot nož, brušen na dve strani, ki je rezal v srce. Krčilo se je od bolečin. Ozračje je bilo dušeče, prsi so se dvigale težko in naporno, kakor da leži na njih kamenje. Vse cvetice so ovenele. Nobene radostne krilate pevke ni bilo čuti ob gradu. Listje po drevju je požoltelo. Veter ga je trgal z vej, da je trepetalo k zemlji in jo pregrinjalo. Grmičevje je samevalo po gredah. Dolge, suhe veje so štrlele v zrak. Ni bilo nikogar, da bi jih prirezaval in jim odmerjal lepo, plemenito rast. Neznosno je bilo bivanje v taki puščavi. Zbudila se je želja po begu . . .

Samo še odtod je treba, potem pride razpoloženje, ki je enako mrtvilu. Človek živi in ne živi. Svet je okolo njega, in življenje vihra naprej, a človek ga ne vidi in ne čuti. Doživel je življenje. Dospel je dolg zimski večer, ko je zunaj vse vihrovito in temno, ko človek čaka, da pride ura spanja in počitka. To je končno plačilo. Samo odtod je treba — tu je smrt. Semkaj ne sme Egidij. Ničesar ni zakrivil, zakaj bi moral umreti mlad! Ko se izselijo odtod, tedaj naj pride. Tu bodi pozabljeno vse, kar je bilo; drugod se naj začne novo življenje. Egidij mu bodi začetek in vir.

Toda hipoma so se razžalostile Zaviniščakove misli in bile so mračne in moreče. Mož se je zaklepal v svojo sobo. Bal se je ven na zrak, da ga ne prevzame, da ne pade in se ne pobije na svojih tleh. To je končno plačilo.

Treba je samo enega trenutka, in vse dolgo življenje, izprememb, radosti, boli in razočaranja polno, se nagne in izgine kakor pena. Nič ne ostane za človekom. Pot njegovega življenja prekrije prah, da ni znati, kod so stopale trudne, nestalne stopinje. Vse

ceste, ki so odkazane ljudem, se iztekajo proti tesnemu domu. Samo enega, zadnjega trenutka je treba — in zemlja se zagrne, in človeka ni več. Včasih se ustavi ob gomili potnik, ki je stopil na izpraznjeno mesto, in vidi tam podobo svojega konca. Spomni se pokojnika in njegovih dejanj, pohiti dalje in v življenjskem viharju pozabi na podobo svojega konca. A še več je tistih, ki gredo mimo grobov in vidijo samo križ in kamen in preraslo gomilo, toda nič ne zbudi spomina na tistega, kdor je došel do zadnjega bivališča. To je končno plačilo.

Kdor se z blagimi dejanji ne zapre ljudstvu v dušo in si z njimi ne ohrani posmrtnega življenja, temu je delež pozabljenosti. Kdor si s trdo in neusmiljeno roko ustvarja posebne pravice, ki gredo preko pravic drugih ljudi; kdor si grabi blaginjo, okropljeno s krvjo trpinovo, temu je delež srd užaljenega človeškega dostojanstva. V trpljenju se operejo grehi, z njim se zbudi usmiljenje in prizanesljivost. Veličastvo življenja nagiblje s srečo obdarovane k trpečim, da se začutijo z njimi člane ene velike rodovine, da otirajo solze in jih dvigajo iz blatnih nižin. Milijoni rok, lačnih in izmučenih, se iztezajo k usmiljenim srcem, hrepeneč po utehi. Težko življenje jih je vrglo ob trda tla, kjer trepečejo v pekoči zavesti, da so zapisani pogubi. Težko življenje, omočeno s solzami, jim je vzelo vero v svojo moč, zaupanje v vrednost lastnega življenja. Obupanci so, ki sklepajo prej proseče roke v trde pesti in si iščejo s silo, česar niso dobili s prošnjo. To je končno plačilo.

Gospa Jelka je vendar toliko okrevala, da je vstala s postelje in hodila po gradu, grobu enakem, in je brala v svojih mislih usodo ubogega človeškega rodu.

Njenemu življenju je došel dolg zimski večer, ko ga loči samo kratka doba od trenutka, ki povezne nad rakvijo pokrov.

Odprla so se grajska vrata. Prihajali so ljudje, lačni in žejni, raztrgani in bolni, in roke gospe Jelke so bile polne radodarnosti. Njene bele roke, od žalosti ovenele, se niso bale pogladiti umazanega ciganskega otroka, ni se jim gnusilo obvezati rane ohromelemu beraču, ki se je priplazil v grad, oprt ob palico.

»O, blagor, blagor, usmiljena gospa! Naj izsiplje na vas nebo svoj blagoslov, ki naj prehaja od roda do roda!«

Govorila so srca, zato je bila njih govorica iskrena in resnična. Nobene hinavščine ni bilo v nji; bila je čista kot solnčno zlato, ki je raztopljeno plavalo k zemlji. Vstajala je večerna zarja, in rosa je zamigljala po travi. Po vihnem dnevu se je od vzhoda do zahoda razpela pestrobojna mavrica, poroštvo lepe in tihe noči, polne blaženega pokoja. In to je končno plačilo.

Zavinščak je že globoko tičal v dolgovih. Ali naj začne iznova, da se izkoplje iz njih? Prihajal je večer, in nikoli več ne bo jutro!

Kar je bilo še nezadolženega, to je prodal. Denarni zavod, ki je bil že vknjižen na njegove njive in travnike, je kupil tudi ostanek, grad, mlin in pristavo. Tudi posestvo v Zavinkovcih je prešlo za majhno vsoto v njegovo last. Bilo je zanemarjeno in groblju enako in ni bilo vredno dragega denarja.

S tem, kar mu je ostalo denarja, se je izselil z ženo v Zagreb. — Tam si napravi nov dom. In ko se v njem ustanovita z Jelko, naj pride Egidij. Tu je grob, tu je smrt. A tam bo novo življenje.

Zadnjikrat je zdrdrala kočija z grajskega dvorišča. Črno poslopje je gledalo za odhajajočim gospodarjem. Vedno bolj se je potapljalo za visoke smreke in se naposled skrilo očem.

»Z Bogom, z Bogom!« je zaklicala Jelka.

Ozrla se je nazaj. Veter je zamajal grmovje in drevje. Poslavljal se je od gospodinje. Vzpota so stali berači, suhe roke, od solnca ožgane in razjedene od ran, so se iztezale proti vozu. Gospa je sipala v nastavljene dlani denar.

»Z Bogom, z Bogom, vi siromaki po telesu! Kako ste enaki ubogi moji duši!«

Drdral je voz, in dvignil se je prah. Gost oblak se je dvignil za vozom in prekril očem svet, ki je ostajal za njim.

»Z Bogom, z Bogom,« je klicala Jelka, ko se je peljala mimo pristave.

Nehote se ji je zbudilo vprašanje: »Ali bi ne bilo bolje, da bi še vedno tu gospodaril Dominik in poleg njega Nadina?«

Obrisala je oči.

»Z Bogom, z Bogom!«

In v grad so prišli drugi ljudi.

Najprej so prišli zidarji in so ga začeli prenavljati. Prezidali in preuredili so notranje prostore. Pripravili so jih za urade in za stanovanja. Prekrili so streho in z zunanjega zidu postrgali očrnelo zane-marjenost. Prebelili so stene in uravnali vrt. Novo, belo, lepo poslopje se je dvigalo iz prijaznega zelenja. Grad je postal last ljudstva, ki je iskalo v njem pravice in pomoči.

Posestvo so razkosali in ga poprodali deloma meščanom, deloma kmetom, ki jih ni sila pregnala z doma. Samo Zavinkovcev ni hotel nihče kupiti. Bilo je tamkaj vse zanemarjeno in groblju enako. Ustno poročilo in bujna domišljija sta očarali razvaline s čudovitnimi pravljicami, ki so jih obdajale s prokletstvom in grozo.

* * *

Zavinščak in Jelka se še nista dobro ustanovila v novem domu v Zagrebu, in že je prišel na Zavinščaka nov udarec.

Nekega večera je legla gospa spat, in drugo jutro so našli mrtvo na postelji. Videti je bilo, kakor da se ji drže ustna na smeh. Odšla je odtod, in nič ji ni bilo žal.

Meta je bila že pripravljena, da odide z Egidijem k njegovi stari materi in k njegovemu staremu očetu. Doslej ni mogla nikamor, ker je bilo treba urediti stanovanje in vse drugo, kar je ostalo po Egidijevih starših. Varih, ki ga je otroku postavilo sodišče, je imel v Meti najboljšo oporo, da se je vse lepo izteklo, kolikor se je pač moglo lepo izteči. Brankovičevi upniki so se oglašali in se polastili pohištva in druge oprave. Meta je ostala z Egidijem, s hranilno knjižico in s pismom, ki ji ga je izročila gospa Nadina.

Zdaj pa je prišlo Meti poročilo, da ni več Egidijeve stare matere in da tudi stari oče ni več tak, da bi mogel sprejeti svojega vnuka in paziti na njegovo vzgojo.

Stari ritmojster je zapadel po ženini smrti otožnosti in razmišljenosti. Povešal je glavo in je tožil o svoji usodi, ki ga je udarila bolj, nego je zaslužil. Polegal je, roke prekrižane pod glavo, gledal v strop in komandiral svoje vojake. Jezil se je, da nima več tistega ugleda in tiste moči kakor prejšnje čase, ko je bil še mlad in lep oficir. Oblačil se je v staro, oguljeno častniško uniformo in je s povešeno glavo pohajal po zagrebških ulicah. Oglašal se je večkrat pri vojaških oblastih, poudarjajoč, da je že dovolj star oficir, da mu gre zatorej že zlat ovratnik, ki naj dvigne njegovo moč in njegov ugled do prejšnje veljave. Tuintam je stopil tudi na vojaško vežbališče, gledal vaje in poslušal poveljevanja, pa se poleg jezil, da častniki ne znajo nič več prav vežbati in voditi vojakov, vsaj tako ne, kakor jih je znal svoje dni on in kakor bi jih znal še zdaj, če bi mu dali prejšnjo oblast.

Ni bilo torej težko spoznati, da ni več z njim vse v redu. Smatrali ga niso več za resnega človeka. Tudi poulična mladež je kmalu spoznala, kako je s starim, ubogim ritmojstrom. Stopala je za njim in imela z njim svoje zabave.

Naposled so opešale njegove moči. Vso zimo ga ni bilo na izpregled. Hiral je vidno, in pomlad ga je pobrala. Napravili so mu lep izprevod, kakršen gre staremu oficirju. Spremljali so ga vojaki, godba je igrala žalostne koračnice.

IX.

Varih je dal Meti svobodno pot, samo naročil ji je, naj skrbi, da se Egidij izšola.

Nič ni govorila z Egidijem o dogodkih zadnjega časa. Otrok je otrok; ne umel bi jih. A če bi jih umel, bi bila še bolj žalostna njegova žalostna mladost. Kadar doraste, zve vse, in še to pride prezgodaj. — Ni se dotaknila njegovega denarja. Obljubila ga je čuvati kakor čistost svoje duše. Kadar doraste Egidij toliko, da jo bo znal rabiti sam, takrat mu izroči materino dedščino.

Z Egidijem ni več hotela ostati tam, kjer sta mu tako žalostno preminila oče in mati. Tudi je bilo življenje predrago. Pa rada bi prišla bliže doma. Pride čas, ko bo hotel videti Egidij kraj, kjer je zatekla zibelka njegovih dedov. In Meti sami bo počitek slaji, če jo objame smrt v bližini domačega kraja.

Nastanila se je v Ljubljani. Tamkaj bo največ prilike, da se deček izšola. Na hrano in stanovanje je jemala dijake, v počitnicah tujce, ki so za več časa ostajali v Ljubljani ter si želeli mirnega stanovanja. Toliko je bilo dohodkov, da sta plačevala stanovalino in da sta se najedla Meta in Egidij poleg drugih. Sicer je pa imela Meta tudi nekoliko svojega denarja, ki si ga je prihranila v dolgih letih. Ta je

bil za obleko, a nekaj je moralo biti tudi pripravljene-
nega za hudo silo, za bolezen.

Nič ni mislila Meta, da je Egidij tuj otrok. Tako se ga je privadila, tako se je čutila navezano nanj, tako ga je pomilovala in ljubila, kakor bi bil njen lastni sin. In ravno tako se je zaupno in vdano oziral Egidij v svojo krušno mater. Spomin na pravo mater mu je pobledel. Tako majhen je bil še tedaj. Če zapre oči in si želi, da bi mu pred dušo priplaval materin obraz, takrat ga zopet gleda pred seboj. Čisto natančno vidi oči in lica in ustna, tista sladka, ki jih ni več. O očetu ve, da je bil vedno hud. Nanj ga spominja obronek, ki mu je ostal na licu od očetovega udarca.

Hodil je v šolo in je želel postati učitelj. Nikogar ni imel rajši nego svojega učitelja, in rad bi imel, da bi tudi njega tako ljubila mladina. Kako je to lepo, ako je kdo učitelj! Pride v šolo, in vse oči so obrnjene vanj. Nihče se ne gane, vsak pričakuje, kaj bo slišal novega. Roke na klopi in oči uprte v učitelja. Tako pričakujejo vsi, da se začne pouk. In koliko zna učitelj! Kar pove, je vse novo, vse zanimivo. Kdaj bi si mislil, da bo znal pisati, da mu bo mlada roka črtala tako lepe, pravilno oblikovane poteze! Vsemu se je navadil brez vsakega napora. Samo držal je črtalnik, kakor mu je ukazal učitelj, in — gor-dol — gor-dol — pa je bila črka gotova, lepa in pravilna, da jo je z zadovoljstvom gledal učitelj, a kaj šele on sam. Gledal jo je oddaleč in odblizu, z desne in leve — in zmeraj je bila črka lepa in pravilna. Kar je lepo, ostane lepo, pa glej, kakor hočeš! In kdo bi si mislil, da se bo naučil tako naglo čitati. Ako je prej vzel knjigo v roke in jo pregledaval, je pač videl čudno zavite in spletene črte in kljuke in kroge, a nič ni vedel, kaj pomenijo in čemu so. Zdaj pa ve, da ni nobena pičica brez namena, da so vse te raznolike podobe svojega stalnega pomena,

da jih je mogoče tako lepo uvrščati drugo poleg druge, da ustvarjajo umljive besede, besede pametne stavke, a stavki cele dolge povesti in povesti debele knjige. In potem razne druge reči. Prej so mu pomagali prsti, ako je bilo treba kaj izračunati, a zdaj samo malo pomisli — in račun je gotov. Če pa je treba izračunati kaj večjega in težjega, vzame papir, napiše številke, se zamisli vanje, preudari, pregleda — in račun je gotov. In kako je šele zdaj začel občudovati prirodo in njene moči. Kdaj se mu je prej kaj sanjalo o elektriki, o magnetizmu, o hlapenju, o vodeni pari, o tem in onem? Kako bi si mogel prej razložiti nastanek bliska in groma, nastanek rose, dežja in slane in snega? Kdo je vedel prej, kaj so oblaki, veslajoči pod nebom, kaj ogenj, ki bruha tuintam iz zemlje? Kako bi umel prej rast cvetic in skrivnost zbujenja spečih prirodnih sil? Kdo mu je kdaj povedal o velikosti solnca in drugih nebesnih teles? Kako bi mu bilo brez učitelja moči zvedeti, kako se užge zlati dan in kako priplava pokojna noč? Kako bi vedel, da so še druge zemljine, ki jih oblivajo valovi brezbrežnih morij? A vsa ta nepregledna množina kopne zemlje in velikih vodá se kroži in staka v velikansko oblo, ki se z drugimi svetovi suče po natančno začrtani poti v neizmernem prostoru, vse samo majhen del neskončnega stvarstva, vse samo neznatna podoba veličine in mogočnosti vesolstva. In koliko je že od tedaj minilo let, odkar so zaživeli na zemlji ljudje! Rod za rodom je prišel in izginil. Mogočne države so razpadale pod silo sovražnikovega orožja. Umiralo je življenje, na razvalinah so vstajali novi rodovi. Zmeraj pa je bilo tako, da je padlo nasilstvo, da je bila premagana kruta moč, a ostala so plemenita dejanja. Preko vseh grobov, preko potokov prelitih solzá in prelite krvi stopa nezmagana in nezmagljiva resnica, obetajoč trpečemu človeštvu blažjih dni!

Čimbolj zanemarjen in ubog je bil kdo, tem rajši ga je imel učitelj. Ni ga sirovo iztiral iz klopi v kot, da bi bilo njegovo uboštvo še očitnejše in nedolžniku v sramoto, ampak s tolažljivo besedo in s prijaznim nagovarjanjem ga je navajal k snagi, ga bodril k vztrajnosti in zaupnosti, da mu je zbudil spoštovanje do samega sebe in mu dajal vero v lastne duševne sile, ki si z njimi lahko pribori boljše čase. Vsa srca so se obračala k učitelju kakor cvetovi k solncu, ki jim od njega prihaja moč in toplota.

Nikogar ni bilo v razredu, ki bi sovražil učitelja. V začetku so bili plašni in nezaupni, a pravičnost učiteljeve hvale in strogosti, njegova iskrena in prepričevalna beseda sta hipoma vsakemu omilili učilnico, jo napolnili z udobnostjo in prijetnostjo drage domače hiše. Ako si je želel Egidij iz šole domov, si je želel zategadelj, da je brž povedal Meti in njenim dijakom, kaj mu je danes podala šola novega.

Resno je bilo njegovo lice, vsi so morali posesti po stolih in klopeh, in Egidij je, posnemajoč glas in kretnje učitelja, napravil šolo doma. Meta mu je morala posoditi naočnike, da je bil toliko bolj podoben svojemu vzoru. Vsi so morali sedeti tiho in mirno. Vse so si morali natanko zapomniti, kar jim je povedal. Sicer je bil njegov glas hud in strog, in temno je gledal izpod naočnikov. Samo sive lase bi moral imeti in dolgo sivo brado in ves bi bil podoben svojemu učitelju.

A vse to pride, zakaj to je dognano, da bo Egidij samo učitelj in čisto nič drugega.

Egidij je rasel in je bil že velik. Hodil je v gimnazijo, in njegova učenost je bila vedno večja. Opazoval je svoje učitelje in jim je bil hvaležen z vdanim spoštovanjem. A nikoli mu ni šel iz spomina njegov prvi učitelj. Ta mu je zbudil duševne sile in mu je navdal srce z blagimi čuvstvi. Naravnal je

njegove korake na pot dela in poštenja. Zdramil in utrdil je v njem prepričanje, da ni človeško življenje samemu sebi namen, nego da ima svojo vrednost in pravo veljavo šele tedaj, kadar se žrtvuje drugim, kadar stopi v službo človeštvu, ga dviga in jači in si prizadeva, da z vsemi svojimi močmi pomaga bratu in sosedu do blaginje. In tako se mu je zazdelo, da je lepo biti učitelj na srednji šoli, a mnogo lepše je delovati na ljudski šoli, kjer prejema otrok prve vtiske, ki je lahko od njih odvisna vsa njegova bodočnost.

* * *

Egidij se je razvijal in je bil mehkega, blagega srca. Kolikokrat ga je gledala Meta tako naskrivnem, ko je bil zatopljen v knjige ali ko je gledal v večernem mraku venkaj na ulični vrvež. Popolnoma je bil sličen materi, nesrečni gospé Nadini. Imel je tiste pol mirne, pol plahe oči, po licu razlito tiho milino, ki je odsevala iz materinega srca. Nič ni bil podoben drugim dijakom, svojim sovrstnikom. Bili so živi in veseli, kakršna je pač mladost. Egidij pa je bil miren in tih, kakor bi ne imel nobene mladosti.

V sobi je vladal somrak. Z ulice je prosevala skozi okna luč obcestnih svetilnic. Vozovi so ropotali zunaj, šumela je glasna, vesela govorica večernih izprehajalcev. Mnogo je bilo med njimi Egidijevih tovarišev. Smejali so se, ko so hodili po ulicah gorindol. Ozirali so se okrog po mladih, cvetočih dekliških obrazih, želeč si ognjenega pogleda živih dekliških oči. Egidij je sedel doma. Tako udobno je bilo sedeti doma mlademu samotarju. Z roko je včasih potegnil po očeh, zagibale so se mu ustnice. Srce mu je govorilo tihe, sladke besede, nikomur slišne, ki so preko pouličnega šumenja, preko cvetočih lic in ognjenih oči plavale nekam kvišku, do tja, odkoder je trepetalo k zemlji zlato nebeških luči.

Ob takih večerih je prisedla k Egidiju Meta. V

kuhinji je na ognjišču čvrčala večerja. Lepo in prijazno je bilo sedeti v mirnem domu.

Tiha, šepetajoča je bila Metina beseda. Kakor da odkriva globoke rane, polagoma in previdno, da preveč ne zaboli. Bila je kakor usmiljena sestra, ki previja skeleče rane in jih hladi z zdravilnimi mazili, da ni čutiti hudih bolečin. O, usmiljena sestra, dobra Meta! O, mladi samotar, ubogi Egidij!

In tako je zvedel od Mete, kako se je zgodilo v davni preteklosti, kako je prišlo, da sta zdaj sama in da nima Egidij ni očeta ni matere več. Povedala mu je vse — danes nekaj, jutri nekaj — s tako toplo besedo, da ga ni udarila njena izpoved z vso pezo težke žalosti, nego da je prišel Egidij do spoznanja, da ni moglo priti drugače nego je prišlo.

In zdaj je bilo gotovo in sklenjeno, da bo učitelj in duhovnik. Vedel je, da je dolžan Meti obilo hvaležnosti in da bo treba začeti vračati dobrote, ki mu jih je izkazovala doslej. Duhovnik hoče postati, da se mu bo mogoče odtrgati od sveta, iz šumnega življenja stopiti v tiho samoto, odkoder naj objemajo njegova dobra dela vso okolico. Njegovo srce, ločeno od sveta, naj gori v neugasni ljubezni do uboge njegove matere, naj bo kakor oltar, ki plapolja na njem večna luč, prižgana Bogu na čast. Ni mu bilo dano, da bi z gorko besedo tešil bol materinega srca, da bi z vdano prošnjo miril strogost očetove jeze. A zdaj si hoče dati sam priliko, da z neprestano, iskreno prošnjo do pravičnega neba izpolnuje dolžnost, ki jo ima do spomina svojih staršev. Duhovnik hoče biti, a obenem tudi učitelj ljudstvu, ki bo deloval med njim. Kazati mu hoče, kako ni človek samo zaradi sebe, temveč kako živi lahko sam in da živeti tudi drugim. Njegova beseda naj tolaži bolesi, naj miri strasti, njegova dejanja naj bodo blaga in dobrotvorna, da dopolni, česar niso dopolnili njegovi dedi, da izbriše greh in ga nadomesti s krepostjo.

Popolnoma hoče pozabiti nase, da bo vse njegovo življenje posvečeno drugim. Zadnji potomec svojega rodu! Kar je zagrešila preteklost, to naj popravi bodočnost njegovih dni. Po zgledu velikega učenika Jezusa Krista hoče darovati sebe drugim, klicati hoče z njim: »Pustite male priti k meni!« Sam veliki učenik ni imel toliko, kamor bi položil glavo, in glej, tudi njemu ni treba ničesar. In ni li to, da ne rabi ničesar zase, največje zadovoljstvo?

Nič ni več premišljal. Sklenjeno je.

»Blagoslovljen, spomin materin, ki si mi pokazal pot do daritve!«

In z globokim prepričanjem se je posvetil svojim naukom.

X.

Bežala so leta. Ni se še dobro zavedel, in že se je bližal dan, ko stopi prvič pred oltar, da daruje Bogu nekrvavo daritev. Srce mu je trepetalo radosti.

Blagoslovljen, spomin materin!

»Velik si, Egidij, in pameten,« mu je rekla Meta. »Prihaja najlepši tvoj dan, zato ti izročam to, kar mi je dala tvoja mati, da shranim zate.«

Izročila mu je knjižico in pismo.

Egidij je pogledal oboje. Roke so se mu tresle. Dvignil je knjižico k ustom in jo poljubil. Bila je svetinja, blagoslovljena od materinih solz.

»Saj sem bogat človek!« je vzkliknil, ko je pogledal vsoto.

Bral je na ovitku: »To pismo sme odpreti samo Friderika Zaviniščaka vnuk (Fricetovega otroka otrok), bodisi moškega ali ženskega spola.«

»Saj sem to jaz! In meni je namenjeno to pismo!« je dejal in odprl ovitek.

Pogled mu je švignil po papirju in se ustavil ob podpisu.

»Lenka Zaviniščakova, rojena Ribičeva!« je bral polglasno. »Torej moja prababica!«

Bilo je videti, da je pisala list trudna, bolna roka. Drobne črke so že pobledle, požoltela je barva belega papirja.

»Kaj stoji v pismu?« je radovedno vprašala Meta.

Egidij je bral:

»Zgodovina našega rodu se začenja tedaj, ko sem se seznanila s svojim sedanjim možem Jožetom Zaviniščakom v Kranju. Bil je nizkega rodu. Prihajal je v Kranj s svojim očetom na živinske semnje. Sam je tržil z živino (s prašiči). Očeta sta sklenila, da se morava vzeti on in jaz, Lenka, rojena Ribičeva. — Umrli sta mi oče in mati, in jaz sem se preselila k možu na novi dom. Ta je stal v Zavinkovcih na Dolenjskem (v Beli Krajini, onkraj Gorjancev). Pravzaprav je tu začetek zgodovine rodu Zaviniščakovega. To so bili žalostni časi, ko ni bilo nič veselja.«

»Da, da!« je pritrdila Meta. Vedela je, kako so žalostni časi, kadar ni nič veselja.

Egidij je nadaljeval:

»Zavinkovci pomenijo v mojem življenju nesrečo. Ker smo bili bogati in ugledni, nas je ljudstvo sovražilo. Nekoč je navalilo na našo hišo in nam s kamenjem pobilo šipe. O meni so govorili grde reči. Ogibali so se naše hiše, kakor da je okužena. Vse to je prišlo samo zategadelj, ker nisem bila jaz ustvarjena za ta kraj. A usoda me je vrgla semkaj. Če bi se to ne zgodilo, bi ne bilo poznejših dogodkov in bi jaz tudi ne pisala teh vrstic tebi, o, ti moj pozni, neznani potomec!«

»Pozni, neznani potomec!« je ponovil Egidij. Bilo mu je, kakor da posluša znane žalostne glasove, ki so prihajali iz globoke daljave in se glasili proseče, tolažbe željno. Egidij je potegnil z roko po čelu. Vzdih se mu je izvil iz prsi. Potem je nadaljeval:

»S sovraštvom so gledali na našo hišo v Zavinkovcih. Ogibali so se pred njo, kakor sem že rekla. Nekdo ji je grozil, da jo zapali. V takem domu nam ni bilo obstanka, to mi lahko verjameš, o, ti moj pozni, neznani potomec!«

»Tega doma ni več,« je rekla Meta, »kamenje je tam in puščava.«

Egidij je ni slišal. Potopil se je v lastne misli. Sklenil je roke na hrbtu in hodil po sobi. Glava se mu je sklónila. Meta si je otrla solzo. Preteklost se je vrnila in je potrkala na njeno srce. Egidij se je ustavil.

»Da, tako bo!« je rekel.

»Kako bo?« je vprašala Meta.

»Najprej poslušajva do konca, potem pride drugo!« je odgovoril.

Razgrnil je papir.

»Tam nam je bil rojen sin Friderik (zvali smo ga Frice). Vaška otročad ni marala zanj. Sovražila ga je in je kamenje lučala za njim. O, ti ubogi Frice! Potem smo ga dali v vojaško šolo, da postane oficir. Še prej pa smo kupili metliško graščino. In tako smo postali graščaki. Gospoda nas je imela rada, drugi ljudje pa ne. Ne vem prav, zakaj. Morda bi bilo zame boljše, ko bi ne šla iz Kranja v Zavinkovce, ko bi jih nikoli ne videla. A naša pota so v božjih rokah, ki jim bodi čast in hvala vekomaj!«

Meta se je potrkala na prsi in se prekrižala.

»Tisto leto,« je čital Egidij dalje, »je narasla Kolpa tako, da je odnesla most. Istega dne je neki harmonikar Marko ubil našega oskrbnika. Zato so ga obodili v Novem Mestu. Še prej pa so bile volitve v mestni zastop, a moj mož ni zmagal. Tako se je go-dilo do današnjega dne.«

Egidij je še enkrat prebral podpis in rekel: »Hvala ti, Lenka Zavinskakova, rojena Ribičeva, da si napisala te vrstice svojemu neznanemu potomcu! Zdaj je

moja pot izbrana; odkazan je delokrog mojemu poklicu!»

»Kaj hočeš reči s tem?« ga je vprašala Meta.

»V Zavinkovce pojdeva! To hočem reči!« je odgovoril Egidij.

»A tam ni fare! Vsaj za mojih dni je ni bilo.«

»Nič ne de! Pa jo napravimo!«

»Zavinkovci pomenijo v mojem življenju nesrečo... Ogibali so se naše hiše, kakor da je okužena... S sovraštvom so gledali na našo hišo v Zavinkovcih...«

Te besede so se vtisnile Egidiju v spomin. Bilo mu je, kakor da posluša znane žalostne glasove, ki so prihajali iz globoke dalje in se glasili proseče, tolažbe željno:

»O, pridi, pridi, ti moj pozni, neznani potomec! Stori, da se bodo oči z veseljem in s ponosom ozirale na našo hišo v Zavinkovcih! Pridi, izbriši madeže! Dodeli mir in tolažbo pozabljenim svojcem!«

Egidij je bil tihe in mirne nravi. Tovariši ga niso poznali drugačnega. A zdaj se je poživil. Veselo so gledale njegove oči. V srcu mu je zaplapolal ogenj težkega pričakovanja. Komaj je čakal dneva, da se odpravi na pot med ljudi, ki jim hoče biti učitelj, prijatelj, podpornik, tolažnik.

»S sovraštvom so gledali na našo hišo v Zavinkovcih... Ogibali so se naše hiše, kakor da je okužena...«

Vedno so se mu oglašale te besede. Ko je slonel nad knjigami in se bavil z učenjem, so mu zdajnjaj zazvenele iz srca, kakor da ga kličejo in vabijo: »O, pridi, pridi hitro, ti moj neznani, pozni potomec! Pridi, pridi! Popravi, kar se je zgodilo krivice! Mir in tolažbo dodeli pozabljenim svojcem!«

In tako je doznal Egidij, da je velika naloga njegovih bodočih dni. Tam daleč za daljnimi gorami ga je čakalo neobdelano polje, s kamenjem posuto, s trnjem preraslo. Tamkaj žive spomini, mračni in

neprijazni, ki jih je treba zamoriti in užgati nad njimi luč, ki prežene hladne sence. Nihče ne bo metal kamena za njim; z odprtimi rokami ga bodo sprejemali povsod, kamorkoli zasije svetloba, užgana z njegovo roko.

»Pridi, pridi!«

Ali je dovolj močan, da izvrši to nalogo? Ali ni preveč dela in premalo moči? Njegovo pričakovanje je bilo tako silno, njegova volja tako neupogljiva, da ni bilo v njem nobenega strahu. Volja je največja moč.

»Pridi, pridi!«

* * *

Vse je bil natanko preudaril. Sklenil je, da takoj po novi maši napravi potrebne korake pri pristojnih cerkvenih in posvetnih gosposkah, da mu dovolijo izvrševati duhovno pastirstvo v Zavinkovcih in napraviti tamkaj obenem zasilno šolo.

Preštel je svoje denarje in je bil vesel in zadovoljen. Lepi načrti, veselje v srcu in pa toliko denarja, da mu bo omogočeno uresničiti, kar je sklenil v sebi — kdo je zdaj bogatejši, kdo srečnejši in kdo močnejši od njega?

»Pridi, pridi!« mu je klicalo od vseh strani.

Da!

Minila je njegova nevesela mladost. Pred njim se je razvila pot, ki ga vodi k delu, posvečenemu blaginji človeštva.

Iz obilice resnic, ki jih je zajemal iz knjig v letih svojega učenja, se mu jih je dvoje oglasilo v spominu:

»Pokorim hudobijo očetov nad sinovi do tretjega in četrtega rodu nad njimi, ki me sovražijo . . .«

»Odkupi se svojih grehov z miloščino in svojih krivic z usmiljenjem do ubogih . . .«

Nobenega sovraštva ne bo v njegovem srcu, zakaj molitev mora biti čista, čistejša od mrzle studenčnice, ki šumi iz belega kamena, iz bele skale.

XI.

Dospel je toliko zaželjeni, težko pričakovani dan. Egidij Brankovič je bral novo mašo. Ni bila to hrupna svečanost; nikogar ni bilo svojcev razen Mete, da bi stal pred oltarjem, ko je prvič pristopil predenj. V stolni cerkvi ljubljanski je opravil primico. Razvedelo se je bilo po mestu, kdo je on, ki stoji danes prvič pred žrtvenikom Gospodovim. Kako se je razvedelo? Kdo vedi, kako! Meta je povedala nekoliko, tudi sam je razodel prijateljem to in ono — in tako je šlo dalje, in cerkev je bila polna radovednega občinstva. Ženske so gledale novomašnika: kakšno mu je lice, kam ima obrnjene oči, kak mu je glas? — Lice mu je bilo blede, oči so gledale jasno in mirno, glas mu je bil krepak. Videti je bilo, da je polno radosti v srcu. Poznati je bilo, da je dospela velikemu hrepenenju uteha, sladka in neopisna.

Sklenil je, da ne bo učitelj in duhovnik samo tistim, ki jim bo govoril s propovednice ali jih poučeval v šoli, ampak z besedo in dejanjem mora vplivati njegova osebnost na vso okolico tudi zunaj cerkve in šole. Zato mora biti vse njegovo življenje tako, da ne bo madeža na njem. Pred vsem je treba, da izginejo vsi oziri na lastno osebo. Ta ni zaradi sebe same, temveč stopi zdaj v službo drugim, ki jo kličejo med sebe. Kar nosi visokega in plemenitega v sebi, to preidi v last vsemu ljudstvu, ki je zraslo v trpljenju in je ubogo in brezupno, nizko pritiskano k tlom od težke pesti nemilega življenja.

Človek se pogubi, ako se brezpogojno vda razmeram, kakršne so zavladale, da mu dajejo okušati samo bridkost in težo življenja. Tak človek izgubi vero v lastno veljavo, njegovo dostojanstvo je užaljeno.

Vsako življenje ima svojo veljavo, svojo ceno. Vsi imamo isti izvor, vsem je isti konec, zatorej je

tudi vsakemu in vsem enaka naloga. Vsak posameznik je član velike družine, enakovreden in enakopraven. Njegove roke se morajo sklepati s sosedovimi rokami, vsa velika družina se veže v verigo, ki oklepa ves svet in si ga prisvaja v last. Isto vrednost imam kakor moj sosed, ker je mojemu življenju isti začetek in isti konec. Če je moj rodni krov krit s slamo, ni zato moja vrednost nič manjša, nego ako bi bil krit z mramornatimi ploščami. A nizko rojstvo je le slučaj; zaradi njega ne sme trpeti nihče, ker ga ni zakrivil sam. Človek nizkega rodu ima manj sredstev, da se dvigne iz uboštva in se postavi v vrsto veljavnih ljudi. Prvo in zadnje sredstvo je delo, ki je čast in ne sramota. Delo daje človeku spoznanje lastne vrednosti, in to spoznanje rodi ponos, ki je toliko opravičenejši, čimvečje je bilo uboštvo, ki je rodilo človeka, in čim ugodnejše je stališče, ki si ga je priboril. Pošteno delo si ne osvaja ugodnega stališča z zapostavljanjem duševno in telesno šibkejših, ne stopa do zmage preko poraženih sosedov in uničenih življenj, ampak hodi do svojih smotrov tako, da izpodbuja omahljivce, jači šibke, navdaja s pogumom obupance in dviga vso okolico, da se zravna, hiti dalje, zavrže malodušnost, začuti svojo moč in hrepeni brez prestanka do osamosvojitve. Pošteno in odkrito delo je kakor gonilna sila, ki zdrami iz zaspanosti vse veliko okrožje, vso okolico, da izpregleda, se zave, zasope, zaživi, začuti toploto krvi. Brat se nasloni na brata, sosed na soseda, moč podpira moč, da zraste do nepremagljive sile. Zmagoslavno stopa človeštvo naprej. To je napredek.

Siromak je prav tako človek kakor bogataš, samo da je prvi vreden toliko večje ljubezni, ker mora vkljub svojim razmeram prav tako zadoščati družabnim in državljanskim dolžnostim, prav tako živeti pošteno in v soglasju z zakonitimi določili kakor drugi, ki njega sredstev ni primerjati s sredstvi prvega.

Siromak nima zakladov, da bi zajemal iz njih z mehкими rokami. Njegovi zakladi leže v zemlji, v sveti rodni grudi. Z napornim delom, z žuljavimi rokami si jih mora izkopati iz nje. Z znojnim čelom se pripogiba k nji. Poljubil bi jo z žejnimi ustnicami, ker mu je tako dobra, da mu ni dala samo golega življenja, ampak ki mu odpira tudi svoje zaklade, ako sega do njih s težkim delom svojih rok. Zlato, zakopano v zemlji, se prelije po koreninah in preustroji v bogato žitno klasje, ki se ziblje ob božanju toplih vetrov kakor zlato morje. In bogata žetev je toliko večja slast, kolikor napornejša je bila setev, kolikor večje je bilo boječe čuvstvo, strah pred pogubnimi silami, ki so tolikokrat grozile z uničenjem. Take sladke zavesti storjene dolžnosti in uresničenega pričakovanja nima nikoli nihče, komur ni življenje dalo v spremstvo — dela, truda.

In ko je vse spravljeno, počiva zemlja in čaka dobe, da se iznova oplodi in iznova pokaže človeku, da je zaradi njega.

Zopet se zganejo roke. Napno se mišice, zdrava kri zapolje po žilah. Svetli lemež reže mastne brazde. Iz zemlje puhti vlažna toplota, kakor da se oddihava od dolgega spanja črna, plodovita prst. Kamor vsiplje roka pest zrnja, tja se skrije v zrahljana tla stotero kali novega, mladega življenja, ki zabrsti in predere rahli grob in zazeleni in se spne kvišku, k solncu, da se ogreje in nasrka moči in življenja, ki mu da rast in plod. O, blažena zemlja, sveta, najdražja!

* * *

Egidij Brankovič se je že bližal vrhu Gorjancev. Prejšnji večer se je pripeljal z Meto do Novega mesta s pošto.

Mrak je še kril zemljo, ko je vstal. Naglo je korakal iz mesta. Hotel je potovati po samotni, dolgi cesti; misli so potovale z njim. Pogledal je kvišku, in

cesta je hitela v breg. Na levo in desno so sanjale loze in se umivale v jutranji rosi. Objemal ga je prijeten hlad. Ozrl se je nazaj, na vzhodu se je svetilo. Goste megle so se plazile po dolini, nad njimi so zaigrali prvi solnčni žarki.

Postal je in se odkril. Z roko je potegnil po čelu. Smejali so se mu pogledi. Globoko so mu zasople prsi. Pile so svežost mladega jutra.

Onkraj vrha se je nagnila cesta. Globoko se je nagnila v dolino, kakor da hoče skrajšati njegovo pot. Vedno bolj se je danilo. Tudi iz nižin je bežal mrak. Solnce se je približalo z ognjenimi žarki do vseh skritih senc in jih je preplašilo in pregnalo.

O, sveta zemlja, ti blažena, najdražja!

A najslajše mu bo, kadar bo med tistimi, ki bodo čisto njegovi, med množico ljubečih in ljubljenih. Tam bo njegov dom, njegovo kraljestvo.

V človeški duši spe sile, zmožnosti, spe kakor seme, ki ga vržeš v zemljo. On jih bo dramil. Njegova ljubezen ustvari v vsakem srcu vrt, ves lep in cvetoč, kakršnega ne slutijo tisti, ki prihaja med nje. Vse oči bodo gledale vanj. Pile bodo iz njegovih oči dobroto, ki ga bo naklanjala k njim in jih grela in objemala, kakor objema materina ljubezen ubogega, bolnega otroka. Uboštvo, ki je veliko in nezasluženo, hrepeni po ljubezni, ki je resnična in požrtvovalna. Da bi le bilo dosti gorja, da bo daritev njegovega življenja toliko lepša in popolnejša! Hodil bo naprej, in drugi pojdejo za njim. Vsa uboga, nezavedna četa pojde za njim in bo gledala na vsak njegov korak, na vsak gibljaj njegovih rok. Če bodo delile dobrote in tolažile, bodo tudi uboge, slabotne roke začutile moč in bodo dobre in pomoč deleče. Da bi že bil med njimi. Kako ga kličejo!

»O, pridi, pridi, ti naš dobri, blagi!«

»S sovraštvom so gledali našo hišo v Zavinkovcih. Ogibali so se naše hiše, kakor da je okužena . . .«

A zdaj bo vse drugače. Ako je tamkaj res vse opustošeno in pozabljeno, bo toliko lepše potem, ko zraste v puščavi lepa, bela hiša, ki bo odprta vsakomur, od katere bo sijala luč, tako blaga in vabljiva, da se je ne bo nihče ogibal in da je ne bodo nobene oči gledale s sovraštvom.

»Pridi, pridi!«

Srečal je prvega Belokranjca v domači, od prahu in znoja umazani opravi.

»Rojak je mojih davnih dedov, moj rojak je!« je dejal Egidij.

Približala sta se drug drugemu, in rojak se je odkril in pozdravil.

»Ali imam še daleč do Zavinkovcev?« ga je vprašal Brankovič.

»Ni daleč, gospod!« je odgovoril oni. »Pri nas ni nikamor daleč, še v Ameriko ne. Le hitro stopitel! Preden se razgreje solnce, boste že tam.«

Razgrej se, solnce! Skrči se, pot! Egidiju se mudi!

Mudi se mu, zbirat okolo sebe umazane, zane-marjene mlade rojake, da se operejo in preoblečejo, da zacveto tisti vrtovi, ki jih ne slutijo oni, kamor prihaja!

O, najdražja zemlja, ti sveta, blažena!

In tako dobi njegovo življenje popolno vrednost. Brez željá zase bo posvečeno drugim, in zato bo polno sladkosti in polno uspehov.

Ali ne govori ono pismo, del materine dedščine, tako, kakor da so njegovi predniki preveč mislili nase in se odtujili domačemu svetu? Čemu to kratko dobo zemeljskega potovanja izrabljati samo sebi v prid? En rod hitro izumrje. Če je njegova dedščina, ki jo ostavlja potomcem, samo uboštvo, kaj je drugemu rodu slajšega nego misel na smrt, ki ga otme? Rod za rodom peša, ker ni podedoval vere v svojo moč, ker je prepojen z obupom, zaverovan v prekletstvo. Ves rod je treba ojačiti, v njem zbuditi in okrepiti

duševne sile, da hodi samozavestno in kaže z uspešnim delom pot mlajšemu rodu, ki se navzame poguma in neomajne volje. Volja je najvišja moč.

In zato veljaj vsa volja, vsa najvišja moč tebi, ti najdražja zemlja, ti sveta, blažena!

Egidij je srečal pastirja, umazanega, napol nagega dečka, ki je gnal živino s paše.

»Kam greš?« ga je vprašal.

Pastir ga je pogledal in se je ustrašil. Klobuk si je potisnil na ušesa in je začel bežati. Živina je postala in gledala za bežečim pastirjem.

»Kam bežiš?« je klical za njim Egidij. »Počakaj, dam ti krajcar!«

»Človek, ki deli krajcarje, ne more biti hud. Pa počakam!« si je mislil pastir.

Postal je in nastavljal roko.

»Ali se me bojiš?« se mu je nasmejal Egidij.

Tudi pastir se je nasmejal in ga je gledal in odkimaval z glavo.

»No, glej! Kaj bi se me bal! Tu imaš krajcar! A zdaj mi povej, kam greš?«

»V Zavinkovce,« je odgovoril.

»Ta je eden izmed tistih, ki bodo moji!« je dejal Egidij sam pri sebi. »Ali smem iti s teboj?«

Deček je prikimal. Ogledoval je krajcar. Tako lep je bil, velik in okrogel. Ej, to je bogastvo!

»Ali hodiš v šolo?«

»Ne!«

»Pa zakaj ne?«

»V Metliko je predaleč, in doma moram pasti krave in vole.«

»Pa bi rad hodil v šolo?«

»Bi že, ko bi imeli šolo doma. Pa je nimamo, zato sem pastir.«

Dospela sta do vasi.

»Ali veš, kje je Zavinskakova hiša?« je vprašal Egidij dečka.

»Zavinščakova hiša?« je ponovil pastir in odprl na široko usta. »Ha, ha!« se je domislil, »Zavinščakove hiše ni več. Tam, kjer je ono kamenje, je stala nekoč, kakor pravijo. A zdaj je ni več, kakor vidite.«

Deček je pokazal razvaline in je odgnal živino po vasi.

Egidij je obstal in se odkril kakor da stoji ob grobu. Kup kamenja je ležal pred njim. Trava ga je prerasla, in mah ga je prekrival.

»Tu je zibelka mojega rodu!« je vzkliknil.

* * *

Po vasi so kmalu zvedeli, kdo je tuji gospod, ki je ogledoval kup kamenja. Meta se je pripeljala za Egidijem in je razglasila po vasi, čemu je prišel zadnji potomec Zaviniščakovega rodu.

Česar mu ni hotela in vedela povedati Meta, to je zvedel v mestu, kjer se je kmalu seznanil z vplivnimi možmi. Naravnost jim je povedal, kaj je namen njegovemu prihodu. Plemenita se jim je zdela njegova namera. Tisti, ki so imeli besedo pri denarnem zavodu, so sklenili, da mu dajo brezplačno prostor v Zavinkovcih, da sezida tamkaj novo hišo; Brankovič je sprejel ponudbo s hvaležnostjo. Ukrenil je vse potrebno pri oblastih, ki niso samo z veseljem pozdravljale njegovega sklepa, ampak ki so mu tudi obljubile svojo podporo. Ko je bilo vse pripravljeno in načrti izdelani in odobreni, so prišli zidarji in so začeli razkapati groblje. Temelj so položili globoko v zemljo, da ga ne bo mogla omajati nobena moč. V vasi so se poživile govorice o starem Zaviniščaku in njegovem rodu, ki so živele v bajkah. Zavinkovčani so nezaupno gledali mladega Brankoviča. V ustnem izporočilu ohranjeni, preoblikovani, povečani dogodki so jim zbuiali zle slutnje, da se jim obetajo zopet časi, kakršni so bili tedaj, ko je tu stalo ponosno poslopje.

Zavinkovčani — kolikor jih je bilo doma — so zmajevali z glavami in so s strahom čakali bodočih dogodkov. Hoteli so pometati kamenje iz globokih tal, a bali so se oblasti, ki je bila na Brankovičevi strani.

Tožili so svojim ljudem v Ameriko, kaj se pripravlja doma, in blagrovali so jih, da so tako daleč in tako na varnem.

A iz Amerike so dohajali drugačni odgovori, nego so jih pričakovali.

»Blažena domača vas!« so pisali Američani. »Hvalite Boga, da vam je poslal dobrotnika. Po svetu šele človek spozna, kaj je vredna šola. Ne bilo bi nam trpeti kot živini, če bi ne bila vsa naša moč samo v rokah, nego če bi je bilo vsaj nekoliko tudi v glavi!«

In še več!

Ta in oni je poslal celo nekaj denarja, da bo mogoče pospešiti zgradbo in da jo bo lahko preskrbeti z vsem, kar je treba taki hiši, da je ljudstvu v korist.

Domači ljudje so gledali z zavzetimi očmi. Zle slutnje so se umikale veselemu pričakovanju.

Egidij Brankovič je hodil med ljudmi in jim je bil dober in prijazen. Njegove roke so se oklepale žuljavih rok, vesele so bile njegove besede, boljše čase obetajoče. Gladil je kodraste, razmršene glave vaške mladine in ji je bil prijatelj in družabnik. Ni bežala pred njim in ni se ga bala. Zbirala se je okolo njega in je bila polna ljubezni. Hodil je pred njo, in vsi so šli za njim. Ljubezen je zbujala zaupnost.

Poslopje je raslo iz tal. Nič se ni poznalo, kje je stalo groblje. Domačini so dovažali kamen, opeko in pesek. Sami so se ponujali. Veselilo jih je, ko so gledali, kako se dviga lepota sredi domače vasi.

Hiša je bila dozidana. Zrasla je sredi puščave takorekoč črez noč. Ometali, ogladili in prebelili so ji stene. Daleč je odsevalo belo poslopje. Nikjer ni bilo nobenega madeža.

Dolga zastava je visela s strehe. Okolo vhodnih vrat se je vil težak venec, spleten iz smrečja in bršljana. Gospoda je prišla iz mesta in je ogledovala lepoto nove, bele hiše. Obdajal jo je lep, velik, izravnčan svet, kamor bodo krepke, mlade roke pričarale vrt, poln cvetja in sadja. Zbiralo se je ljudstvo, in mladina je prihajala v praznični obleki. Egidij Brankovič je stal na pragu. Mirno, veselo in ponosno je gledal množico, ki se je zbirala okolo njega.

XII.

Vračali so se izgnanci, ubežniki so prihajali.

Do njih je dospela vest o lepoti domače vasi. Zbudilo se je hrepenenje in je vstalo z nevzdržno silo. Hoteli so videti lepoto domače vasi in so ostavljali tujino, in prihajali so na domačo grudo.

O, sveta zemlja, ti edina, ljubljena!

Vračali so se ubežniki, izgnanci so prihajali.

Bili so trudni in izmučeni. Upognjeni so jim bili hrbti, žuljave so jim bile roke, koža je počrnela od solnca in prahu. Globoke brazde so jim ležale po licih, lasje so posiveli.

Prihajali so moške in žene; otroci, zrasli v tujini, so prihajali. Hrepenenje po lepoti domače vasi jih je dvignilo na pot.

O, ljubljena zemlja, ti edina, sveta!

Kolikor je preostajalo Egidiju svobodnega časa, ga je prebil na vrtu. Prvi jutranji svit ga je zalotil na njem, pozni večerni mrak mu je bil tovariš, ko je pregledoval delo enega dneva. S peskom posute steze so se vile med gredami. Mlada sadna drevesa so zelenela in cvetela in obetala bogato sadje. Otroci so prihajali in požlahtnjevali divjake in so bili veseli in ponosni, ko so gledali, kako se oživlja mrtvo oko, kako se napenja in kako poganja iz njega mehko zelenje. Radost jim je bilo tako lepo uspelo delo lastnih rok.

V mladem drevju so gledali svojo podobo, videli so lepoto svoje mladosti, kakor jim je pravil gospod Egidij, tisto lepoto, ki je vsa sveža in s cvetjem posuta, ki obeta lepo, sadu bogato jesen.

Sredi vrta in ob gredah so rasli visoki rožni grmi. Težki cvetovi, beli in rdeči, so se pripogibali ob lastni teži, da jih je bilo toliko lažje vonjati, toliko lepše gledati.

Prostor za vrtom, ki se je nekoliko dvigal v prisojno reber, je Egidij prekopal in zasadil z ameriškimi trtami. Iz ključev so pognale visoke mladike. Privezaval jih je h kolom, da so se spenjale kvišku in srkale moč in toploto solnčnega žara. Široko listje je splevalo nad koli senčno streho, spodaj so se napejale jagode, ki so visele ob šibkih trtah v dolgih, sladkih grozdih. Ljudje so prihajali in gledali. Kakor da se dogajajo čudeži, tako so jim gledale oči, zavzeto in presenečeno.

»Ali je mogoče?« so se izpraševali.

»Ali se izpreminjajo puščave v raj?« so vzklikali.

»Ali nismo izgnani iz njega?«

Egidij jih je klical k sebi in hodil je med nje, ko so se zbirali na vasi. Ves je bil njihov, in vsi so bili njegovi.

»Delo premaga vse težave!« jim je govoril. »Delo pričara puščavo v raj, prežene temne in obupne misli, napravi človeka zadovoljnega in zdravega! Glejte, tudi moje roke so žuljave. A ni me sram takih rok, ker je lepo tisto, kar so posejale, gojile in negovale. Sram bi me bilo mehkih dlani, ako bi bila puščava tamkaj, kjer je danes naš rodovitni vrt.«

Ogledovali so si možje roke, izdelane od težkega truda, vse pokrite s trdimi žulji.

»Saj so žuljave tudi naše roke,« so govorili.

»Da, žuljave so. Ali komu so služili ti žulji? Ali niste svojih moči prodajali tujini, delali drugim, a sami ostali brez dobička? Koliko vaših zdravih sil je

použila mrzla tujina, svet je pa sameval doma, da se je širila puščava kroginkrog,« je odgovoril Brankovič.

»Res je!« so mu pritrdili moške.

»Služil sem tujcu, trpel do usmiljenja božjega. A kaj imam?«

»Dosti!« je dejal gospod Egidij. »Naučili ste se ceniti svojo moč. Zakaj naj bi služila tujcu, ako lahko služi domu? Ali je dom samo zato, da propade?«

Uspehi njegovega dela so bili izpodbudna moč, ki je navdajala ljudi s pogumom in upanjem. Zganile so se roke. Po polju in po vinogradih je mrgolelo delavcev. Zemlja je bila izpočita in je rodila cvet in sad.

O, sveta, blažena domača zemlja!

V Zavinkovcih je vse poživel, vse se je dvignilo v novo življenje. Ugasnile so vse govorice, ki so obdajale nekdanje razvaline Zavinskakovega doma z grozo in prekletstvom. Mirno so spali pokojniki. Mladi rod je rasel v upapolnem pričakovanju. Bogate so bile jeseni, vesela pesem je odmevala od trtja do trtja. Težki tovorni vozovi so drobili kamenje po strmih cestah. Odvažali so polne sode zlatega grozdnega soka. Svet, že pozabljen in zapuščen, je zaslovel v daljne kraje. Blaginja se je dvignila. Izgnanci in ubežniki so se otresli spominov na trpljenje; živeli so sedanjim dnem in so jih izkoriščali sebi in potomcem v prid.

na tleh, laudat
Rudolph bo bela roka
vsega jara prebela
in bo šla v tvoj roki
vsega

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

00000420756

